

ЮРІЙ БУРЯКІВЕЦЬ

A stylized green graphic on a white background. It features a road with a fence on the left side, curving upwards and to the right. On the right side, there is a large, solid green circle. The text is centered over the road.

**ПРАВО
НА
ВЕЛИКУ
ДОРОГУ**

РОМАН

Юрій Буряківець

Пр а в о
на
Велику дорогу

Р О М А Н

НЬ Ю — Й О Р К — 1972

YURIJ BURIAKIWEC

The Right To The Road

A Novel

Юрій Буряківець

The author wishes to acknowledge
the great assistance of
WASYL PUSTOWIT

New York - 1972

усі права застережені за автором

Тираж - 1.000

Наклад Василя Пустовіта

ВИДАВНИЦТВО "РІДНИЙ КРАЙ"

КНИГА 1

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Подорож Степана Кулеби на свою батьківщину та зустріч його з друзями дитинства на вербну неділю коло Андріївського собору в Києві.

Ця подія відбулася весною, року Божого 1943. Степан Кулеба, дев'ятнадцятилітній юнак, після втечі з колони так званого німецького ясиру, одержав на своїй квартирі у Києві листа з провінції. В тому листі батько йому писав, що шеф жандармерії допитувався в нього, де зник син? А найгірше, що околицями поповзла чутка, ніби він Кулеба перебуває у повстанському лісі. Така чутка не віщувала нічого доброго, і в жандармерії батькові пригрозили: "В разі не з'явиться син з повинною, ціла сім'я висітиме на базарі..."

—Нема іншої ради, як їхати та рятувати батьків ще перед зашморгниенням на їхніх горлах катівської петлі. А щодо мене самого, -думав Степан-, то мені яксь і вдасться з тієї наставленої пастки викрутитись.

Лишилося взяти відпустку з місця праці на водному транспорті. З тією цілотижневою відпусткою хлопець з невеселими думками і плив пароплавом до тих своїх рідних місць. День напрочуд випав теплий та соняшний. Кулеба піднявся на поєміст пароплава й роздивлявся врунисті краєвиди дніпрових берегів. Віяв свіжий бриз, що вкривав бильця палуби іскристими бризками. На кермі до юнака підійшов це молодого віку чолов'яга, видно колишній військовик.

-Доброго здоров'я земляче, привітався незнайомиць. Називаюся Олегом Васильовичем Нестеренком. Їду в службових справах в селище Н -Я теж туди їду, -охочий до розмови озвався Степан. Вертаюсь до своїх батьків і не знаю, чи живим знову вирвуся. -А це чому такий песимізм? -здивувався подорожній.

-Тому, що втік з колони призначених на вивіз до третього райху. -"Нічого не бійся"-потішав його новий знайомий, що був середнього зросту і своїми сірими очима пильно обмацував ' пасажирів. Покладися на мене , і я тебе з ріднею, хоч з якої біди виручу. -А це яким робом?-запитав юнак.-Маю неабиякі уповноваження від німців , -таємничо промовив Олег Васильович .

Від його слів Кулеба відразу повеселішав. Майнула думка для власної безпеки запросити незнайомця до рідної хати. -Якщо не маєте місця, де зупинитися, можете погостювати у нас. Кімнати мої батьки мають великі, соняшні з високою стелею. Головне, буде де вам переспати.- Добре, погодився новий знайомий. Я про це, власне, вже хотів у тебе спитати.

Не встиг ще пароплав згубити дим в обрїях, а Степан з тим чоловіком звернути на рідне подвір'я, як на ноги була поставлена місцева поліція. Подвір'я та сад негайно оточили шуцмани. Двоє із них з гвинтівками наготові увійшли в присінок і відчинили двері в світлицю: -Ходімо, Степане, з нами на поліцію." Не бійся, - іди"-підбадьорював юнака, Олег Васильович. -В свою чергу, збираюся в комендатуру тебе виручити... -Кулеба мовчки в оточенні шуцманів вийшов із хати. Юнака вели вулицею повз блакитні сади і його ноги так і грузли в пісок. З кожним кроком їх важче було піднімати, бо в черевики набилося багато піщинок. На поліції Кулебу відразу кинули до камери.

-Тепер я пропав, -ув'язненому надокучала думка. З цієї халепи навіть той Нестеренко мене не порятує...

На цей раз Степан помилився. Не пройшло і пів години, як брязнули ключі і двері широко відчинилися. На порозі стояв захеканий німець з товмачем та один із шуцманів.

-Тебе хоче бачити шеф жандармерії-переклав товмач.

-Забирайся хутко звідцїля. Виходь з камери... -

Блідий і збуджений юнак вийшов у коридор тюрми. Боязко в оточенні того супроводу крокував вулицею до будинку, де містилася жандармерія. Там уже біля шефа заходився його новий приятель Олег Васильович Нестеренко.

-Папери?-поспитав у Степана шеф. Юнак поліз до кишені свого піджака і витяг з київською припискою пашпорта, де було зазначено, що Степан Кулеба забезпечений "бронєю" від так званого виїзду на працю до Німеччини. Шеф жандармерії покрутив у руках ті папери, уважно їх ще раз оглянув, зиркнув на юнака й промовив: "Можеш іти додому." Хлопець

з тими своїми документами, мов у сні, вийшов з кабінету і вже не йшов вулицями додому, а просто летів. - Що Бог дає, то все на краще, - подумав щасливець. Не зустрівся б з тим Олегом Нестеренком на пароплаві, був би мені капут. Не побачив би я не лише своїх батьків, сестри Векли та коханої дівчини Прісі, а й сходу сонця. Живим би мене із-за тих ґрат німці не випустили б. -

З піднятим настроєм юнак і вернувся на своє подвір'я. Сестриця Векла, що прийшла з праці, якраз допомагала матері подавати на стіл з простої опішанської миски. За столом Степан і оповів сумну історію свого короткотривалого ув'язнення і про те, як його виручив з біди Олег Нестеренко. По обіді Степан пішов у сад. Душа його співала з розмаїтим паством, що своїм співом заворожувало блідорожеве суцвіття. Підняв мимоволі очі вгору, і йому здавалося, що там у бездонній блакиті його зір помітив уквітчану кладку, перекладану над прірвою небес. Золотисто-матові китички хмелю переплели і уквітчали її з метою наповнювати людські душі прянощами світанку коли вони білими лебедями-гусьми мандрують в незнане. Деякі з них від скаженого вихру падали на ту кладку, і відразу їх огортала своїми сизими крилами чорна хмара, що ридала дощем. А ті щасливі з них, які не посковзнулися, ішли собі далі і щезали в сонячній блакиті. Застріяний у величчї всесвіту, юнак перевів свій погляд на росисті зела, на блідорожеві віночки груш та рясне, росисте суцвіття саду. Від куща умаєної калини наливла в його мрії кохана Прісія, і він її образ ніяк не міг забути. Хіба не для їхніх закоханих сердець спалахував рожевий омах зорі у замислених і розквітлх світанках. Він своєю любов'ю дівчину неодмінно провідає ще сьогодні. .. Отак застріяний, із заступом в руці, Степан пішов за хлів накопати собі червяків та поїхати по рибу. Хотілося йому над вудами, хоч трохи, вгамувати свої схвильовані думки. З сідалкою, вудками та веслами, перекинутими на плече, юнак отак і вийшов собі до затоки, де стояв прив'язаний ланцюгом до палі знайомий йому човен. Зчорнілою підковою здавалася рибальцх дороґа, що вивела його під обсаджену вербами кручу. На підтичах під вітром коло самісіньких хвиль вгиналася рибальська мережа та неводи. З бадь човна Степан вилив шполяком воду, поклав туди свої вудки, а в керму поставив банку з червяками. Веслом відштовхнувся від причалу і поплив собі повз скелю крутого берега, де молодиці розбирали для вибілювання льон. Спокійне плесо золотіло під погожим сонцем і рум'янило крім засинених хвиль ще відбиту красу розквітлого луття прибережних верб. Кулебї хотілося чимдалі відплисти від селища за калдани, де так пахло чебрецем, материнкою, горошком та буркуном-зіллям, а в пташиному лементі пробудився луг. Вороняча зґрая, пантруючи наймолодших, закружляла над човном і так нагло,

як і з" явилася , зникла собі за густою шелюгою , звідкіля линув спів вивільги. Те вороння, як видно, десь зачуло стерво і полетіло ту здобич на рівні пайки ділити, - подумав Степан. Ще трохи повеслував проти течії і човен з юнаком в"їхав під шелестіння трощі у зарослу лататтям затоку .

-Половлю хоч із годину рибу, навідаюся до Прісі , а завтра ледь світ чкурну в дорогу. Бо хто його знає. Може в комендатурі передумують, і схоплять не лише мене, а й того добродія Нестеренка. Бо Господь його святий знає, що він за птаха? Служить цей хлюст сьогодні одним, а завтра другим служитиме. Моїй рідні лише від того клопоту можна лиха набігти. Найбільше боюся тієї видимої смерті, то краще на неї не натикатися. Запитаю в сусіда, чи його син не їде вантажним авто до Києва. Може, якраз мене підвезе ...

Риба пішла на приманку і почала потроху клювати. За короткий час Кулеба нанизав на вербову в"язку з десяток красноперів та окунів. - На сьогодні вистачить, - подумав він. Сонце починає котитися з обшину, а йому ще лишається чимало тих справ полагодити .

Вже на подвір"ї вдома віддав наловлену рибу матері, а сам пішов до сусіда довідатися, чи син його не їде артільною машиною до міста. Водій саме полуднував і пообіцяв на світанні його забрати з собою.

-Будь на ногах перед рожевінням зірниць, і я тебе підберу...-Степан подякував йому, перескочив на подвір"ї через вивертня і майнув городами до своєї коханої дівчини. Пріся сиділа на лутці вікна і читала "Біси." Достоевського.

-Добридень вам у хату - привітався парубок. -Добридень, -зраділо відповіла дівчина. Турбувалося в непокої моє серденько, що ти так довго, Степане, у тій дорозі барився. Хотіло моє серденько вже перелюб вчинити, бо йому ввижались на кручі високого берега терновії вогні. Примарилося мені, що ми удвох побували на зазавинах і для очищення свого сумління. пройшли повз них. Відтоді ти на своєму огиреві від"їхав у забрід, я ті терновії вогні погасила тими своїми дівочими гарячими слізьми. Ледь жевріючі жаринки й досі тепляться на дні моєї осамітненої душі, та інколи спалахують надійним символом оберегу від всілякого безвідрадя. Ось чому і збацувало моє серденько за тобою. Хотіла я посадити деревце своїх надій у місячну тривожну ніч, лише хтось незримий шепнув мені не робити цього, бо буде пустоцвіт. З розпуки я від тієї невдачі забортала свій клубок ниток, що зветься молодістю, і тепер не знаю, як його і розплутати. Лише благаю тебе, Степане, не подумай взялася напучати тебе своєю снотою ... -

- Навіщо кладеш свій гнів на мене,- запитав у неї юнак . Хоч я й прийшов попроситися, все ж нема чого, Прісю, розуміти мій прихід, як ту прощальну пісню, що її виливає лебедик на озерну голуби́нь перед своєю загибеллю . Якось читав про білих - пребілих лебедів, впряжених у золотаву колісницю . З віжками в руці на ній сидів якийсь красень обіч своєї красуні . Подібний він був до Чакранбонга , престолонаслідника Сіяму, з яким одружилася дочка судді Івана Десницького, Катруся . Її батько мав посади в селі Тростянці на Київщині . З облич закоханих виглядало, що вони вирушають в країну вічної молодості ....

- Яка доля судилася тій Катрусі в роках ? - широ запитала Пріся .
- Ще за її дівочтва там же в Тростянці на Новий рік один із студентів - хиромантів пророкував, що вона стане князівною . Те пророкування стало пізніше реальністю . Катруся під час так званої російсько - японської війни опинилася медсестрою в Петербурзі , де і познайомилася з наслідником сіямського престолу . Жила вона з своїм чоловіком - королем в Бангоку у преппишній резиденції багатих володарів Сіяму . А чи була вона з ним в Україні ? . запитала Пріся .
- Разом з своїм королівським почтом гостював Чакранбонг з Сіяму у маєтку Десницьких . Ця подія відбулася десь перед вибухом першої світової війни . Після того , як в Пекіні на прийнятті в імперський резиденції її чоловіка було отруєно , Катруся з своїм сином їде до Лондону на стале . Цю історію, між іншим, мені оповів один з емігрантів , що повернувся при німцях з Парижу додому .
- Надіюся, що такої любовної пригоди зі мною не станеться . бо страх, як я не хочу кидати рідний край . -

- Навіть, якщо така доля випаде мені , то вір мені , Прісю , що я обіцяю вернутися , ушанувати твою любов і вірність , хоч чимало тих перешкод готує нам розлука ... -

В хаті пахло бузком , а на столі у глечики з водою красувалася розквітла гілочка гльоду . Степан чекав на дівочу відповідь і думав вже не про королеву Сіяму , а про ту гілочку, яку, видно, Пріся виламала десь увечорі і лишила її висіти на тому куші цілісіньку ніч з метою поговорити з своїм коханим у сні .

- Чому це ти , Степане , не встиг ще додому приїхати, а вже збираєшся відїжджати ? - ледь чутно промовила дівчина . - Я вже цілого віночка з гльоду вивішувала у себе на ганку вловити за вітром, з якої сторони тебе виглядати . Тому , що його жодні вихри не зірвали , - хоч на хвилину, ти й вернувся до мене . - Не впадай, Прісю ,

у відчай, - відповів гість . Вір у наше спільне майбутнє , як і в тих гусей - лебедів , що народилися у всесильний шторм та блискавицю .

- Рушаємо, - сказала Пріся, - звідціла наобзир . З тобою я піду на край

світу. - Взяв би я тебе з собою, але що ти робитимеш у ненатлому і голодному місті? Почуватимеш ти себе тією найхудішою ракшою, що в шуканні за тими загубленими від раю ключами, у тім леті кряче, ніби ворона. - Не думай, що я у Києві не дам собі ради. Знай, що я не є тією княгиною Євпраксією, яка після відступу князя Михайла з Чернігова перед переважними полчищами хана Батия кинулася з високої вежі Преображенського собору. - На себе руки накладати не хочу, бо вірить серце в наше соняшне і безхмарне майбутнє. - Власне, коли ти зоставив місто? - запитала в Степана дівчина. - Виїхав я з нього на другий день після роздавання в храмах свяченої вербиці. А на вербну неділю ходив до собору св. Андрія. Зустрів у церкві шкільних товаришок Аллу Семенюту та Марусину Чміль. Привітався з друзями дитинства Андрієм Криничкою, Анатолієм Каралупом. Шукав очима за Грицьком Білим, але його серед навтопу не було. Зі співом мішаного хору здавалося, що постаті янголів на розмальованому склепінні храму загадково ожили і разом з чоловічими та жіночими голосами славили воскресіння весни. Собор Андрія Первозванного, як ти, Прісю, знаєш, виглядає тією зітканою із соняшного проміння радістю, яка наповняє собою натруджені людські серця.

- Цікаво, що священик говорив у проповіді? - запитала у юнака його наречена. - Прповідь владики зводилась до зрозуміння христової науки. Видко, подарувати людям ту науку і була мета приходу Спасителя у світ. Щодо тієї всієї компанії друзів, то вони мене ще перед тим запрошували вибратися на розшуки дзвінких пролісків того символу віри і чистоти. Ще перед війною цих вісників весни і любови я не раз на галявинах лісу, що вкриті снігом, збирав. Кого лише не радуєть ті непорочні квіти. В промінні умираючого сонця проліски мені здавалися аж синіми. Від Алли та Марусини я також довідався про ту мерзлоту та холод, що сковували серця перших земних людей. З роду в рід у них не вмирала надія на воскресіння весни, бо ту весну їм пообіцяв вернути Божий янгол. Якось у хуртовину він і сповнив свою обіцянку, підняв із землі кілька білявих сніжинок, дихнув на них і вони розквітли пролісками... От у тих пролісках і збережене зернятко нашого воскресіння, дарма що квіти низько ростуть, ніби горнутья до тих, що відійшли від нас... Щодо Андріївського собору, то в ньому було людно. Палахкотіння свічок, мигтіння лампад розпливалось у якесь дивне і небачене видіння. Рішили ми з друзями Великдень справити разом, і мені сумно, що ти, Прісю, не будеш з нами. Споглядатимеш саміська, як сонце виграватиме від радости на хвилях. Воно почне на плесах змі-

нювати свої кольори: зелений на пурпуровий, червоний на білий, сіньозолотий на рожевоблакитний. І не лише сонечко виграватиме на хвилях, а й на луках, галявинах, горбах та полях. Світило стане воскресною радістю в людських серцях і всього живого в Україні. Вір'зі мною у те воскресіння рідного народу, Прісю, - на прощання попросив дівчину Степан. - Вір і надійся спіткати ще чудесного проліска, якого ми з тобою не мали часу розшукати. З собою в дорогу я беру твою дівочу цноту і ширу любов...- Дівчина так і заніміла край порогу, бо Кулеба після тих слів зник з овиду між деревами густозеленого розквітлого саду.

- Наготуй мені, мамо, харчів на дорогу, - промовив юнак, як вернувся від Прісі. Треба хутчіше втікати звідця, бо в жандармерії ще можуть передумати і схопити не лише мене, а й того Олега Васильовича. Бо хто його знає, що він за один. Сьогодні служить вашим, а завтра нашим. - Ти сам знаєш, - відповіла. Пестина Захарівна, що ані я, ані сестра Векла ані батько тобі не вороги. Якщо серденько чує щось недобре, то з Богом їдь.

Мати пішла до комори лаштувати синові харчі на дорогу і в розмову втрутилася Векла: "Кружляє чутка, що німці цілий наш затон переведуть до Києва. Боятися, що сюди наблизиться фронт. У всякому разі чекай мене з Прісею до себе на квартиру. Може нам і удасться вкупі це воєнне лихоліття пережити, - на прощання сказала Векла.

Подорож з вирлоким шофером півтонки обійшлася без жодних пригод. Виїхали вони в дорогу, як ледви сіріло.

Всього один раз ту машину зупиняла війська застава німців. Це скоїлося у співучому полі, де губилася дорога в морі бурштинової пшениці. В місті на Софіївській площі Степан попрощався з водієм, почимчикував з торбиною за плечима на Поділ до своєї квартири. На

кухні начистив картоплі, накришив у сковороду з цибулею сала і по обіді ліг відпочити з думкою про завтрішній день. Мав ще декілька днів відпустки і це трохи його заспокоювало. З утішними мріями він і заснув. Світанком Кулебу розбудив дзвоник. Поспішно одягнувся, вийшов у коридор довідатися хто так зрання навідався. Перед дверима його квартири стояли: Анатоль Каралуп, Андрій Криничка, а трохи далі край сходів бовваніла худюща постать Грицька Білого. - Партизани в Дніпрі давно рибу глушать, а ти ще спиш, - жартома сказав Андрій. У веселому настрої крізь розчинені двері увалилося ціле товариство. Хлопці в кімнаті розсілися, де хто зміг. Вітер з балькону приносив на своїх крилах свіже повітря дніпрових хвиль, грався фіранкою.

- Прийшли ми у невідкладній справі, - почав був Анатолій. Німці відступають і сюди прийдуть товариші. Напевно, що в кожного з нас спитають: "А що ти робив за так званої німецької окупації? - Отже,

треба буде на це питання дати докладну відповідь. Ми з Грицьком уже подбали, щоб та відповідь лишилася позитивною. Товариш Кіндратенко, керівник партизанського загону обіцяв цілу нашу групу прийняти з умовою, що до лісу ми прийдемо не з порожніми руками, а привеземо з собою возика, навантаженого зброєю та медикаментами. Необхідні нам також чисті блянки з німецькими штампями. Без перепусток німці ще нас у дорозі до партизанських аванпостів можуть постріляти. - Щодо перепусток, чи чистих блянок з штампами, то я обіцяю їх дістати, - відгукнувся Степан. У мене у відділі фольксдойчерів при міській управі працює одна симпатія. Своєю вродою вона подібна до тих готських красних дів, що дзвонили своїм руським злотом із "Слова о полку Ігоревім." Надіюся, що з таким завданням я зможу легко впоратись. На мою думку, щодо візка зі зброєю, то це виглядає на самогубство. Навіть, якби ми і уникли пильного ока ворожих патрулів, все одно в лісі нам жодного довір'я не буде. Там нас просто не знають: За нас відповідає головою Віра Павлівна - Грицькова сестра - вчителька, що має надійний зв'язок з лісом. Вона то і ручиться за нас всіх. Кіндратенко нічого певного за ту привезену зброю нам не обіцяє. Це колись лише Хмельницький міг обіцяти за кожного зловленого ляха по карбованцю, а за кзюндза аж три копи. Такого тепер нема, але це нічого не значить, - закінчив Каралуп. - Що було, те вже бачили, а що буде, те побачимо, - доповнив Андрій, - а покищо, друзі, розженемо невеселі думки розмаїтими, як звичайно, оповідками, і коли ви, панове-браття, не заперечуєте, то я й почну.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Священик, отець Іван, нараве дякові Миколі молодичю, в яку вселився легіон презлючих бісів.

Цю небилицю оповів був мені один із моїх шановних приятелів, що їздив з своїми батьками на провінцію, домагатися прав на свої посілости. В тому містечкові люди відкрили напіврозвалену православну церкву, відбудували її, знайшли і священика, отця Івана. Був той пан-отець уже в літах, хоч одружився з надиво молодю Секлетою. Тому, що потайки крутила любов з дяком Миколою, то боялася знати долі бідної Покрії, дружини мітичного мисливця Цефалія. Картина, яка звеличувала її випадкову загибель від меткого стрілу її чоловіка, висіла над високим дубовим ліжком. Паніматка зі страхом вдивлялася в неї і тримала кожний деталь на тому полотні в тямці. Крім тієї зловіщої картини, Секлета ще лякалася крякання самотнього з дзвіниці крука. На світанні він таємничо зникав і вертався у своє гніздо ввечорі, і протяжним криком потрясав налякану околицю.

"Крук той,-казав їй дяк Микола,-є зв"язковим між небом, землею і пеклом. Шанували б його люди, якби не забули про те, що він колись у пустелі врятував від голодової смерти пророка Іллю та самітника Павла. Можливо, -співчутливо одказувала йому паніматка . - А чого ж він так калатає своїм дзьобом у єдиний потрісканий на дзвіниці дзвін? - з тривогою допитувалася вона.

- А це тому, що він у розпачі від тієї розіллятої на бойовищі кривці та гори-трупів...- Від тих слів її душу ще більше охоплював страх і вона хутчіше рухалась, наливала дякові повну склянку корінкової запіканки з кулеби та калгану, підсовувала ближче до нього миску золотобоких ливів, шматок смаженої веприни та макітерку вареників з сметаною. Отак напивався і наїдався досхочу Микола - дяк, і ліз сміливо до Секлети цілуватися. А як знав він час повернення отця Івана з відвідин хворих або з хрестин додому, то ні разу не попався йому на гарячому.

- Ми одного з вами поля ягідки,- казав він попаді. Бо я вас, а ви хочете мене просто з"їсти...- Правда, згоджувалась Секлета, - ми одне одного варті, і ви, як я бачу, хочете мене швидше, ніж ту макітерку вареників, злопати...- Отак і жартували вони по черезно, а опісля прощалися заздалегідь.

Вертався одного разу отець Іван додому пізно увечорі, здивувався, як в його покоях канделябр засвітився і загадково згаснув.

- Що за біда! - думалося йому. - Невже знову той паскудний дячок мою жінку обробляє? Хоча б саном дорівнявся мені, то тоді б своїм розпусним життям міг позмагатися з уніяцьким панотцем Погорецьким, що не одну куховарку в тому самбірському повіті череватою з свого двору пустив. А то звичайнісінький собі дяк, та ще з моєї парохвії. Не вчинятиму скандалу, бо ще Секлета пригадає собі картину й долю бідної Покрії та й утече з дяком. І що я тоді на старість самотній без паніматки робитиму. Хай тобі гаспид з тим дяком. Як же мені цієї халепи позбутися? Хіба таємно якісь знахарці дати десятку, щоб його подобизну з воску зліпила та в лотоках, як того перунівського ідола, втопила і таким чином мого суперника з круга світу звела.. Я його того нахабу ще в закон уведу. А своїй жінці немає чого ті очі виїдати. Бабця вона, як здебільше жінки її віку, на ті уторини слабка. Відчуває його гаспидна душа, що на тих урмах хлібець завжди кращий родить, а на молодичках снага, тому і внадився до моєї... Підкрався отець Іван під високе вікно і чує голос своєї Секлети: "Було би добре, Миколо, щоб я від вас не лише тих поцілунків заробила, а хоч одного огнюска широзолотого, вилитого з півтора червінця. Ви ж колись мені ним хвалилися і ка-

зали, що дістався він вашому дідові від почепської попаді Марії Ко-
рницької. А коли вам з тим огнюском покищо неохота розлучатися,
то подаруйте насамперед хоч пару позолочених дукачів. Ви ж їх ма-
єте чимало і хвалилися мені, що вони були перероблені з украдених
ченцем Дорофієм почіпок, які красувалися на іконі Божої Матері в
чернігівському Єлецькому монастирі. Він же ті почіпки подарував
своїй полюбовниці Маслаковській, а їх золотарник переробив на ті
славні дукачі, що, Господь його знає, якою дорогою, до вашої кишені
дісталися. -

- Добре, як я бачу, ви, паніматко, пам"ятаєте, - відповів їй в задумі
дяк Микола. Похвалився я вам тими клейнодами і бачу, що таки тре-
ба з тими дукатами та дукачами мені попрощатися. Лише, паніма-
тінко, боюся і слова вимовити, що мені приверзлося минулої ночі, як
я вже збирався вам ті коштовності в дарунок нести. Знайте, що блу-
кав я минулого вечора біля річки. Чую з того боку хтось кричить
перевозу. Відв"язав я човна й перекинувся з ним на другий берег,
допомогти спізнілому подорожньому. В моїй кишені і був той, що ви
згадали для вас призначений скарб. Підпливаю своїм човном ближче,
бачу якогось панича. - Перевези мене, дяче, на той бік - попросився
він. Посадив я незнайомця у човен і та й перевіз на іншу сторону
ріки. - Дякую тобі, дяче Миколо. Порятував ти мене перед негодою, по-
рятую я тебе також. Знаю я, що маєш у широких кишенях штанів зо-
лоті огнюски та дукати і що несеш їх до попаді Секлети. Пам"ятай
мою пересторогу, що все те, що маєш з скарбу, заклайте. Якщо ти
ті коштовності віддаси своїй коханці, то відразу попадад зробиється
кобилою, а ти іржатимеш, як добрий кінь... - Не встиг я зібратися з
відповіддю, як той панич марюкою невідомо де, щез. Вийняв я тоді
золоті огнюски і дукачі, перехристовив їх для певності і знову до ки-
шені поклав. Ну, тепер, - думаю, - піду до моєї господині в гостину.
Для певності, засунув я знову руку до кишені своїх штанів, а там за-
мість того золота, сама потеруха лишилася. Зрозумів я, що в того
панича втілювся собі звичайнісінький диявол... -
Попадад після таких мудрих слів полюбовника відказала: "Іди ж тоді,
дяче Миколо, та шукай того нечестивого. Хай він мене не лякає тією
кобилою зроби, а хоч одного золотого дуката чи огнюска поверне..."
Нарешті в покоях стало тихо. Панотець, що причаївся в кущах, бачив,
як дяк, подібний до самого чорта, вискочив з будинку і почимчикував
собі геть. Тоді священник рішив зайти до своєї господи. - А де тебе
холера так пізно носила, - накинулася на нього жінка. - Висповідував
я на далекому кутку немощну хвору бабусю - відповів отець Іван: Ле-
дві ноги мене додому донесли. Давай, матінко, щось зісти, бо я дуже
зголоднів. - Я думала, що ти в гостях перекусиш і обізвишся до мене
дотепним слівцем, а ти відразу почав мені сушити голову тією їжею.

-Иди, гульвісо, до печі та витягуй з неї вчорашній борщ і картоплю, а в присінку з бочки витягни з пару квашених огірків. Не виждай нічого іншого на вечерю. Ти мені, ледацюго, лише солодкий сон перебив.- Отець Іван зняв свою рясу, а з грудей позолоченого важкого хреста і мовчки почав сьорбати пісний холодний борщ, а в душі потайки нарікати на свою гірку долю.- Натій окаянній жінці - подумки лаявся він-, як на тих водяних плесах: хоч яку каменюку не шпурляй, вона лише бовть, широкі кола на воді розійдуться і знову плесо стане спокійним, начебто його ніхто не турбував. А їй той гріх, ніби та Божа росиця на стеблині, тільки блисне, а воскресле сонечко відразу і просушить і сліду на травах не залишиться, де вона впала... Дається моя Секлета на підмову тому гаспидному дякові і дере він її, як ту сидорову козу. Як мені тією святою молитвою її покаєння в Бога замолити? Хіба, як умре, то тоді на літії ті мої молитви до престолу Всевишнього дійдуть.- З такими думками після пісної вечері отець Іван і пішов спати. Прокинувся він, коли сіріло надворі і після убогого сніданку пішов відправляти утрєню. Подія, коли отець Іван спіймав дяка на гарячому, трапилась під час так званого Великого Посту. В ту пору священик чекав до святої сповіді чимало парахвіян. Кидали в його калиту все, що кому в голову прийшло: хто шматок полотна на довгу сорочку, хто воску на свічку. Деякі ручі молодиці офірували з білим пір'ям та троядноподібними гребнями курей, ще інші бережно виймали з своїх кошиків рожевошокі шойно витягнуті з печі паляниці, бо хліб у їхньому роді був завжди святим і усьому голова. А ті, що не мали власних курей чи святого хліба, умудрялися підкинути попові окупаційні карбованці. Здебільше віряни перебували у великій скруті і тому були смутенними. Чимало з їх приїжджало на конях та волах з найдальших сіл, де давно були розтягнуті кути і найменшої каплички. В ранню годину на святій сповіді серед вірян відрізнялася вродлива молодиця в новій хустці. Священикові і впало в око її темносине вбрання та яскрава в півоніях біла хустка. Молодичка підійшла під омофор, і отець Іван накрив ним їй голову, підсунув свої пересохлі губи до її маленького вушка і прошептав: "Чи доброчесна Марта почуває себе грішною? Чи любов до нашого Бога Ісуса Христа підтримує тебе у вірі милосердя і прощення? - Так, отче, - прошепотіла Мартуся. Винесла я ті муки военного лихоліття, як та великомучениця Варвара. Чимало волиці утекло з тих пір, як минули мої заручини і відбулося моє весілля. Мою честь давно зірвано, як то немароком зривають перед вінчанням у нареченої того дівочого віночка. Грішила я на цьому світі, бо не маю чоловіка, що пропав у війну. Спочатку був закохався в мене, як чорт у сужу вербицю, що бовваніє край вишару один із щуцманів. Не могло моє серденько йому ані відмовити ні перечити.

Не знала моя бідна голова, що він собі звичайнісінький чак-лун. І от він впустив у мене аж сто бісів, а самому йому, наче рукою відняло: мою хатину мінає і до сусідки темної ночі вчащає. Вселилися ті біси у мое грішне тіло, як та птиця-рапчанка. Якого я лише снадійного зілля не пила, і як лише не відхрищувалась, все ж несила була тих бісів вигнати. З того часу я і сохну, а ще недавно була я собою, як той щирець, на якому квіти люблять розпукуватися уранці, а вітрець прогулюватись.. Все ж боюся, щоб хтось не поклав того приску до спеченого, бо воно й так болить. - Здивувався дуже отець Іван, аж вухами ляпнув, як почув такеє від молодиці. Ще раз зиркнув на неї і жар від її гарячих щік так і опалив його.

-Надійся на Господа Бога,- промовив він. Відкинь з думок гнів, що опанував ество твоє, погаси свої очі для заздрости і задуши в своїх грудях гадюку самолюбства. Якби не війна, надіслав би тебе я на прощу в град Переяслів, де в Михайлівському монастирі спочивають мощі святого предподобномученика Макарія, архимандрита канівського і овруцького. За ті труди і подвиги благословив його Бог даром нетління, Там би ти, як тая Марина Токаревська, що дістала зціління від образу Куп"ятицької Божої Матері, збулася б тих бісів. Знаю я напевно, що, крім дружини протоєрея Павла Скрипчинського з Баришівки, та дружини Лукашевича Михайла, ще безліч інших молодиць були вилікувані завдяки тим нетлінним мошам святого Макарія. Але може ми якось обійдемося і без тих мошей великомученика. Головне, не нарікай дуже на свою долю, бо ти можеш стати жертвою ошуканства. Кому ж тоді потрібною буде обцілована і зів"яла квітка, якою і найнікчемніша комашка не згодиться поласувати. Відкинь свої гордощі і навернися всією душею до лікаря всіх грішних нас, до Спасителя...-

-Я перед Ісусом, отче, щонеділі на аналої аж дві свічки ставлю. Це не допомогло мені звільнитися від тих бісів, що терзають не лише тіло мое, а й душу. Якби не війна, то пішла би хоч у вогонь чи пнигнула б у воду, в шуканні того Переяслава і тих мощей святого Макарія, лише позбавитися тієї напасти. Видко, що ті повні колосочки життя, позвішані свашками в пору мого весілля по кутках хати, хтось навмисно позривав, щоб молодому подружжю те життя випало гірке і нещасливе, - продовжувала в сльозах Марта. В цю мить отця Івана осяяла крилата думка: а що як я за допомогою цієї молодиці позбавлюсь свого суперника дяка Миколи?..

- Не плач лише, доню моя. Все буде гаразд, бо я маю на оці одного янгола, що за свої провини, став земним чоловіком. Він тим у житті і промишляє, що виганяє з тіла тих бісів. Лиши цієї ночі вікна, що ви-

ходять у солов'їний та квітучих півоній сад, відчиненими. Палко молися, вітати у своїй спочивальні гостя з небес, тих бісів із твого тіла назавжди вигнати. А що він споживає харчі і п'є горілку, то не забудь тих забаганок для зцілителя приготувати. Страждання твоє є дрібничкою в порівнянні з тією наругою край розп'ятого сина, що її стерпіла невтішна Богородиця з вірою у життя вічне. Відпускаю вірянці Марті всі земні гріхи з надією, що ти дочекаєшся вечірньою порою великої радості...-

Отак отець Іван і відпустив ту молодичку з миром, а сам попрямував до захристя. Шукав за дяком, але його там не було. Видко, майнув мою попадю золотим дукатом чи огнюском наділити, - думалося священникові. Знає той бахур, що нечистою силою Секлету не залякає, лише ще більше від себе відштовхне, тому, для повернення її до себе серця, напевно вже з широзлотим огнюском розпрощався. .: Ще з пару годин сповідав отець Іван молодичь, чоловіків, дітей та старих. Вже, як у бабинці наблизилась пора читати дев'яту годину, то дяк, наче з-під землі виріс.

- Ти чого самовільно відлучаєшся? - насівся старий священник на дяка Миколу. - Занехав, як видко, ту щирю любов до Бога, і я підозріваю, що ти давно вже не сієш жодної пшениці на полі так званого народнього добра. Забув ти до крапельки, як то робив сам Господь, коли в нього за плугатаря був святий Петро. Видко ти так розлінувався, що підстерігаєш лише Пречистоньку, що їм обом їстоньки приносить...-

- Правду ви речете, отче Іване Біда тим друзям, коли їм одна вродлива жінка їстоньки носить. Обов'язково на тому впораному і засіяному полі підозріння і ревності виникнуть.-

- Не лицемірствуй хоч у святому храмі, - перебив його владика. Послухай лише мене, старого, та облиш верзти дурниці. Зробиш Боже діло, коли допоможеш одній молодичі визволитися від легіону бісів, що її дратують. Минулої ночі з'явився до мене з небес янгол, Абаченко і сказав: "Отче Іване, надішли грішника, того дяка Миколу до молодичі Марти. Хай допоможе їй позбутися тих бісів, що терзають її тіло удень і вночі. Лише хай не здумає сперечатися з нею за козину вовну. Вислухати йому ті її жіночі скарги і учинити її волю. Така честь випадає дякові лише тому, що його предки були колись янголами і найстарший з них звався Самуїлом, що був спокушений земними жінками і втратив усі права. Від нього походять усі Самійленки, на прощання закінчив посланець з небес. Отже, дяче Миколо, іди з миром і виконай те повеління янгола Аби, що с'явом своєї

незримої авреолі наповнює снагою і міццю чоловічі та жіночі геніталії. Має він всевладну силу над так званою чорною магією. . . -

Дяк Микола відразу збагнув у чому річ, і навіть жалкував, що відніс тій лукавій паніматці щирозлатого огнюска, вилитого з півтора червінця. Подякував настоятелеві храму, взяв із собою молитовника й хреста і, коли стемніло, рушив у ту дорогу вигаянти з тіла бідної Марти лукавих бісів. Довідався від отця Івана, що хатина тієї привабливої молодички стоїть у виярку, оточена молодим, зеленошумним садом. - Видко спасенна душа мене очікує, бо у завішаних вікнах світиться. Дяк переліз через повитий крученими паничами тин і посунув повз соняшник і грядку нагідків, матеолі й красолі до ледь причиненого в садку вікна. Заглянув крізь фіранку до світлиці і там угледів край столу звабну молодицю, що своєчасно розставляла миски. Почекав ще трохи, поки вона не прикрутила гнота в лямпи і не зібралася до ліжка, а тоді і вліз крізь те причинене ледь вікно. - Не лякайся- пресвітла Марто, - промовив дяк до перестрашеної молодичці. - Я є з роду янгольського і походжу з родини того Самуїла, про якого, як Божого слугу, і згадує святий Іоан у Апокаліпсі. Повелів мені янгол Абатченко зцілити тебе від тих бісів, що терзають твоє тіло і душу. - А що дяк перед тим на городі вирвав жмут вогнених маків, то в руці з тими квітками він продовжував: "Перекажам мені Господь у дарунок тобі принести пучечок мачків, які є символом сну і багатопліддя. За переказом хитрих греків вигидав їх володар сну прозваний Сомнусом, що подарував їх своїй горем прибитій дружині Цері, володарці полів. Від горя за своєю утраченою донькою, вона затуманена слізьми вже не могла того урожаю на родючій нивці плекати. Напоїв він її зморену нещастям тим снотворним зіллям, щоб Цера після відпочинку і сну могла знову взятися до праці з більшою енергією і завзяттям. Ті маки, що стали символом перемоги життя над смертю, дозволяють і мені піднести тобі, непорочна Марто, щоб ти могла після безсонних ночей знову спокійно заснути. "

- Дякую вам, янгольську, за снотворне зілля. Намішаю я його у склянку і вип'ю до крапельки, а ви в цей час з мене всіх тих бісів і повиганяйте...-

Глянула Марта на того янгола і лише сплеснула руками: "Ах, Боже, ти мій. Як дивно ви схожі на того худощого дяка, що молитви над покійниками мургоче! - Може бути-вихопилося з нього. - Лише я, як уже сказав є правнуком великого Омієля, коли ж той дяк, хоч і зветься Миколою Омельченком, видно якогось іншого роду: Поки Марта мішала з тих принесених мачків собі снотворного зі-

ля, дяк Микола взявся уплітати розмаїті страви та смакував різні сорти вишневої наливки .

-Повечеряв я добре і тепер можна й до діла приступати, - сказав він до Марти, яка знову собі спокійно лягла на ліжко .Отут мене найбільше біси, янголоньку, мучать, -промовила молодиця і ткнула пальцем у найболючіше місце.Ті біси такі роз"ятрені й голодні,що стережуться дуже, бо вони ще й вас з"їдять!- Нічого, - потішав дяк прокажену, - я не з тих лякливих.В евангелії від святого Марка є згадка про Ісуса, що дозволив бісам, які терзали чоловіка,увійти в черідку свиней. Відразу ті свині, одержимі тима бісами, побігли до бурхливого моря,де і потопилися. Відчитаю я твоїм бісам молитву від лукавого та затесаного кілка як заплішую найголовнішому в самісіньке лоно, то інші так настрашаться, що негайно втечуть і більше тебе дратувати не посміють. А коли ще кілок не допоможе, то ми його ще по голові розворою вдаримо, і як сіно на можарі, забинджимо, ще й рублем зверху причавимо...-

Орудував там дяк, аж упрів. Довелось йому сутужно попрацювати, аж поки бідна Марта не заспокоїлася.Доконав свого і почав у ту зворотню дорогу через вікно в сад збиратися. "Ой" - прошепотіла втихомирена молодиця. - Вигнав ти, янголоньку, здається, тих усіх бісів. Лише один причаївся і там у найтемнішому куточку на дуду грає - Не журися, Марто, - проказав дяк. - Ми тому останньому дамо в неділю опівночі раду. Мушу поспішати на нараду з тим янголом Абою. Треба буде цієї ще ночі тих клятих бісів ще деінде виганяти..- Отак і попрощався дяк Микола з наївною молодицею, а вона ще довго на тому ліжку не спала. -Ой, якби цей янголець та хоч раз на тиждень навідувався, то мені б жодного шущмана не потрібно було б шукати...- Помолилася молодичка Богу і заснула наостанку блаженим сном.

Наступного ранку щойно задзвонили до утрени, брязкотів вже кадилом отець Іван, роздмухував у ньому ялівець, що курився на його золототканій ризи. Владика чухав в нетерпінні свою огрядну з борлаком шию, чекав на дяка Миколу. Не встиг той дверей у бабинець відчинити, як священник і питає його: " Ну, дяче, Миколо, розкажуй, чи угодне діло Богові доконав?Чи заспокоїв своє сумління благородним вчинком? Знаю добре, що не для тебе те солодке дармування і якщо тобі вдалося ту сотню бісів із тіла бідної молодиці вигнати, то думаю, що на її пухкому тілі, хоч ті ступні Божі побачив. Знаю також, що то ускладнено відрізнити в такому випадкові голоси, якими ті вигнані біси кричали...". -Свій свого завжди знайде-відповів йому дяк. - Хоч я тих Божих ступнів на її грішньому тілі й не побачив, все ж ті голоси бісів, котрих я з утроби прокаженої виганяв, виразно вдалося мені розпізнати. Один біс ,

що звався Лужанко, здається кричав голосом, подібним до вашого , коли ж інший, так званий Рябий мав голосок того ведмежого росту шуцмана, що до дівчаток і молодиць любить заглядати... -

НОВЕЛЯ ДРУГА

Як капітан далекого плавання Тихін Череватий випадково переспав з своєю неповнолітньою донькою .

На передмістті славного міста Одеси, - почав Анатоль, чути край узбережжя плюскіт і гуркіт свавільного моря і на ньому рідко наступає так званий штиль. От одного разу і пришвартував до причалу спорожнілого пірсу свого корабля капітан далекого плавання Тихін Антонович Череватий. Сам він, як і увесь його гончарський рід, походив Опішні, де глина рахувалась святою, як і хліб. З тієї глини чародійник-дід, своєму внукові одного разу зліпив, замість фантастичних лембиків, справжнього кораблика. З тим корабликом хлопчик засинав і його уранці, здавалося, будив глиняний півник, що красувався на осліничу. Пригадав Тихін чомусь той час, коли босоніж йшов з батьком за хурою, навантаженою полив"яними глечиками, мисками та горшками. Той шлях, що він зміряв за тією хурою від Опішні до Решетилівки, де відбувався ярмарок, давно зник з овиду його життя, як то буває за кільватером зникає свавільна хвиля. Висушені гарячим промінням сонця медузи та морські коники, нагадували йому іграшки з глини з того безневинного, дитинства, а в південних широтах туман здавався йому сірим смушком решетилівських овець, якого його батько вимінював за свій незамінний товар. В капітанський каюті тримав Череватий, як найсвятішу реліквію того глиняного кораблика і півника з тих безповороту втрачених днів. Бачив він, як став моряком, багато чого на своєму віку. Траплялися йому у молитовних позах бонзи, усміхнені гейші та обдерті рікші. З мріями про ті далекі часи Тихін і стояв на узбережжі, коли члени його залоги розійшлися хто куди. Прибій ополіскував рінь піщаного узбережжя, і капітан замріяно дивився, як удалечі опадали хвилі. У темносиній морський далечині облітало вечірнє сонце. Воно йому здавалося соняшником на городі його батьків, що губив на облозі з своєї корони рожеві пелюстки. Не було йому чого очікувати тієї громіздкої хвилі, яка своїм громовим ударом проб"є об прибережні скелі його останній час. Милувала його зір ливанська кедрина, італійські пінії з тінястими маслинами і вічно-зелена туя, а найбільше капітан з Опішні захоплювався затишком високих та струнких пальм, що росли біля бамбукових пралісів. Сонце над океанським безмежжям ткало на золотих кроснах блискуче покшивало роменових та фіялкових лугів, бамбукових дібров та рижо-

вих плянтацій. Одружився він у Севастополі і дуже жалкував, що не із своєю опішнянкою. Його дружина Саня, дарма, що мала доньку від нього Ліну, зраджувала Череватого на кожному кроці. Моїй Ліні, думалося йому, мусило сповнитись сімнадцять. Хотілося б її хоч за п'ять років раз побачити, а не ту зрадливу жінку. Щодо капітана, то він і сам був не з святих. Любив у своєму ще молодому віці не лише брати участь в авралі, а впереміж з обов'язками був охочим поласувати не тільки свіжими устрицями, а й гарними дівчатками. Не називався б він морським вовком, якби відмовлявся від чогось гарного й екзотичного. На його думку привабна своєю вродою дівчина і є подібною до лісового прозорого струмка, що жебонить серед незайманих пралісів.- Людина була Богом створена з глини-персті і в ту глину після смерти перетворюється - запам'ятав він слова, свого діда-гончаря, що на тій Млинянській горі роздмухував своє горно таке яскраве, як те сонце його дитинства. Пригадалися чомусь гамірливі квартали Сінгапуру, де на очах покупців китаєць здіймав з живої гадюки шкірку і тут же з павуками й мурашками на сковороді її підсмажував. Такими делікатесами, як і вирваними язиками спійманих у тенета солов'їв, капітан ніколи не цікавився. Така їжа викликувала в нього блювоту, як у того новичка на помості корабля, хворого на так звану морську хворобу. Тихонів шлунок при звичаївся до житнього добре випеченого хліба, до полтавської ковбаси та українського борщу, звареному в полив'яному горщику. Не відмовлявся він також від шматка доброї веприни. А що таких страв було важко розшукати в азійських краях, то він тижнями перебивався вареною та смаженою рибою, заїдав її стручкуватими бананами і їх капітан облущував, як та баба облущує чи теребить на своєму городі квасолію. Крім надзвичайного задоволення, зазнав він у тих рейсах чимало й лиха. В галасі роз'ятрених хвиль чувся плач потопельників, які вигукували з бездоння свої імена. Інколи ті мерці засвічували таємничі вогні, що їх не раз йому довелося у різних широтах на власні очі бачити. Хапалися меткі матроси за бугель, не гірше тих мавп вилазили на шоглу, з надією з-за бугшприту уздріти піски золотого узбережжя. З досвітнього мороку Тихін не раз зустрічав зарум'янені сходи зірниць, що розхитувала в полі зелені жита і взор'яла пробуджений ранок. З лона хвиль виплигував дельфін і пищав, наче хатній вуж, що з-під припичка у господаря просив молока. Здавалося, що того дельфіна цікавило таємниче життя на суходолі і, вдоволений тим баченням, він знову опускався в бездонну глибину, розплескував довкола хвилі, які білими нитками перегиналися через край і втихомирювалися на поруділому піску берега. Ще трохи помріяв там край морських хвиль капітан далекого плавання і рішив завітати в знайому корчму, куди часто схо-

дилися биндюжники випити з пару кухлів пива. В бартендера за-
мовив собі два кухлі пива, оглянув присутніх і швидко ті келехи спо-
рожнив.

"Принеси мені ще сто грамів горілки і хоч камбали на закуску." Бартендер кивнув офіціантові і той, замість камбали, приніс йому на таці добрий шматок чорного хліба та в"язку смачних в"юнів. Закусив ту випиту горілку принесеними в"юнами капітан і почував себе тим водяним плесом, де віє погожий бриз. Невдовзі до нього підсів один із боцманів: "Оце вернувся з борделю. Дівчатка там, як ті мекотливі козенятка, і такі привабні, що своєю красою подібні до розквітлої брості."

-Ти щось не теє верзеш, буркнув на його слова капітан. Захотілося тобі, як я бачу, з мене покепкувати. Сам добре знаєш, що я не гірше від тебе зборознив не тільки ті моря й океани, а і ті будиночки з жагучими крالياми. З мене досить тієї морської твані і як тобі вірити, то я не проти того, щоб на короткотривалий спочинок у за-тишну гавань потрапити.- "Ось чому я й повів цю розмову"- нев-гавав боцман, бо знаю, що ані цикльони, ані шторми не зламали тво-го гарту, а тут на рідній землі ще можеш вклепатися."- Ніхто з моряків спокійно не може вмерти, аж поки не дочекається девято-го валу, так само і моя душа не заспокоїться, аж поки не наситить-ся баченим. Кажі адресу того затишку.-

Боцман схилився до його вуха і шепнув адресу того борделю. Таксі довезло Череватого до обгороженого високим частоколом будинку. Тихін розплатився з водієм, підняв заціпку у хвіртці і зайшов на подвір"я. В передпокоях зустріла клієнта мадам, літня татарка. На шиї в неї брязкотіли разки червоного намиста, в яким був уплете-ний дукат. Капітан узяв до рук альбома з дівчатами. Його чомусь брала нетерплячка і він тикнув пальцем у першу-ліпшу повію, що при-вабила його зір молодістю і красою.- Зовуть її Розалією і коштує вона тридцять карбованців за цілісіньку ніч. Гроші кладіть на кін відразу.- Капітан не торгувався з мадам, вийняв три десятки і від-ав їх татарці.- А тепер, ходімо зі мною на гору.- Постукала в один номер і відчинила двері. Дівчина, здається, пішла брати ванну. Роз-дагайтесь і почувайте себе, як вдома. Я про вас її повідомлю і на-кажу довго в купелі не баритися. Спокійно собі відпочивайте, бо шторму майже у нас не буває, тут не море, а лише собі затока, що злегка починає собі брижитися від подуву легковійного вітру. - Тихін скинув свого бушлата, черевики, сорочку та штани і пірнув під пухову ковдру. Чекав приходу власниці цієї затишної кімнатки. На нічному столікові молоді повії пахли встромлені у декорати-вну вазу три білі рожини. Білі троянди, - подумки сказав Тихін, - улюблені квіти бога мовчання Гарпокритія. В знак приязні та вір-

ної любови він їх і підніс Афродиті. Забарвилися вони в червоний колір зовсім випадково, бо богиня в долині самоти і спокою необачно їхніми колючками проколола собі ногу. Може ця таємнича папюга і любить їх, що вони покривають мовчанням усі її любовні діла. Але як би там не було, а втома бере своє, і не пройшло й пару хвилин, як Череватий спав непробудним сном. Дівчина, що увійшла в кімнату, погасила світло і лягла обіч його. Щось через пару годин він прокинувся і почав мацати в темряві терпкі дівочі перса. Пристрасть почала розгорятися в ньому, згадував пасати і монсуни. Те дівоче тіло здавалося йому гнучкою хвилею, яка підкидала його кораблика на морі. Після вдоволення своєї снаги, Тихін знову поринув у сон. Прокинувся уранці і йому чомусь пригадалася рідна донька Ліна. От він розбудив повію та з цікавості запитав: "Скажи мені, чи справді тебе звуть Розою? Я цікавлюся тому, що колись чув про Розалію цікаву історію. - А ну розкажи, - попросила вона. "В одного заможного батька було на віданні три дочки. Наймолодшу звали Розою. В неї і закохався один моряк і хотів був уже з нею весілля згуляти. В спальні молодой раптом відчинилася стеля і він почув голос пересто-роги: "Тікай від нареченої подалі, бо ця красуня поєднається з батьком і народить від нього дитину..." Моряк послухав був того віщого голосу і втік від Рози. Дізналася вона, що спричинником її нещастя є рідний батько, тому вона і вбиває його. Все ж совість не перестає її мучити і вона йде на могилу батька. Від її невтішних сліз каяття виросла обвішена плодами яблунька. Одного разу дочка зірвала з неї яблуко і від того надкушеного плоду вона і завагітніла. Народився в неї хлопчик і Роза кладе немовля у порожню скриню та й пускає під час відпливу в море. Той хлопчик підріс і став корабельником. Його корабель пристає до берега, де і жила невтішна Роза. А що вона була вродливою і ще молодою, то капітан бере з нею шлюб без того підозріння, що одружується з рідною матір'ю. Роза впізнала, що то її син - за спеціальним лише їй відомим знакам. З розпачу кинулася в бурхливе море, бо не могла більше стерпіти переслідування заклятої долі..."

- Для чого ти мені таку зловісну історію оповів, - стурбовано запитала дівчина. Правдиве моє ім'я не Роза, а Ліна. Щодо батька, то я його ще маленькою, як бачила. Мати казала, що той морський волоцюга на тропіках штормом був знесений у море... Мене пустили на таке діло збоченці-розпусники, що ночували з моєю матір'ю...-

"Якесь зурочливе око звело мене з моєю рідною донькою на одній постелі"- подумав капітан. Блідий острах сяйнув по його лиці і на млі ока капітан піднявся, одягнувся і без жодного підозріння лишив кімнату. Попросив у мадам конверта і шмат паперу, усівся за столиком. Череватий написав своїй дочці листа та й віддав його татарці.

-Передай його Розі, з якою я сю ніч переспав, - додав він на прощання і вийшов у сад, що після дощу купався у білому молоці. Нагнувся і набрав у жменю розкислої глини під пахучою яблунею. - Колись мій дід з такої глини зліпив мені кораблика, щоб я плекав мрію про широкий, як той океан, світ. Завдяки йому я і став капітаном. Може краще й не треба було мені лишати рідню Опішню і рушати в ту кругосвітню подорож. - Кинув Тихін ту глину, що тримав у руці на траву розшукав міцну гілячину і на своєму ремені й повісився. Власниця борделю принесла Ліні листа, а та недбало кинула його на комоду і про нього забула. Лише, коли тіло повішеного зняли і судова експертиза допитала усіх, то Ліна і згадала про того листа. З нього вона довідалася, що справді її переслідує лиха доля тієї Рози, про яку оповів їй моряк, що виявився її рідним батьком, фатальну історію. Спочатку вона хотіла, як та Роза, утопитися в морі, лише передумала, пішла до церкви і палко молилася за спокій тієї моряцької душі. На її щастя здибалася їй там старенька черниця, що намовила їй прийняти чернецтво. Вона так і зробила. Недалеко того місця на березі, де було поховано капітана далекого плавання, Тихона Череватого, казали люди, з'являється десь опівночі дивне світло. Подібне воно до вогнів корабля з темряві. Те світло пливе з цвинтарю, оточене жовтою авреолею, до зарослого саду тієї мадам-татарки, де Тихін і знайшов свій нещасливий кінець. -

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

Дві доньки однієї клягині, що стали черницями, спокушають молодого хлопця на любові .

- Прийшла і моя черга до якоїсь оповідки, - сказав Грицько. - Отже, панове-браття, розкажу я вам про одного знайомого і про те, що всі жінки одним миром мазані. Леонід Прищепка ріс недорікою, і чомусь дівчата вважали його за дурня, що і позбавляло вісімнадцятилітнього парубка їхнього товариства. Не міг він ані картоплю доладу обсапати, ані наодинці якийсь дівчині в жартах за пазуху гороху насипати. Очі в нього повтягувало і він на вигляд такий кволий був, що аж від вітру хитався. Старші хлопці, коли на те випадала їм нагода, грутом жартували: "А ну, Леоніде, покажи свої долоні. Кажуть, що на них у тебе від тієї загарливої роботи волосся вирросло." - Це неправда, - відповідав він і простягав до них свої білі долоні, а ті на це ще більше реготали. Уникав парубок грайливих дівчат, бо боявся, що як прийдеться до діла, то йому лише доведеться раків пекти. Щоб не впасти у знеславу, він і бавився з собою сам на сам, якщо йому та забаганка найбільше докучала. Матері стало шкода, що її синок по тих кутках самотньо тиняється, вона й каже чоловікові: - Слухай, Прохоре, щось захирів наш Леонід, та ні з якими дівчатками не чалить-

ся. Таке має прегордливе обличчя до них, ніби збирається у ценці постригтись. Для нас було би непростим гріхом приневолювати його робити те, чого він не бажає. Давай нашого хлопця від тих молодесеньких спокусниць відправимо на дачу. Поживе ціле літо у домі твоїх покійних батьків з тими поштивими черницями, що винайняли у тебе те обійстя на довгі роки: Може Леонід у них дечого гарного навчиться, а їхні побожні душі своїми молитвами і вимовлять у Всевишнього йому здоров'я. Бо моє зусилля вплинути на нього пішло намарне. -

- А де ж він буде там спати? - запитав своєї жінки чоловік.

"Напиши тим смиренним черницям відвести йому місце в коморі. Хай там на сіниці, застеленому рядниною, він після доброї купелі і відпочиває. Може в черничому товаристві йому світ розсвіниться і він знову прийде в своїм тілі і в думках до здоров'я..." Чоловік написав задалегідь листа тим смиренним черницям-кватиранкам, а невдовзі відправив на дачу свого єдиного сина. Леонід на провінцію рушив охоче, бо йому вже давно надокучили ті інсинуації друзів, які увесь час жили у підозрі, що от-от у нього на долонях волосся виросте. Треба якось відвикнути ту сметанку руками збивати, - думалося йому. - Але як це зробити? - З такими невеселими фактами і добрався парубок до того глухого містечка, де його рідня мала хату, залишену в спадщину. Здивував його побілений будиночок, дбайливо пополені грядки з росадою, капустою, петрушкою, квасолею та огірками. За хатою вогнистими мальвами та півоніями усміхався до нього блакитний сад. Десять видко ті святоші на базар подалися, бо двері у хату були замкнені. Як же я з тими святеницями аж три місяці житиму. Вставлять ще мені клепки, як у щілинку підглянуть ту мою із собою забавку. Навіть, коли вони за молитвами не матимуть часу й підглядіти, то з мого змарнілого вигляду та впалих очей вроїться їм та суцтва правда в голову. От Леонід і усівся на лавочці під тінню яблунки і став чекати своїх нових господинь. Він і не зчувся, як до нього підійшла одна із черничок, сестра Неонила.

- Добридень, - привіталася вона. - Так це ти будеш Льонею, про якого нам твої батьки у листі писали. От натішитесь і обрадується сестра Варвара, коли додому з церкви прийде. - Черничка, що розмовляла з пахоком, на вигляд мала з років 23. Її щоки аж пашили рум'янцем. Від її захопленого погляду Льоня відвернувся трохи у бік, глянув на повний буяння та краси сад і наче б то ненароком промовив: "Сестро Неонило, який цей розедарій чудесний! Де ж ви спромоглися таких чудових рожин дістати. Мені особисто найбільше до вподоби білі і червоні троянди. Я вже встиг їх без вашого дозволу, наче той джміль, обнюхати. Від них я просто дурману набрався, так гарно вони у віночку жовтих рожин пахнуть. Кажуть, що оті жовті

квітки мають у собі чародійну силу проти чаклунства. Їх і вживають молоді жінки та дівчата в чаруванні своїх вибранців. Щодо червоного кольору квітки, сестро Неоніло, то він символізує собою життя і є ознакою щастя і вірності... Кажуть, що цвітіння троянд не в пору приносить нещастя їхнім власникам.-

- Дякую за такі новини про квіти, - задумливо відповіла йому сестра Неоніла. Такого я ще не чула, і це для мене новина, хоч знаю, що білі квіти, особливо проліски та ті з важким і дурманним запахом суцвіття здобули собі ласку в мерців, що їх душі деякий час у них перебувають. В зірваній квітці, що валяється загубленою на дорозі, також причаїлася смерть... Щодо тих троянд, про які ти мені багато цікавого оповів, то вони, на мою думку, символізують собою кохання, хоч ми, черниці, здебільше знаємо їх, як ті квіти, що сплели з колючок корону на чолі нашого Спасителя Ісуса Христа. З крапель його безневинної крові вирости там у підніжжі того злочасного розп'яття ті червоні троянди. В цей розедарій я часто навідуюсь з сестрою Варварою. Крім молитовника, з собою беремо спиці. Плетемо для добрих людей рукавиці, шалі, панчохи й берети. Тут тобі у нас сподобається і тобі буде неохота вертатися у те гамірливе місто.-

З цими словами вона допомогла йому нести валізку, поставила її у комірці, де і було відведене місце для хлопця. - Харчуватимемось разом, три рази на день: сніданок, обід та вечеря. - Не встиг Леонід розкласти привезені з собою речі, як вернулася друга черничка, сестра Варвара. Мала чорне, як галчине крило волосся, такі, мов дозрілий терен очі і здавалася трохи меншою на зріст і літами від своєї законниці.

- Оце як бачиш, нам Всевишній і кватиранта надіслав. Слава Богові, що із тобою, Льоню, нічого у дорозі не трапалося. Я то з сестрою Неонілою, Бог його святий знає, що лише не передумали. Далеко ти від двору, хлопче, не забігай, щоб з тобою будь-чого не трапалося. Тут недавно з міста до вітчима приїхала одна студентка. Через тиждень загостила до неї товаришка, яку зустріла з пустою тиша: віконниці були зачинені, а двері замкнені. Пішла в міліцію і зчинила там тривогу. Ті виламали двері і знайшли ту студентку замордованою, а того вітчима мертвого. Поїзд на недалекому полустанку переїхав його. Ніхто допуття нічого не знає, чи хтось помстився над нею, а пізніше вбив того вітчима і поклав на рейки вже мертвого, з метою, щоб поїзд переїхав трупа і таким чином замести за собою усі сліди злочину. А може той вітчим збожеволів, убив її, жахнувся свого вчинку і кинувся під колеса потягу? Тяжкі часи настали і не від кого тієї правди людина не може дізнатися. Головне, Льоню, будь обережний, бо нікому не хочеться того клопоту на свою душу брати. - Леонід з розкритим ротом слухав вродливу черничку і дяку-

вав їй за пораду. Як і всі мешканці цього містечка, наш дачник одного не знав, що ті милосердні черниці були рідними доньками однієї багатой і впливової тепер вже покійної княгині. Також ніхто з них не чув про ту трагедію, що трапилася з ними та їхньою матір'ю 1919 році. Княгиня, що утнула з малолітніми доньками з свого маєтку, ночувала в хаті одного побережника. Глухої ночі туди навідалася банда п'яних матросів-анархістів. Вони по черезно згвалтували ще молоду княгиню і збезчестили її доньок. Не посоромилися ті до вгомуди втопити долю у тих дівчатках, обмінювались і гралися ними аж цілий тиждень. Урвалася їхня вудка, як ліском проїжджав випадково один із загонів, що був призначений боротися з бандитизмом. Княгиня якось перенесла ту наругу, все ж злякалася тієї думки, що її панянки до кону ходитимуть по руках, і через знайому ігуменю віддала їх до одного чернечого скиту. Манастир, де законниці перебували, пізніше був за наказом влади зачинений. А що княгиня від розпачу нагло померла, то її доньки самі вже черничками й рушили в світ. А як вони за мурами того манастиря, крім молитов, ще навчилися втягувати нитку в те вушко голки, то своїм рукоділлям-вишиванням спромоглися собі чесним шляхом заробляти на прожиття. От чому і не було дивниною, що посередині світлиці, де вони мешкали, стояли високі кросна, на яких красувалася в барвистих кольорах заповочі пухова недокінчена ковдра. Гапували вони також білі полотна рушників нитками вогненного сонця та чорної ночі. На них буяли кетяги калини, хизувався своєю красою глід, і бризжав вогненным розсипаним снопом хміль. Плели вони ще й вовняні з розкішними торочками хустки та бралися до плетіння дрібніших речей. Приїзд чужого хлопця вніс у їхні ще молоді душі справжній переполох. Живе, як кажуть, про живе й думає. Знали вони, що їхнє молоде життя в тій повсякденній молитві збіжить, як те листя за водою. Хотілося б їм когось мати, щоб на старість тієї водиці подав. От вони молитвами і відганяли ті спокусливі думки, що надокучали їм. Їхні серця шкребла заздрість до тих молодих матерів, що бавилися з своїми дітьми.-Хіба ми гірші за них, щоб хлопчиків та дівчаток мати? Чому на наше те грішне тіло така покара Божа була надіслана? Чи в довічному сні потребуватиме те багатство духа? Немає нам чого боятися гніву Господнього, коли ми на світ із собою, крім тієї дівочої сорочки, нічого не принесли, умremo, то і її на землі зоставимо. Колись таких вродливих, як ми, біля води на Купала викрадали, або просто з дому, як це трапилося з дочками Люція, Талярою і Фобією. Видко, нам вже до судних днів не дочекатися в черничному вбранні того Кастра і Полукса, і так самотніми і доживати того віку.-З такими песимістичними думками, чернички в Петрівку і при-

слухались до дівочих бадьорих пісень. Дівчата, як видно сиділи в садку гуртом, клали на полотно кольори стиглого колосся, барви заси-
неного лугу та хором заводили: "Ой, маляя нічка Петрівочка,

Та не виспалась наша дівочка,
До череди товар гнала, задрімала,
За сухий терен косу порвала..."

Слухала сестра Неонила з сестрою Варварою за прядкою співи тих вишивальниць і від того співу їм робилося аж моторошно і вони ще більше молилися до Богородиці. Ніяк не хотілося їм свій молодечий вік коротати лише в постах і молитвах. Своєю півсвідомістю вони відчували ту відвічну темряву, що лежала поміж небесами і землею, подібною до тієї океанської бездонної глибочині, де не існувало жодної живої істоти. Невже їм лише тоді впізнати радість, як лежати-муть на смертному одрі. Невже та загадкова візія вічності, яку розуміє людина перед залишенням цього світу, справді є щастям і радістю і приносить в дарунок з собою те вічне світло. Не хотілося їм вірити, що цей світ є лише заломленням променів світла у його різних проміжках часу і є подібним до тієї дівчини з колоди карт Тарока, що стоїть з двома розквітлимими галузками в руці в середині вінця, який в свою чергу оточений так званим космічним кватерніоном. З того всього молоденькі черниці збагнули, що ті галузки, які та дівчина тримає в руці, є символом так званої поляризації, що і спонукує рівномірний рух усіх створених Богом речей у безмежному космосі. Приїзд Леоніда був своєчасний. Їм то і схотілося спокусити його, а він сам потайки встиг закохатися в одну та в іншу черничку. З часом парубок звик до них і за сніданком чи обідом почував себе вільніше. Після молитви усі бралися за ложки, їли пшоняну кашу з молоком, молоденьку картоплю, заправлену маслом та посипану дрібною петрушкою. Пізніше споживали з хлопцем чай з домашнім варенням та галетами. Після сніданку гість біг на пляж. По дорозі міркував, як би з тими черничками ту мені любов розпити. "Було би добре, якби котра з них мене жартомо приспала. Але як це мені зробити?" От Льоня думав і надумався. Якось по обіді прийшов з річки і ліг з напіввідчиненими дверима в своїй напівтемній комірці відпочивати. Крізь ледь помітну щілинку проходив у комірку струмись соняшного світла. Зупинив свій погляд не так на ньому, як на павукові, що снував у кутку свою паутину. Це є добра прикмета, — подумав юнак. Чув я, що павук попереджає заздалегідь людину про блаженний достаток. Крім того, йому казали, що павук не бажає людині зла, а є вірний і щирий її помічник. В цей час, коли Леонід на сіннику споглядав того павука, і каже Неонила до сестриці Варвари: "Давно вже не тільки узоріло надворі, а вже сонце котиться із землі. А ти, як бачу, ще топчешся в хаті і не зібралася в дорогу з ті-

єю готовою хусткою для Євгені Ковалихи. Вона ж на ту хустку від-
рання чекає. - "Зараз вже виходжу з хати,- незадоволено відповіла
їй сестра Варвара. - Але не забудь винагороду за хустку взяти не
грішми, а куркою та яйцями. Сама знаєш, що в нас хлопець на квар-
тирі. Треба нам його підвести на силі хоч тим курячим бульйоном. Не
дайся Ковалисі підсунути тобі курки схожої пір"ям на кокоша, бо це
поганий знак.-

Леонід прислухався, як сестриця Варвара засовгала ногами у при-
сінку її хода пролунала на вулиці й стихла. В хаті запанувала надз-
вичайна тиша. В цей час сестра Неонила довго в нерішучості копир-
сала собі в носі, увійшла у сіни і крізь ледь причинені двері зиркну-
ла до комори. Леонід навмисно загнув очі, удавав, що спить. От
вона й набралася хоробрости, підшла ближче, опустила на сінник
та й лягла біля хлопця. Він ніби спросоння почав перевертатися із
заплющеними повіками на другий бік і таким чином пригорнувся до
чернички. А що там було пізніше, то шановний читач хай сам здога-
дається і ніхто б тому не повірив, що хлопець допався до тієї роботи,
як кіт до глечика молока задовольнив перший раз у своїм житті ту
снагу, а сестра Неонила, рада тій втісі, поцілувала його в спітніле
чоло. Вона тихо піднялася з того теплого місця, поправила свої пом"-
яті спідниці і безшумно зникла, як і з"явилася. Щось за півгодини
Льоня і собі бадьорим та свіжим вийшов із своєї комірчки, і з веселою
піснею на устах пішов до води купатися. На подвір"я він вернувся
на вечерю, як уже дві чернички були вдома. - Ну, як тобі, хлопчику, гу-
лялося? - з удавною байдужістю запитала в нього сестриця Варвара .
" Гулялося мені непогано, - відповів їй пахолок. Виспався я добре ,
випувався та й засмаївся на сонці. А знаєте, що в кутку моєї комір-
чини, павук розвішав свою сітку.- " Це добра прикмета- " відповіла
черниця Варвара. - Колись павук врятував життя маленькому Ісусові,
як утікала діва Марія з Йосипом до Єгипту. Змушена була свята сім"я
від погоні захватитися в одну із печер. Над входом до неї павук і
взявся плести павутиння і ним чисто завуалював те місце. Там го-
лубка з галузок намостила собі гніздо і поклала до нього свої яйця.
Легіонери з оголеними мечами, що шукали за немовлятком, пройшли
мимо того сховища і таким чином маленький Ісус був врятований.. "
Сплела, як видко, і сестриця Варвара в своїх думках те міцне паву-
тиння пристрасти, щоб мене в нього заманити. Все ж коли я не за-
пугався у тих любовних тенетах сестри Неонили, то тим паче, виплу-
таюсь із солодких тенет і сестри Варвари.-Після вечері квартирант
знову пішов блукати біля річки. Ще довго лунали в присмерку вечора
його по піщаному березі кроки. Пізніше, як замрів у вербах місяць,
пляжник знову вернувся до своєї комірчини і впав у безпробудний
сон. Прийшла назавтра черга сестрі Неонили вже не хустку, а пухо-

ву ковдру до вельми багатої дружини місцевого судді відносити. Взяла вона пакунка з тією ковдрою та й каже на прощання: "Ти ж, сестро, допильнуй вже хлопця, щоб він на нас у листах до батьків не нарікав дуже. Застели йому чисте простирало в кімнаті та не забудь Леонідові їсти дати, як вернеться зголоднілий додому....-Щось з пів години побув наш парубок на березі і, як минулого разу, прийшов до своєї кімнатки, роздягнувся і ліг спочивати. Лежав отак із заплющеними очима, і на того павука, що снував у кутку срібну нитку, не звертав жодної уваги. І от чує він, як до тієї кімнатки лише двері рип, від чого в його одне око так і розплющилося. Перед ним, вся в принагідній красі стояла схвильована сестра Варвара. Вона опустила ся на коліна і почала ніжною рукою гладити хлоп"яче волосся. Стала сміливішою і поцілувала хлопця в уста. Леонід, уже навчений сестрою Неонілою, виконав усі її забаганки, і вона опісля безшумно зникла, як і з"явилася. Роззехочений, він пізніше ще не раз навідувався додому в пору коли там господарювала всього одна черничка. Здивувався він вельми, як одного разу підслухав розмову двох черничок: "Я думаю,-сказала сестра Неоніла сестрі Варварі, що ми своєї мети в того квартиранта досягли. Я чую, як у мені під серцем ворухиться." -Я теж такє, здається, відчуваю,-відповіла Варвара, бо вже довгий час як місячки у мене не з"являється..-От, як почув таке діло юнак, то кинуло його відразу і в жар і в холод. От, думає, попався. Ще доведеться у молодому віці тим черницям на дітей платити. Треба буде в сірка тих очей позичати від сорому. Від нервування почав собі обмикувати сорочку та чухати потилицю. Мабуть, краще я дам звідці дала,- подумки сказав він. Одного разу, як ті смиренні сестриці пішли на базар по свіжі яйця та молоко, зібрав Леонід свої пожитки та й чкурнув на автобусну станцію, а звідтіла за ним тільки загуло. Чернички дуже побивалися за ним. Спочатку лякалися тієї думки, що може він від горя й перевтоми від тієї роботи, втопився. Пізніше щасливо лише зітхнули як від його батьків з міста дістали вдячного листа, що Леонід гаразд прибув додому. З тих пір дачник і почав учащати до дівчат. Батьки просто аж диву давалися, як він загулювався, чи просто взагалі не приходив додому ночувати, Старші хлопці перестали з нього глузувати. Брали їх завидьки, що коло нього ті дівчата в"ються, як ті мухи коло глечика з медом. Щось через рік він і одружився. А щодо тих черничок, дочок давно померлої княгині, то вони в черницях довго не сиділи. Лишили те містечко й переїхали в інше, де їх ніхто не знав. Ще перед тим, як народити дітей, вийшли з чернечого стану. А шо були молодими та гарними, то знайшлися добрі люди, що їх з тими байстрятами побрали. Про себе ті доньки княгині жартували, що це у них дітки від одного впалого янгола з когорти того Ягсона, який був разом з тими янголами покараний Всевишнім за любовні

зв'язки із жінками земної кулі. Щодо моралі того кохання і людської жаги, то вони є сліпими цілковито від саява світла іншої безневинної душі Жертва того кохання йде зачарованою за тим могутнім світлом навзирці в радості і бачить виразно прозорі небеса, врунисті луки, золотої пшениці поля та засинені води таємничих гаїв...

НОВЕЛЯ ЧЕТВЕРТА

Покара, що впала від волоцюг - злодіїв на душоугуба - гестапівця

-Отже, друзі, почав Степан, - я ще перед війною знав одного хлопця з сусіднього двору, що звався Панасом Зазнайбідю. Від усіх однопітків виділявся він своїм орлиним носом, чорним чубом та соболиними бровами. Був він вередливим і здебільше гуляв з тими дівками, які у нього не дуже й закохувались. Був не з лякливого десятку, вдумливий та рішучий. Якось після вступу німців до міста я його й зустрів у підворотті. - Де це ти довго пропадав, що тебе не видно було?, - запитав я у Панаса. "Стримував я натиск німців під Житомиром, а вони як підтягнули свої сили, коли в нас харчі й набої скінчилися, та як сипонуть, то ми й розбіглися хто куди. Топтав я в дорозі і петрів батіг, і королів цвіт. Боявся зазнати долі козацького отамана Максима Гулака. Читав я колись, що тинявся він по степах без того притулку і вмер голодовою смертю. А що в тому козацькому таборі не знайшлося жодної деревини, змайструвати йому домовину, то поховало його товариство в бочці.. Щодо мене, то я рішив краще украсти, чи когось пограбувати, ніж зазнати долі того козака. Вдома на мене чекала записка від моїх батьків: "Сину, ми евакуювалися із нашим заводом на схід. Лишився самотнім, як польова миша. Розшукав тітку, яка згодилася нам обом варити їсти. ... Після тієї зустрічі вже не зустрічав Панаса Зазнайбідю. Чув наче від добрих людей, що Панас, щоб не вмерти голодовою смертю, як Максим Гулак, удався на грабунки у голодному і розбитому місті. Побратимом йому в тих очайдушних операціях став Демид Паничів, один із злодіїв - рецидивістів, якого уже у самісіньку війну позастроково випустили з в'язниці. Здебільше напарники ночували в закладених склепах на байківському цвинтарі; залізним ломиком і підважували мармурові чи нефритні важкі віка на гробівцях. Серед струхлявілих кісток шукали по черезно собі коштовностей, а то намошували туди сухого листя та сіна, з досади викидали останки покійників, і так переночували у тих гробівцях не одну багрянисту ніч. Ті волоцюги своєю присутністю сполохували серед темряви кувіків та кажанів-непопирів. Не раз блудні вогники снували у кромішній тьмі серед розбитих плит. Бувало, що один із таких таємничих вогників вертався у парі з іншим, і вони разом зникали в тій чи тій

могили. Злодії не раз ішли назирці за урашеним вінками катафальком. Їм кортіло дізнатися, чи покійник не має на руці якогось коштовного персня або чи не має на собі дорогого костюма. Одного разу погляди Пана і Ганаса прикипіли до чорного катафалька, запряженого цугою двох сивих коней. У вінках квітів на ньому потопала блискуча, як брила чорного нефриту, труна. Ридання висіло в повітрі, як мерця в тій труні опускали в свіжу яму. От злодії й рішили навідатися до того місця, подивитися, хто там похований. Була тоді пізня осінь і листя під завивання тужного вітру шаруділо по порожніх і мовчазних алеях. Сирітками здавались могилки, покриті дерном.

-Цікаво, -запитав Пан у Панаса, -чому це гробар-могильник копає усі могилки в східньо-західньому напрямку, і як я помітив, що гріб з покійником кладуть так, щоб мрець ногами лежав до сходу, а головою до заходу сонця? -

-Це тому, -відповів Панас, -що за повір"ям той страшний Суд прийде, як сподіваються люди, якраз зі Сходу. Мерцеві краще буде звестися на ноги, обернутим лицем до зарожевілого світанку. Ще кажуть, що могилки лише тих душоубів викопує гробар у північно-південному напрямку, і таких могил на цьому цвинтарі ти й не побачиш. - Пана задовольнила відповідь напарника і його ані трохи не стурбувало те відкриття, що, мовляв, мерці мстяться на тих очайдухах, які порушують їхній останній спочинок. Ті мерці не лише з"являються з погрозами до них у снах, а й відправляють нахаб на той світ. От настала глуха північ, коли Пан з Панасом зупинилися коло однієї крипти занедбаного могильного склепу. Винесли лома, скручену вірьовку та заступа. Наблизилися до тієї свіжої могилки і здивувалися. Хтось на тому свіжому горбику встиг посадити білі троянди, які вказували, що тут упокоїлась нагло незанята дівчина. Відкопали ту з дівочими останками труну і двома линвами витягли її на поверхню. За допомогою принесеного ломика, підважили віко і затаїли подих, коли місяць освітив обличчя молодої красуні. Покійниця лежала в оббитому габою гробівці, наче жива. Розносились пахощі маруну -зілля, що було кимсь покладено в домовину. Покійниця спочивала в темносинній сукні, на грудях у неї блищали разки дорогих коралів. На одному з її тендітних пальців Пан жадібним оком помітив золотого персня.

-Давай швидше складаного ножа, -шепнув він колезі. Той щось про-бурмотів у відповідь, із неохотою поліз до кишені за тим ножиком. В цю мить з надрізаного в померлої пальця бризнула кров.

-Що за халепа?- думалося злодюзі. Кинув здіймати персня і налякався дуже, коли покійниця розплющила очі. -Що ви зі мною робите?- запитала вона і висмикнула свою скривавлену руку. -Рятуйте, люди добрі! -закричала вона. -Бери ломика й заступа, та втікаймо звідси,

- наглив Панас Пана. Кинулися вони з переляку в ноги, під несамовите репетування притомної дівчини. Наступного дня, одна із відвідувачок цвинтаря, яка вже десятки років як садовила на могильці свого чоловіка квіти, оповідала, що ту дівчину знайшли непритомною біля розкопаної могили вранці й забрали до шпиталю, де вона й була врятована. Щодо Пана та його напарника Панаса, то та подія так вплинула на їхні нерви, що вони більше за жодним катафальком не стежили, а перенесли свої операції до тих квартир у місті, де мешкали приїжджі німці та місцеві фольксдойчери. От одного разу Пан і каже Панасові: "Ти знаєш, в яке місце ми вчинимо наступний наліт? Надбав я один шикарний особнячок в Липках. Той будинок стоїть в занедбаному саді. Зайняв його й причислив до своїх володінь один із найбільших різників та хапунів, сам оберштабамфюрер герр Гріпенкерл фон Гербарт, грізний шеф дикунського гестапо. Давай розділимо зарівну щастя з бідю і заберемо з тієї вілли частину тих речей, що він награбував." Десь перед смерком хлопці опинилися за муром, що прилягав до густого саду будинку, в якому вселився фон Герберт. З чорної паради очайдухи відмичкою відімкнули двері і там уже по сходах зайшли нагору. Кімнати на другому поверсі були заставлені коштовним посудом, вазами, картинами, важкими канделябрами.

- Колись, кажуть, пошепки промовив Панас до Пана-козак Дворяненко у перших німців-колоністів на Хортиці коняку вкрав. До того призвели злидні, і він пізніше перед ними вибачився. А що до нас, то нам немає чого красти в німців, ми просто заберемо те, що вони в нашого православного люду нагабували..-

"Я й сам бачу.- Відповів йому Пан, що цей вишколений душолюб звик чужими руками з вогню каштани тягти і жар загрибати. Звичайно, цих картин та мармурових статуй нам з тобою не забрати. Що пуття хоч з тієї статуї Божого янгола, який притиснув до грудей померлу красуню, чи хоча б он того в кутку архитвору, де, як бачиш, молода жінка в жалобному вбранні з віночком у руці стукає в зачинені двері гробівця, як видко, хоче розбудити з летаргії свого любого чоловіка.."

- Ти краще, Пана, поглянь в інший бік, на ту дивну ікону, схожу на ікону охтирської Богоматері. На ній, як бачиш, красується вродлива молодиця, що в неї руки складені до молитви. Хрест, на якому розп'ято її Сина, до половини угруз у землю і потопає в квітчастім зіллі. Але обличчю дискутувати над усіма цими награбованими багатствами. Давай лише пошукаємо за золотими речами..- Тим часом Пан підійшов до вазонів, що скрізь були розставлені, як на підвіконні так і на долівці. Витрусив з деяких землю і в тих горщиках знайшов, крім золотого зубця від борони, ще деяку кількість десятків та п'ятирок царського карбування. Того знайденого золотого зубчика Паничів негайно і заховав до своєї кишені. Пішов у спочивальню і зняв з подушки на-

волочку, куди наклав досить знайденого скарбу. Одне з перлових намист мало десь із десять ниток перлів, на кінцях блискотіли золоті червінці. До іншого дорогого намиста був прикріплений великий дукат, з бантом. Серед тих награбованих гестапівцем перснів з коштовними каміннями, хрестиків, сережок, браслетів-клейнодів і жіночих сплендорів був і канак із широкого золота, красувався на фіялковій стьожці. "Таким канакон, прошепотів Панас, - колись королевич Владислав після Хотинської перемоги над турками нагородив був нашого шановного гетьмана Петра Сагайдачного." —

- Може бути, - відповів Пан, і я думаю, що в оберштабамфюрера цього золота не менше від того, що було в дорожному мішку кардинала Юльяна Чезаріні, рахувався послом від папи Євгенія ІУ до польського короля. Будемо надіятись, цього фон Гербарта також спіткає та самісінька доля. - А що з ним, власне, трапилося? - запитав Панас. - А трапилося те, коли після поразки поляків у битві під Варною, в 1444 році, він намагався на своєму огирі під час утечі переплисти Дунай, то вага того в мішку золота і потягнула його на дно. А як ми полеглими фон Гербарту тим, що заберемо в його ці коштовності, то надіємося, що авто доведе його лише до Збруча, де клятий шваб і втопиться. Нині він, шевлюра, десь насолоджується в борделі, якого відкрив особисто. Любить він молоденьких куріпок і особисто автом полює на українок. Про нього і приповідка склалася: "Сивина в борду, а фон Гербарт, наче той чорт, у ребро."

- Я бачу - сказав Панас, - ніхто того бугая за роги не візьме і не провчить як слід - так всіх людей окарував страх. - Подивись но сюди! Дивись, які гарні два барильця там на столику. Давай лише довідаєсь, який же хабар міститься у цих барильцях? Може в них і полягає суть німецької невдачі на Сході, що виглядає собою набагато гірше за ту кримську кампанію 1687 року князя В. Голіцина. Він то і одержав базаринку від кримського хана у вигляді барил, в яких було наbito чимало золотих личманів. -

Не встиг Панас доказати останнє речення, як Пан уже смакував налятий у кварту з тих барил коньяк. Знову він вийняв чопа, яким задулялась втулина в барильці, націдив другу кварту і подав її товаришеві: - На, браток, випий, собі на здоров'я, - промовив він. Тут тобі у цих барильцях не які там собі личмани, а справжній французький коньяк. Знайшлася для перекуски курена ковбаса, солонина та добре випечений хліб. Злодії-грабіжники вже хотіли з тією наволочкою, повною коштовностей спускатися вниз, як почувся шум і вони на мить зацікавилися. - Чуєш, брате, - сказав Пан, - сюди хтось тих чортів несе. Давай краще заховаємось під ліжко. - Забряжчав ключ, почувалася жіноча й чоловіча гортанна мова. Пан з Панасом догадалися, що в світлицю увійшли якісь старшини з молодими жінками. Лунало шемкан-

ня ніг, на долівку опустилися привезені валіжки. Скоро ті військовики попросилися з дамами і було чути, як від будинку від'їжджало авто. Грабіжники, які не ворушилися під ліжком, догадалися: десь мабуть з Берліна приїхала в гості до шефа його молода жінка з малолітньою донькою. Фрау фон Гербарт, наговорилося досхочу з донею Розмариною, і почала з тих привезених валіжок викладати привезені речі, готувалася після такої далекої дороги до купелі. Дочка роздягнулася й пішла першою брати ванну. В мить ока Пан з другом вилізли з-під того ліжка. Німка з переляку і не йойкнула, так і заніміла під блиском козарлюжського ножа. Їй ніби заціпило, і вона лише каламутним поглядом спостерігала, як Панас висмикав з важких гардин міцні шовкові шнури. Рухом руки наказав німкені лягати на ліжку, її спритно тими шнурками зв'язав, як то в нас в'язуть баби на продаж курку. Рота їй злодії, щоб вона не здумала кричати заткнули її власним тріком. Розмарина все ще перебувала у ванні, щось із собою голосно говорила, видно була у веселому настрої. Мріяла фройлян про своє прощання з одним студентом філософії, якого перед її від'їздом з Берліну забрали десь на східній фронт. Може їй вдасться тут з ним у Києві зустрітися, - міркувала вона і наспівувала "Лілі Марлен". Щойно вона скупалася і почала вилазити узяти рушника з табурети, як з переляку завмерла. Перед нею стояло двоє озброєних козарлюг. Хлопці її також зв'язали і покинули там лежати на килимі, а самі увійшли знову до спальні. - Давай напоїмо цих чужинок коньяком, щоб вони довго пам'ятали нас, - сказав Пан до Панаса. "Добре, давай" - згодився побратим. Вийняли з барильця чопа і націдили повнісіньке відро коньяку. З рота настрашеної фрау фон Герберт, вони витягли шмату і силомиць змусили її те дання випити, Таку процедуру з тим коньяком очайдухи проробляли доти, аж поки фрау на тому ліжку не впала п'яною. - Ти бачиш, - сказав Пан, - ця горда німкеня на постелі валяється ніби той васаг, коли у возі підстаркуваті копили струхлявіють і зламаються. Мине трохи часу, аж поки фон Гербарту вдасться ті копили замінити, а свою жінку від переляку, якого ми їй завдали, відзвичаїти. А тепер ходімо до ванни і почастуємо коньяком ще принцесу. - Фройлян не пручалась занадто, коли її пригощали міцним напоєм. - Нумо з цього чортячого місця чосу давати, - наглив друга Панас. "Зачекай но, я хочу ще штуку із шефом зіграти, - відповів той. І ніби у відповідь на його слова, почувся шум наближення авто. Задзвенів у дверях ключ і в світлицю увалився фон Герберт що знав від своїх колег - убивників про приїзд з райху жінки з донею, тому то і відпустив заздалегідь озброєну варту, побути з родиною на самоті. Не встиг шеф пройти й пару кроків від дверей, як хлопці його обеззброїли. Oberштабамфюрер тремтів, як осиковий лист, у

тій розставленій для нього урками пастці .

-Хочеш, я вилущу в нього усі драконячі зуби,-казав Панас." Облиш цього душогуба. Я іншу небувалу кару для нього придумав. "На магічний порух Панової руки, в якій блищав новесенький бравнінг", шеф нерішуче увійшов у спальню. Там на ліжку він і побачив свою роздягнену й п"яну дружину.- Здіймай, кате, галіфе,- скомандував Пан. Німець, переляканий на смерть, нерішуче почав здіймати чоботи та військовий жупан.

- А ну націди йому з бочки повну кварту коньяку,- наказав Пан побратимові. Панас націдив і підніс гестапівцеві повну кварту коньяку і через силу влив йому до рота. "Принеси ще,- хай свиня знає нашу добрість та не забудь для мене з барильця висмикнути чопа." Панас приніс ще одну кварту коньяку для шефа і подав того дерев"яного чопа колезі.- А тепер, фон Гербарт,- вилазь з шкури та ставай на чотирьох, раком, - наказав Пан. Шеф вже без того жупану та нижнього білля, став на наказ кримінальника рачки, і Пан тут же того відшліфованого і просякненого коньяком чопа й засадив у ронджигало тому обмертвілому від ляку , оберштабамфюреру. Від такого гарту в обмерзлого обербандита аж очі на лоба вилізли, і він увесь аж змокрів. - Хотів я ще йому золотого зубця з борони в те смердюче місце загнати, та вже хай і так буде. Давай, Панасе, його тепер обскакаємо простиралами , як то колись татари обскакували в нас кінми село...-

Зв"язали вони того душогуба, а до писка запхали його фрау нічну сорочку. - Ну, тепер , бери, Панасе, ту наволочку із золотом та й ходу.- Хлопці безшумно спустилися вниз , опинилися знову в садку і вже знайомою дорогою зникли в сувоях повної спалахів блискавки та виляску грому горобиної ночі. - Віддячили ми тому обербандитові сторицею за наших збезчещених жінок та дівчат,- обізвався Панас до Пана, вже в своїй криївці на Байковому цвинтарі . " Видко,- відповів побратим,- чекатиме шеф довго тих чорних крукі в тевтонського бога Одіна, довідатись що твориться на білому світі. Бо фон Гербарт, як один із тих круків і символізує собою злидні, руїну та смерть. Пам"ятатиме з своєю жінкою та дочкою нас аж до нових віників..- Наступного дня на ноги було поставлене ціле одутливе гестапо з цілою зграєю сексотів і донощиків. Видко таки, що оберштабамфюрер дочекався того лиховісного крука Одіна. Не міг стерпіти тієї своєї наруги і там з тим чопом, прив"язаний до того ліжка і здох. Наляканих німкень звільнили головорізи фон Гербарта, коли приїхали забирати свого шефа на працю. А на очайдухів хтось подав, як зидко, доноса. Могильний склеп, де вони поділили порівну коштовності був оточений поліцією. Пан з Панасом завзято відстрілювалися і наклали своїми головами серед тих німих могильних хрестів..-

фрау разом з донькою Розмариною з української столиці, як тією водою змило. Чимскоріше з труною фон Гербарта відлетіли до райху, щоб в Україну більше не знати дороги...Оце і все,-закінчив Степан. А що друзям час був розходитись по домівках, то вони й домовились зустрітись в Алли на Великдень і там обміркувати всі пекучі справи, що і як чинити в разі наглої евакуації міста.

РОЗДІЛ 11

Сходина на квартирі Аллиних батьків у Великодній день .

Великдень випав соняшний та гарний. Пробуджена природа хором різмаїтого птаства співала хвалу воскресінню. В ще уцілілих і відчинених храмах на всеношній було повнісінько людей. Старі й малі святили свої убогі пасочки та засмученим серцем вітали царя, що йшов з ім"ям Господнім. Мирянам не бракувало милосерддя й віри у вічне життя. Все ж дійсність і непевне майбуття лякало й приголомшувало їхне почуття. Алла з Марусиною у храмі святого Андрія Первозванного теж святити свої, принесені разом із крашанками й ковбасою в кошику пасочки. Напрочуд дзвінкими голосами хор співав: "Христос воскрес із мертвих, смертю смерть подолав і тим, що у гробах, життя дарував." Вийшли панночки з святого собору в піднесеному настрої, розговілися тим свяченим і швидко пішли досипляти ночі. Аллина мати розбудила свою доньку десь перед полуднем: "Вставай, Алло, бо мені пора збиратися до сестри в гості, а тивже сама зустрічай і частуй запрошених друзів. Май також на пеньку, що на Великдень дівчина мусить бути веселою. Ніхто не сміє в цю мить носити смуток у серці, навіть, коли тужно й журно довкола. Щасливі ті, що умирають в цей день, бо їхні душі прямують у сяюче небо і воно, як усі вікна в хаті, лишається відчиненим."

-Снився мені дивний сон, - сказала Алла. -Я оце бачила перед собою дві золоті чаші, срібного з іконкою хреста, дикірія та амфору. Ті речі я знайшла на піску, коли переходила пралісом узбережжя. Підняла ті коштовності й почала з ними переходити через місток, а вони випорснули. Оглянулась я угавно, а довкола гугохтять увіч вогонь, пожирає увіристо прибережні лози й траву. Треба неодмінно,- подумала я, очиститися вогнем і водою. В одній стороні, де розступився той вогонь, я побачила нужденну жінку, схожу лицем на Богородицю. Вона подала мені руку, а потім невідомо де в марноті пропала...-

"З цього химерного сну я бачу -відповіла їй мати,- що ти врятуєшся і живою лишишся після війни." Алла полегшено зітхнула, швидко одяглася і допомогла матері заслати обрусом стола. Мати побажала

Їй провести цей день якнайкраще, а сама пішла на відвідини. Алла собі стала чекати гостей. Не пройшло й декілька хвилин, як хтось подзвонив при дверях. То і була Марусина: "Христос Воскрес,"- привіталася дівчина. - Воістину Воскрес, - відповіла їй подружка. Дівчата обділили одна одну поцілунками і пішли поратися на кухню. "Зранку, як бачу, ви панночки, повставали,"- жартував Андрій, який один із перших відчиняв двері до чисто прибраної світлиці. На стіл поставив принесену пляшку перваку та карафку з вишнівкою. За ним похристосались з дівчатами Грицько, Анатоль та Степан. Гості при цьому розклали на столі принесену вуджину та рибні консерви. Дівчата розставляли чарки, тарілки, клали серветки, виделця та ложки і були аж на дев'ятому небі. - Зачекаємо ще на Талю Литваківну та Люду Воропаєву, - попросила Алла присутніх. Знову пролунав електричний дзвоник, і до світлиці увійшли Талія з Людою: "З святом вас, воскресінням Христовим,"- чемно привіталася дівчата. Кавалери допомогли їм зняти плащі і запросили до святкового столу. Після жвавої розмови та великоднього обіду Алла запропонувала гостям перейти до іншого покою. - В кімнаті, яка виходить вікнами в сад, набагато вигідніше сидіти. А крім того, ми вже давненько одне одному тих новель не оповідали. Тож я й зголошуюся першою. - На її пропозицію присутні охоче погодилися і після того, як допомогли їй прибрати посуд зі столу, усі разом і пішли до сусідньої кімнати, де Алла з піднесеним настроєм почала свою оповідку.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Меткий кербуд сам себе пережитрює у машкарі святого янгола Михайла, з метою в однієї багатой удовички видурити заощаджені гроші.

В одній з наших рідних на Печерську була одна знайома з комунального дому, Мокрина Яківна Тетеря. Чоловік її Прокіп Іванович ціле своє життя працював надмір. Ніколи не досипляв, не доїдав, а все ту заощаджував запрацьовану копійчину. А що він надіявся до ста років прожити, то крім двох праць ще мав надобу мотатися на Татарці та Сінному базарі. Не було такого тічка, де б його вдосвіта не було видно. Торгував Прокіп усім, що йому лише в руки потрапляло. Не гидував ані вкраденим, ані знятим з мерців барахлом, ані золотими п'ятірками. Якось йому навіть вдалося купити в якогось злодія кораллове намисто, на якому красувався золотий хрестик, обкладений рубінами й смарагдами. Він те намисто в день іменин і подарував своїй вірній і любій дружині. Для щастя на дверях своєї комунальної квартири, що була в партері і світила вікнами в глухий закуток, Прокіп Іванович власноручно прибав підкову, як познаку проти сил

темного царства. Від одного ученого на базарі, де він скуповував речі наглядом, довідався, що ту підкову в непам"ятні дні скував римський бог війни Марс, який був ворогом Сатурна, володаря й покровителя усіх відьомських сил пекла. От така підкова й служила Прокопові осторогою від злої сили. Перед святими образами в такого пронози завжди горіла лампадка і осявала лиця Спасителя й Богоматері. Мокрина Яківна любилася із своїм чоловіком, і така то була в них та щира любов, що годі їх було розлити й водою. Жили вони між собою, як то кажуть, душа в душу. Вірили у святую істину, що такі щасливі душі перебувають на спеціальному облікові в самого Господа. Знав Прокіп без жодного перестріту не проспати те царство небесне, тому й ганяв по тих двох змінах і базарах . Лець на світанку будив свою жінку словами: "Жінко, вставай, сон чоловіка губить.."

Мокрина лише позіхала й хутенько піднімалася з ліжка та супроводила мужа на тічок. Після вдалого торгу ішла вона до Божого храму, купляла там свічку і ставила її перед Миколою чудотворцем. Тому святому і виливала свої скарги та жалі. Своєю побожністю Мокрина нагадувала дочку князя Михайла Вишневецького Раїну Могилянську, яка міцно трималася своєї православної віри. Було в них на Різдво, крім ковбаси та шинки, ще й сулія власної запіканки, запущеної перцівкою. На Великдень, як і всі побожні христіяни, пекла три сорти пасочок, святити ту паску з крашанками та ковбасою і розгівлялась із своїм Прокопом, лець починало свінуги надворі.

Пам"ятає Мокрина, як вона вибирала для свого вінчального вбрання перед своїм одруженням той колір. Радили їй, крім білого, ще вибрати срібний, рожевий, голубий та золотий. Ці кольори, як їй казали, приносять молодому подружжю щастя. Вибрала наречена за порадою матері якраз білий колір. От у тому білому вінчальному вбранні за звичаєм і переступила поріг рідної хати правою ногою. Уявляла вона себе казковою принцесою, що її біле вбрання шите перлами та сріблом, а її волосся прикрашає платинова діядема, в яку вправлений небувалого розміру емеральд, що разом з численними діяннтами переливається дивним сяйвом на білосніжну фату. Тоді, як Мокрина пригадує, сонечко впало на гілля високої тополі і освітило промінням її рум"яне личко. В пору, як коні везли її до храму, хотілося нареченій в небесах уздріти веселку. На жаль, Мокрина те знамено, що приносить щастя в небесах не зустріла, але заспокоїлася, бо ані чорний кіт, ані похоронна процесія не зустрілися їй на дорозі. Того насліддя в неї з Прокопом не було. Дожили б вони у злагоді до глибокої старости, якби її чоловік, коли вів окружними дорогами куплену в конокрада шкапу, не підсковзнувся і не провалився зимою у крижану воду. Хоч і видерся на берег і татарам продав вигідно на ковбасу ту коняку, все ж відразу по приході додому занедужав. Як

лише його дружина не пантрувала, чого тільки не робила : і банки ставила, і нашатирем натирала, і лікаря викликала. Нічого не допомагало. Прийшов час йому манатки на той світ збирати. От він покликав слабким голосом Мокрину та й каже: "Видко, мені, жіночко, на ті дві роботи та на точок більш не збиратися. Оце вживався мені сам архангел Михаїл. Крила в нього були, як те соняшне проміння, а в руці він тримав снігоцвіт." Звався у небі я спочатку Міхом, "- промовив архангел. Але мав щастя украсти в сатанаїла корону, коли той пірнув на дно моря, і за це Господь і додав до мого імени "іл". З того часу я й став називатися Михаїлом, а сатанаїл вже сатаною. Отже, як бачиш, у Бога я запобіг ласки і повір мені, що і за тебе в небесах заступлюся. Лише не забудь перед своєю смертю наказати своїй жінці вибрати з ошадкаси ті тисячки, що ти їх тяжким трудом склав. Також хай не забуде повиколоплювати з усіх закутків те золото і чекає однієї горобиної ночі на мене. Ото й буде мені гріш за перевизне. Сам добре знаєш, що ти на цьому білому світі досить грішив, і без тієї базаринки не стану за тебе в Господа заступатися..."

-Отаке, моя жіночко, сказав до мене святий післанець і за вікном, де бур'яни на пустирищі пропав. Прошу тебе, якщо помру, то не забудь удовольнити його волю, бо як моя душа не доб'ється до раю, то за твоєю там не буде кому заступитися; тоді в пеклі удосталь настраждаєшся і ніколи вже не почувеш мого голосу. Там тебе в тому пеклі чорти добре тими рогами наштурхають, смоли тієї розтопленої поп'еш, а гадюки ще в додаток висмокчуть твої груди, що ти й сама на чортиху станеш подібною...-

Як зачула таке Мокрина Яківна, то так її ніби тією кропивою опекло. Своєю візією і уявила ту картину, як вона в гарячому сагані в тому пеклі з іншими грішними душами вариться. Уявила вона різних потвор з пташиними головами та з мідними дзьобами, що її те м'ясо шматками виривають. Приверзлося їй навіть, як її ті біси у те найбільчіше і найделікатніше місце рогами копірсають і живими жабками її у муравлиній купі годують, і як ті п'явки та різні комашки смокчуть її кривцю, і тремтять вона від їхніх плюгавих дотиків навіть без тієї сорочки, в якій колись народилася.

От заплакала Мокрина, перехристилася та й каже своєму мужеві: - Чоловіче любий, зробию я так, як твоя воля бажає. Лише молю тебе не вмирай, і не покидай мене напризволяще на цьому світі. - Тих її останніх слів Пропіп уже не чув, бо був мертвий. Заголосила безталанна жінка, покичматилась над тим і над сим у хаті, над вечір пішла до церкви і найняла дяка по померлому акафиста читати. Плач стояв нестерпний, коли жінки чепурили й обмивали його тіло, готували небіжчика в далеку дорогу. Попросила вона сусідку напекти хліба, поламати і покласти його на вікна, хай візьметься пахучою парою,

тією стравою для душечки покійного. Мокрина знала, що його світла душенька, аж до запечатання гробу, триматиметься тіла і тому неодмінно треба лишити засвічену на цілу добу свічку, щоб сяйво з неї своїм колиханням освітлювало залишену для мерця їжу. З цією метою горем пририта вдова не забула на ніч залишити горнятко молока і покласти край кухля з водою ще надрізаний буханець хліба. Уранці вона не забула в тієї сусідки, яка сиділа над покійником у молитвах цілу ніч, запитати, чи навідувалась душа її Прокопа і як і скільки вона тих призначених для неї харчів спожила. Пильнувала ту хвилину, коли почали класти мерця у замовлену з явора труну. Сама йому руки схрестила на грудях, допильнувала перед тим, щоб на мертвому не різали покрівця, а подерли, бо так велить звичай. Вложила вона не лише небіжчикові дерев'яного в руки хреста, а не забула в труну покласти з сусідської кози трохи вовни, щоб її мужеві м'яко на тому світі лежалося. Грошей у пазуху не в'язала, бо знала, що по них прийде сам архангел Михаїл. Не пошкодувала вона чоловіка в ту останню дорогу в новому швейотовому костюмі та в добрих черевиках вирядити. З скрині, що стояла в іншій кімнаті, Мокрина унесла вишиваного дивними-предивними vzорами рушника, а на віко поклала розкішного килима. Не забула вона обділити сусідок, які обмивали небіжчика, і тих, що при тьмяній свічці над коливом очей не змикали. Рішила дати хабаря тому, що гріб копає. Хай на доброму місці її мужеві персті дасть. Гробокопач справді вибрав для Прокопа за тишне місце під тополюю. Над тим високим деревом кібчик собі гніздечко звив і споглядав ту жалобну процесію.

- Видко, і мені недовго лишилося на цім світі жити, - говорила вдова, - крізь сльози сусідським жінкам. Піду я слідом за тим дорогеньким мужем. Про це мені підказав сон. А самі знаєте, добрі люди, що те, що сниться, і сповниться. Завітала я у тому сні у повен суцвіття вишневий сад, ходжу собі стежками і так дійшла до пасіки, зустріла діда в білих штанях та в солом'яному брилі.

- А ну, дочко, іди сюди, - поманив дід тремтячою рукою. - Я підійшла, коли він відчиняв саме віко одного з вуликів. - А ну, доню, заглянь у середину. - Глянула я і так і завмерла. В тому вуликові усі бджоли були мертвими...

- Цей сон, любі мої, недобрий, і, видко, що скоро помру. - І тут же почала перед усіма молитися: - Понесіть ви, святі янголи, душу раба Божого на небо. Хай Господь змилюється над нею і простить усі вчинені ним земні гріхи... - А найбільше молилася вона до того, що відрікає ті ключі має: "О, ти Божий ключнику, що будеш незримі мости через моря-океани і визволяєш бездольних мучеників з каторги-тюрми. Поможі у моїй ревній молитві і виблагай ласки в Бога моему Прокопові безперешкод потрапити до обіцяного Едему..."

Бідна вдовиця не жаліла на похорон грошей, ховала свого Прокопа з охрестами та корогами. Обвихнула хрестаря, що йшов попереду гробу найкращим удвое перетканим і перегорнутим рушником. Сусідки білою поманою стелили небіжчикові дорогу і вже у брамі цвинтарю ту поману між собою розділили старці. Допильнувала невтішна Мокрина, щоб присутні доторкнулися при прощанні до його мертвого і задубілого тіла, бо це, кажуть, допомагає мерцеві на тому світі швидше струснути знечужені гріхи. Жалобники діставали тим своїм дотиком його земну міць, котра не покидала Прокопа до самої смерти. Коло відкритої ями стояла така налога, що присутні боялися одне одного не роздавити. Після печатання труна на рушниках була опущена в ту зяючу яму. Мокрина хотіла кинутися за нею, лише чиїсь дужі руки підхопили її і стримали від того нерозважного вчинку. Зів'яло її серденько від співу "Вічної пам'яті". Розплющила заплакані очі, коли священник узяв рискаля, копнув трохи землі й зробив знак хреста: декілька грудок стукнуло об віко тієї опущеної домовини. Їй здавалося, що тим груддям жалобники жбурляють її в груди, а не кидають пригорщами ту землю на спущену труну. Не забула вдовиця справити обід і там ще наплакалась вдосталь. Опісля заспокоїлася і почала чекати в гості того архангела Михаїла, що, як казав їй перед смертю Прокіп, мусить до неї по ті грошики з'явитися. Чекати Мокрині Яківній довелося недовго. Одного разу, як на зорю займалося, почав у неї на голові волос в'янути, коли вона на власні вуха голос того архангела Михаїла почувала: "Прийшов я тебе, Мокрино, суятити з небес. Маю невідкладне прохання від твого небіжчика Прокопа. На тому світі йому покищо сутужно приходиться. Сам Сангаріель, який є охоронцем порталів небес, не пускає його до раю. Так уперся на своєму, що хоче вже його надіслати до Насагулянка, такого янгола, котрий наповняє пекло душами лукавих і неширих людей. Та вблагав мене твій чоловік спуститися на землю і передати тобі, щоб ти чимхутчіш вибрала всі гроші з ошадкаси і розшукала оті всі золоті п'ятірки, перлові та коштовні намиста, персні. Все те дбайливо склади до купи і чекай на моє об'явлення. Не скривдь же, гляди, свого бідного мужа, бо без того викупу його душа перебуватиме в тій вічній геєні, де чорти будуть йому у пельку розтоплене срібло й золото лити." Після таких страшних слів досвітній гість зник, увесь затканий туманом, що виповзав із пустирища. Застукотіло вдовине серденько. От вона й набралася відваги та й розплющила одне око. Встигла вона запримітити ще поли того янголининого плаща, що був небесного кольору. А що діло було в четверг, то вдовичка напустилася до суботи не лише те заховане золото по всіх щілинках і кутках повиколуплювати, а також і грошенята з ошадної каси вибрати.

- Такий напуст Господь напустив на мого Прокопа; скаржилась вона

сама на себе в тій дорозі до державної скарбниці.

- Дайте мені, будьте ласкаві всі десять тисяч, - звернулася вона до касира банку.

" А навіщо вам так багато грошей відразу ? " - здивувався був касир .

- Навідався до мене минулої ночі сам архангел Михаїл, який колись на смертному одрі був моему мужеві привидився, - проговорилося вона в сльозах. " А матері йому осичина! - вилаявся урядовець. Зрозумів після її слів ясно, в чому тут справа. Умудрився він черкнути з декілька слів іншому працівникові, і видав Мокрині усі десять тисяч. Не знала бідна вдовиця, як несла ті гроші додому, що за нею слідкують агенти карного розшуку. І от надійшла свята неділенька. З нетерпінням чекала Мокрина Яківна приходу ночі, бо їй запам'яталося, що той архангел Михаїл злетить до неї зорею десь опівночі. Цілий вечір молилася перед засвіченою лампадкою: "Поможи, Господи, щоб моему Прокопові на тому світі легко гикнулось, і він за ці гроші та золото, що я приготувала, відкупився і заслужено увійшов у царство небесне... " Ніч ніцьку бідна жінка зоріла, а коли вже склепляла у ліжку тим сном повіки, то від вікна почувала ледь уловний шерех. - Це вже архангел Михаїл по грошки з небес спустився, - подумала вона й перехристілась.

- Ну, що, приготувала для свого небіжчика викуп? - спитав прихідець ласкавим голосом. - Там його, бідолаху, на тім світі вже до права тягнуть. Мокрина, що не сміла від страху й словечка промовити, лише тремтячою рукою показала на столика, де край золотого завіска і перлового та корального намиста лежала купка золотих монет царського карбування разом із коштовними перськими та паперовими тисячами.

Архангел Михаїл, з крилами за плечима, без жодного поспіху підійшов до столика, повертів у руках золотий завісок, потримав у руках дороге намисто, згріб жменю золота і все те укупі з бандеролями поклав до глибокої кишені свого небесного кольору плаща.

- Дякую тобі, всечесна жінко, Мокрино, від твого чоловіка Прокопа. Відтепер його душа перебуватиме в раю, куди незабаром він і твою переселить. - Після таких урочистих слів Михаїл накреслив своїм перстом знаменний знак, закрутився по кімнаті і ніби той вихор, зник у вкритих місячним сяйвом бур'янах. Відразу, як він пропав, Мокрина полегшено перехристілась і несказанно зраділа, що в неї з душі спав величезний тягар. Була рада й задоволена, що, нарешті, душенька її любого чоловіка, замість стати заполохою, знайде собі спокій і мир і звеселиться, допущена до Едему. Не встигла вона ще раз як слід помолитися Богу і порадіти тією новиною, примарилися їй крики з пустирища, змішані з важким гупанням чобіт.

- Видко, чорти напали на бідного архангела Михаїла і дубасять його з

метою те золото й гроші відібрати. Дасть він тим гаспидам перцю, - майнуло в її голові. Раптом знову в темряві на пустирищі затихло. Здивувалася й затремтіла, як осиковий-лист, Мокрина від того різкого голосу: "Відчиніть!". Вдовиця швидко накинула на плечі бавовняного халата, засвітила світло і тремтячою рукою відслонила засув. Троє здоровенних мужчин, одягнені в сині уніформи працівників міліції, тримали за карка архангела Михаїла.

- Поглянь, бабцю, на цього святенника. Слухав твій благовісник на калданах чмелів, то й крил позбувся. А ну роздивись на нього ближче, та не бійся, - промовив інший владно. Чи не впізнаєш? -

Якось пересилила в своїм серці страх Мокрина Яківна глянула з переляком на обличчя архангела Михаїла і аж сплеснула від раптовості своїми руками: "О, Боже мій, та це ж у машкарі святого архангела Михаїла наш кербуд.."

НОВЕЛЯ ДРУГА

Голому, як польова миша, Федорові Галані несподіване багатство до рук дісталось, щоб опісля за нього мерзлий сніг на далекій Півночі їсти.

Прийшла моя черга оповідати, - сказала Марусина. Одного чоловіка, що живе в глухому містечку, обсіли, крім маленьких діточок, ще й злидні. Прозивався він Федором Галанею, ходив у пошарпаній свиті та в подраних чоботях. А що в нього за душею не було ні шагу, а кишки завжди того марша грали, то й снував він коло того побережжя у полатаній веретиці. Пересипав ті золоті піщинки з думкою, якби тих грошків роздобути. Крім того борошна, сала та картоплі, хотілося йому голодним сороченятам, своїй жінці та собі якусь одежину на зиму справити. А жив Галаня коло самісіньких хвиль річки і від тих думок виглядав війям у воловому возі, хоч був чоловіком ще в розквіті віку. Заглиблений у свої думки, він усе міряв своїми сумними кроками пустинний берег. За гаткою шуміли собі густокосі верби, а на їх луттях дрімав густий молочний туман. І от у тій наплилій з-над річкової коси мряці Галаня й натрапив на так званий мишачий вогонь. Уже сутінки добре вгорнули схололий пісок, коли він ту потеруху що світилася, й помітив у дуплі старезної верби. Спочатку злякався тієї Гарячої трухлі, і метнувся від неї, наче від нечистої сили геть.

- Хай буде, що буде; простягнув у те дупло руку і торкнувся того мишачого вогню. Зрадів, що той вогонь не обпік своїм полум'ям, взяв одну з тих холодних жаринок і поклав собі на долоню. Замислився і обвів берег зачарованим поглядом. Від поснулих садів та городів спалахували в півтімі блудні вогники; летіли до перевернутого рибаль-

ського човна, що гайворонячим крилом чорнів коло високих, вбитих у холодний пісок кілків, де була розвішана з оберками ще мокра сітка. На вулиці, яка вела геть від хвиль та від послулих верб, не було видно жодної живої душі. Навіть лелеки притихли біля високої вереї, де було їхнє на старій яворині гніздо. Надзвичайна тиша дратувала самотнього чоловіка. Федір підняв з досади камінь і вергнув його в сторону притихлої ріки та ще раз перевів погляд на світячу потеру-ху. - А що як набрати цього мишачого вогню повнісіньку шапку. Принесу його додому, висиплю на припічку чи на столі і хай мені душу освітлює. Все одно в лямпі увесь гас вийшов, а грошей немає його купити. - Шойно почав Галаня у свою заялозену шапку тієї трухлі набирати, аж гульк, тремтячою рукою намацав якусь річ. З дупла вийняв старого портфеля з таємничою книжкою.

Узяли його думки та гадки, що робити з цією знахідкою. - Давай я і цього портфеля з тима всіма паперами і мишачий вогонь заберу до хати, а там вже розберуся що до чого. - З своєю знахідкою та з повною шапкою світячої потерухи, Галаня й пішов з того вкритого гіркою габою туману берега. Висипав мишачий вогонь на припічок, ще довго любувався його слявом. Портфеля, що був шкіряним, він поклав на ослі, щасливий своєю знахідкою, вкрився латаним рядном і заснув.

Сниться йому, що він шукав заблукану корову та й опинився на обшарпаному старому цвинтарі. Там до нього із-за провалених могил і побитих пам'ятників і хрестів заговорило якесь марище: "Слухай, Галаню, кажу тобі, що коли маєш голову на в'язях, то розшукай те місце опівночі, де не росте трава. Там спіткаєш у землю вбитого з борони зіржавілого зубка. Обійди його тричі, плюнь набік, а відтак починай копати. Знайдеш два великі горщики із золотом."

Прокинувся уранці Галаня та й став собі чухати потилицю. Хіба ж його лиха година на той обтріпаний цвинтар та ще й уночі пожене? Лише тепер згадав про того позеленілого від цвілі портфеля, що лежав забутий на ослі. - А ну, роздивлюся, що то за обтріпана книжка в ньому. - Відкрив він того шкіряного портфеля і вийняв якусь з пожовтілими сторінками книжку, що її береги сточила міль. Гортав сторінки, що були наповнені магічними знаками, що їх значення він не розумів. Один із малюнків, виведений чорним тушем, нагадував собою морську зірку, оздоблену довкола хвилями, які творили собою замкнене коло. Ті хвилі по краях розбризували піну, яка в свою чергу доходила до орнаменту, складеного з розквітлих нагідків, морської трави та у верхніх двох кутках кінських хвостів, так званих бунчуків, коли ж знизу сторінки та ціла загадкова магія упиралася двома загостреними списами. Посередині горішньої частини вже червоним тушем була намальована в лавровім вінку людська голова,

оздоблена пташиними крилами. Береги книги були удекоровані виноградними галузками та гронами винограду. Отак горнув Галаня сторінку за сторінкою. На одній із сторінок зупинив він погляд на одному вертиполосі з довгими козацькими вусами та бородою, яка звисала майже до колін. Там на тому малюнку сиділа собі на високому кріслі вже старшого віку людина. Її руки були складені навхрест, а на пальцях виднілися з магічними знаками персні. Внизу під тією картинкою були написи незнадомою йому мовою. По крилах того надзвичайного малюнку красувалися чоловічі та жіночі граційні фігури, в яких за плечима виднівся краєчок скелястого узбережжя та відкривалася морська широчінь. Над берегом сірили забережні хмар, коли ж на чистому фоні небес бовваніли в леті двое серафимів.

Ще і ще гортав, повен подиву, Федір Галаня сторінки за сторінками тієї вицвілої від часу рукописної книги. Приковували його зір символи, як от терези, свиняча пика, цап з дивними прямими рогами, півень у полив"яному горщику та дві зарізані курки. Їх тримає ще молодого віку жінка біля жертovníка, охопленого полум"ям, край якого на важезних ланцюгах втихомирилася з левом грізна левиця. Ціла та магічна книга була обернута у висохлий шматок телячої шкірки. Зненацька очі в нього заіскрилися думкою: - А що як я зраджуся своєю знахідкою сусідові Микиті Чинбарю. Він бо друг мого дитинства і такий голий, як бубон. Думаю, що на сторінках цієї загадкової книжки лежить ключ розшуку тих у сні мені бачених скарбів. Микита й допоможе мені ті символи розшифрувати. - От обернув Галаня у полотняний рушник ту книгу та й поніс її до свого товариша.

- Здоров був, Микито, - привітався Галаня. - Оце добре, що я тебе ще вдома застукав. Кидай рискаля та банку з червяками. Подивися, як відливають чийсь сльози. Поглянь на цю чаклунську книжку, а головне на ті знаки, що хтось у ній вивів. Лише дивись мені, нікому ні словечка...-

Сусіда обтер свої руки об засмальцовані штани, і взяв той рукопис вобидвіруч. Сів на одну колоду й уважно почав гортати сторінки.

- Бачу, я тут, - промовив Микита, - на берегах сторінок зорі й планети. Кажуть, що вони уособлюють собою людські душі. Коли ж вірити астрологам, ті зорі й планети й керують людським земним життям. Їхнім впливом перейняті всі створіння. Не показуй ніколи на ті зоряні тіла пальцями, бо зневага до них може призвести до фатальних наслідків. В символах повідомляється де знаходиться закопаний скарб. Мій покійний дід пояснював не раз, як ті таємничі знаки розгадувати. В цих місцях, Федоре, гайдамацькі ватажки, також і Шелест, Лусконіг та Гнидій зарили свій скарб. Мій дід казав, що ще за його пам"яті на тому занедбаному цвинтарі стояли над їхніми могилами хрести. -

- А як же його нам з тобою скарбу розшукати? - запитав був Галаня.

"Спочатку треба дочекатися удару грому, щоб він прогуркотів над твоїм порогом. Тоді відразу вставай, стань на тому порозі, перехрестися тричі й сплюнь в напрямі дороги. Цим ти відженеш від своїх помислів нечисту силу та задобриш тих добрих духів, що є опікунами і охоронцями не лише родинної хати, а й власної душі. На твоєму горді з омраки з'явиться з емблемою соняшника струнка жіноча подобизна. Тільки її не бійся, а йди в хату, сміливо бери цю магічну книжку і йди городами до мене. Постукай тричі у вікно, і ми вже удвох з рискалем та ліхтарем й рушимо на розшуки того скарбу. Опівночі розшукаємо на цвинтарі вбитого в землю зубця борони. Це і буде те так зване нечисте місце, де страчена душа за те золото покутує. Во-на нам, а ми їй зробимо велику послугу. Визволимо її з біди, полетить бідолашна десь у затуманені сфери, а нам перепаде чимало золота, яке ми й поділимо навпіл. Знайдений скарб потиху будемо собі збувати міським лихварям. Буде в нас досить хліба й до хліба. А щоб якась бісівська відьма не зурочила того скарбу, перед нашим носом не вкрала, то я з собою захоплю три баночки, в які покладу шматочки серця вбитої жаби. Треба буде ті зав'язані сировою ниткою баночки закопати якихось сім кроків від хреста, коли ми знайдемо місце заритого скарбу. Отже, брате, йди собі додому і чекай опівночі грому, а я піду ту зеленкувату жабу ловити..."

Ціла вічність, здавалося, пройшла для Галані, поки він дочекався того довгожданного грому. На порозі своєї хати Федір сповнив усі ті приписані ритуали і не крикнув з подиву, як біля варцабу і справді помітив щось подібне до жіночої тіні. Швидко метнувся городами до свого сусіди, і не пройшло й кількох хвилин, як вони з тим ліхтарем, рискалем, книжкою та баночками, в яких були закриті, проколені терновою колючкою, шматочки того жаб'ячого серця, пробирались у темряві до занедбаного цвинтаря. Грім, що прогуркотів серед ночі, відразу й затих, хоч небо не переставала кресати блискавиця під таємничий шум садів.

У таку горобину ніч не спалося й Іцькові Костовецькому. Навшпильки, щоб не розбудити свою Ривку, він устав з теплого ліжка, обсмикався собі та зібрався з дому. З собою він не забув захопити рискаля, бо відважився рушити на той обтріпаний цвинтар шукати батьківського скарбу. Сам він був гицелем і йому причулося, що його слух уловив ледь чутне цокання копит. Незримий вершник зупинився з баскими кіньми біля його хвіртки, постояв трохи й поволі рушив знову у до-рогу. Що за причина? - подумалося йому. Не буду я вже таким забобним, хоч це і не добра прикмета. Все таки треба йти вперед на той цвинтар. У Іцька Костовецького не було жодного сумніву, що він те закопане золото знайде, бо закопав його в двох високих глечиках ніхто інший, як його покійний батько, Натан, що був з багатих про

мисловців. Покійному, власне, і належала та книжка чорної магії, яку й знайшов у струхлявилому дуплі Галаня. Завдяки тій книзі ще до революції Іцьків батько швидко розбагатів і, якби не зміни, то б його багатство помножилося удесятеро. Перед своєю смертю, як пригадує Іцько, він і покликав єдиного сина: "Ти знаєш, Іцьку, стала моя голова дурною на старість. Втівав я колись від погромщиків чорносотенців у великому страсі за своє мізерне життя. Не знаю, де й коли я при тій утечі ту залишену мені покійним дідом в спадщину книжку, повну магічних символів приткнув. Щодо золота, то я пригадую, закопав його у горшках на цвинтарі. Лише точно не знаю, чи на нашому, а чи на гойському. Побувай на одному й на другому і всі залізні зубці пильно обдивися. Тобі відомо, що гебреї не мають більшого дня, як сабаш, бо, як сам знаєш, та свята суботонька на стала відразу після того, як Єгова сотворив небо і землю. Тож, сину, дотримуйсь усіх тих звичаїв наших предків. Про це ясно сказано в святому письмі: - Що у суботу ти не погасиш і не засвітиш жодної свічки, крім тієї, яка вже засвічена на честь нашого Єгови. Не дотркайся до тієї свічки навіть, якби вона й погасла. Слухай у всьому рабина та не забувай вчашати до синагоги, а коли переступиш її поріг, то не забудь накинути на плечі телесу, коли ту святу тору носитимуть довкола ковчега. Бо хоч і приходять часи, як то було при Мойсееві, коли люди поклонялися золотому теляткові то ти під таку спокусу не потрапляй, а шануй істинного Бога. Не вір тому, що один розкаяний з грішників принесе на небі більше радості, ніж дев'яносто дев'ять праведників. Не будь у своїх хтивих забаганках тим біблійним царем Давидом, який спокусився красою Вірсавії і за це знищив її чоловіка Урію. Коли ж лишатимеш синагогу, то ніколи не повертайся спиною до ковчега - гечала, що тримає в собі священні книги. Виходь з храму спокійно, як то робив за царювання Артаксера, при виході з царських палат Мардохай, котрий разом з Есфірою знищив нашого найбільшого ворога, Амана. Знай, що Всевишній рахує твої кроки. Якщо знайдеш той мною закопаний скарб, то не забудь ще якусь дещицю на синагогу вділити."

Після цих слів старий Натан упав у небуття. Іцько пильнував за хворим батьком вдень і вночі. Не пропустив тієї хвилини, коли та душа розлучалася з тілом. У відчаї він за прийнятим звичаєм роздер на правому плечі собі сорочку. Виніс із присінку діжку з водою і виплеснув усю воду на траву. Вернувся в хату, поклав на мерця чисте простирало і накрив його лице хусткою. Приліпив до спинки ліжка, де лежав покійник, високу свічку, яку там йому в головах і запалив. Невдовзі прийшли із казаном його сусіди і до нагрітої в казані води кинули сухих рожин та кануперу і обмили мерця гарячою водою. В чистій сорочці та штанях, завернутий в тоненьку ряднину, накритий телесою, та в білій, як сніг ярмулці, Натан виглядав, мов живий.

Не забули також покійникові волічкою з таледи завязати великого пальця, якого зігнули до середини долоні. Цей ритуал є символом так званого шадаю, одного із божественних чинників, що гарантує тілу непорочну чистоту супроти замірів диявола. Також пригадає Іцько в дорозі за тим батьківським скарбом ті слова з псалмів: "Ті, що є з міста, пишатимуться, як травиця на поверхні землі."

- Чому мені все це пригадалося? - подумки запитав у себе Іцько: Краще щось веселіше подумати і почувати себе душею чистим, як тим своїм тілом після купелі у мікві. Повторяв я уранці і ввечорі так званий кадїш, допомогти душі мого покійного батька чимскоріше з чистилища переселитися до раю. А це помислив те закопане золоту швидше відшукати. -

З таким міркуванням Іцько й прийшов на занедбаний християнський цвинтар. Несказанно зрадив тому залізному зубцю, якого знайшов, вбитого в землю край однієї занедбанної могили. Була глуха північ, небо кресали блискавиці і темряву непокоїв грім. Зловісне верещання ку-віків та пугачів змусило його затремтїти від страху. Все ж Костовецький переборов у собі страх і почав на тому залятому місці слухово копати. Захопився так своєю роботою, що не чув кроків Микити й Федора, що також прийшли на розшуки того закопаного скарбу.

- Стей, - стиха прошептав Микита до Галані. - Щось там край могили рє собі. Такого ще не бувало, щоб хтось в громовицю збирався на гробки справляти поминки по рідних, а мертві, як я знаю, з гробу не вертають. А може то й справді в глупу ніч, коли спалахують блискавиці і грядє громами небо, мрець і розриває могилу, що ще свою молоду залишену дружину приревнував до сусїда. І таке буває на світї. Бо я від старих людей чув, що часто мерці мучать своїх жїнок у снї. Але власне, чого нам того мерця боятися. Ходїмо та його з тїєї могили спужнемо. -

"Хай мене грім поб"є, що то якийсь юродивий" - відповїв йому Галані "Нема чого нам його в гроб заганяти, нумо його лише напудимо, - щоб він не знав, куди втїкати.."

От і зайшли вони з двох сторїн, так як гряднули, та як по-звіриному зняли рейвах, що в бїдного Іцька всі жїжки затрусилися і він уже без рискаля кинувся собі в ноги. На зарослій колючками стежцї так гепнувся об громїздкі уламки розбитого мармурового хреста, що аж дух йому у п"яти вскочив. А Галаня з Микитою поспїшно почали бїля тїєї могили копати, бо вгледїли від борони зїржавилого зубка. В ту мить забув Микита про ті принесенї з частинками жаб"ячого серця баночки, і так вони й лежали, кинутї напризволяще під горобиною. Викопаний скарб сусїди ледви спромоглися удвох донести додому. Похапцем замїсть Микитиногo рискаля, Галаня захопив був Іцьково-го. А як щасливї сусїди не надавали цьому великої ваги, то ту за -

міну скоропостижно й забули. Це була їхня фатальна помилка. Через декілька лнів до Микити з'явилися з міліції. Дізналися, що Іцько Костовецький від страху почав щось дурне городити. А як він був гицелем, то думали, що його вкусив скажений пес. Його дружині показували знайдений на цвинтарі рискаль. Вона божилася, що той рискаль не є їхнім. Почали з розшуку ходити й допитуватися чиему господарству належить той заступ. Сула в нього була припалена, то один із сусідів зрадів такому відкриттю і сказав слідчим, що рискаль належить Микиті. В шукачів скарбу було знайдено все золото, яке вони навпіл поділили. До судової справи слідчим, крім згаданого вже рискаля, була також додана, оправлена в телячу шкіру книга, що знайшов Галаня, так званої чорної магії. Суддя довго розглядав химерні малюнки сторінок так майстерно виведені чорним та червоним тушем. Спростоги для Федора й Микити бути оправданими, не було ніякої. Ніхто з них не гороївився на тій розправі.

- Це моя вина, - каюся Микита. - На тому клятому цвинтарі я й забувся перед тим, як викопувати скарб, ті баночки з шматочками жаб'ячого проколеного серця закопати. Цим недбальством, видко, й дозволив відьмам мене зурочити, ті скарби від нас з усіма чортами й відібрати. - Дістали б вони ще більше покарання, не лише за присвоєння скарбу, що належить державі, а й за те, що перелякали бідного Іцька на смерть. Але тому що одного разу перед тим випадком Костовецький, як проїжджав з своєю собачою будкою, накинув петлю на шию пса, що належав судді, то й вирок був для обох товаришів - друзів трохи пом'якшеним. Пішли вони на пару років туди, де козам роги правлять. А щодо Іцька Костовецького, то й нині за ним лементує тічка голодних собак, як він проходить вулицею, коли ж на базарі простягує до людей свою руку і кричить: "Де мого батька золото? Де моє золото?.."

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

Як хитра дівка зуміла обдурити молодця, що кози в золоті любив показувати.

В одному селі, - почав був Грицько, - в доброго господаря, була собі дівчина, на ймення Галина. Була вона собою така гарна, хоч у золоті рамки вставляй! Тим вахналям, які лізли до її повної пазухи, вона з усмішкою говорила: - Немовлятком клала мене бабуся до ночов з водою, а разом зі мною й гілочку червоної калини. Хоч її грона й розчинилося у воді, за те я здоровою і красною виросла. Ронила у ту водицю бабуся ще зерна із золотого вівсяного колосу. Тому то до мене так багато хороших хлопців залицяються. Вони ліпше знають,

що їм від мене треба. Наламала ще тая моя добра бабусина в умовленому місці вербиці з котиками, а це на те, щоб я красою і своїм станом усіх дівчат в околиці переважила. - Оповідала Галина це про те, як у час, коли вона родилася, її бабуся в тих ночвах на срібного серпа поставила її праву ніженьку, де лежав і гребінець. Це мовляв для того, щоб онука в роках зуміла заробляти собі на хліб і на сорочку. Від таких оповідок хлопці звивалися коло неї в"юнами, липли до неї, як ті мухи до меду, а при стрічі одне з одним на її кутку, в"язали між собою ціпи. Бувало навіть, що ті співаки з усіх низьких тих тинів кілки повисмикують. Вабила око її вишита і унизана квітками біла блюза, яку вона одягала в неділю, а сама собою здавалась тим розкішним, повним сонця снопом, що його колосся вона підбивала в жнива. Зліталися ті полюбовники до неї, як ті бджоли в медком пропахле вічко. Брали її в жартах на руки і несли, ніби те гільце, що на покуті прикрашає калиною, рутою, розмаїтим квітцям та золотими стебельцями весілля. Серце в неї горенило, бо ті любовники лише досягали своєї мети, пізніше її кози в золоті показували, а в час весіль сватали будь-кого іншого. Видко бачили, що очі купували.

- Добре лишатися в дівках та не дуже, - думалося Галині. Чому вони на неї лише ману пускають, що куди тому туманові. Хіба ж вона винна, що коли доходило діло на рушничок стати, то ті женихи наляканими горобцями розсипалися в різні боки - хто куди попало. От Галинина мати бачить, що з того женихання мабуть ніякого пуття не буде, та й каже своїй донечці: "Не сидіти тобі, доню, вічно на тих зальотах самотньою. Раджу тобі не шукай учорашнього дня, а зваж своїм умом ще у перволітті. Хоч одного підмов собі хлопця, який би не ковзався по поверхні твоєї краси, а заглибився б наспіл у твоє і своє майбуття. А так, сама лише нага від тих задерживостів.."

Вислухала Галина нарікання своєї матері і вже в садочку на лавочці ні з ким тих жагучих зір не рахувала. Все ж тієї пені не наволікала ані на кого. Одного разу, як нікого не було вдома, вона впіймала у хліві півня, посадила його у велику діжку, а на глиняній долівці коло тієї діжки поставила тацю з водою; недалеко від тієї водиці посипала долівку житом, пшеницею, просом, пшоном та гречкою. Відслонила Галина заслінку, а півень несміло виглянув з діжки, крикнув на все горло кукуріку та й злетів на землю. Зраділа дівчина, що півень відразу кинувся не до води, а до того розсипаного збіжжя і почав його клювати.

- Це добра ознака, - зраділо подумала дівчина. - Бо мені ще покійна бабуся говорила, що як півень кинеться з ослону чи з покуття до води, то майбутній жених неодмінно буде ледарем чи п"яницею. Коли ж він кинеться до посипаного зерна, то кращого знаку тобі й не треба:

майбутній чоловік буде добрим господарем. Але де ж у цьому селі того порядного хлопця підшукати? Вони усі мені здаються тією конячою шкурою, яка колись сама в шинок полізла. Не лише вони хочуть видурити в мене солодких вишень, а ще бажають, щоб я варениками їх почастувала. Поїду я краще відвідаю тітку в місті. Там мене ніхто не знає. Може мені, хоч у великому місті, з тим судженим поталанить і ще дружки мені на моєму весіллі тієї дивної пісні заспівають: "Із Києва швачка, із Києва швачка, та кияночка.

Із городу городяночка, а із міста ще й паняночка..." Влаштуюсь там на працю, - міркувала собі Галина, - підмовлю собі того, що душа забажає та й одружуся з ним. - Не встиг ще на дворі день настати, як дівчина вже чекала на автобуса. А в столиці й накинута оком гарного собі хлопця, Омелька Самосія. Був він дебелий на вигляд і працював сумлінно на ливарному заводі; виливав з своєю бригадою різні шестерні, бльоки, кронштайни та корпуси. Далєбі, працював він здебільше з другими робітниками коло мульди, де накладав сировину до мартенівських печей. Підгляділа Галина перегодом, куди той ливарник вчає на вечорниці. Знала вона, що він є великим дівчуром. От одного разу сама причепурилася, надушилася тими парфумами і нишком туди також пішла. Омелько запросив її до тандю, де її русяве волосся, заборсане в мичку, так і розсипалося по дівочій загорілій шії, лоскотало його рум'янцем забарвленій щоці. Він з насолодою відчував тепло її високих грудей, що були втиснуті в декольте її темносиньої сукні. Хлопець почав говорити дівчині різні дурниці. Галина в свою чергу саянула поглядом аж у його душу і широзапитала: "Скажи мені одну річ: чи ти вмєш лише по поверхні ковзатись, а чи рішучий заглибитися в суті справ?"

А як Омелько був хлопець тямущий, то не забарився з відповіддю: - Для впізнання насолоди кохання варто пірнути в нього з головою. - На його відповідь Галина дзвінко засміялася. Чомусь їй пригадався на бистроводій річці рибалка, який бовтом заганяв рибу в сітку. Омелько, видно, теж може таке вчинити, а головне, як чує моє серце, він не витає десь у емпіреях, а твердо ходить землею. Все ж з його відповіді дівчина зрозуміла, що він також з доброго дива любить кози їй в золоті показати. Довідалася Галина, що йому дуже подобається одна з дівчат, а саме Віра Пригода. От вона і затоваришувала з тією дівчиною. Від неї довідалася, що хоч Омелько нею й цікавиться, все ж вона має для свого майбуття іншого на прикметі. Галина довірилася їй у своїх потаємних думках, а та в свою чергу пообіцяла їй допомогти заборсувати Омелька тією дівочою косою. Коли влітку Вірині батьки відлучилися на тиждень з дому дівчата й обміркували плян, як би то їм з тим Омельком в одному ліжку переспати.

Запросила його Віра до себе в гостину, де ніби ненароком з'явилась Галина. Танцювали під патефон до пізна, смакували вино, що приніс Омелько, і так загулялися, що куди там їм того хлопця додому відпускати.

- О, мої винозірки, - сказав він: - Здається я тут з вами й заночую. От вони й постелили постіль та й відігнали від своїх думок блуд. Щодо Омелька, то його поклали дівчата поміж собою. А як ніч була темною, то вони непомітно й помінялися місцями. Омелько в гаданні, що з лівого боку лежить Віра, пошепки й почав їй присягатися в коханні. А в Галини від його палких слів аж реготом живіт узявся, боїться й слово до нього промовити. Наговорив він багато дурниць, а як пропала та оскома, він швидко й заснув. Коли ледь зоріло дівчата, ще перед тим, як Омелько збудився зі сну, швиденько повставали, повдягалися. Вмилися й застелили обруса в чеканні його на сніданок. Нічого Омелько не міг уторопати, хто ж то з тих лукавих дівчат йому цілу ніч ті кози в золоті показував. Ніж не розкумекає дівчачур, хто ж це така мудра з них.

- Хтось то мені того дання дав випити, бо де правду діти, я от не знаю хто мені ті кози в золоті показував. Шкода, що якраз я був заглиблений в суті справ, тому не мав часу пригадати, як по тій поверхні ковзатись треба... -

Дівчата на той його парубочий дотеп переглянулися між собою і голосно розсміялись. А як Омелько й справді закохався в Галину, то незабаром відбулося весілля. Віра на ньому вкрашала весільне гильце колосками, квітами і разом з дружками виводила: "Із Києва швачка, із Києва швачка ще й паняночка..." . Молодятам ще на заручинах друзі та знайомі на даровизну піднесли багато коштовних речей. Галина незабаром обдарувала його хлопчиком. Опісля Омелько не раз аж за живіт брався, так сміявся з тієї дівочої дотепности, які зуміли йому ті кози в золоті показувати. -

НОВЕЛЯ ЧЕТВЕРТА

Золотарева невірна жінка лишається разом з коханцем з утертим носом.

В одному дворі, - обмовивсь Андрій, - перед війною жив собі підстаркуватий парубок Сюня Герасинович. Собою був здоровий, ніби той віл, а щокі так і грали рум'янцем. Не ухибляв він у житті своїм умінням одягатися та пристійними звичками. Люди думали, що працює він десь на відповідальній державній посаді. Закохався він в одну панну Дору Каплун, що була на відданні. На те залицання Дора нічого собі поважного в голову не брала, Бо вже кілька місяців, як прото-

птав до її балькону доріжку Мойша Кіршнер, що був собі звичайним продавцем з бочок гасу, на якому він мав чималий зиск. Дорини ж батьки не хотіли того Мойшу й на поріг пустити, так від нього тим не в дивовижу гасом смерділо. Все ж Мойша з Дорою придумали, як тих старих батьків обдурити. Довершували вони спрагу кохання на ліжку в Дориній кімнатці безвидної ночі, куди потрапляв Мойша завдяки мотузячий драбинці, яку на умовлений свист, кидала йому Дора з свого балькону. Пізніше, коли довершувалося їхнє побачення, по тих східцях вахналь спускався вниз і йшов досипляти ночі; Дора ту драбинку дбайливо підбирала і там же на бальконі накривала старим непотрібним гумовим плащем. Щодо Дориних батьків, то спали вони в маленькій кімнатці поза кухнею і їм нічого такого ніколи й у сні не привидилося. Розкрила Дора обійми тому Мойші з того часу, як по садках затьохкали солов'ї, а ті серця закоханих проймала жагою, ніби зелену діброву, край якої в заснулому полі щойно починалися половіти ячмені. Не раз і не два Мойша - гасник спускався зуспіт з того Дориного балькончику вниз. І так догулялася з ним Дора, що опинилася в тяжі. Як довідалися про те доччине нещастя її батьки, то такий репет зчинили, що краще хотіли бути мертвими, ніж віддати свою дочку за нелюбого їм гасника. А тут якраз під руку і підвернувся Сюня Герасинович. От і рішили Дору з поспіхом спихнути за того жениха.

- Хлопець він, доню, робучий і грошовитий. А головне, що від нього тим гасом не смердить, - напучала мати. - Иди за нього. - Весілля згуляли в п'ятницю, і після того, як вони попрощалися з гостями, Дора добре вимилася у ванні, надушилася парфумами, розпустила свої коси і в самій крепдешиновій прозорій сорочці й лягла до ліжка, де вже на неї чекав її законний чоловік. От Суня присунувся ближче до неї та й почав випитувати: "Сиділа ти перед вінцем між двома матронами. Була з непокритою головою та з розпатланим волоссям. А щодо твоїх подруг, то я, як пригадую, вони ту твою косу розчісували та накладали на твоє личко прозорий серпанок. Дивився я на тебе і на той передшлюбний звичай, а ти й не глянула на мене. Цікаво, скажи мені чому?"

- А я тому й не глянула на тебе, що я, як і кожна правичка, мусила себе перед весіллям вести скромно. Тож не дивуйся, бо наш старовинний звичай і закон не велить нареченій дивитися в лице майбутнього чоловіка. Цього звичаю дотримуються усі гебрійські дівчата відтоді, як Ревекка накинута на своє личко вуаль, бо Ісак пожирив її з нетерплячки своїми очима....

Така відповідь припала Суні до серця, він поцілував свою розумну жінку в уста і запитав: "А чого оті всі дружки, дружби та родичі вигукували хором: "Благословенний хай буде чоловік, що приходить .."

-Цей звичай вітати законного мужа теж прийшов з сивої давнини, коли ще Есфір була наложницею поганського царя Артаксеркса і так сподобалася йому в ліжку, що він не завагався зробити її царицею. Тому, що вона досягла своїм розумом і красою величі та слави і помстилася над всіма ворогами нашими - її земляки тобою згада-ними словами й вітали. Благословляли Есфір як наречену для того, щоб туди ніхто після царя не смів й ногою ступнути. Знала я також, - продовжувала Дора, що коли нам рабин у синагозі наклав на голову талидом з довгими торочками, - належатиму довіку тобі, як та повна снаги Рут тому багатому господареві Боозові. -

Слухав Сюня ту чарівну відповідь своєї мудрої дружини і пригадав оксамитовий балдахин з чотирма блискучими стовпчиками під яким він з Дорою й приймав те таїнство шлюбу. Той балдахин нагадував йому зацвяховане срібними зірками небо. В ушах ще його лунали слова рабина: "Благословен будь, о, Господи, король всесвіту, власник плодів, звірят та вина. Хай будуть щасливі ті, що перебувають під твоєю ласкавою рукою. Дякуємо тобі, що ти їх обдарував перснями, під цим небесним шатром. О, Боже, хай розмножуються діти Ізраїлю."

Після цих слів, як пригадає Сюня, рабин дав їм випити вина із склян ок, що їх вони тут же і розбили на друзки.

-А з якою метою за тим весільним столом тобі була піднесена печена курка з одним яйцем? - запитав він у напівсонної дружини.

-А це для того, щоб у нас діти були, як у тієї курки ті яйця, одне з яких вона знесла для мене, - відповіла йому Дора.

Отак у солодких мріях Сюня і заснув удвох із своєю жінкою, в чеканні того шабашу, коли можна її зачепити. Тієї шабашної ночі його і взяло зло, що пташка перед його приходом була кимсь іншим викрадена з клітки. От і став він обережно Дору випитувати, як це, мовляв, що сталося? - Пам"ятаеш ту печену курку, що мені на срібній таці піднесли та одне яйце. Отже знай, що коли я була маленькою дівчиною, то я жила у тітки на провінції. Одного разу тітка й сказала: "он бачиш ту білохвосту курку, що півнем заспівала. Піди її злови, а я віднесу до різника і опісля з неї смачного бульйону тобі зварю."

-От я й побігла ту курку ловити. Ганялася я за нею, аж поки не зачепилася на бігу за сучкуватого корча. От я об того корча й спіткнулася і наткнулася на того сучка і так боляче, що розірвала на собі тоненьке вбрання і замарала його своєю кров"ю. Отак завдяки тій курці я й перестала бути правичкою і за це мене мати дуже набила... Почув Сюня своєї жінки сповідь, махнув лише з досади рукою і застогнав зі злости. А як йому не хотілося псувати взаємини з дружиною з перших днів їхнього шлюбу, рішив ніколи їй про ту неприємну катавасію більше не згадувати. На працю він ішов уночі; це не дуже то подобалось його Дорі. Втішились вони незабаром дитиною і

Сюня не підозрівав, що то гасник ще перед його одруженням так по-старався. Одного разу, як родина була вже під нарів"ячком, Дора стала свого мужа боязко випитувати: - Яку ж ти роботу вночі маєш? Яки Бог нас дитиною не наділив, то я б боялася сама лягати спати. - "Я є золотих діл майстер, " - загадково відповів Сюня." Ще мого діда батько, Давид Герасинович з Глухова був відомим золотарем. " Відповідь мужа не цілком задовольнила Дору і вона сказала: - Коли ти працюєш у так званому золотарстві, то чому б тобі не скувати для мене кращі персні? -

От Сюня почухав лише потилицю і приносить через деякій час їй з червоного золота розкішного персня. Та подія трапилася того самісінького тижня, як Дора випадково побачила свого колишнього коханця Мойшу. Підійшла вона до тих бочок з смердючим гасом і вже незручно якось було відходити з порожніми руками. От вона й купила в нього пляшку того гасу.

- Як там, Доро, наша драбинка? Чи ще на твоєму балькончику не згнила? - запитав у неї Мойша. Ні, якось байдуже відповіла вона. Чоловік мій є золотарником і працює вночі."

- Тоді я навідаюся, - проказав продавець, і на цьому їхня розмовонька й закінчилася.

Щодо її мужа, то насправді він був не золотарником, а золотарем. Вантажив він, замість того карбованого золота, лопатою в цинком облиштвану фіру, звичайнісіньке собі лайно. Зверху на фірі зашнуровав брезента, хльоскав свою шкапу і вона везла те "золото" за місто. Траплялося, що погонич був тим лайном закаляний і оббризканий. Одного разу почув він носом, що щось у їхньому щасливому подружньому житті коїться не гаразд. Однієї ночі пустив Сюня свою шкапу клусом, швиденько відвіз ту людську нужду за місто і затарабанив з порожньою фірою до комунального двору. Вкралася до його серця підозра, що хтось минулої ночі на Дорі ввесь горох помолотив. Поставив він свою коняку коло сусіднього подвір'я, а сам підкрався під вікна тієї квартири, де жив у приймах. Занімів бідний Сюня на місці, як побачив, що якась марюка вийшла з їхньої спальні на балькон, скинула додолу мотуз'яні східці й спустилася спокійно собі на діл. Стривожений Сюня шмигнув у пасаж, дочекався поки та чмаря не зникне з овиду. З цікавості знову зиркнув на той квітниках балькончик. Побачив там свою жінку, що витягала ту мотуз'яну драбинку і маскувала її гумовим плащем.

- Тепер мені ясно, як вона за тією куркою на тітчиному городі ганялася за дитячих років і ту правичку згубила, - з піною на губах подумав Сюня. Недаром вона на тому ліжку останнього часу лежить, як та стерта тертиця, коли я з роботи вертаюся. Я її провчу, як з мене золотаря, насміхатися. Але, коли справді подумати, - міркував Сюня

то що моя Дора винна? Вона ж своїм розумом така, як теля, що скаче на припоні. Немає чого мені впадати у відчай, бо вона, як здебільше жінки її віку, слабохарактерна. Знавівню я краще на того вахналя, і треба його так налякати, щоб відбити в нього всляку охоту до неї лазити. -Щось із тиждень вартував Сюня того гасника. Нарешті в припізнену пору й дочекався. Підкралась якась незряча на вигляд дидла і по-котячому під тим бальконом занявкала. На бальконі з'явилася Дорина тінь. Жінка нагнулася й скинула з того балькону мотузяну драбинку. По ній Мойша, як той акробат, виліз нагору і зник із Дорою у спочивальні. Золотар не дрімав довго, кинувся до скверика, де він залишив свою коняку і повну фіру з лайном. Надворі почало сітніти та імжитися. Ударив грім і зашумів: тривожно вітер. Сюня, захоплений блискавкою та громом, підкотив свою фіру під самісінькій балькон. Прив'язав шапу до ринви, підставив зазделегідь приготовлену драбину, виліз по ній на балькон і складаним ножиком якраз на половині і надрізав ті мотузяні східці. Опісля спокійно спустився вниз, прийняв свою драбину і заховав її між високим муром, що відділяє собою два комунальні будинки. Ніч була темна і небо не переставало вороситися чорними хмарами. Обдурений золотар ще раз оглянув місце своєї помсти, перевірів, чи фіра, що наповнена по вінця калом, стоїть на місці. Відразу взявся розшнуровувати брезента на цинковому ковші з надією, що гасник неодмінно дасть туди сторчака. Він упорався з своєю роботою й перевів погляд на те віконце, в якому Мойша з Дорою погасили світло.

-Щасливець, - думалося йому. -Бідну мою Дору у моєму подружньому житті на свій розум зводить. Але хай він, нахаба, зачекає. Останній він мені раз у неї Київ, як на своїй долоні бачить. Докладу я йому воза, так що він сюди і носом не суне. Дурна в мене жінка. Знайшла в кого той гас купувати. Ввостане бахур доконує свого, бо тепер, крім того гасу, ще й золотом смердітиме. Недаремно мені Дора хвалилася, що тим рублем добре сорочки качати, який широкий та важкий. Казала, що як покачаєш таким рублем, то й справді жодних тих рубців не залишиться. Доведеться мені на розвід гусей купувати, які б у моєї жінки ті залишені після гасника камінці вибирували. -Міркував отак Сюня, і нарешті не витримав тієї наруги та й запустив камінцем у вікно. Почекав ще трохи і бачить, що ніхто не світить, жбурнув з нетерплячки й другим. "Жінко, - крикнув він, - відчини двері. Це твій Сюня, що загубив ключі, з роботи вернувся.."

Як почула Дора голос свого чоловіка, то їй там у ліжку з коханцем, мов заціпило, так настрашилась. Брала її досада, що ту почату роботу Мойша не встиг довести до щирця. А як гасник був страшним богузом, то від грубого голосу Сюні в нього аж душа в п'яти полізла. Впіймався він з Дорою вдвох на гарячому. Все ж, закутана в ковдру,

відчинила квартирку і запитала: "Це ти, чоловіче любий" - Так, це я. Загубив ключі. Іди хутко мені двері відчини. - Дора зачекала аж поки він не почав гупати кулаком у двері, а тоді миттю наказала Мойші вийти на балкон і спускатися на діл. Сама ж пішла тихою ходою відчиняти своєму чоловікові двері. Але тут Сюня їх обох і перехитрив, бо як тільки він гупнув кулаком у двері, то відразу і збіг униз дивитися, як то коханець буде в те лайно стрімголов з того балкончику летіти. Не встиг Герасинович вибігти з парадного, як ті надрізані ним мотуз'яні східці увірвалися від мойшиної ваги і він полетів сторчака в те лайно.

Золотар відразу від'язав свою коняку від ринви і погнав її зі своєю здобиччю геть із двору. Кіршнер спочатку не второпав, куди його чортисько заніс. Вже, як обірвався і опинився на фірі, то почув страшений сморід, схопився за перечку руками й урятував тим своє життя. Далеко за містом зупинив золотар біля смердючої ями шкапу, підняв важелі цинкового ковша і натиснув на них. З того ковша й випав бідолашний авантюрик. Задоволений своєю помстою Сюня йойкнув на конячинку і поїхав до своєї контори. Там на службі помився й передягнувся і причимчикував, мов нічого й не трапилося, додому. Дора, що вийшла перед тим у сіни відчиняти двері, вельми здивувалася, коли там нікого не побачила. - Де ж то мій чоловік, що горланив на весь двір, дівся? - стурбувалася вона. Кинулася до балкону і поспішно витягла за пропалим любовником ті мотуз'яні східці. Була заклопотана, тому й не помітила, що мотуз'яні східці виявилися набагато коротшими. В голові її вертілася думка, що, власне, трапилося з її чоловіком. Щось через пару годин золотар ключем і відчинив собі двері, коли вона досипляла ночі.

- Щось із тебе сьогодні молотник, як з того клоччя батіг, - почала дорікати йому жінка.

"Чи ти, любий, не приходив, і не гукав мене під блискавицю й гравкіт грому?" - Ні - байдуже відповів їй Сюня. Не приходив. То може тобі мій голос примарився. "Виходить, - відповіла йому жінка, що то мені лише наснилося, як і про ті золоті зірничі, що були під бальконом у нас розсіпані. "

- А що тобі снилося про ті золоті зірничі? - не вгавав її муж. - Дивовиддя таке було, що у нас під бальконом, коли я глянула згори вниз, рясні - преясні зірничі розсіпано. Хотіла вже була похапцем спуститися з того балкону, та згадала, що ливу десь забанила і передумала. А тут, як здійметься вихор та як ухопить ті золоті зірничі і дощенту їх об кам'яні мури сусіднього дому так і порозбивав. -

"Здається мені, що бачила ти, Доро, правдивий сон. Бо й мені перед світанком приверзлося, що вийшла ти те золото збирати, а від нього лише бризки на стінах залишилися. "

Почала вона, як жінка розумна й обачлива, потроху збиратися з думками, пізніше вийшла на балкон й помітила, що в тих мотузяних східцях перерізано линви. Дарма, що квіти розносили із збитих скриньок приємний запах, все ж той сморід у неї під балконом примусив Дору затулити носа. В тій пересторозі вона і вбачала небесне знамено, і в неї з того часу відпала всіляка охота стояти в черзі по той гас біля скверику, де його й далі продавав Мойша. Полюбовник навіть гнівався на Дору, що завдяки тим любощам, він трохи не втопився у тій смердючій баюрі за містом і ледь живий видерся. Тримав себе на бачності, і десятою дорогою обминав те закляте місце, де йому судилося на тій сіві поратися. Мойша собі й далі приймався до зроби, крутив молодичям голови, лише вже намигував таких, що не мали пильних чоловіків. А Сюня з своєю Дорою після тієї okazji зажили в цілковитій любові. Вгішались взаємним довір'ям і не згадували ту плову їхньої молодости. -

НОВЕЛЯ П'ЯТА

Сільська дівчина стає жертвою випадку і вже по смерті прощає своєму збезчесникові.

- Подія, про яку я розповів, - почала Талія, трапилася тисяча дев'ятсот тридцять третього року. Мерли ті бездольні люди в Україні, як ті мухи. Зопалу смерть хапала людей і в полі, і в хаті, при дорозі і в садках. Навіть лопуцьки були з'їдені з липким солодкавим листям, а з дерев була здерта кора. Дехто ще намагався ту кору безсилимими руками товкти у ступі чи в макітрі. В однієї малолітньої дівчинки, Ганнусі Литвінець спочатку вмер з голоду батько, а за ним пішов у могилу її меншенький братик, нарешті пустилася берега з матір'ю її маленька сестричка. Птиці в ту пору повтікали зі своїх гнізд, а серед них і цокотливі бусли. Табуни голодних мишей в шуканні собі поживи, вилазили на щонайвищі дерева. З тих буртей картоплі, буряків та зерна, що колись ними пишався кожен двір, у селі нічого не залишилося. На токах навіть й половину люди поїли, не то що якесь там зерно. Жура обгорнула трудівникам душу, бо голод укорочував їм віку. Серед притихлого верховіття садів не чути було ані воркотіння голубів, ані шебетання пташок. Люди, які мали ще трохи сили, половили їх в сільця та повкидали собі в борщ. У ще живих матерів не стало вже чого відривати від свого рота, щоб врятувати від голодової смерті дітей. Час з доброго дива відригався лихом і йому люди платили найдорожчим, а саме власним життям. Тому то в розквіті літ і зійшли в могилу батьки нашої бідної Ганнусі. Вона ще пам'ятала, як прийшли подібні до ліней сусіди, що накрили лице

рідних шматком чорної матерії. В тій ямі, де була вигреблена й давно з"їджена, залишена на насіння картопля, їх гуртом і закопали.

Найбільше Ганнуся плакала по своїй матері: "О, моя бідна мамо! - го - лосила вона. - Хай хоч вітер подзвонить по твоїй добрій і страждаль - ній душі. Тішила себе ти думкою, що я в тебе підросту. Ти вже ладна - ла в думках мене, свою донечку, за сусіднього хлопця. Завалила тобі лядо чорна твердь, щоб я давилася ввік свій слізьми і побивалася за тобою. Коли ж, о, мамо, та неправда буде сокрушена на цьому білому світі. - Пташкою побивалася Ганнуська над тією засипаною ямою. Отак з жовтими колами попід очима дівчина ледве добралася до порожньої хати, дотовкла в ступі останні лопуцькі та молоду кору і заходилася з тієї кори та просяних м"якин пекти собі палянички. Напекла їх де - щищо, а з голови в неї ніяк не виходили ані ті галушки в сметані, ані книші, ані різні киселі чи риба з підливою. Ті страви так уміло готу - вала її покійна мати. - Треба мерщій, поки ще Бог на ногах мене но - сить звідціля тікати, - рішила сирітка. От вона в листок лопуха за - вернула ті спечені палянички й рушила з свого спорожнілого двору до розлитого Дніпра. Знала на догад, що на оживленім лузі мостять у високій траві собі гнізда всякі птахи. В утлім човнику вона пустила - ся берега. Йй хотілося перекинутися на другий бік і пристати до зат - канної буркуном - зіллям кручі. А що дівчина була кволою від того не - доживлення, то весло ледь ґардувало в її руках. Заворушилося в неї волосся, бо хвиля віднесла її на середину мерехтливої, як те павине пір"я, ріки. Вже не було в Ганнусі сили керувати човником, і вона пу - стилася з ним за водою. Грізними хвилями завирували ті жмури на воді; і замість низового вітру, подув горішній з Півночі. Ганнуся від його холодного подиху не замерзла завдяки тому, що мала на свое - му худенькому тілі покійної матері ватяного лейбика. Північний ві - тер гнав того з дівчиною човна в напрямку до моря. Ганнуся й не зчулася, як місяць став уповні і освітив безмежну таємничу далечінь грізної ріки. На тому вутлому човнику бідна Ганнуся виглядала ди - ким сполоханим каченятком, що забилося між високі очерети. Дівчи - на не знала, як собі спосужити. Уранці, як сонце розкидало свої блі - дорожєві промені, човен з Ганнусею хвиля прибила до берега. На го - рбі в кучерявих вербах та осокорах красувалися біляві хатки нез - нанного їй села. В ту пору по воду з хати вийшла одна молодиця, на ймення Тамара Антонівна Оскілко. - Щось там у човнику ворухить - ся, - проказала вона собі. Здивувалася, як помітила в ньому ледь живу дівчинку, що тряслася з холоду.

- Це ж дитинча, немов та верства на шляху - без роду і без захисту. А що, як я її до себе, як рідну, заберу. - З такими словами вона з то - го човника й виїняла напівживу Ганнусю. В своїй хаті напоїла її теп - лим пареним молоком, розтерла дівоче задубіле тіло шпигинарем і

обкутала її ковдрами на ліжку. Не могла тая жінка дочекатися повернення свого чоловіка з роботи. Він був осначем і сплавляв заготовлений ліс. Похвалив Тамару Антонівну за таке добре діло. З того часу Ганнуся стала за рідну доньку добрим людям.

- Поки світу й сонця, - будеш з нами, - говорила їй молодиця. Своїх прибраних батьків сирітка навчилася кликати татком і мамою і так їх за щире серце полюбила, що вже про домівку рідко й згадувала. Допомогала своїй прибраній матері полоти бур'ян, їздила з нею в поле і на луг, де красувалися своєю очеретяною покрівлею грибоквиді обороти з румовим сіном. Поралася на грядках, чистила картоплю, дивилася за курми та пасла на затканому квітами лузі поважних гусей, де вищипувала на оболоні щавель в припіл. Бачили її цікаві сусіди не лише з лозиною в руках, а і з козубом за плечима. За рік так Ганнуся віджилилася, що ніхто не міг й подумати, що лише вчора вона таке лихоліття і голод пережила. Отак у праці й любові дівчина жила до своїх шістнадцять років в тій добрій родині Оскілків. Парубки задивлялися не раз на її повну й тугу косу, яка спадала на груди. Не забувала дівчина помолитися й за своїх померлих з голоду рідних. Для цієї мети у великій празник вона з бджолиного воску сукала собі свічку. Одного вечора з цікавості господар і запитав її:

"Навіщо, Ганнусько, марно свічку ту палиш, коли місячна ніч надворі?"

- Ця запалена свічка немарно горить, - відповіла вона. - То є моя душа і я люблюся, як цією свічкою моє життя палає. - Такий відповіді господар вельми здивувався і вже в неї нічого більше не розпитував.

Одного дня трапилося ще одне нещастя в Ганнусиному житті. Від укусу мідянки, померла Тамара Антонівна. Тоді горем прибитий Оскілко і каже: "Тебе я в люди тут вивести не зможу. Іди, доню, до моєї сестриці, що живе у великому місті. Вона тебе догляне, виховає як слід. Заплакала слізю дівчина, вилила горючі сльози, глянула на грядки самосійного зілля, де вона з покійною Тамарою Антонівною докладала рук, попрощалася з горем прибитим Оскілком та й рушила в ту далеку дорогу. За пазухою Ганнуся все нащупувала листа, якого написав прибраний батько, щоб вона передала його на адресу. Доблукала вона до того гамірливого міста вже надвечір. От вона й запитала в стрічної жінки: "Скажіть мені, тітко, як мені пройти на Почаївську вулицю?". Жінка, до якої звернулася бідна дівчина по пораду, була цнорою і тримала в себе в підвальному приміщенні притон для малолітніх злочинців. От у тієї нечесної жінки й майнула лукава думка цю селючку заманити до себе.

- Вже надворі темно, а кругом багато злодіїв вештається. Ще хтось з них накине вуздечку на тебе. Краше, доню, ходімо до мене, повечеряєш і переночуєш, а завтра я тебе сама відведу на ту вулицю, яку ти шукаєш. - Ганнуся, що втомилася і зголодніла за дорогу, відразу й

зраділа такій пропозиції і сліпо пішла за тією у темному вбранні жінкою. Не думалося їй, ані гадалося, що та добродійка щось зле могла супроти неї замишляти. Дізналася Ганнуса, що мадам зовуть тіткою Зіною.

От у пустій балачці вона й провела через чорний хід втомлену дівчину до своєї квартири. Насипала вона Ганнусі миску борщу, а після вечері сказала: "Тут буде тобі в мене безпечно, як тому жити в засіку. Ходімо зі мною до комірки, де я тобі наготувала місце для снання."

Ганнуса й не знала, що та погана, як смертний гріх, жінка підсипала їй у борщ снотворного зілля. Лягла в тій комірці на тапчані та хутко й заснула. Тим часом тітка Зіна відчинила двері до іншої кімнати притону, де шпана грала в очко. От вона й поклікала одного молодого волоцюгу, Михася Козодія та й каже йому: "Маю для тебе на ніч гарну сільську дівчину. А як я ручуся, що вона ще цнотлива, то коли хочеш у неї ту калину вкрасти, то давай мені на руки відразу сто карбованців." Козодій довго з тією цньорою не торгувався, вийняв пачку грошей і відрахував їй належну плату.

- А тепер веди мене до неї, - нетерпляче сказав він. Цньорка довго не барилася, відвела урку до комірки, де спала Ганнуса. Глянув Козодій на її змарніле вродливе личко і подумки сказав: - Я мушу, як добрий чоловік, бути її захисником, а не гвалтівником. - Його мучило сумління, так шкода йому було таку чернопірку каплунити. Все ж махнув рукою: "Не я, то хтось інший, чого ж я на неї дивитися буду." З таким міркуванням Михась і примостився біля сонної дівчини, яка від того підмішаного їй до борщу зілля, не відчувала, що той нахаба з нею почав виробляти. Безталанній Ганнусі цілу ніч якісь чорти снилися, що штовхали її під боки, вогненними язиками лизали її тіло, тисли своїми твердими лобами на дівочі перса, хапали її гарячими руками за стегна, висолопленими язиками лоскотали її пупа і поралися на її тілі, мов той циган на чужім городі. Один із них тиснув своєю волохатою шерстю їй нижче живота і ту її пуповину шмуляв обіркою. Прокинулася бідна Ганнуса в тій комірчині вранці. Спочатку не зрозуміла, що з нею трапилося, а потім згадала про бісів, які в тому сні такий глум з її дівочим тілом учинили, від безсилля заплакала. Ніхто не обставав за бідолашнею дівчиною. Ніхто її не рятував. Не встигла вона як слід спам'ятатися й розшукати те своє порозкинуте тими нічними чортами дрантя, як у притон нагрянули блюстелі порядку. Усіх присутніх, в тому числі й Ганнусю, вони автоматом відвезли до одного з відділів міліції. Дівчину кинули у вузьку і брудну камеру. Якісь повії підходили до заплаканої Ганнусі, безсоромно мацали її терпкі перса. Таке ставлення викликало в неї велику огиду до тих бридких двоногих істот. Для її діла не було в слідчого і

тла. Тому то її випустили з тієї смердючої камери. А як за неї ручилася та шлюха тітка Зіна, то спекалися працівники міліції дівчини тим, що віддали її на поруки. А що Ганнуся загубила того листа й адресу сестри свого прибраного батька Оскілка, то й залишилася в тому притоні допомагати варити їсти тій нечесній хозяйці. Від пережитих образ і безвідряддя Ганнуся скоро й померла. Ще перед її смертю школярі дізналися про хвору дівчину і цілим піонерським форпостом обсідали те підвальне приміщення, приходили провідувати її. А як вона усім сподобалася, то коло її ліжка завжди з пару дівчат вартували й доглядали її. За Ганнусиною труною йшли піонери й жовтенята, а один з комсомольців зеленими галузками встеляв їй дорогу в незнаний світ. Попереду похоронної процесії розвивався багряний стяг, що його вістря було оздоблене траурними стрічками. Бляшана оркестра школярів грала Шопенів марш. Хлопчики та дівчатка несли гірлянди подарованих квітів. Свіжа її могила була прикрашена тими вінками та квітами. Один з юнаків на тій свіжій могилі виголосив промову: "Дорогі товариші! Від нас відійшла одна із героїнь соціалістичного будівництва. Загинула вона за справу миру, як перебувала на стійці будови безклясового суспільства. Хай вона тієї піонерської краватки, що ми поклали на її труну не цурається в тамтому світі. Хай пригадає своїх ширих друзів, які прийшли проводити її в останню дорогу..." Після його сердечної промови в багатьох присутніх з'явилися на очах сльози. Сіверко в тузі зірвав пожовкле листя з кленів та берез, вкривав ним алеї, пам'ятники та хрести разом із свіжим горбиком, де спочивала небіжчиця. Власниця притону, завдяки якій таке нещастя скоїлося з бідолашнею дівчиною, обмірковувала замовити на її могилу хреста й почепити на ньому вишитого рушника. Наступного дня після похоронів дівчини Михась Козодій, утік з етапу і добрався до того притону. Йому будь-що хотілося ближче познайомитися з дівчиною, яку він негідним способом збезчестив. Хотілося йому в неї попросити прощення і одружитися.

- Померла твоя Ганнуся, - відповіла йому тітка Зіна. Спочатку не йняв віри, а коли вже примирився з тією думкою, що кохана дівчина для нього навіки втрачена, то випив дві склянки горілки, довідався про місце її поховання і рушив до того кладовища. Ганнусю було поховано коло занедбаного й розваленого склепу на Лук'янівському цвинтарі. Стіни тієї забутої гробниці поросли диким виноградом. Рій блудних вогників вів Михася крізь темряву, де спочивали дівочі тлінні останки. - Блискуче сяйво над її прахом засвітили в темряві Божі янголи, - міркував собі Козодій. В нього відразу й хміль з голови вийшла, коли на власні очі побачив те світле сяйво. Отак з рискалем та ломиком і міцною линвою на плечах, він й зупинився біля Ганнусиної свіжої могили. На тій дівочій могилі красувалися білі лілеї, і вказували

на те, що тут лежить похована безневинна дівчина. От він з гробка і відкинув купу вінків та оберемок квітів. Зняв дерен та узявся швидко до роботи, докопався до труни, витяг її з важким зусиллям на поверхню і підважив віко. В тій труні з червоною краваткою на гру-
дах лежала його красуня - дівчина. Козодій схопив у відчай її задубілі плечі, тряс мертву Ганнусю, з надією вернути їй життя. Думалося йому, що ось - ось вона прокинеться з тієї летаргії. Але все було дарма, бо Ганнуся була мертва і не розплющувала повіків. На одному з кінців розритої могили Михась побачив засвічену яскраву свічку. Вона все більше й більше розгорялася. Звідтіля, із-- за стемнілих кущів і впливла тінь Ганнусі. Привид її підійшов так близько, що в Козодія аж волос став дубом. Хотілося йому дрiza дати бо здава-
лося, що вона от от того свого напасника досягне рукою.

- Та засвічена свічка над розритою домовиною і є моєю безневин-
ною душею, - сказала вона. - Навіщо тобі заманилося у невінчаної дівчини віночка красти і ту незайману калину ламати? Моє зганьбле-
не тіло аж до смерти в синцях було. Хотілося мені свою цноту від-
дати в дарунок своєму судженому. Але я душею добра й тобі за той вчинок прошаю.

Після таких слів те дивовиддя розстануло в наплимому тумані. Ко-
зодій ще спромігся підійти до тіла покійниці і поцілувати її в уста. Сторож, що куняв у сторожці цвинтаря, почув постріл. Лише уранці напоровся на труп дівчини і того, що обіч її тіла поповнив самогу-
бство.

- Це ж модерна драма Ромео і Джульєти, - рішили гуртом піонери і жовтенята, які прийшли наступного дня впорядковувати Ганнусину могилу. Їхні батьки, розчулені тією дитячою розповіддю, рішили на зібрані гроші зрихтувати невеличку капличку, де не згасали біля іконки Богородиці засвічені лампадки. На мармуровий плиті красу-
ється напис: "Тут спочивають дві спасенні молоді душі закоханих, ім"я їх знає лише Господь Бог."

НОВЕЛЯ ШОСТА

Чоботарева покара, що вийшла йому боком.

- У тому дворіщі, - почала Люда, - де я з батьками жила, стоїть і до-
сі накрита бляхою халабуда меткого колись чоботаря Семена Паці-
ри. Жив він у тій ремонтній майстерні зі своєю жінкою Варкою. Вте-
лепала вона свої обов'язки в подружжі й гордилася, що для мужа вона не є кислцею, а Семен не вважає її за ту kwasолину, що під вітром лише торохкотить. Напосуджувала Варя того свого млинка, що в ньому завжди яке завгодно зерно могло перемолотись. Тому коханню вона завдячувала тим, що бачила не лише гори та гаї, а і

води, поля, тобто цілу планету з тими недосяжними для людського розуму небесами. Гатив її швець те кілля і цвяхи у ті пририховані до черевиків чи чобіт підшви. Замовців у нього було чимало і на ту бляшану вивіску з гачкуватим чоботом і жіночою пантофлею лавилася, наче на того гачка вудки, велика й мала рибка. На вигляд Семен був молодим та гарним, а у своїй праці неповторним. Тож до тієї жіночої статі швець і мав помітну слабкість. Надмірне кохання, як кажуть, перетворює жінку в чоловіка, а чоловіка в звичайнісіньку бабу. От те надмірне кохання і зробило його бабієм. А що від заздрісного ока і чорт не сховається, то скоро Варку почали мучити ревності. Особливо, коли з черевиками в тій халабуді помічала крашу від себе молодицю. Робився Семен у своїх забаганках малою дитиною, що завжди кричить, як у неї забрати бажану цяцьку. Заставали його люди зігнутим у три погібелі за своєю шевською працею. Здебільша він кривим ножом на подовгастому клепачеві різав шкіру на черевики й чоботи, або наквацьовував свіжі ранти, прасував їх клесачкою. На долівці стояла 'банка з кляйстром', валялися копили і підтягач. Щодо молотка та обценьок, то вони сполом з смолою, швайкою й сировими нитками лежали посеред драгтя на маленькій лавочці. Зі свого ремінного дзиглика Паціра не розгинав часом спину годинами, так йому кортіло догодити своїм замовцям.

- Не підбивай, замість підшов чужим жінкам клинці, - радила його Варка. - І зарубай собі на носі, що ти не кравець, а лише швець, тому то нема тобі чого обсіпувати молодичь-клієнток своїм поглядом з усіх боків. -

Отак напучала вона свого чоловіка не раз перед тим, як майнути на базар по харчі, або із сусідками - бабами свого язика погострити. От одного разу, як Варка майнула кудись, то принесла йому ремонтувати свої черевики одна вродлива жінка, Світлана Горобець. Вона відразу і впала шевцеві в око.

- До неділі, прошу вас, полагодьте мені ці черевики. Шкода, що мій муж у тому військовому відрядженні увесь час перебуває. От і доводиться не лише більше, ніж треба ті закаблуки збивати, а й самій ще те взуття й до ремонту нести. -

Зиркнув Семен на її пухку шию та зазористі очі та подумки й сказав: - От пригодився б вершій на такий запашний стіжок соковитого сіна, як ця молодичка. - Розгорілася в нього та жага до Світлани.

- Шкода, - сказав він, - що ваш чоловік має впереміж з обов'язками увесь час нелад з тими постійними відрядженнями. І як він лише не боїться того недосвіту, що може приморозити таку квітоньку, як ви. - "Мій чоловік знає добре, що я по налозі не стану на свою молодість та красу ціни підбивати. Чоловік мій не впадає від заздрости в гнів, бо його те цілковите довір'я до мене бере верх над всілякою логі-

чною."Взяв Семен від неї ті черевики, повертів у руках, наглив свою цікавість словами, якими гатив, мов кіллям у підощву. Світлана, що якраз увійшла в незмир з одним із своїх останніх коханців, подарувала шевцеві такий жагучий погляд, що він відразу й повеселішав.

-Прощу лишити мені адресу і після ремонту Ваших черевиків я вам їх занесу особисто.-

"Тоді в суботу перед вечером я лишуся вдома і зачекаю на вас, - сказала на прощання Світлана й залишила майстерню.-От довела вона той досвід з ремонтом, а тепер мені треба буде взятися за працю. Від усіляких про неї думок Семен сп'янів до кацура, і все не випускав з рук її з блискучими носами черевиків. Довго він їх вертів перед своїм носом, пригортав їх до сп'янілого серця, підносив на долоні близько до своїх очей. Малював своєю уявою чарівні й солодкі стебла Світланиних ніг. Не замишувала його пристрасна візія й тоді, коли він помріяв про її жагучий стан та принадні стегна, що хвилювались із-під шовків. У Світлану він був вже по вуха закоханий і, щоб відзначити її прихід, зарік одній жебрацці на зиму розлізлі черевики полагодити, аби його замір лише вдався. Світланини грайливі очі надхнули його на мрію про те раювання, яке було в неї заховане під пеленою оздобленої мережки. Ту пелену йому вдалося Паціри в неї крадькома помітити. Почав швець ту про себе пеню волокти: хіба може що вийти з його мрій? Куди там кущому до зайця.Принесені на ремонт черевики Семен засунув під шухляду, а сам почав притягувати шматок свіжої шкіри до коліна підтягачем. Ударяв молотком по перехваті добротних витяжок та розжареним хумилем і накоткою вигладжував ранти. За тією шевською працею ще довго розбирався охотою у своїх мріях до чарівної замовниці. Рішив для реалізації свого задуму на короткий час позбутися Варки.

-Жінко, - сказав швець, коли вона прийшла з базару.-Треба мені чимало грошей на купівлю товару. Поїхала б ти до своєї матері в село та й забрала б у сусіда Максима Шевчика сорок рублів, що він уже з пару років мені за пошиті йому чоботи винен. Справ у нього гроші, поки ще не вмер, та й свою немічну стареньку провідай. -Заколело Варчине серце, так йому боляче стало, коли згадала про матір.

"Я вже давно думала в село майнути, але все боялася,щоб ти в ті ускоки не подумав пуститися."

-Бог з тобою, жінко, Хіба я вже з глузду з'їхав, чи мені твоєї любови мало. Піду я на пристань і тобі назавтра й квиток куплю, - сказав він.

Варці аж одлягло на серці, і вона вже своїми мріями витала в рідних околицях. Поміг їй Семен на пароплав валізу й клунок знести. Ще довго махав їй рукою услід аж поки той пароплав не зник з овиду.

У веселому настрої пішов докінчувати рихтувати Світланини черевики.

Блищали вони чорним глянсом, наче те скло на сонці. От він у призначений вечір узяв завернутий дорогоцінний пакунок під пахву і рушив до тієї замовниці. Світлана прийняла шевця унадно.

- Дякую тобі, що ти полагодив мої черевики своєчасно. Хвилююся я тому, що ти мені нагадуєш зеленочок моєї необсоромленої першої любови,- жартома проказала вона. Не знаю, чим зможу тобі віддячити за таку чудесну роботу, продовжувала хитра молодичка.

- Жіночі черевики подібні до спраги молодости,- став охочий до розмови Семен. Вони собою прикрашують граційну ходу молодої жінки, коли ж старість ходить в шкарубких шкарбанах. Хай же твої черевики, що я тримав у своїх руках, перетворяться на білосніжних гусей-лебедів, які прилинуть у гавань насолод і спокою втішатися собою... - Після таких урочих слів їхні уста злилися в довготривалий поцілунок.

Щоб швець швидше сп'янів і приступив до діла, Світлана налила в склянку йому міцного напою.

- Це вино і на позір добре! - вигукнув Семен, і перекинув склянку до горла. Час був іти на завляги. Не встигли вони полягати спати, як пролунав у предпокої дзвоник.

- Боже мій! - плеснула руками перелякана жінка. - Хто ж це міг такої пізньої пори бути? - Забирай свої манатки та лізь під ліжку. Це може чорт з командировки мого чоловіка несе, - Запхала Світлана наляканого Семена під ліжку, а сама пішла відчиняти двері.

"Вертався з бівачу, як трапилася пригода з нашим військовим автоматом. Тому і не дав телеграми, що приїду, " - виправдовувався перед Світланю її чоловік. - Нема чого баяндраси точити, давай щось перекусити і гайда до ліжка, бо я з дороги таки добре натовмився. "

Майор повечеряв, роздягнувся і пірнув у ліжку, де декілька хвилин тому мостився розкошувати на цілу ніч невдаха - швець. Він же під тим ліжком хапав увесь час дрижаки і лише із заздрости лаявся: "Бодай тобі з круга світу повернуло, що перешкодив усьому, Цур тобі пек з такою насолодою. Чому я тій дурній адюльтерці прирівняв ті зрихтовані черевики до пари гусей-лебедів? Чує душа моя, що хоч її яблунька красується в забрості, тільки мені, видко, тих налитих сонцем яблужок не скоштувати і своєї прокислої душі ними не насолодити. Навіженний я, що зібрався дурити свою вірну жіночку. Варя хоч у мене вважається кисличкою, все ж вітри ще не обнесли і не обшматували краси її. Був я для неї добрим теслем, що вміє стругом зчистити кору, обрубати сокирою гіллячини, вибрати підходящу деревину на крокви, на колоду й на сволюка, або доладу обтисувати стовбура й рихтувати з нього лати. Ніколи мене моя Варка не зраджувала, лише я супроти неї був завжди віроломником. "

Семенові мрії перервав грубий голос майора: "Сама знаєш, що я на залітки нічого не zostавляю. Трапилася біда з нашим автоматом, яке пі-

сля тих маневрів потрапило на таке роздоріжжя і в таку багнуку, що ніяк не могли його гуртом витягти. Дав наказ старшому сержантові танк із собою й привезти. Пішов він, як у воду вправ. Я вже підозрівав, що на безвік. Добрих з п"ять годин пропадав. Рачив у своє оправдування, що з дороги збився. Рагій, що збрехав, бо від нього алькоголем несло та ще в додачу смердючою ваксою наглянсованих чобіт. А це, здається, мені, що та смердюча вакса аж до нашого покою дісталася. Чую її запах, якого терпіти не могу. "

-Швець під ліжком, як почув про ту смердючу ваксу, то в нього аж у душі похололо. " Не доведи Господи йому своїм нюхом під ліжко забратися " - молився Паціра.

Світлана, як почувала таку розмову з уст свого чоловіка, рішила його збити відразу з пантелику. Притулилася вона своїми гарячими персами ближче і, щоб якось відкликати те підозріння про ваксу, запитала в нього: " А скажи мені, чоловіче любий, а що ти робив на тих військових маневрах? " - Я звичайно, як командир, послав своїх бійців в атаку. Розділив їх на два ворожі табори. У ту першу лобову атаку я надсилав їх понад багриною. В ту пору у крайнебі щойно прокидалося сонце, умивалося бальзаминами роси і ту синю сиворакшу з рябю горлицею будило. В другу атаку бійці піднімались, як уже череда з паші верталася і по хатах господині вечерю варили. А в третю атаку солдати свій алярм піднімали, коли уже дівчата в росистій серпусі по садках до п"яних зірниць ворожили. " -

Майор так захопився своєю оповідкою про ту атаку, що навіть забувся, де він є. Від того захоплення ліжко почало ходити ходором. І так його розібрала охота керувати тим завзятим боєм, що в бідного Семена під ліжком аж душа в п"яти залізла. Світлана навмисно розпалювала хтиву плоть свого мужа з метою вибити йому з голови ту ваксу, якою смердів швець. І от від того захоплення майор голосно варнякав: " Вискакуйте, мої бійці - козаки! Ударяйте на чотири корови. Покажіть воріженькам, де ті раки зимують. Ану ще раз в атаку, прямо, в обхід, вліво, право, на прорив, марш...!" Гуло там і молотило не гірше, як на тому колгоспному току. Семен кляв свою долю, ковтав лише слинку і з досади струшував із своєї шиї та голови потеруху, що сипалася з дірявого сінника. " Не варта шкурка вичинки " - думав про себе бідолаха. Майор, як видно, після вдалого бою, заснув, бо стало знову тихо. От Світлана злізла потихеньку з ліжка, нагнулася, начеб то в шуканні за своїми нічними пантофлями, і тим дала знати Семенові, щоб хутчіш рачкував до дверей. Не встигла вона за ним причинити двері, як завалували на шевця собаки з сусідніх дворич.

-Що там, жінко, за гвалт? - поспитав спросоння майор.

- Видко, чоловіче, той сержант так наваксував свої чоботи, що й тебе тією ваксою цілковито просмердів. От я цілу ніч те й робила, що вста -

вала з ліжка і ті двері відчиняла подихати свіжим повітрям.-Майо - рові ніяк не хотілося сваритися зі своєю дружиною і, замість відповіди, він знову швидко захропив. А що родом він був із Чернігівщини, то йому привидилась риндя:вершники після гучного весілля гарцювали на конях, сурмили в спижевi сурми та проносилися в атаку не гівся за його бійців. Щодо шевця, то він уже без особливих пригод дістався до своєї халабуди, де ковтнув цілу склянку гіркої горілки і там на тапчанi й заснув.Аж через тиждень вернулася з дороги його вірна дружина Варка.Почала в мріях пригадувати цілу свою подорож. На помості пароплава до неї підшов друг дитячих літ Генадій Млинок, що працював на тому пароплаві механіком.

- Ти бачиш, Варю, які на небозводі хмари воросяться? Немає чого тобі оті хапати дрижаки на палубі. Спустися хоч на хвилинку до моєї каюти та трохи душу з руками нагрій, що аж посиніли від холоду. -Йї після його довірливих слів нічого не спало на думку підозрілого, тому й прийняла пропозицію Генадія і спустилася до його каюти. А там уже в неї голова пішла обертом від тих згадок дитячих літ.

" Був я, Варю, в дитинстві колись дурним, бо тобі за пазуху, замість горіхів, насипав того попелу, що залишився в печі після Святого вечора. Прости мені хоч тепер той дурний жарт, " -проказав механік.

-Я вже про той випадок давно й забула, -відповіла йому молодиця. Пам"ятаю лише, що я за такі жарти тобі насипала тієї шипшини з дівчатьми за шию, і для оберегу своєї дівочої цноти пізніше відвела твою покладену куди не слід руку. Рішуче сказала: "Забери свої хлопце,грабки." - При згадці про той випадок юних літ, Генадій лише розсміявся.

-Я йду на вахту і вернуся лише уранці, а ти вже, Варю, не занедбай обов"язки тієї господині. А найкраще, що ти зробиш, як ляжеш до ліжка та добре виспишся, бо як сама знаєш, дорога ще далека і ніч може стягнутися. -

Варя, що лишилася на самоті, ще деякий час вслухалася в плюскотіння хвиль, які за бортом клекотіли і билися об міцні залиштовники пароплава.

Чомусь згадала про свого Семена, якого вона підозривала в тому, що він лазок з своєї сітки опускав куди не слід.А чому б, власне, мені не взяти того гріха на душу та з механіком хоч наговоритися вдосталь.- Скинула Варка свої черевики, розстегнула білу кохтинку і лягла на тверді нари. Щось за годину почула скрип сходів і не зчулася, як знову з"явився механік з лозяним кошиком.

-Я й забувся, Варю, що сьогодні день мого янгола. Нагадав мені про це капітан та й звільнив з вахти на цілу добу. З цієї нагоди надавали мені матроси різної закуски та в додачу ще й пляшку горілки. Не завдавай, Варю, моему серцю смутку, а сідай зі мною за стіл та під-

тримай мені компанію. -

Варці було якось ніяково відмовитись і вона обсіпала себе трохи, підвелася з того ліжка та й допомогла Генадієві тонкими кружальця - ми ту принесену ковбасу різати та хліб кряяти. Вона ще не відійшла від тих дрижаків на помості, тому то й присунулась ближче до чарчини.

"Давай, Варю, вип"ємо за наше безхмарне дитинство, за твоє та моє здоров"я. Не вчини мені образу своїм відмовленням, а будь сьогодні Варю, веселою. Пам"ятай також, що скільки тих хвиль не перегребли лопаті цього судна, все ж ті хвилі на носі пароплава з"являються. Хоч я не є капітаном, все ж такий незамінний як той грот на морському корветі. Отак я, Варю, не зчувся, як виріс на цій воді. Вже здалеку чиранка, стрижі та шурики вилітали з своїх гніздечок та нір. Насувалися назустріч пароплавові зеленошаті луги, засинені гори, обтикані деревами, ніби той пасічника курінь зеленим клечанням. Спостерігав я у своїм рейсі не раз різне, вкрите жабуринням бервеня. Колись я також бував в тих місцях, де знаходиться Бунякове займище і Настина могила. Там, казали мені старі люди, біля того займища був раніше перевіз через Случ і курився шлях, що пролягав на Бердичів. Але що згадувати того шолудивого Буняка, що мав лише шкуру та кості. Давай лише вип"ємо за темнолугий берег, що на його схилах ти рвала з дівчатами однолітками шипшину. Зупинялася ти послуhati, як на ліщині забутнів білогрудий голуб. Пам"ятаю, як ти дівчиною обвинула свою голівку віночком та йшла бережиною. Я того віночка в жартах схопив з твоїх кіс і так вище своєї голови і тримав, а ти все незадоволено підсакувала, хотіла його в мене відібрати." Від тих солодких споминів Варя цілковито розхвилювалася, не зчулася, як від тих тостів та чарчин зовсім сп"яніла.

-Ти таке плетеш, Генадію, як той тобою вже згаданий Буняк, що був, як я чула, ворожитом - татариним і спричинником безталання бідної Насті. -

"То все вигадки, "-сказав задумливо механік. "Буняк був зовсім не татариним, а козацьким ватажком, що упав у битві за Юрася Хмельницького в боротьбі з ляхами. А прозвали його так за паршиву голову." Те механікове верзіння про того Буняка Варка вже не слухала. Горілка скувала їй руки й ноги і відібрала голос. От Генадій і відніс її на ті нари, а сам швидко вискочив з каюти, видерся на поміст, ткнув десятку в руки своєму колезі, щоб сю ніч підмінив його на вахті, а сам знову поспішно спустився до себе вниз, і замкнув двері на ключ. Що там творилося за ту довгу ніч і які бори чи безкеття довелось Генадієві сходити, то вже хай читач собі домислює. Варка прокинулася на світанку і застидалася, що її друг дитинства за ніч виявився дуже беркучим, що і сорочки на її тілі не зоставив.

- Де я і що зі мною робитись? - ойкнула молодиця і в темряві, що окутувала каюту, почала прислухатися. На річці, як видно був шторм і лив безперервно дощ: пароплава хитало й жбурляло в різні боки. Варя ледве розшукала свої бебехи, накинула їх швидко на себе і вже не думала про своє безчестя. Покинула каюту і знову обпиралася об залізні бильця помосту.

- Не сумуй любя, - сказав їй механік, що не забарився тієї миті підійти. Для тебе, Варю, я завжди в своєму серці мав стільки соняшного проміння в грудях, стільки тих золотих піщинок на березі. Дурними були ми в ті дитячі роки, бо не скористалися з тієї нагоди, щоб накохатися. Отже облиш на мене гнівом палати і давай краще наздоженемо загублене. Даю тобі слово чести, що я про це нікому не похвалюся. -

От Варя і перестала копилити губи, потупала трохи на помості, знову зійшла до каюти і вже не дуже то пручалася. Генадій і наступної ночі не вийшов на вахту. Опісля жінка шевця вже без пригод доїхала до свого селища і там таки добре погостювала в матері, справила в сусяді за ті чоботи, що пошив Семен, гроші, та тим же самісіньким рейсом вернулася назад до міста. З того часу вона дала собі обітницю те Бунякове займище та Настину могилу десятою дорогою минати і вже зі славним механіком, другом її дитинства більше на тому пароплаві не зустрінатись. Щоб не бути ніким зуроченою, Варка і дала собі обітницю більше жодним пароплавом у таку дорогу не пускати ся, і вже як навідувалася до матері, то брала собі автобус. Семен прийняв свою вірну дружину з розкритими обіймами. Він, бідолаха, що був опікся з тією майоровою жінкою Світланою, зарікся будь-коли знов у ту гречку плигати. З того часу Варка зі своїм шевцем жили дружно та мирно і вже до самої гробової дошки одне одного більш не зраджували.

НОВЕЛА СЬОМА

Про лікаря - реаніманта та його спокусницю - пацієнтку, яка добре знала про те, що рання пташка пшениченьку п"є, а пізня лиш очки дере.

В одній місцевій лікарні, - почав Анатолій, - працював був нежонатий молодий лікар, Паладій Павлович Шульга. Нареченої він не мав, а любив заглядати тим своїм пацієнткам у те місце, куди, власне, лише лікарям дозволено. Був він струнким та гарним, і в його милозвучнім голосі відчувалася теплінь. Щодо своїх почуттів, то вони не раз брали верх над його розумною головою. Його лікарський вишкіл був складним і Паладій Павлович спочатку працював неврохірургом, ро-

бив різні вівісекції. Пізніше став відомим анестіологом. Самій володарці смерті він не раз утирав носа, бо не одного безнадійного пацієнта воскрешав для життя. Цим умінням лікар нагадував того легендарного Геракла, що вирвав був з рук безжалісної смерті тіло красуні Алкестії, дружини короля Фесалії Адмедуса. Одного разу до відділу реанімації, де лежали безнадійно хворі, привезли молодицю Олену Миколаївну Ткачук. За свою довголітню практику Шульга вбирив очима не одну хвору конкубіну. В цієї свіжої пацієнтки йому довелося обстежити вагініт найкоштовнішого моллюстка. Чомусь його цікаве і пильне око так і не могло відірватися від тієї зачудованої вагіни. Вона йому здалася кращою від усіх попередніх бачених. До того нова пацієнтка була йому усмак. Про це лікареві підказувало серце. От йому й спало на думку після її одужання і вижити в неї ту забаганку, яку він при оглядинах лише ненароком рукою погладив. Після тієї вдалої операції діагноза показувала, що пацієнтка дістала запалення легенів. Шульга негайно обслунав її, прийнявся робити переливання крові. Нехлуй він впорснув шприцем у її вени сильнодіючий антибіотик. Настав довгожданний день, принаду його цікавості виписувати з лікарні. За нею з букетом розкішних квітів завітав її чоловік.

- Не забудьте після цілковитого одуження на перевірку приїхати, - сказав на прощання Шульга.

"Дякую, лікарю, що ви зробили для мене," - відповіла йому Олена Миколаївна. - Я знаю, що вже була на тому світі, і ви мене вернули до життя. За такий благородний вчинок я у вас у боргу до скону...-

- Були ви, - відповів їй лікар, - тією сполоханою гускою, що з перебитими крилом залишилась зимувати серед забитого кригою озера. Знала птаха, що їй уже більше не вітати воскресіння сонця, тому то і квакала протяжно. Все ж знайшлися добрі люди, які порятували її. Таке самісіньке чудо трапилося і з вами. Допомогла вам стати на ноги примха випадку, хірургічні приладдя, апарат штучних легень та ще лікарі-ординатори, які не відходили від вашого ліжка. -

"Все ж на прощання," - не вгавала молодиця, "Я лише вам одному забов'язана тим, що вціліла. Клянуся своєю честю, що всяке ваше прохання, виконаю." - У мене є лише одне прохання, якщо почуватимете себе дужими, не забудьте навідатися на остаточний огляд. "

Пацієнтка востаннє помахала своєму рятівникові рукою і від'їхала на фірі додому. Щось через декілька місяців Олена Миколаївна згадала про лікаря.

- Як це так, що я в своїх клопотах і в буденщині того мого рятівника-реаніматора забула? Чи пам'ятає мене ще Палладій Павлович? Відтоді, як він воскресив мене до життя, - відійшло в непам'ять чимало часу. Чи пригадує мене ще лікар? Дала я слово відвідати його кабінет, як

цілковито стану на ноги. Думаю, що під час тієї операції та віддаль між життям і смертю не була більшою від того перенея, на якого він своїм блискучим оком накинув. Той переней в мене не як там в"янь. І чим би я могла Палладієві Павловичу віддячити? Статків - маєтків я не маю. Грошей в отій ошадній касі, як кіт наплакав. Хіба візьму курку та з десяток свіжих яєць, сяду на автобуса та без жодного застереження поїду того доброго лікаря провідати. Я б його за те моє зцілення не лише б тією куркою нагородила, а коли б змога, то і душу подарувала б. Рання пташенька то пшениченьку з росою п"є, а пізніше то лише очка дере,- міркувала вона. З такими мріями - думками Олена поїхала до міста.

- Хочу бачитися з Палладієм Павловичем, - сказала черговій сестрі.

- Прошу хвилинку зачекати, - проказала їй медсестра. - Я про вас йому відразу й повім. - "Ви що на остаточні оглядини?, - здивувався лікар. - Що ж, прошу заходити до кабінету. "

- Обставини не дозволяли мені до вас раніше прибути, - промовила колишня пацієнтка. - От щойно лише набралася сили та й приїхала. В аші ті ліки врятували мене від повторних недуг, і я їм завдячую, ніби те в підземних склепах вино, завдячує своєму існуванню тому винному каменю, що зберігає його, дарма що в барилах в які воно налили, давно потліли і клепки і обручі. -

"Прошу, Олено Миколаївно, вас роздягнутися, а ту курку з яйцями зоставте коло апарату штучного дихання. "

Відвідувачка була в доброму настрої, тому жартома й проказала : - "Рання пташка, то пшениченьку п"є, коли ж пізня лише очки дере. "

- А це як зрозуміти, - здивувався був лікар. -

"А дуже просто. Сьогодні ви будете ранньою пташкою, бо я зібралася в дорогу ледь світ, отож не дозволила чоловікові й доторкнутися до себе. А це лише тому, що в сні бачила вас. Ви увиялись мені гірським беркутом, прийняли його подобизну й злетіли з бескидів Карпат, замахали в повітрі крилами. Помітила я, як ви стали ближче і ближче долітати до вогненного сонця. І раптом, о, леле, ті беркутові крила охопило полум"я і та горда птиця пірнула з тієї високости у гірську бездонну купіль з метою погасити те полум"я. Коли ж той беркут знову з"явився в своїм гнізді, то в замін того обгорілого пір"я, його крила дістали нове опірнення, а разом з тим пір"ям волю до лету і свою в літах втрачену снагу молодости. " На цьому пацієнтка припинила оповідати про свій сон і так із заплущеними очима покірно собі на тій канапі лежала, коли ж лікар перевіряв її діагносту.

- Тут у неї не якийсь там окид зоставлений на полі запізнілому гракові, а справді лишилася надібочка, - подумки сказав лікар. От молодій жінці здалося, що Палладій Павлович знову наміряється їй вставляти ту трахеотомічну трубку і починає вже пороти її ніжне ті-

ло тією голкою, що її вживають для венепункції.

- Оце, думала, Олена Миколаївна, - одволав він мене від смерти і вже починає ниткою шви накладати. Надіюся, що більше він тієї гіпотермії застосовувати не буде. І без неї ті стовбури будуть забезпечені нормальною роботою збурених гальм.- Лікар перестав на її тілі накладати шви, і жінка з облегшенням розплющила очі і солодко зідхнула. - Справді, ви мені, лікарю, нагадуєте собою не того беркута, а ту пташку, що ту ранню пшениченьку смакує. Я ще раз дякую вам, бо ви так чуйно поставились до мене. Надіюся, що під час зашивання рани тими нитками, ви там у моїй вагіні жодного інструменту не зоставили. -

- Ні, люба моя, - відповів їй Палладій Павлович. - Там у вас такий зразковий порядок, як на тих грядках дбайливої господині, де всілякий бур"ян акуратно виконаний та вирваний, а в кутку біля живоплоту ще й калина пишається досягними та червоними кетягами. -

" Я Палладію Павловичу, завжди мріяла віддячити вам за те моє спасіння. І тішитися моє серце, що могла вас, хоч своєю добротою, почастивати. Ви щось протилежне до мого чоловіка - агронома. Він так переймається тим земломірством, що не зчується, як у його вуха та в очі того піску наб"ється й камінців. Не дивно, що тими камінцями і піском він усі щілини мого тіла під час того гарту набиває і було там того мотлоху, як самі бачите, так багато, як тієї риби в затоні. Дякую вам ще раз, що ви ті камінці та пісок звідтіля повиймали." Попрошлася Олена Миколаївна з лікарем, як із рідним. На пам"ятку від себе вона лишила йому в кошику яйця та курку, і зникла в наглянсованих коридорах лікарні, які вели до виходу. -

НОВЕЛЯ ВОСЬМА

Про юродивого, що своєю наполегливістю відкрив те місце, де його замордована сестриця спочивала.

- Того юродивого, - сказав Степан, - звали Петрусем Підшивайлом. Була в нього вісімнадцятилітня сестриця Секлета. Ходив благуватий юнак із змайстрованим дерев"яним хрестом по городах і голосив по покійному батькові. Хвалився сусідам, що він нічого на світі не боїться, крім вогню, бо вогонь вигадав сатана з досади, що немає чим закурити люльку. Зі своєю матір"ю непокоївся Петрусь, бо не знав де пропала його сестричка. Перед своїм таємничим зникненням вона поїдала ласощі в одній бакалійній крамниці. Там Секлета працювала продавчинєю. Комісія, що приїхала з району, там ніякого пуття не добилася від завідувача споживспілки. А що він мав молоду дружину і двох від неї дітей, то вони не вірили ніяким непевним чуткам, які кру-

жляли довкола. Казали навіть, що то в дівчини від любовних зв"язків із завідувачем поповнів живіт. І от вона зникла. Міліція нагло послала з гаками й остями двох рибалок прошупати куширі вздовж озера. Хотіли дізнатися, чи, бува, її не пущено під плав. Щодо Петруся, в якого не всі були вдома, то він аж схуд. Ходив із високо піднятим хрестом і промовляв: "Господи, помилуй її грішну." В тій обіідчастій хаті бідна мати з горя не знала, де собі того місця знайти. Вдаряла вона об поли своїми зашкарубленими руками і промовляла: "Я її малюсіньку в барвінку купала і закликала ту щасливу долю для неї. Чому я таку покуту на старість мушу мати? О, моя доню, пестухо. Чим я заважила тобі своїм серцем. Врізала б я поли й утекла б від тієї напасті ще перед своїм заміжжям, якби тебе знав. Треба мені на старість було заклопотатися в такому горі. Ніхто так мене не оплаче, як я тебе. Видко, вернешся ти до мене, доню, як камінь почне плавати, а хміль тонути."

Петрусь прислухався в її горем прибиті слова і дивився на вишиту хустку, що лежала в кутку божниці; очікував того часу, коли Секлету знайдуть мертвою і разом з тією хусткою покладуть у домовину. Ятлик довбав у їхній хаті на тому боці, де Секлета спала, стіну і це й було юродивому доказом, що щось негаразд трапилось із сестрою. Наняла мати в церкві молитву за здоров"я доньки, а також порадила ся з сусідкою, яка знала всі замовлення від будь-якого чару. - "Ти, Теклю, - сказала ворожбитка, - як почувеш на своєму кутку музику, негайно біжи в город і біля живоплоту, де зеленіє піжмо, посій хміль. Якщо він забує і виросте урівень тину, то це й буде знаком, що твоя Секлета не є покійниця, а живе з кимсь на віру в іншому селі чи місті. Коли ж той посіяний хміль не прийметься, то тоді біда. Неодмінно зсукай звичайну свічку і піди з нею до святого храму наймати панахиду..."

Щось через пару днів чує Текля ту музику на своєму куткові: на звук скрипки відгукнувся бубон, а за ним цимбали. Вдова мерщій розв"язала з вузолка насіння хмелю, скопала заступом кіпку землі та й посіяла те насіння коло тину. Посіяла той хміль серед купи кимаччя, де зеленіло піжмо в чеканні, що з того буде. Прийшла вона до хати, а юродивий їй і каже: "Я вночі оце бачив Секлету. Стояла моя сестриця заплаканою в садку, де груша красується своїми блідорожевими віночками. Злий вітер оббив ті розквітлі пелюстки і вони зів"ялими валилися на грядках розсади та цибулі. Хто ти така? - запитав я в Секлети. - Я лише Доля твоєї безталанної сестрички, що ніколи не линувала ся на світі. Замість спати цілий вік у теплом ліжку, з ранніх літ тяжко той хліб заробляла. Не буде в цьому році для бідних діток ані грушки, ані яблочки. Їхній зеленочок вбив морозний вітер. А щодо Се-

клети, то вона живе лише в пам"яті її матінки, що посіяла хміль край живоплоту в чеканні на його рясні сходи.-

Почула таку новину від Петруся мати та ще більше впала в сльози, якими й поливала той посіяний хміль. "А чи, синочку, Доля тієї сестрички більш нічого до тебе не промовила? "-Цього разу ні, але в минулу неділю, коли я вийшов опівніч в розквітлий сад, до мене з"явилася моя сестричка. "- Ти знаєш, брате, я оце ворожила. Місяць був надиво повним і кидав довгасті тіні.Крізь свою шовкову хустину я спостерігала відбиток його сяйва в чорній воді.Рахувала його уламки з тим, щоб довідатися, скільки то місяців лишилося мені до весілля. В ту мить, як гугне страшений вітер. Там у тій водиці всі кольори помутнілися, і те місячне сяйво враз і зникло. Заплакала я гіркими сльозами, бо відчувала зближення неминучої смерті. Зашуміли таємничо дерева, почула я лулюкання сови, що мусило б означати втрати моєї дівочої цноти. " -Видко, сестрице, тяжкий ти гріх на свою душу взяла, що таке плетеш. Підмовила тебе, мабуть, якась відьма, щоб ти хоч на три місяці заговорила дощ. "-Ні,- сказала мені Секлета."Мій гріх полягає в тому, що я хотіла причарувати вже жонатого чоловіка. З цією метою кинула я в криницю кінське копито, дужку з відра та цапиного рога. Після того ота криниця й заросла. "

-Отак мені моя сестриця промовила та й розтанула в густих туманах, -закінчив свою сповідь Петрусь.Перехристілася лише мати, ту жно заплакала та й пішла перевіряти ріст та буяння того хмелю. Він хоч і прийнявся, але був миршавим і маленьким, що навіть з лободю не міг рівнятися. Рішила тоді мати найняти по рідній донечці панахиду.В храмі край вівтаря вона стала навколішки, ударила чолом об підлогу, та зсукану свічку перед святою великомученицею Варварою поставила та й підійшла до панотця цілувати того святого хреста.

Священик після благословіння Теклі промовив : "Всякого часу радуйтеся, за все дякуйте.." Тут вона офірувала на храм п"ять карбованців і зняла опону з своїх думок у скарзі на те лихо з дочкою." Не плачте такими гіркими сльозами, "- промовив панотець .Я і сам, як знаєте, не близький світ стоптав і благостиню у Господа випросив, от і вам раджу забути про образу своєї покривдженої і зневаженої душі. Не плачте своїм змарнілим серденьком, бо Божа Мати досить настраждалась і наплакалась за всіх і за все під тим хрестом, де був розп"ятий її Син.Хай віра, що ваша дитина жива не покидає вас, а зшестя святого Духа утвердить вас у вірі і благодаті Христової, і як терпелива мати, помоліться для утихомирення бурі грішного життя. Хай ваша донечка не завікує десь у покритках, а так, як той блудний син із старого заповіту, ще вернеться на батьківське спечале-

не подвір"я. Підійть до Києва у святий Михайлівський монастир на прощу. Там у тому соборі спочивають в ракві моці святої великому - чениці Варвари. Сходіть і помолітесь до неї. Хай свята великомуче - ниця допоможе вам схилити на праведну дорогу вашу пропалу доньку. Коли ж тій доньці інший жеребок випав у тому короткотривалому житті, і їй випала така ж самісінька наруга, як і святій Варварі, що їй рідний отець відрубав голову, то тоді помолімось усі разом, щоб Господь Бог у вічному царстві змилосердився над її душею, а в наших серцях сотворив їй вічну пам"ять." Як почувла ті останні слова го - рем прибіта жінка, то в неї серденько так і похолело. Сходила у не - близький світ на святу прощу, та вернулася з полегшеним серцем додому. Може й справді якийсь хлюст пустив на Секлету туману. Утя - жить її дорога, то ще й додому надумає вернутись. Наступної ночі, як повернулася мати з Києва, дурнуватої знову побачив привид своєї сестриці. Подув вітру погасив блимавку, Секлета з"явилася коло роз - чиненого вікна з розквітлою квіткою в руці та з блаватовим віноч - ком довкруги русявих кіс. Видко, вона була в доброму настрої, бо спі - вала: "Ой, вербо, вербо, вербице. Час тобі, вербице, розвитися. - Ой, не час, не пора, ще й моя дівчина молода." - Видко, я не збанувала на очі, бо сестрицю ясно перед собою бачу. Треба мені лише довідатися, де вона перебуває. - Юродивий без поспіху надів штани та сорочку, взу - вся й підперезався та й вийшов у сад як срібний бісер трусив місяць з дерев. Бачить Петрусь, - його сестриця перейшла дерев"яний місток і там на загребллі й зупинилася. Не зволила оглянутися, чи ніхто за нею не слідкує. Нарвала без надуми з лілеями собі тамбуру на ві - ночок та заплавою пішла собі далі. От вона минула білоцвіті сади й послулі селянські хати і нагло зупинилася біля омохтілого, вкритого лататтям і ситнягом озера. Любувалася лелінням води місячного пле - са і довгастими тінями заснулого очерету. Отак собі там і сплела Секлета ще одного віночка з тих зірваних водяних квітів. Відразу, як почувла співи півня, того герольда світанку, миттю шугнула від озера геть. Юродивий помітив, що привид її сестриці пропав у тій бакалій - ій крамниці, де дівчина колись працювала. - Тут кривда позбавила її життя і означило те місце загребою, - подумав Петрусь. Надумався завтра, коли ще ті чорти не почнуть навулачки між собою битися, піти до тієї крамниці і те місце пильно обшукати. Натомість нова продавчиня рішила закопати декілька пляшок коньяку, який був підня - тий у цінах. Тому то й прийшла до крамниці дуже рано і почала в те - мній коморі, що прилягала до тієї крамниці копирсати собі ямку. Хо - тілося їй чимскоріше той загонистий товар до нової ревізії притаїти. Отак вона й наткнулася на ті Секлетині останки саме в ту мить, як в ту комору й зазирнув юродивий. Міліція вдарила тривогу і слідча комісія провела ексгумацію тіла. Експертизою було встановлено, що

Секлета була задужена. Кинулися шукати завідувача, а за ним і слід пристиг. Знайшли його аж на Кавказі, де він тинявся під чужим прізвищем. На слідстві блудив він словами і оповідав таке: "Одного разу сказала мені Секлета: - Твоя благодатна дитина б"ється під моїм серцем. - "А в моєї жінки й у самої тих діток двійко, то я їй зі злости й відповідаю: -" Навіщо ти підставляла того кружечця, щоб я на нього ту спрядену вовну намотував? " Упав я в пасію, битий тугою та горем. Вдома на мене чекала моя дружина з дітками. От із тієї досади я й схопив Секлету за горло і, коли розім"яв ті пальці, то дівчина вже й не дихала. Була вона гарною та милою, а тієї пашениці в неї було, хоч гатку гати, а от лишилося саме потолоччя. Там я її, як ту безталанну білицю, у тій коморі і закопав, а сам жажнувся свого вчинку, хотів утекти від руки правосуддя. Той страх перед відповідальністю за скоєний злочин загнав мене аж за Ельбрус." -

Останки бідолашної Секлети були перенесені на сільський цвинтар і там цілою громадою й поховані. Юродивий з своїм дерев"яним хрестом ходив на її могилку, обкладену дерном. Часто люди чули, як він із дівочою тінню вів розмову. Садив разом з бідною матір"ю на могильці чебрець та квіти. Пізніше якась невідома хиря зігнала і його з круга світу. На його могилі був змайстрований точнісінький хрест, з яким він на тих городах і левадах ніколи не розлучався. -

На цьому Степан закінчив свою оповідку. Хотілося б ще когось послухати. Але час був пізній і пора було молоді розходитися по домівках.

- Наближається заборонена година, - сказав Анатолій. Зберемося, друзі іншим разом. Хай кожен обміркує, що йому вдалося цікавого почути на своєму короткому віці, та й розповість нам при наступній зустрічі. -

Поволі сходила вечорова зоря на виноколі і синя пелена присмерку виповняла придніпрові вулиці притихлого міста.

"Я постараюсь дістати перепустки і цим обрятувати нашу групу від небезпеки в дорозі до лісу, -" сказав на прощання Степан. А щодо тієї зброї, яку треба відкопати і скласти до візка, то про це поговоримо іншим разом. - Хлопці провели своїх дівчат та домовилися зустрітися наступного разу на Степановій квартирі. Він же, коли всі розійшлися по домівках, якимось дістався без жодних пригод до себе додому, де довго ще не міг заспокоїтись. Ще кілька хвилин просидів над розгорнутими "Мертвими душами" М. Гоголя, а потім без надуми роздягнувся й пірнув до теплого ліжка. За вікном поступово стемніло, почав перішити дощ, доносились безнастанно голоси патрулів, що зупинили свою автомашину біля сусіднього підворіття. Крізь сон Степан чув їхні грізні окрики і ту підняту ними стрілянину. Видко, полювали на повстанців. Прокинувся він вже на світанні. Довго не бари-

вся, бо час був йти йому перший день на працю. Його відпустка скінчилася. Поклав ключа від своєї квартири в умовне місце, і в трохи пригніченому настрої вийшов на вулицю.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Приїзд Степанової сестри Векли з його дівчиною Прісею до міста.

Десь на Петра і Павла, коли йшла повним ходом евакуація міста, до Києва з бригадою дівчат та підлітків дісталася Степанова сестра Векла та його наречена Пріська. З тих околиць, де Кулеба народився, німці заздалегідь евакуювали молодь. В зв'язку з наближенням фронту, ціла бригада дівчат з місцевого затону була переведена до київської гавані.

Був гарний соняшний день, коли Степан вертався з праці додому. Сонце йшло рікою і золотило багряні хмари, неначе б то втікало від тих стовпів чорного диму, що піднімалися із-за Дніпра. Ревла налякана худоба і по наспіх наведених понтонах поспішно переправлялися вози з біженцями та обози вермахту. Ніхто не знав точно, що в світі діється і що з того буде. Лише було ясно одне: німці війну програли і від люті палять все, що лежить на шляху їхнього відступу. Степан був у піднесеному настрої, бо вчора йому поталанило купити за три огляди в німецький комендатурі цінні перепустки та проштамповані блянки. Тепер лише в ті порожні місця на тих перепустках треба буде вписати ім'я та прізвище кожного з учасників бойової групи. На тих перепустках виднівся чітко підпис німецького коменданта міста, а також красувався круглий штамп з одноголовим орлом, що стискає в своїх хижих пазурах свастику. І, як ніколи, хлопець дякував сам собі за те знайомство з Льолею, що працювала секретаркою в бюрі мого гутнього шефа. З тими вкраденими перепустками Кулеба негайно побіг до Анатолія. Друг страшено зрадив перепусткам і відразу почав їх виповняти. - Колись в селі Григорівці, - сказав Анатоль, - за часів так званих конфедератів, в своєму маєтку жила пані Ревуцька. Крім барильців з порохом в неї було багато пістолів, мушкетів та шаблів. Ту зброю вона наказала перенести в один із потаємних льохів та закопати, а вхід до того склепу замурувати, щоб та грізна на той час зброя не потрапила до рук повстанців-ляхів. Тієї зброї, як я знаю, ніхто й донині не відкопав. Може таке трапиться і з тією зброєю, яку ми мусимо віднайти і відкопати. -

"А де, власне, та наша зброя закопана?" - запитав Степан. - Вона закопана в одному сараї на Шулявці, - відповів йому Анатоль. Там мусять бути з пару станкових кулеметів, з десятків автоматів, скриньки з бомбами, гранатами та патронами. На тій дорозі, що веде з міста,

ми будемо не сами. Сотні інших мешканців міста лишатимуть свої приміщення і йти світ за очі, втікати від того полум'я вогню, що розлілеться довкола. Люди, залишені напризволяще, вирушать шукати собі і для своїх родин затишного притулку. -

З тривожними думками, що обсіли його, Степан і вертався на свою квартиру. Здивувався вельми, як не знайшов в умовному місці залишеного ключа. Подзвонив і від раптової аж скрикнув. На порозі його вітала Пріся з Веклою. Дівчата приїхали з селища баржею, яку притягнув до київської гавані буксир; наносили досить на ту баржу собі харчів, бо знали, що в місті доведеться сидіти голодними. Після вечері, щоб якось швидше пройшов вечір, оповідали почуті новини. Згодом, коли не було чим цікавішим похвалитися, рішили коротати час оповідками. Першою слово взяла Векла.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Про вправну доярку, що була опеклася за молодости на женихах, а на старості літ так порозуміла, що віддала свою хлібну донечку вигідно заміж.

- Була в нашому колгоспі перед війною спритна доярка Маланія Масло. Її рум'яні й свіжі щоки так і грали привабливими кольорами веселки. Маланія всім веселила очі. Удосвіта, коли вона заходила в стайню ті корови від задоволення аж мукали. В бирячій хліві овечки мекали і те мекання лунало в струнці, де відбувалося доїння маток. Йшла доярка до тієї худібки в квітчастій хустині та в білому халаті з дійницею в руках. Була Маланія усміхненою та свіжою. За свою чесну і віддану працю удостоїлась звання ударниці. Її портрета з поросятком на руках, наказав приїжджий партійний важниця надіслати до райпарткому. Особливо не було їй відбою, де грали троїсті музики. Хлопцям кортіло їй хоч ліктем зачепити, коли вона з кимсь іншими кружляла в танці. Але на всі ті залицяння вона й бровою не вела. Деякі смілювалися їй навіть таємно ущипнути за м'яке місце. Була дівчина до всіх на розмову охоча, але все ж сталого собі жениха не мала. - Видко, я не орлиця та й не з орлиного роду - думала вона. - Бож не можу тим хлопцям без хвилювання серця в очі дивитися. Казали мені, що орел з орлихою привчає своїх вірленят з відкритими очима на сонце дивитися. Виходить, що їм батьки у спадок передають славу та гордість свого орлиного роду. Коли ж я, наче те вірленятко, якого мати покарала те, що не могло сміливо дивитися на сонце, і викинула зі свого гнізда, щоб воно розбилося на смерть. Значить і не моя доля бути орлицею, бо не можу я тим хлопцям у серденько зазирнути.

Нарікала вона над своєю гіркою дівочою долею та й одного разу і пішла в напрямку до глибокої криниці. Раптом край неї почула дитячий плач. Якась молода жінка у своїй матерній радості купала там своє новонароджене немовлятко. Таке гарне немовлятко до своєї матусі ті рученятка простягало.

- Чому ж мені такого гарного дитяти не мати? - З такою дивною думкою Маланія і уздріла приїжджого шофера Ваньку Шеболтаса. В нього дівчина й закохалася. Густа снадь вкривала її повне ластовиння, залите рум'янцем лице, а очі світилися від затаєної радості. До принадної й молодій доярки водій вантажного авта приїздив щосуботи. З кожним вечором тих таємних зустрічей Ванько вершив своїх задумів скирту, та з кожним приїздом ухитрявся, крім того кохання, ще видурити в неї цілий бідон вершків чи молока. Згодом Маланія ходила важкою і потайки заглядала увечері до криниці з надією почути той дитячий плач. Ванько, як довідався, що вона в тяжі, то з того часу за ним і слід пропав. Заздрісні хлопці, яким вона відкоша дала, вийдуть, буває на вулицю і як вглянуть, що вона йде з дійницею до стаєнь, то з глузування заводять: "Якиме, подай колоду!" - А тобі Федоре яку? - "Та Маланю розвору." - А кому? - "Та тому Ванькові - шоферові.." Слухала доярка ті хлоп'ячі кпини та й лише прикривала свого повного живота рукою.

- Добре, що в мене, хоч рідний батько не дикий, - потішала вона себе думками. - А то було б мені, як тій дочці Мирона Блименка, бідній Катрусі. Хіба можна повірити в те, що рідний батько закопав її живою разом з дитиною. І звелася в того Каїна - батька рука таке з рідною дитиною вчинити. Не пішла б Катруся з подругою Фесею тоді по гриби, то б не напоролася за Мазепи на шведів. Не мала б я сорому на ціле село, якби той мій Ванько до нас на ферму автомашиною не заїхав. Дурна моя голова. була ті вмочені в сметанку вареники йому до рота класти. -

Отак увесь час у тих прокльонах свого колишнього коханого Маланія й спородила на світ донечку. Рішила вона те немовлятко в тій криниці скупати, в яку вона не раз заглядала, чи не почує з тих криничних плес того дитячого плачу. Не даром та білохвоста сорока своїм криком попереджала стерегтися лиха. Може я покарана цією неславою тому, що ходила на Чернечу Греблю дивитися, де ще й нині стояло два водяних млини, що належали молодим черничкам. От одна, як оповідали старі люди, і поцілувала біля джерела молодого пастушка, коли він на траві заснув. Йому той її поцілунок так сподобався, що він закохався в неї і вона від нього на світ дитину народила. За те шире кохання її було замкнено до льоху, що мав залізні двері... Руїни ті, оброслі мохом, я на власні очі бачила і здавалося, що чула, як та черничка на тій Чернечій Греблі голосить за втраченим коханням.

Була і я життєрадісною, як ті жовті нагідки, що розпукуються назустріч сонцю в чеканні його пристрасних поцілунків. Так само і я із вірою про дружбу та любов підставляла свої устонька тому забродішоферові. Видко, що не судилося мені бути нареченою і я, ніби ті нагідки, що загортають свої пелюстки перед заходом сонця, в"яну своєю душею. Все ж я не є тією вертливою сорокою, в якій половина пір"я лишилося білим, а половина чорним, тому, що вона була покараною за те, що не хотіла перейнятися з іншими птахами скорботою в день того Христового розп"яття. Все ж, хоч той заблуда мені й горе велике приніс, та все ж дитинкою серденько обрадувалось. - Пізніше Мала ія довідалася, що він так не одну дівчину піддував і багато разів, щоб не платити аліментів, безслідно зникав. Назвала доярка свою дівчинку Оленкою і спостерігала, як та дитина росла з кожним днем. Мати не могла ніяк натішитися тим, що як дівчина підросла, то дивилася тим хлопцям просто в вічі, ніби те орлянько на сонце. Виходила Оленка, як колись її мати на світанні збирати з квіток і травиці росу, вмивалася нею, щоб ще гарнішою бути. От вона стала на порі та й закохалася в місцевого роботяшого тракториста. Наречена навіть у день весілля не засумувала. Спитала в неї мати: " Чому ж ти, доню, хоч перед замужем не заплачеш? " - Чому б мені, мамо, плакати, -зухвало відповіла їй Оленка. - Нехай той плаче, хто мою дитину колисати буде..."

НОВЕЛЯ ДРУГА

Солом"яна удовичка віддячує негідникові - анонімові сторницею .

В місцевому суді, - обмовилась Пріся, працював ще молодого віку адвокат Пахом Опанасович Шкурат. Він мав безтямну жадобу підсувати безпідставні доноси і так старався, що і вночі не міг заснути. Здебільше оббріхував чоловіків, одружених з гарними жінками. От як того оббріханого мужа забирали туди, де Макар телят не гонить, Пахом, мов шалений про себе солов"їним співом заливався, стрясав суцвіття надій. Ніби той павук, снував підле павутиння, якби йому тієї жертви молодичку у свої розставлені сіті заманити. Таку знедолену жінку Пахом масно утішав, лисячим голосом обіцяв їй те ластів"яче гніздечко оберігати. Обіцяв дістатися до самого наркома, розкрити перед ним своє досье з паперами, в яких доказано, що засуджений абсолютно невинуватий. Пахом перед знеделеною жінкою безкорисливо малював волошковий і барвинковий світ. Така медова гра йому часто вдавалася. На подвір"ї кури образливо розбігалися, ніби чули присутність між собою тхора, що задумав їм голівки поскручувати, коли Пахом увіходив до двору. Собаки переставали копати ям-

ку лапками і кидалися безстрашно шматувати йому отласові штани; від злоти донощик одганяв їх портфелем, прокушеним вже не раз тими собачими зубами. Чубатий півень злітав з паркану на купу гною і теж щось горластим голосом промовляв обурено, ніби б то на подвір'ї серед білого дня з'явився янгол смерти. Замурзана рохасвиня без угаву кувікала та підгортала й ховала під свої забрюхані боки поросят. Все ж ті змарнілі від горя жінки не звертали ані малки уваги на поводження своїх тварин; з похиленою головою не одна з них запрошувала люб'язного гостя в хату.

Перед виходом з свого мешкання Пахом довго обтрушувавсь, приводив себе до охайного вигляду і його ласкавий і бальзамний голос разом із співчутливим поглядом, викликав у жінок довір'я. У тій сміливій грі адвокат ні разу не заділівсь, упевнено тасував і переміщував карти. З майстерністю ділка, обкручував і обнадіював тих смачних молодичь, відкривав перед ними голубі дороги, замість того безвідрадя і душевного горя. Жінки безоглядно довіряли йому, і його зміїна усмішка переконувала безросудно не одну красуню в Пахомових добрих намірах. Задля повернення з каторги свого коханого чоловіка не одна з них жертвувала своєю честю, і її муж, що впав жертвою, ставав для неї поступово безтілесною тінню. Пахом Опанасович того вільного часу ніколи не марнував, і не раз задихався від тієї своєї роботи, як той віл у борозні. Але, як кажуть, всьому на світі є край. І от одного разу, як він обробляв одну говірку молодичку, з ним трапилася курйозна історія. Звали ту його намічену жертву Домахою Сорокою. Була вона гарною та в'юнкою в стані. Довгенько довелось йому з молодичкою поморочитися. З нього, бідного, той піт аж струмив, коли він узявся задинати те пересохле без води кленове відерце. З Домахою адвокат почав розмову по-діловому: "Хоч я й обтяжений своїми службовими обов'язками, все ж набрався сміливості сказати вам "добридень". Споглянуло око мого серця на смуток вашої оплаканої та осамітненої душі. Стало мені жаль вас, ніби тих півоній, хризантем та левкоїв, побитих памороззю у вашому квітному палісаднику. Колись чернігівський прокурор Юрій Бажанів в 1818 році звернувся був з проханням до малоросійського генерал-губернатора князя Н. Г. Рєпіна, щоб він вистарався і призначив пенсію вдові Василевській, що була ріднею святому Федосієві Угличському. Я ж властиво, Домахо, не є тим прокурором і мені б хотілося б допомогти вам, щоб ви тією вдовицею віку не доживали, а дочекалися повернення свого чоловіка. Отже, треба, щоб ви надіялись, що мої прохання вже до новітнього генерал-губернатора увінчаються успіхом. Тим часом плекайте своєю доброю душею солодкий виноградник, сміливо дивіться в майбутнє, стукайте потужно в зачинені двері, і вони

вам відчиняться. Немає чого бідкатися. Прикрасіть, Домахо, свій смуток хоч нехворощем, з якого сонечко обтрусило росу. Тоді ви знову виглядатимете найпрекраснішим створінням на цій, повній солов'їних співів, земній плянеті. А то буде сумно споглядати вашу заплакану красу, наче б той у дивному цвітінні гай, що його листя рознесе і обшматує з дощами осіння непогоди. Станьте знову безтурботною в чеканні великої радості, бо я все в своїх силах зроблю для повернення вам вашого милого чоловіка. Це ж великий гріх єднати повні цвітіння дні з смутком і жалобою та перетворювати їх у повні скімління хуртовиною безвидні ночі. То ж не вина вашого мужа, що те сукупне щастя обірвалося на найблаженнішій ноті. Ще раз кажу вам: покиньте у своїм песимізмі бути тим зжовклим і опалим листям, що ним осінній вітер, коли общипує кожну гілочку, вдаряє об забуті могильні пам'ятники і хрести. Хай зів'ялі квіти вашої, Домахо, молодости знову оживуть у воскресінні..."

Бідній жінці не хотілося обірвати те його красномовне базікання, і вона вислухала його з удавною уважністю. Лише байдуже запитала: "А за яку ціну ви зробите мені ту ласку, що повернете мого безневинно засудженого мужа додому?" Знаю я особисто, - відповів їй Пахом, що без підпалу жодна соломинка не загориться. Самі знаєте, що ніколи не починають тих зажинок без жіночої згоди. Особливо тоді, коли хмаринки в небі висять дбайливими буклями. Не обтяжуйте лише свого чоловіка ніби того покійника. Доб'юся до самого наркома, а на прощання на ознаку нашої широкій дружби дозвольте мені взяти вас за зап'ясток і поцілувати вас у руку."

Ще бідна жінка не встигла отямитись, а він уже прислухався до биття її серця, що стукало як у сполоханій гуски, і цілував жадібним поцілунок її соняшну руку. Поцілунок того зухвалого нахаби видався Домасі бридким дотиком слизького слимака.

- Я вперш наложу на себе руки, ніж дозволю йому збезчестити себе. А може спекти ліпше серце дикого голуба на розкладеному вогні і вимовити страшні закляття супроти такого негідника. Тоді він напевно буде покараний. А що, як я поговорю із тітчиним племінником, що працює в місті сажотрусом. Не раз я його бачила з довгою жердиною, з товстою кодолю, до якої прив'язана важка гиря із закуреним відром. Удвох із своїм товаришем виглядають, як ті справжні володарі пекла. Лише очі, як ті розжарені вуглики, блищали. Треба його з тим хлопцем запросити на допомогу і обстояти свою честь. Хіба я така дурна повірити, що адвокат хоче мого чоловіка із заслання повернути? Даремно він живе багатими надіями ту мою нивку добре своїм ралом поорати і таким чином довести до зроби свою обіцянку. Поотрохи нехай впевняється, що така спіла ягідка, як я, сама йому до рота лізе, а тоді неодмінно й сажотрусів покличу..."

Не минуло й тижня, як Пахом-наклепник відстояв свої ноги і знову

з'явився перед Домахою. Відсторонь за садами в росяній зіноваті сідало сонце. Адвокат був у веселому настрої, приніс з листами від різних наркоматів, ще й пляшечку коньяку.

- Гляньте, Домахо, лише на ці відповіді в листах. Я тих своїх товаришів своїм домаганням дослідити справу вашого чоловіка так затиснув у клямри, що відтепер у них які завгодно дошки можна ложити і тим гемблем без жодної покvapности стругати та ще й з таким завзяттям, щоб аж стружки довкола летіли. Відсохла б мені рука, якби я перестав про долю вашого чоловіка журитися. Повір мені, Домахо, що це не відсебенки, а суцзя правда.

"Може хочете чайку з галетами?" - ввічливо обізвалася до нього - господиня.

- Так, чайку з тими галетами можна, - почувалася відповідь. В свою чергу Пахом заходився діловито виймати завернуту в папір чайну ковбасу, дві бляшанки шпротів та пляшечку коньяку. Домаха порізала на тарілку ту принесену ковбасу, відкоркувала коньяк та відкрила бляшанки зі шпротами; подала на таці нарізаного хліба, порожні чарки й усілася напроти гостя.

- Ви маєте вдачу дуже красномовно розмову вести, - обмовилася жінка. Відтак, вип"ємо за нашу дружбу. -

Зрадів Пахом, що рибка пішла на приманку. "Вірю, Домахо, що ті хризантеми й півонії цвістимуть у вашому юному серці і ви зазнаєте ще таких насолод, яких вам у вашому молодечому житті й не снилося. Адвокат перекинув з пару чарчин того коньяку і став кропітно до перекуски.

"Від вас, Домахо, я жодної базаринки за свої послуги, боронь Боже, не хочу вимагати, хіба, лише широкого цілунку.

І тут же підвівся із свого почесного місця й поцілував Домаху в підставлену щоку.

- Ви такі смачні, як та ожинка на темнобереговому лузі. - "А ви своєю силою придатні бути тією розворою для воза в час возовиці снопів чи сіна до стодоли," - пожартувала солом"яна удовичка.

Пахом ще більше розпалився забаганками до неї і подумки сказав: - "Бачу, що починає Домаха відтужуватись за своїм чоловіком і як та дурна зайчиха сама без спротиву у пашечку давуна лізе."

- Вам вже пора додому, - почала протестувати вона. - Завітайте наступної неділі, але звечора. Я від учора почуваю себе втомленою і мені ще треба в діжі хліб замісити. -

От вона подала йому портфеля і випроварила за двері. Опісля увійшла до своєї світлиці й почала з гніву паленіти: "Так тобі, Пахоме, донос на мого безневинного чоловіка не минеться даром. Я тебе, мерзотнику, відучу наклепами на чесних людей промишляти. Швидше на моїй долоні волосся виросте, ніж дозволю тобі на мою кичеринку ви-

лазити і в моєму дбаливому городі кимчатися та безлад робити й найкращі огірочки у ляшках вибирати. Щоб такого паскудного пройди-світа і земля не носила, Скільки ти того нещастя на мою голову приніс! Не дінде той Пахом лайдачий тією сворінню бути, на якій би я, замість того плотяного керма, крутилася. Я так уволю того мерзотника хотіння, що повік до жодної жінки залицятися не стане. Хай його нагла кров залле, "- виливала Домаха свій гнів наодинці. Не гідний той пакосник навіть тим завертнем бути, щоб мій стан, як того снопа оберезати. "

Отак безпомічна молодичка те бурло в своїм серці збила та й пішла на крижане ліжко моститися спати. Наступного ранку Домаха поїхала автобусом до міста адвоката - нахабу покарати. Сажотрус обіцяв із своїм товаришем приїхати вчасно в неділю перед вечором. Заховала вона сажотрусів у хижці, а сама всілася й чекала до себе в гостину Пахома. Десь о восьмій годині вечора Пахом з"явився.

- Пробач мені, Домахо, що так пізно прибув. У районному центрі справи важні затримали. Оце вертаюся від прокурора республіки. Все йде нормально, - продовжував адвокат і тим часом запивав розмову горілкою, що вже чекала з вечерєю на нього. -

Ще й ще він підлещувався словами до молодички, цілував її то в руки, то в шию, а сам з нетерпінням поглядав крізь розчинені двері в спальню, де стояло широке з білими подушками, шитими заповоччю, ліжко.

" Все роблю задля тебе, Домахо, бо ти мені, як ніхто, до душі припала. А твого чоловіка знав я ще із шкільної лави; з ним у кіно разом ходили, витереблювали із знайдених недокурків тютюн і хіба ж такі цигарки крутили. Ха, ха! Був твій чубань, хоч куди, носієм світлих і соняшних задумів. А я от сам син бондаря. Все ж без допомоги батька навчився ті задирасті клепки тесати. Їх тешеш, а вони собі задираються. Це щось до жіночої статі подібне. Навчив мене вже покійний батько, як тією ковизою орудувати, показав мені, як тару готувати. Від нього я перейняв, як майструвати бочки, діжі, цебра, бодні на сало. Умілою рукою вкметив ті обручі задинати, в утори дебели клепки вставляти. А що кажуть, немов би всяка молодичка на ті утори слабка, то кому ж, як не мені ті клепки дбайливо перевірити... "

- Видко якусь клепку ви по дорозі до мого двору й забанили, - пожартувала Домаха. А як Пахом хильнув тієї оковитої більше, ніж треба, то й не помітив її глузування з нього. Відважився засунути свою руку їй за пазуху.

" Дивіться, " - сказала вона на відчай душі, щоб вас, Пахоме, за такий вчинок ті задирасті клепки по голові не стукнули. "

- Не боюся я ніяких задирастих клепок, навіть і самих чортів, бо сам походжу з Куцого чорта слободи. А дядько мій був відьмачем і залі-

тав опівночі в хату журавлем... -

Після таких слів адвокат нагло схопив Домаху за стан та й поніс цю бажану здобич до іншої кімнати на те пухове ліжко. Двоє сажотрусів, що причаїлися на відчепі й сиділи тихо собі в хижці, усю ту оказію крізь щілинку добре бачили. Не встиг Пахом, як слід роздягнути ся, як ті чорти й вирости перед його наляканими очима. Мали куцані сучкуваті ломаки в руках. Адвокат в страхі розгледів роги на тих чортячих головах та обтріпані хвости ззаду. З переляку Пахом забелькотав: " Чи ви справді чорти, чи лише фавни? " - Ми, сказали сажотруси - справжні чорти і називаємось Римноном і Румаєлем. А що ти своїм базіканням спалюєш наше добре ім'я, ми і прийшли з тієї Куцого чорта слободи жир з твоєї продажної душі обрізати. -

В бідного Пахома аж душа та в п'ятки залізла, коли вони простягнули до нього свої руки. Схопили його лише в чому мати народила, та й понесли на городи. Там розгойдали за руки й за ноги та й кинули в смердючу глибочезну яму, куди обривалося листя колючої груші і де росла з бур'яном кропива. Пізніше вернулися до хати, взяли його штани, портфеля та сорочку, теж віднесли до того смердючого місця та й жбурнули все те Пахомове барахло в колючі чагарі. Задоволені своїм досягненням сажотруси пішли досипляти ночі.

Навколо тієї глибокої ями зібралися коти з цілої округи. Някаки безупинно й Пахомові здавалося, що він навіть чує, як ті звірки розмовляють між собою людською мовою та насміхаються з нього.

" Це видко та солон'яна удовичка, якою я хотів поласувати, зібрала ціле відьомське кодро і разом з ним кепкує з мене. "

Від того котячого концерту в бідного Пахома аж у вухах скреготіло. Наляканий ще більше тими котами донощик горланів і репетував у тій смердючій ямі до ранку.

Сонним людям вчувалися ті крики, лише нікому не було охоти не в своє діло встрявати. Наступного дня десь по обіді одна дівчинка, що пасла недалеко корову, почувала жалібний стогін з тієї глибокої ями. Звідтіля також цілі рої мух та гедзів з осами вилітали. Побігла до матері й розказала про те, що чула й бачила. Та ж в свою чергу збігла до сусідки, і скоро цілий куток знав про це диво. Пішли громадою до того безлюдного пустирища. З тієї глибокої і занедбаной ями йшов сморід від якогось падла. Заглянули в ту безодню і розпізнали люди щось обмурзане, закоможене і затьоптане, що мало подобищу голого чоловіка. А як Пахомове лице і паністара були покусані до крові шершнями та оводами, то важко було розпізнати де одне, а де друге. Хтось приніс драбину і, коли та мара ледви з тієї ями вилізла, то де-хто з людей упізнав у ній завзятого бабія-адвоката. Знайшли в куцах його штани, підштанці, сорочку, черевики та жовтого портфеля. Люди від смороду затуляли носа. - Цей чоловік поночі десь забродився ,

що й халяви закаляв, - сказав один із присутніх. " Так і свиня не заваляється в баюрі, як наш адвокат ", - почулася відповідь.

Отак Пахом, обмазаний з ніг до голови чимсь смердючим, і доблукав до будинку, де винаймав мешкання. Цілих два тижні лежав він у гарячці.

" От який з мене стерник невправний" - нарікав сам на себе. " Видко ту сворінь щось заїло, що в мого плота те весельце зламалося. Не знаю, що тепер на світі чинити? Як же може той батіг без свірки триматися, а Домасі бути без моєї поради?.. "

Все ж адвокат дав собі обітницю і десятому дорогу заказати, як ті доноси на безвинних людей писати. З тієї пори йому, мов відрубало тим знедоленим жінкам сорому завдавати. Лікар після декількох відвідин хворого, запитав ніби ненароком стару бабу, де Пахом наймав собі приміщення: " Як на вашу думку, чи хворий себе краще почуває? "

- Я думаю що так, - відповіла вона. Лише йому допомогли ліки смердючої ями, бо з тих пір мій кватирант жодної обмови нікуди не надіслав. -

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

Директора м"ясокомбінату з підсунутої ревізором "свині" виручає кмітлива жінка.

Директором м"ясокомбінату перед війною у нашому місті був Антип Корнійович Резніков, - почав оповідати Степан. Одружився він з Хівронією Павлівною, що була дочкою заможних батьків. Кабінет самого директора був шикарно обставлений шкіряними кріслами. На високих вікнах красувалися гардини, на стінах крім потретів вождів, ще висіли копії картин знаменитих мистців. На полірованому бюрці блищав міддю чорнильний прилад. З правого боку красувалася з абажуром лампа, а ліворуч чорнів готовий до послуг директора телефон.

Додому Антип Корнійович приїжджав завжди втомленим і такий був до розболи свого серця, що забував до свого портфеля всунути хоча б якусь шинку. Своє добро він так занехає, що за це його вірна дружина часто сварила.

" Преміював ти тими м"ясними виробами не одну родину, а от про потребу власної жінки забув цілком. Невже я стала, як та Акко, старою й нецікавою. "

- Лиши мене з тими ковбасами в спокої, - гнівався чоловік. - На праці й без того прибавилося мені різного клопоту. Спробуй лише тими м"ясними виробами усіх охочих наділити. Я й так надужив з виконанням того державного пляну. -

Такі його різкі слова підсилили лише підозру в молодій жінки.

" Видко ти одружився зі мною за ті втрачені маєтки моїх колись багатих батьків. Думаєш, що настане зміна і я їх відберу назад переписати на твоє ім'я. Заруби собі на носі, що я на такий торг не піду і ті маєтки тобі з молодшими жінками не дозволю розтринькувати. " Після такої розмови з своїм чоловіком на Хівронію Павлівну напала мігрень і її мучило безсоння.

- Ану бо, - думала вона, - викличу в нього ревності. - Оце проговорився про того ревізора Іллю Петровича Закудишкина, що буцім то мусить на тому м'ясокомбінаті ревізію провадити. Треба пожаліти свого чоловіка, бо ще той ревізор його до кузькиної мами запровадить. Врятувала ж колись королева Індії Клеофія своє королівство тим, що переспала з Олександром Македонським. Чому ж мені хитрістю також не підлеститись до Закудишкина і тим від неслави врятувати свого чоловіка. -

З таким міркуванням Хівронія і набрала число телефону товариша Закудишкина.

- Хто при телефоні? - " Дама вашого серця " - почулася відповідь. - Пам'ятаєте, Ілля Петровичу, Хівронію, що колись обнатужувалась працею секретарки в м'ясокомбінаті. Кажете, що пригадуєте. Це добре. Я довго не рішалась вас обтяжувати своєю самотою, все ж маю один зайвий квиток і рішила запросити вас до кіна. Чекатиму о шостій годині на розі бульвару Шевченка й Хрещатику. Згода? - Чудово. Отже, до скорої зустрічі, - сказала дама й повісила слухавку. "

- Чому б мені такого коханця, як ревізор, під боком не мати? - Він мене ще більше зробить молодою й привабною. А крім того, така любов допоможе моему чоловікові з тією ревізією. -

Хівронія на мить заплющила очі й уявила собі з водяними мішечками під очима, лисого удівця товариша Закудишкина, що також мав велику бородавку на носі. За тією ревізійною працею він не мав часу підшукати свіжу даму серця, і от нині він просто аж схопився за того обіцяного в кіно квитка. У призначений час ревізор уже чекав на Хівроню.

- А от нарешті й з'явилися, - сказав захоплено Ілля Петрович і передав Хівроні букет розкішних троянд.

" Дякую, " - сказала вона, - " квіти я люблю, а ці ваші просто чудові. " Ревізор з цікавістю розглядав її молоде, трохи припудрене лице, підведені спеціальним олівцем брови та нафарбовані червоною помадою уста. В своїм моднім синім плащі Хівроня виглядала напрочуд гарно. Запропонувала своєму кавалерові руку, і вони в захопленні рушили до залитого реклямними вогнями кінотеатру. Вже у фойє, перед початком сеансу, ревізор купив дві пляшки ситра та по канапці з ковбасою.

- Дякую, - чемно відповіла йому Хівроня.

Ту канапку вона тримала своїми тонкими довгими пальцями і одно-

часно зауважила, що то ковбаса виробу того ж самого м"ясокомбіна-ту, де директором є її чоловік. Вже як погасло світло в залі, ревізор назвав Хівроню мушкою і перейшов з нею на ти.

- Не стану я тебе, мушко, водити за носа, а візьму та й замовлю на-йкращого літака і полетимо разом аж на край світу. -

"Шкода, що ти трохи припізнівся," - відповіла йому пошепки дама.

"Я про тебе цілими роками мріяла, а ти все не мав часу в мою сто-рону глянути. Звалила я все з хворої голови на здорову і одружила-ся з Антипом Корнійовичем. "

- То ти жінка того крутія - директора, що важким духом на всіх ди-хає, - здивовано запитав ревізор. "Так я, хоч не закохана в нього, а-ле змушена була вийти заміж, бо всі покинули залицятися до мене. "

- Я там у м"ясокомбінаті наступного тиждня робитиму ревізію. Зав-жди, як до тієї роботи приступаю, то мені на ум спадають ті тради-ції скитів. Колись вони за неповагу і нехоть до народніх традицій і чеснот скарали на смерть не лише найбільшого свого мудреця - філо-софа Анахарсіса, а й свого царя Скілу. Я ж, як мешканець тих самих степових околиць, набагато милосердніший щодо твого вайлака - му-жа. Я його в баранячий ріг міг би скрутити, але за вчинене шахра-йство думаю запроторити лише на Колиму. -

"Ти краще, Ілля Петровичу, виручай його з біди, бо як накоїш тією ревізією лиха, то він може ще збожеволіти і мене з розпуки вбити. " Ілля Петрович завагався з відповіддю і, щоб такого ласого шматочка не втратити, проказав: " Не стану злоби брати на твого мужа, як то взяв був на чоловіка своєї племінниці Марини, колись генеральний суддя Іван Чорниш. Між іншим, мушко, він з тією племінницею впав у блуд, а того ковалівського сотника Опанаса Волошина звів брехнею на ніщо. Щоб там не було, а я ту твого чоловіка розтрату прикрию, лише хай не позбавляє тебе життя. А тепер, дай мені чесне слово, що не перестанеш зі мною любитися. "

- Даю тобі слово, але не забудь і свого дотримати. -

Домовилися перед прощанням зустрітися наступної неділі в одному з готелів. З подарованими від ревізора трояндами, що розливали в повітрі приємний аромат, Хівронія й поспішила додому. Наступної не-ділі її муж поїхав на рибну ловлю, Хівроня й завітала в замовлений ревізором "номер" готелю. Ілля Петрович не знав, з якого боку нею бакханкою налюбуватись. Випили вони за їхнє обопільне щастя. Після того сп"яніння ревізор почав виливати свою душу перед дамою свого серця: " Ти знаєш, мушко, я не є той Богдан Хмельницький, що зло-вив був Чаплинського і відтяв йому голову за те, що він у нього коха-ну жінку вкрав. Цього я не буду робити директоріві, бо ти такого доказу мого вірного кохання не хочеш. І я тобі, як тій чарівниці в усьо-му корюся. За одним шкодою, що не вистачає для краси нашого

кохання лише водяного млина, коло якого я здебільше рибу люблю ловити. Хай би твого білого капелюшка жартун вітер з волосся зірвав, поніс на ті хвилі та й ударив з усього розгону об днищу, що тріском своїм таку луну рознесла б, яку б аж у лозах на другому березі було чути." -

"Не так ти прагнеш слідкувати за тим зірваним капелюшком, як надивитися на ті лотоки, де вирує й тарабанить водиця об ті вимиті слизом укриті дерев'яні дошки. Не здумай лише прирівняти той проліт між двома човниками з тією віддалю, що лежить між моїми дебелими ногами." - відповіла йому Хівроня.

- Та я, бач, - виправдовувався ревізор, завдяки тому безумному коханням все переплутав, і справді тією безпорадністю подібний до того листка, що облетів з дерева над кручею і потрапив у широчезний зів. Одне лише знаю, що ти, мушко, не є тією Ганною Монтолівною, яка вела в шістнадцятому столітті на Волині розпусне життя і навіть не нехтувала отрутою, щоб своїх набридлих їй любовників звести з круга світу цього. -

"Прирівнюй мою особу до кого хочеш, лише не опагань моє чесне ім'я."

- А ти знаєш, мушко, що я ще, крім тієї ревізії, цікавлюся археологією. Мрію розкопати ту скитську могилу, в якій лежать недоторкнуті тисячоліттями останки скитської красуні - цариці, яка за своє життя була станом і красою подібна до тебе. Здійму я з її висохлих грудей прикрасу - пектораль, що має форму місяця з поділеним полем на декілька фризів, де золотих робіт майстер вирізьбив тонким різцем картини з життя й побуту наших давноспочилих предків. Разом з іншими дорогоцінними оздобами я тобі й подарую ту золоту прикрасу... -

"Розкопуй, хоч яке скитське поховання, і хай тобі поталанить той нерозграбований скарб у тій могилі знайти, лише, ще раз прошу тебе, не закопуй тією ревізією Антипа Корнійовича.."

В цю пору директор м'ясокомбінату на притихлому плесі ловив із своїм штатом рибу. Над вечір його підлеглі наварили у закоптілому казані свіжої юшки і всілися собі край багаття веселитися. "Риба це природний дух води, і без неї ріка з усіма озерами напевно б засмерділася," - міркував собі Антип Корнійович. Він власноручно поклав оберемок хмизу у вогонь, і яскраве сяйво хитнулося на сонну заводь ріки.

- Який я був дурний з тими кінськими змаганнями, - не виходило з його голови. І треба було мені таку велику суму тих державних грошей програти. А тепер, хоч не хоч, а збирай свої манатки в тюрму. - Наступного дня директор у своїм кабінеті чекав заслуженої покари. Ревізор Закудишкін з'явився неждано, як то буває з громом серед білого дня. Цілий тиждень рився облудою в різних звітах та бюджетах, обтрушував пилюгу з актів, і все перед ним тряслося і тріпотіло.

Цілий штат на чолі з Антипом Корнійовичем допитливо вдивлявся в його лицемірне, кам'яне обличчя. Кожен відчував на собі зміїну усмішку ревізора.

- Розстрата виявлена та ще й велика, - сказав сам до себе лукаво Ілля Петрович. Я б його, шую, на цілих десять років затарабанив би туди, де Макар телят не гонить. Лише удавний у мене характер, бо як потрапив у пашу до Хевронії, то враз опала в мене сила і я вже на поверхню не впливу. Неохота мені те слово ламати і коханої мрії в обліт пускати. Хай же її чоловік з тієї водиці сухим і вискакує, а у тих її ледь займаних перелогах я таки порядок наведу. Куплю я їй аквамаринове вбрання та стальку гранатових коралів. Такі речі вона любить і її в любові до мене можна прирівняти з тією Октавією, що була від того Марка Антонія просто без ума. Зробити таку велику розтрату, як видко, директора моя мушка спокусила. І це все та обачлива жінка зробила заради того, щоб зі мною любов закрутити. Інакше й бути не могло. Отже, спишемо усю розтрату наkonto гнилої ковбаси. Від такого рішення і коза буде сита і сіно ціле. Я в цьому рішенні подібний на сотника Тарана, що був із Сміли, які біля Ромна. Йому то і поскаржилася одна дівчина, що її ніби збезчестив Корній Заволока. А вийшло, що не він її поборов, а вона. Отже я іду слідами того сотника Тарана і виконую працю для загального добра. Спишу я ту цілу розтрату на дефіцитнеkonto м'ясного виробу. Дам примітку, що на свиней, привезених з колгоспної ферми напала моровиця і кілька сот їх відразу здохло. -

Після прийняття такої геніяльної розв'язки ревізор увійшов до кабінету директора. Сам кабінет справляв вражіння похоронної контори, де всі в пригніченому настрої чекали свого вироку. З усмішкою простягнув Ілля Петрович акт ревізії здивованому директорові.

"Поздоровляю, поздоровляю, - сказав ревізор поважним голосом. - У вас справи набагато кращі, ніж на інших державних підприємствах. Будь-якої розтрати у вас у фінансових звітах не було виявлено." Антип Корнійович, як почув таке, то не повірив своїм вухам. Кинувся до ревізора з словами великої подяки. Тут же, як на магічний знак, зник траур і пригнічення з лиць його працівників. Ніби з-під землі у сусідньому кабінеті з'явилася на трьох приставлених бюрках перекуска та випивка. На тих дбайливо застелених чистими скатертками столах чого лише не було: вина та горілки, найкращі сорти ковбас та різні консервні рибні вироби.

Схвильований товариш Резніков почував себе, ніби щойно на світ народився. Не вірилося, як це йому вдалося ту ситуацію обпатрати та обскубити. Лишив ревізора під опікою довірених колег, а сам прожогом кинувся на кухню. Через короткий час його смиренна постать з'явилася знову на овиді. Директор урочисто ніс на срібній таці пече-

не в яблуках поросся, з тим пороссям наблизився до ревізора: "Пробачте мені, Ілле Петровичу, що я дозволю собі вам таку свинку підсунути. Ревізор, зворушений таким багатим подарунком, узяв ту срібну тацю з печеним у яблуках пороссям і обережно поставив на стіл.

- Дорогі товариші! Спасибі за шану і довіру. Дякую за подарунок. Колись наші пращури утотожнювали свиню з бурею і штормом. Дикий вепр із страшними іклами був для них всесильним звіром, якого покровителем вважався бог грому і блискавиці могутній Перун. Дикий кабан, предок цього спеченого пороссяти, був святим звіром у наших волелюбних предків. Його чотири ікла воїни Святослава вбили у Перунів дуб. З того часу свиня і є у нас священним даром небес. А

як хабарі високопоставленим особам якось неприємно було давати грішми, то наведу вам приклад, що поміщик Гнат Гольнівський з м. Димира надсилає київському губернаторові Петрові Прокоповичеві Понкратьєву у вигляді базаринки п'ятого січня 1908 року дикого кабанця, вбитого його людьми в димирських лісах. Для нас, товариші, свиня є доказом нашого заможного життя -

На цьому реченні ревізор перехилив до горла чарку з коньяком, а за ним і решта присутніх опорожнили свої чарки. Спробував ревізор шматок спеченого в яблуках пороссяти і сам до себе подумки й сказав: "Не стане мені великої халепи з цим пороссятком упоратись. Що директор обдарував мене такою свинкою, то це пів біди. А от він, каналія, того і не передчуває, яку я йому велику свиню з тією його жінкою підсунув.."

Після Степанової оповідки дівчата ще деякий час сміялися. Все ж у тома та пізній час брали своє. Хором рішили вклатися на спочинок.

Розбудив їх наставлений на шосту годину ранку будильник. За сніданком обговорювали останні новини. Степан утаємничив їх у справу тієї зброї, що вони мусили забрати з собою до партизанського лісу. Боявся він лише видючої смерті, яка його могла спіткати на тій дорозі, що вела з великого міста до повстанських аванпостів.

- Аж страшно стає від твоїх слів, - сказала за столом Прися. Щоб там не було: куди ти, туди і я піду. -

"І я з вами, " - без надуми вимовила Векла.

Степан у задумі встав з-за столу і вийшов на балькон покурити. З-за Дніпра вставала страшна загроза, а через мости і понтонні переправи йшло з фронту військо вермахту. В небі на величезній висоті летіли "Юнкери". Важке гудіння їхніх моторів указувало, що вони летіли до фронту з вантажем смертельних бомб. Чомусь у ту мить у Степанових очах хитнулося його злиденне дитинство: надворі піжив дощ, а в скверах із пишних кленів та золотих каштанів злітало багряне листя. З сусідньої "Боржомки" шоранку виїжджала фіра, накрита брезентом. Крізь ті дірки в брезенті в обшарпаній драній одежині

виднілися мертві люди. Померлих за ніч було накладено на фіру, як стоси тих дров. Шкапа тягла свій вантаж і цілковито вибивалася з сил. За фірою, не поспішаючи, йшло двоє санітарів. Вони підбирали з хідників та скверів ті чоловічі, жіночі та дитячі трупи. З глухої провінції в шуканні за шматком хліба все більше і більше петлялося людей. Колишні господарі оббігали і обпитали за тим хлібом не одну крамницю. Під шаленим подувом вітру надималися їхні порожні торби, що ніби ті свинячі висохлі пухирі та ковбики, били їх лихом по згорблених плечах та змарнілих обличчях. Одного з таких сумних ранків, коли бабине літо обснувало і облутало з дворищами сади, до його рідні приїхав за тим шматком хліба рідний брат його матері Антін. Він, спухлий від недоживлення ледви долупав до їхнього двору і упав на порозі. Степанові батьки поставили були Антона на ноги. Він у тому гамірливому місті за гроші, що виручив з проданого пальта, купив собі на дорогу хліба й квитка і відплив пароплавом додому. Встиг ще долупати до свого подвір'я і вже в холодній хаті віддав Богові душу. А щодо тієї шкапи, яка проїжджала кожного ранку з розчинених кованих воріт "Боржомки", то вона здавалася йому тямуючою. Видко знала, кого на тім возі везе, бо ступала тихо. Кожен стукіт її важких підків відлунював подзвінням у заспаному передмісті. Погонич йойкав на ту шкапу і вона покірно плелася тими місцями, де колись красувалася міська ратуша, обернута своїми передніми фасадами, одним до Братського монастиря, а другим з головним входом в Успенський храм. Ратуша, як вичитав Степан, була двухпоровою, що мала, крім башти, ще кружганки. Величезна статуя богині правосуддя, що в одній руці тримала меча, а в другій терези, височіла при вході, коли ж на башті красувався годинник з патроном міста святим Михайлом. Він своїм сталевим списом ударяв в крем'яну пашеку громіздкого змія в час, як годинник відбивав призначену годину. Прийшла вона на думку лише тому, що ще влітку 1811 року та башта з магістратом згоріла, коли ж цього літа німці при відступі можуть спалити не лише Поділ, ціле місто. А ті з-під того дірявого брезента руки та ноги знедолених нагадували йому про чуму, що пройшла краєм десь в 1572 році і позабирала на той світ цілі родини. В ті голодні дні Степанового дитинства родюче поле працьовитого народу було суцільним облогом. Там, крім куколю, ще свистів у безплідних кущах та вербах вітер над пообліталім листям. Того 1933 року і звела Степана доля з Грицьком, Анатолієм і Андрієм. Дітлахи, як і він, продавали з сулії на тому Житньому базарі покупцям воду. А ввечері Степан брав скриньку з цигарками та сірниками та йшов на перехресття продавати свій нехитрий товар. Одного разу його дитячі вигуки: "Кому папіроси й сірнички" привернули увагу міліціонера. Він то ударом своїх кованих чобіт і розламав скриньку з доро-

гоцінним товаром. Пачки цигарок та сірників упали на імжистий забруднений брук, де стікала в каналізацію каламутними струмками вода. Кулеба кинув оком на свій знищений товар і з тієї розпуки аж заплакав. В ушах ще лунав голос того мільтона: "Тут цигарками торгувати заборонено." Хлопчина перед собою лише бачив постать у білому кітелі; нагнувся й намацав одну каменюку, що лежала на бруківці, і нею з усього розгону запустив услід мільтонові. Він з лютістю оглянувся і кинувся наздоганяти порушника спокою й порядку. Степан кинувся навтіки, але даремно, бо мільтон все таки його наздогнав і, як те нерозумне щеня, поволік до міліції. Там здав вартовому, а сам пішов пильнувати свого поста. Вартовий наказав укинути Степана в тюремне подвір'я. На тому подвір'ї хлопець оглядав море голів безпашпортних та з порожніми торбами дядьків. Один із них, видно юродивий, усе вигукував: "Де ти, Адаме, живеш?-" і чулася відповідь: "Осьде в кутку, ох, мій смутку вже без Єви молодой, долі дочекався злої..."

Недалеко від того місця, де той юродивий вигукував, відчинялися і високі в'язничні ворота. Вже перед смерком Степан помітив невеличку ямку, прикриту брукняком.

- А ну, якщо мені вдасться відвалити ту каменюку і прокопати ту ямку більше. Може поталанить крізь той отвір просунути своє худе тіло і я опинюся на волі? На його щастя хтось з ув'язнених почав тарбанити об залізні ґрати однієї з камер, що виходила в подвір'я. Вартовий коло воріт пішов довідатися, в чому справа. Цим і скористався Степан. Хлопець почав знайденим куснем заліза копирсати під тими кованими ворітьми землю. Відвалив брукняк і в зяючу ямку просунув голову. Не будь у нього кмітливості, мабуть за короткий час урізав би від голоду на тому в'язничному подвір'ї дуба. Видко, доля устіль була ним та його друзями задоволена.

"Була вона милосердною та посушливою в дитинстві, такою буде й нині", - думалося Степанові. "Відкопаємо на Шулявці ту зброю, складемо її до візка і, Бог дасть, проскочимо ті застави й таки доберемося до лісу. Вже там доведеться нам усього натерпітися. Треба буде ті накази своїх зверхників виконувати, бомби з годинниковим механізмом на залізничному полотні під злежні закладувати. Навчимося влучно стріляти і відстрілюватись, в розвідку ходити."

Але такі забавки не належали до Степанового світу думок. Кажуть, що найсолодша смерть, коли вмираєш за те, що віриш з емблемою в серці своєї вітчизни. Знехтували, як видно німці перед своїм походом на Схід те скитське письмо, про яке згадує Геродот. Знав добре скитський володар Іданфіс, що ніхто з почту перського царя Дарія не зможе того скитського письма прочитати. От він і надіслав їм на вимогу загарбників здатися, відповідь, яка складалася з миші, горобця,

жаби і п"яти отруйних стріл. Дорадник Тобій розтовмачив персько - му цареві відповідь, " що коли ви, займанці - перси, не щезнете в своїх норах, як ті миші, а чи з розпуки не плигнете в Дунай, як то жаби плигають у воду, чи не розлетитесь горобцями від моєї сили, то влучні стріли моїх воїнів укоротять вам усім віку. Гітлер знехтував сторінками історії, а разом з ним і його зарозумілі політики. Німцям випаде доля того перського царя Дарія.

Степанові думки перервала Векла: " Брате, хіба ти не чуєш, що до тебе гості прийшли! " Степан лишив балькон і вернувся до кімнати, де його вже вітали Анатоль, Андрій та Грицько. Не пройшло і декілька хвилин, як з присутніми віталася Талія, Марусина, Люда та Алла.

" Видко наш загін у повній і цілковитій готовості, " - сказав задоволено Степан. " Перепусток до лісу вистачить на всіх. Коли ж наш візок від тієї зброї і загрузне в болоті по самісінькі маточини, то є в нас кому його з тієї розкислої грязюки витягувати. "

За вікнами надворі небо заволочилося чорними стовпами диму та зуривочними хмарами. Друзі всілися колом, почали прислухатися до плану Анатолія.

Плян відходу до партизан був справді сміливим, хоч шанси провезти зброю були мінімальні.

- Треба захопити, - сказав Анатолій, кілька пляшок самогонки. Може горілка допоможе нам відкупитися від німців чи шуцманів. -

Анатоль виповнив на кожного ті проштамповані й підписані німецьким комендантом міста перепустки і роздав присутнім. Сьогодні ніхто нікуди не поспішав. Евакуація міста йшла повним ходом і їх усіх було звільнено з праці в зв"язку з приближенням фронту. Тому вирішено розвеселити самих себе хоч оповідками.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

НОВЕЛЯ ПЕРША

Золотий кіт старої жебрачки та мішок барахольщика, що скуповував непотрібні речі.

- Жив собі на київському Подолі, - почала Векла, один дивний чоловік, що був одягнений у якесь приношене дрантя. Звали його Митрою Сердягою і мешкав він у неглибокій, але просторій цюпі, що вікнами виходила на звалище, вкрите бур"яном. Вів собі замкнуте життя пустельника. Ніхто не знав допуття, чи був він коли одружений чи ні. Промишляв Митро на білому світі тим, що блукав із своїм полатаним мішком за плечима зрання до вечора й кричав на все горло: " Старі речі, скуповую старі речі! " Це було його улюбленим заняттям ходити по занедбаних дворах та скуповувати всілякий мотлох та барах-

ло. Те, спродане за безцінь, потрапляло до його кропив'яного мішка. Завжди прицінювався чи до запліснявілого мідного чайника, чи до срібного канделябра - ставника. Бувало, що йому якась бабуся виносила двостолітньої давности обвішаного павутинням годинника або з вилялих чорнобурих лисиць плаща. Одного разу одна з них принесла йому одну чарку на продаж. Чарка була срібною і на ній було крім викаброваної дати, 1686 року, ще прізвище купця, власника тієї коштовности. Ним виявився київський грек Микола Торіот, що його майно було реквізовано за зраду царя, князем Юрієм Семеновичем Урсовим, хоч купець від покари і втік до брянського лісу, про що свідчила на допиті його дружина Параска.

Той вигук баришника: "Старі речі! Скупляю старі речі!" - чула не раз одна підсліпувата згорблена бабуся. Вона доживала віку у заставленій різним нікудишнім мотлохом квартирі, що притулилася під сходами. Одного тьмяного вечора 1919 року, як вона пригадує, її рідний брат покинув у неї в хижці мотлох серед якого були і срібні ставники. За тим мотлохом він ніколи до неї не вернувся, бо в перестрілці між петлюрівцями і большевиками був убитий. З того часу минуло безліч років; його сестра, що стала вже згорбленою бабусяю й почула той вигук: "Старі речі, старі речі!". Вона відразу й пригадала про того забутого в її хижці братового мішка. В тому мішку знайшла, крім почорнілих срібних ставників, ще скруток зірваних з рам картин та важку спижевув фігуру перського кота. Кіт мав тонку шию і сидів на двох лапах. Його фігура була волос у волос подібною до живого кота, якого колись бабуся бачила у вікні багатого дому. Лише їй не подобалося, що в цього штучного кота одне око було виколупане, тоді як друге дивно світилося. - І навіщо мені цей з одним оком металевий кіт? - подумала вона. - І без нього тієї загарузди повна хата. -

От вона поклала свою знахідку до хвартуха і вийшла з своєї квартири. А як їй потрібно було підніматися нагору і триматися за поруччя, то спижевий кіт випав з її хвартуха. Від того падіння те останнє його блискуче око закотилося кудись під східці. Підняла бабуся вже цілком сліпого кота і вийшла з ним у двір. В ту мить лахмітник уже збирався відходити геть. Зупинився, коли побачив, що якась стара несе щось у полі для нього.

"А чи б сліпого кота в мене не купили?" - Кота? - здивувався лахмітник. А справді, - навіщо мені кіт? -

А що бабусин нужденний вигляд указував на те, що їй лишилося три чисниці до смерти, то Митро змилосердився над нею і рішив дати їй щось за того кота на хліб.

Коли бабуся розгорнула поли свого забрудненого хвартуха, то він запитав у неї: "А скільки ви за цього кота хочете?"

- Дасте на два кіло хліба та на мірку пшона і на кілограм бараболі, -

ледь чутним голосом проказала вона.

Сердяга довго з старою не торгувався, вкинув того спижевого кота до торби і заплатив бабусі належний гріш.

- Ідїть з Богом, - сказала вона на прощання і поволї почимчикувала з тими грошима до себе в підвал. Не встигла вона зїйти вниз по східцях до своєї квартири, як Митро Сердяга вже зник з того подвір'я.

- А що як цей кіт справді виявиться золотим? - не вгавала в голові думка. На своїй квартирі лахмітник щільно завісив одиноке вікно, виїняв із шухляди пляшечку кислоти і обережно капнув нею на куплений метал.

" Я не помилився в своїх здогадках, - радісно вигукнув. - Кіт і є насправді з чистого золота! "

Митро замотав того купленого золотого кота у якусь шмату і обережно поніс до найтемнішого кутка своєї цюпи. З прибитої лиштви плінтуса виїняв декілька цв'яхів, підняв одну із дошок і поклав ту дорогоцінну річ до безпечного схову.

- Понад тисячу карбованців дали б мені за нього лихварі, - міркував лахмітник. - Шкода лише, що купив я його в тієї бабусі сліпого. А що коли ті очі були з багатокаратових діамантів. Може, ті очі бабуся собі на згадку повиколуплювала? Треба будь-що довідатися. Але як зробити? Боюся я в той двір більше носа показувати, бо хто його знає, може вона спам'яталась і пригадала, що кіт був з чистого золота. І от уздріне мене, та ще підніме рейвах, щоб я їй того золотого кота вернув. На гандляра від таких думок напало безсоння і йому вночі здавалося, що той куплений кіт вилазить із свого схову і муркоче йому під вухо. В тому подвір'ї, де жила колишня власниця того золотого кота, мішухи тримали свійську птицю та поросят. От одна зозуляста голодна курка й напоролася на те випале діамантове око і з поспіхом глїтонула його. Рідко хто з живих на світі людей знав, що те котяче око не було собі звичайним лазуритом, а то був найкоштовніший діамант індуського бога Шіви, що його ідол красувався в одному із старовинних храмів у занедбаних джунглях на берегах Гангу. Серед індусів жило повір'я, що хто лише доторкнеться до того чудесного каменя, відразу позбудеться страху. Завдяки тому талісманові щасливець втратить усі свої забаганки і стане безсмертним.

Нїхто в тому українському дворі не знав, що Шіва в Індїях виступає під трьома прибраними йменнями. Звуть його спочатку Бундрою, як він виявляє свою жорстокість. В іншому випадку його називають Ізварою, за виявлене милосерддя і доброту. Третє його приbrane ім'я Магадея, тобто оновлювач плоті для кохання й краси життя. От на берегах Гангу йому і поклоняються брагмани. В одній із тих печерних пагод він столїттями слїпив своїми діамантовими очима правдивим очі; довкола його шиї обвивалась золота лянва, обвішена людсь-

кими черепами. До того храму Шіви нічної пори і заскочили під верещання сонних мавп розбійники-буддисти. А як біла статуї бога варувала фігура золотого орла, то розбійники насамперед украли її; рішили зняти з грудей Шіви ту золоту з людськими черепами лянву. Іакож гострими кинджалами виколупали вони діамантові очі, бо боялися від їхнього блиску осліпнути.

З того часу Шіва, що карав руїників людського щастя й спокою, зостався сліпим. До своїх вірян, що на знак визнання його сили малювали червоною глиною простопадний знак на своєму чолі, він більше жодним милосердям не відзивався. Не допомогли брагманам ті жертви й узливання, які вони приносили не лише жерцям та вогневі, а і священним коровам, що їх лайном вони перед винесенням якоїсь речі з хати себе мастили. Лише відчай охоплював їх. Зверталися віряни з своїми безкровними жертвами, що склалися з молока та овочів, до менших богів - мавп, попелом пересипали своє волосся, молилися до священних дерев, посаджених їхніми предками - нічого не допомогло. Шіва стояв німий та сліпий у тому окраденому храмі. Пішов розголос, що ті діамантові очі їхнього бога ті розбійники продали якось вірменському купцеві в Калькутті. Той вірменин якраз походив з Кам"янця Подільського і називався Іванисом Богдановичем. На фестивалі Шіви він спостерігав, як вірні офірували свої язики. Дебелій індус ті язики відрізував їм гострим ножем. Цю церемонію він проробляв урочисто і здавався тим різником, що відрізує з свинячої туші шматок свіжої печінки. Бачив же той купець на березі Гангу, де спалювали трупи померлих, молоду удовицю, яка рішила себе спалити живою; з цією метою лягла обіч трупа свого померлого чоловіка. Перед своїм спаленням вона на чотирьох кінцях зеленого бамбукового ложа засвітила чотири округлі лампи. Під звуки ритуального бубна священне полум"я охопило її тіло разом із тілом покійника мужа. Так вона після очищення тим вогнем і потрапила в нірвану. Перед поверненням в Україну Богданович ті діамантові очі Шіви дбайливо зашив у фалди своєї одежі. А що в нього були ще торговельні справи в Кафі, то туди він спочатку і прибув. Там він на невеличкому базарі і викупив з неволі одну молоду українку з Волині, а саме з міста Острополя, що називалася Ледухою. Заплатив він за неї на той час сімдесят кіп литовських грошей. Одного лише не знав вірменин, що її розшукує її чоловік пан Кирило Вишнівецький. Ледуха зійшлася з Богдановичем і не хотіла вертатися до свого чоловіка. Пан Вишнівецький напав на сліди своєї жінки і подав на власника тих Шівиних очей в суд. Суд відбувся десь 10 січня, 1579 року і вірменин лише не був страчений на горло за перелюб з чужою жінкою тому, що відкупився тими діамантовими очима Шіви. Пізніше вони опинилися в шкатулці, що належала найшляхетнішій купчиси Прісі з до-

му Митковичів. Вона одружилася в Києві із своїм продавцем Васи-
лем Ходиком. Київський воевода князь Константин Острозький не
визнавав його за шляхтича і оскаржував, що Ходик присвоїв незаслу-
жено величезні маєтки і добро померлих від чуми Прісиних батьків.
Та шкатулка з дорогоцінностями та діамантовими очима була кимсь
вкрадена, а Василя разом з гнобителями православної віри люди
кинули з прокляттям в Дніпро годувати раків.

Опинилися ті діамантові очі під кінець у маєтку білоуського сотника
Василя Болдаківського. Багатий сотник вмер, а його донька поспішила
з намови матері взяти приймака, грека Василя Томару. Він то по-
роїв те удовине багатство і крім тих млинів, селищ, табунів коней,
гаїв, лугів, рогатої худоби ще й став власником безцінних діамантів. А

як він розбагатів завдяки тому, що київський воевода князь Ше-
реметів доручив йому збирати мито з перевозу і проїжджих людей,
то Василь Томара, як хитрий грек, і подарував йому ті діамантові
очі індуського бога. Сам же в кримському поході пізніше був убитий.

Князь Шереметів одне із тих очей програв в карти цареві, а той дру-
гий діамант звелів розпиляти надвое і прикрасити ним очі спеціаль-
но для цієї okazji замовленого золотого kota. Пізніше під час пожа-
ру в його резиденції, коли князь був відсутній з краю, того золотого
kota несла було розшукати. Сліпий на одне око він так і потрапив у

мішок брата тієї старої бабусі, коли він з іншими грабував один із
багатих маєтків. От з думкою про ті котячі очі і не міг заснути лах-
мітник. Ходив Сердяга, як у воду опущений, надумався пуститись на
хитрість. Одного вечора накинув на себе священницький габіт він і
постукав у двері тієї дуже старої бабусі. Ніхто йому тих дверей не
відчинив. Тоді Митро взявся за клямку і потихенько ті двері й від-

чинив. Минув заставлений різним мотлохом коридор і опинився в ма-
ленькій кімнатці. Перед образами горіла тьмяним сійвом лампадка.
З відкритими скляними очима на ліжку лежала мертва бабуся.

- Це поганий знак, що в мертвої відкриті очі, бо кажуть, що покійниця
тоді шукає за своїм компаньйоном, - подумки сказав лахмітник. Ста-
рим мотлохом був захарашений не лише коридорчик, а й кімнатка, де
покійниця лежала на старомодній постелі. Лахмітник не знав, з чого
почати шукати за тими котячими очима. В маленькому триніжковому
столику відкрив шухлядку, звідкіля вийняв маленьку дерев'яну скри-
ньку. Висипав з неї на підлогу бурштинові разки наміста, декілька
золотих перснів та хрестиків. Цілу ту знахідку поклав до кишені. Ма-
шинально в темній хижці намацав серед павутиння якогось вузлика.
Здивувався, коли з того вузлика випала жаб'яча кістка. - Видко діста-
ла вона її ще за молоду від якоїсь ворожбитки, - зігнати якогось во-
рога з цього світу, - подумав Сердега. - А ну пошвидше розшукаю ті
котячі очі, бо вже скоро почне світати. - На Митра напав страх, що хто-

сь таки зайде сюди, і він, спійманий на гарячому, буде обвинувачений в убивстві неповинної жінки. Метався по тій кімнатці, як очманілий в шуканні за тими діамантовими очима. Кожна якась купка мотлоху здавалася йому там за купу тих чорних мурашок, у які, кажуть, чаклуни кладуть забиту жабу, щоб вони з неї залишили лише кості. От одну таку кістку обгризену мурашками, я вже розшукав, - вертілося в голові, і холодний піт виступив у лахмітника на чолі. Перекинув Митро у тій кімнатці й комірці все догори дном. Все ж тих котячих очей ніде не знайшов. Гірке розчарування охопило його.

- Давай звідси краще драла, сказав він сам до себе, і так з порожніми руками й вийшов з тієї під східцями квартири й поспішно вибрався з двору.

Вдома, у своїй цюпі лахмітник застав цілковитий розгардіяш. Якісь злодії за час його відсутності побували в нього в гостях і перерили приміщення не гірше, ніж він у тієї покійниці. Лахмітник прожогом кинувся до того кутка, де під товстими дошками підлоги заховав свого золотого kota. Але за тим котом і слід пропав. Такої великої згуби він пережити не міг. На нього зійшла велика опряга за втрату свого улюбленця та всіх дорогоцінностей. Там же над своїм ліжком на сволиці лахмітник і повісився. Щось через декілька днів після цієї трагедії сусіди здивувалися з рою мух, що снував із тієї замкненої квартири через щілини та краєчок розбитої у вікні шибки. Виломили двері та увійшли до середини. Митрове тіло, що обірвалося з сволюку, лежало на ліжку з петлею довкола шиї. Після слідчої експертизи тіло вішельника забрали в чорній скрині до міського моргу. Щодо тієї курки, яка колись знайшла під східцями і глутонула коштовний діамант, то власниця її продала її на базарі. Купив її один бідний чоловік для своєї хворої на туберкульозу дочки. Коли він зарізав ту курку і теребив потрохи, то з них і випало щось блискуче. То й було те око золотого kota, що колись красувалося в зінці могутнього бога Шіви. Ця подія трапилася голодного року, і тому чоловікові нічого не лишилося, як здати той діамант у "торгсін". У тій крамниці накупив за свою знахідку всіякої всячини: смальцю, борошна та крупів пшона. Найбільше тій знахідці раділа його жінка та хвора дочка.

У спеціальному відділі міліції, куди того чоловіка в скорому часі викликали, слідчий його запитав: "Скажи нам по правді, де ти такого коштовного брилянта дістав? Один із учених професорів, якому ми і показали його, висловив припущення, що він може бути частинкою ока індуського ідола, що зветься Шівою. Чи не бував ти часом у Індіях?"

- Ні, - відповів наляканий чоловік. - Я той діамант знайшов у шлунку купленої на базарі курки. -

Задоволений його відповіддю слідчий сказав на прощання: "Це добре,

що ти того діаманта швидко позбувся, бо він не приносить щастя його власникові..". Тим часом половлено тих скокарів - злодіїв, які пограбували квартиру лахмітника. У них і забрали багато крадених речей, хоч золотого kota і не знайшли. В цюпі вішельника ніхто довго не міг прожити. Була чутка, що привид лахмітника непокоїв тих нових мешканців. Божилися новосельці, що привид лахмітника з мішком за плечима входить десь опівночі крізь зачинені двері. Здіймає зі своїх плечей того кропив'яного мішка і сідає край столу. Звідкілясь починає лунати котяче нявкання, і від найтемнішої, покритої пліснявою стіни, з'являється сліпий кіт, посідач містичної сили добра та зла. Він лащиться з тим муркотінням до ніг свого господаря, і той ніжно гладить рукою його золоту шерсть. А як коти розуміють мову духів, то нічого тут дивного не було, що сліпий кіт розумів те, що йому господар там, край столу, казав. Один із переляканих колишніх мешканців тієї щойнозвільненої цюпи, хрестився й божився, що, крім того золотого сліпого kota і привида хозяїна з мішком за плечима, він також бачив у кутку кімнати велику зелену жабу, яка розмовляла з тим котом. Він задоволено у відповідь нявкав і видко на знак згоди його вибиті очі зяяли чорною прірвою... -

НОВЕЛЯ ДРУГА

Дем"ян, в якого не всі вдома, спить з матір'ю в одному ліжку і підслушує розмову буслів .

- Жив в одному з містечок віднедавна хлопчина Дем"ян Радло, - почала Пріся свою оповідку. Ріс добутньою дитиною, і ніхто з сусідів ніколи не чув, щоб у нього був на світі батько. З того часу, як став на ноги, тримався Дем"ян за спідницю своєї матері. Рідко коли відлучався від неї. Куди її ті ноги не носили, чи з плетеним козубом за плечима до лісу по гриби, чи в поле з торбою по картоплю чи кияхи, завжди з нею, як тінь, слідував невідступно Дем"ян. Ніякої іншої роботи він не міг виконувати, і люди казали, що в нього не всі вдома. Тягар господарства несла на своїх плечах його мати. Звук Дем"ян волам хвосту крутити та охоче любив зустрічати приліт буслів з вирію. На високому в"язі, де птахи змостили собі з ломаччя гніздо, допізна не стихав їхній клекіт. Переслухав хлопець їхні оповідки про маврські краї, де й був вирій. Ті бусли пролітали повз єгипетські піраміди, де в мулі Нілу край зелених високих папірусів дремають ліниві крокодили, а з пурпуром плес злітає священний ібіс. Гомоніли між собою ті птахи про каравани верблюдів, що тягнуть вервечкою через безводні пустелі до воріт обітної Мекки. Там їхні вершники та погоничі, як добрі мусулмани і поклонники пророка Мохаммеда пада-

ли перед чорним нефритом священної Кааби ниць. Довкола тієї святині, як говорили між собою бусли, стояло колись аж 360 ідолів. Знищив їх до ноги зі своїми прозелітами Мохаммед з словами: "Немає іншого бога, крім Аллаха..."

Дем"ян з розмови буслів уявляв тих бедуїнів, каліфів, везирів, муфтіїв та імамів, які разом з мулами, емірами та сарацинами робилися собі звичайнісінькими хаджами. Вірні Корану вирушали на прощу до тієї Мекки.

- А ти знаєш, що я чув від самого паші про те народження пророка Мохаммеда? - почав був бусел говорити до своєї буслихи.

" А що ? " - поцікавилась вона.

- Від тієї новонародженої дитини бризнув верч яскравого світла, що осяяло кромішню ніч і землетрус розвалив чотирнадцять веж палацу перського царя. В час народження тієї дитини в храмах погасло священне полум'я і злих духів, що населяли зірки й місяць, прогнали Божі янголи в безодню. Коли Мохаммед дитинчам усівся під усохлою маслиною, то дерево відразу запишалось зеленим листям і створило для нього тінь прохолоди. А вже, коли Мохаммед був юнаком, то найбільше уникав персіянок, що були повні краси й чарів, які своєю красою могли спокусити навіть Божих янголів. Якось до нього з'явився Гавриїл, що подарував йому священну книгу корану. Янгол господній і сказав Мохаммедові: " Читай в ім'я Аллаха, творця неба і землі..." Пророк дав клятву, що швидше сонце стане сходити із заходу, а заходити на сході, ніж він зречеться нової віри. Якось Аллах послав за ним Габрієля. Усівся Мохаммед на страшну потвору Альборака, білу, як молоко, і схожу на віслюка чи мула і миттю опинився в мечеті; перед ним відкрилося небо, де він побачив східці, якими зібрався на небеса. В першому колі неба пророк зустрівся з першим чоловіком Адамом, в третьому розмовляв з біблійним пророком Мойсеєм, а восьмому з Ісусом Христом. Далі його вже Гавриїл не вів і пророк пішов вище до сьйного престолу Аллаха. У мандрівці по небу зустрівся з янголом Кальдулехом, що в неземних сферах зветься янголом чистої й ритуалів чорної магії. Заприятелював також з Камаєльєм, янголом присутнім перед лицем Всевишнього. Здебільше стрінув янголів з людськими обличчями, хоч деякі приймали подобу птиць і звірів. Там у тій небесній осяєній вишині і привітав його Аллах.

Подякував пророк Мохаммед Богові за ласку й довір'я і спустився на землю. Ще раз він побачив того янгола Габрієля перед битвою проти поганців корайшів за Бедер, що відбулася сімнадцятого Ромодана. Він сидів на воронім коні, що звався Гаймузом... -

Дем"ян аж роззявив на призьбі рота, з таким захопленням слухав розмову тих прилетілих буслів. В його уяві впливали бедуїни, що ма-

ндрували пісками далекої Арабії. Він уявив собі те дзюркотіння струмків та скрипіння край глибоких колодязів зводів в тінях тамаринових і пальмових дерев. Дізнався також Дем"ян від буслів, що пророк Мохаммед умер від отрути, якої йому підсипала в їжу донька Геарети Зейнаба. Перед смертю наказав вилити на своє тіло сім бурдюків води з священної криниці Земі-Землі, з метою пригадати ще раз ті сім округ неба, де на веління Аллаха йому судилося сходити. Почув ще Дем"ян, що край смертного одра Мохаммеда з"явилось два божих посланці: янгол правосуддя Ізафіель та янгол смерти Азараель. На останньому суді той янгол правосуддя затрубить у свою срібну сурму: земля тоді провалиться і море з темносинього кольору перетвориться у кров"яний. В ту мить янгол смерти з безсмертного стане смертним і помре...

-Що то за дивний край, звідкіля ці бусли прилетіли, - думав на призьбі Дем"ян. Птиці на своїм гнізді серед темного верховіття на мить припинили розмову і слухали жаб"ячий концерт. Він лунав з обтиканого очеретом озера, коли ті бусли мостилися спати. Дем"ян і сам лишив призьбу і пішов у хату. Однієї ночі сниться йому дивний сон, ніби ті бусли в леті до теплих країв забрали й Дем"яна з собою. От вони опустилися в тих маврських краях на своє гніздо, що лежало серед міцних гілляк тінистої маслини. У зелено-голубому серпанку дня виднілися пурпурові гори. Дем"ян зліз з того кубла і зайшов у зруйнований гробівець, що його провалений дах і прикривала своєю зеленню та розлога маслина. Там в тім гробівці арки склепіння, як і золота мозаїка стін покрились пліснявою. Підлога, що була колись укрита розкішними перськими килимами, потріскалася з часом, з розколин визирав бур"ян серед буйно розрослих кущів томарину. Кришталева лампа, що звисала над місцем, де був похований значний покійник, кимсь була розбитою і більш не освітлювала своїм жовтим сяйвом місце вічного спочинку мавра.

І раптом звідтіля, де височів мармуровий розвалений гробівець, Дем"ян почув голос: "Якщо хочеш переступити за поріг ночі і вічних володінь смерті, то мусиш скласти присягу - ніколи не оглядатися назад. "

- Хоч я і прибув віддати шану священному ібісові, все ж мені рано на той шарпедайний міст ступити, - відповів Дем"ян. - Тій владній смерті я можу лише офірувати чашу смутку й нужди, що надпив я в моєму безвідрадному дитинстві. Не вистачить також у мене сили перейти того моста, бо дорога на спинах тих буслів від берегів Дніпра виявилась значно довшою і мене досить таки втомила. -

" Хай на цей раз буде по-твойому, - відповів Дем"янові могильний голос. - Лише не спробуй обтяжити спокій тих, що в цих місцях лежать поховані. "

Таємничий голос замовк і Дем"ян почав з того гробівця задкувати

на свіже повітря, туди, де шуміли вічнозелені пальми, цвів з білою акацією тамариск, та облітав рожевий цвіт з морель та цитрин. На цьому дивний сон його обірвався і парубок з неохотою прокинувся. А наступної ночі у сні перед ним, як з-під землі, виринула розніжена принцеса Габза, що була дочкою омара. Сплигнула із свого баского арабського коня і там серед нарцизів та фіялок, у тіні високих пальм підійшла до нього. Фалдами її прозорого вісону бавився вітер і лоскотав її пружні перса. На срібному ретязі, що оперезував її гнучкій стан, висів кинджал. Коло високої чинари дзвеніли водограї. Жестом своєї руки запросила Дем"яна сісти за маленького столика. На нього принцеса й поклала принесених на срібній таці євнухом двоє спечених голубів; у позолоченій вазі був накладений з горіхами рахат-лукум.

- Відірви з цього спеченого голуба собі ноги та з'їж, а решту передай мені, - сказала принцеса Габза Дем"янові владно.

Ту саму процедуру гість проробив з горіхами та рахат-лукумом. Не встигли вони закінчити ту трапезу, як пролунали звуки приємної музики.

- Нам треба розлучатися, - сказала принцеса Габза до нього. На прощання Дем"янові захотілося поцілувати вродливу принцесу. Гнівню вона відступила на крок і запитала з кинджалом у руці: "Що зробило тебе відважним наблизитись до мене?"

- Красою ти схожа на місяць у небі і я б хотів з тобою одружитися, - відповів Дем"ян в страсі.

" Спочатку виорай волами мою нивку і засій її пшеницею. Для цієї мети мусиш припасувати віще так, щоб лемеші плуга черкали землю і не завдавали їй болю. За погонича тих воликів візьми свою матір. Хай після тяжкої по наймах праці ще ті волики підганяє. "

- Згоден я виконати, принцесо, твою умову, лише дозволь мені сплести звичайну сіть і таку, щоб одночасно прядиво з неї прялося, нитки самі сукалися й моталися, та з них сітка плелася з готовою обіркою, а тоді я вже приступлю до тієї оранки. -

" А навіщо тобі така сітка здалася? - широко запитала в нього принцеса. - З нею я хочу на тім Донаговім озері біля священного острівця собі риби наловити. -

" Добре ", - відповіла принцеса, лише не довіряй духу, що в воді сидить і охороняє доступ до священного місця. На тобі бісквіта і його склади в офіру тому духові води перед тим, як почнеш рибалити. "

От Дем"ян нарешті дочекався, коли та сітка була готовою. По дорозі до того зачарованого озера він зупинився перепочити. На занедбаній могилі нащипав чебрецю - зілля і без жодної надуми почав його жувати. Відразу все в нього перед очима закрутилося і пропало в якомусь скаженому вихрі. Той вихор кинув його за виселок рідної око-

олиці. З того часу Дем"ян завжди пам"ятав про свій сон і вже не довіряв тим буслам. Боявся, що вони й справді розлучать його з матір"ю і понесуть на своїх крилах до тієї баченої доньки маврського султана.

Одного зеленого вечора у час роїння бджіл Дем"ян став мимоволі свідком буслячої розмови: " Не в забарі у нас дітки виведуться, - хвалилася буслиха своєму мужеві. Коли навчатимеш їх літати, то диви-сь пильно, щоб якийсь шуліка котрогось із них не схопив, бо тоді біди не оберешся. Вважай, щоб вони ті крилечка об гострі, як мечі очерети, не покалічили. "

- Не бійся, - заспокоював її бусол. Хіба це мені вперше. Але пам"ятай, що з тими твоїми дітками я довго панькатися не збираюся. Мусять бути цілковито загартованими перед тим, як понесуть Дем"яна на наказ принцеси Габзи до її палацу. -

" Оце мені новина! - сплеснула крилами буслиха. - І взяла до голови дочка султана собі за жениха такого лінюха вибирати. Видко, вже зовсім із глузду з"хала. Але нічого не вдієш, то її власна воля. Треба було нам в тих марвських краях нікому й словечка про такого дурбаса не казати. А тепер, як я бачу, наші дітки матимуть клопіт... "

Як почув таке на призьбі Дем"ян, то забув навіть про ті грона стиглих вишень, що злипалися своїми кетягами, мов ті бджолині рої коло своєї цариці - матки. Хлопець, ніби п"яний, шугнув у сіни, а там усковчив через поріг, мов ошпарений, до хати. Мати якраз насипала у велику миску борщу. Почав він той борщ дерев"яною ложкою сьорбати.

- Дем"яне, чому це ти сьогодні такий зажурений?, - запитала в нього мати. Справжньої причини того розболу син їй не оповів і лише щось промимрив у відповідь. Сьогодні вона, як ніколи перед тим, натирала в гебреїв мостиці, і так натомила на тих підробітках, що їй хотілося чимскоріше покласти вимитий посуд у мисник і лягти відпочити. Дем"ян незабаром також примостився біля матері і прислухався до її хропіння, хоч сам ніяк не міг заснути. Напали на його думки - гадки: а що, як ті бусленята вилупляться з яєць. Напевно навчать їх батьки швидко літати. Тоді силомиць заберуть його гуртом до вирію. Чухав своє тім"я, перекидався з боку на бік від того безсоння і все снував думку, як би йому ті яйця з буслиного гнізда викрасти та укинути в кашу. З того часу з продертої у стрісі дірки, Дем"ян уважно стежив за тим буслячим гніздом. Якось він чує, каже бусол до буслихи: "А знаєш що, моя дорога й кохана жіночко?. Там за тим обтиканим ситнягом та зеленим очеретом озера, де горобець общипував кетяги калини, я й надибав невеличке болотце. По самісінькі береги воно затягнулося жабником та жабуrom і обросло густою шелюгою. Надибав я серед того жабуриння жабине плем"я у золотій одежі. Здається

мені, що ті жаби королівського роду. Полечу я туди, як щойно почне лише сонечко на хвилях грати, та хоч якимсь жаб"ячим принцом по - ласую. "

Отак наговорив він своїй подрузі сім мішків гречаної вовни, затріпотів гордо на кублі крилами, знявся у повітря й полетів собі до того болотця на розквітлім лузі.

- Бач, - нарікала в кублі на яйцях буслиха. - Навчився мій чоловік собі ловити вітри і хоч би на сміх у мене запитав: чи не хотіла б я жаб"ячу принцесу хоч на вечерю? Ото ж то й воно. Я йому цієї неуваги повік не забуду. Літає все по ті королівські жаби, а мені вже третій день якісь нікудишні, що мій шлунок не перетравлює, носить. - Зашпувало в буслисі море гніву і вкралася в її думки підозра.

- Не взяв його ворог!, - здається, що має мій чоловік коханку. - Тій молодшій від мене журавлисі, що любить човники з попинами вишивати, і віддає ті найкращі ласощі, а мене дохлими жабами годує. Чула я з лугу не раз у туманах світанку крик тієї закоханої журавки. Ні, цього більше не буде! От дам я волю своїм крилам, то він більше в мене тієї журавки не почує, а й голосу зозулі з ліщинного гаю. Це добре, що сьогодні випав якраз суховінь, - міркувала далі буслиха. - Ніде жодний хощик не хитнеться, жодна хмаринка не вороситься, так ясно й тихо довкруги. Полечу я потайки за своїм чоловіком услід і простежу, як він з тією журавкою шури - мури крутить... -

Довго не думала, а повна ревнощів, злетіла з того покинутого напризволяще гнізда й полетіла й собі на болота. Такої нагоди Дем"ян чекав цілими тижнями. " Це добре, " - міркував він, " що той бусел жагнув її у самісіньке серце своєю нерозважністю. Забула буслиха про недосиджені яйця, так ревнощі опалили її єство. А як з того символу воскресіння і вічного життя в скорому часі вилупляться пташенята, то краще перед тим ті яйця вкрати та в каші поварити. Хай не дідуть бусленята розлучити мене з матір"ю. "

Дем"ян поспішно зліз з свого схову, з хліва виніс високу драбину, а в кишеню запах двох курячих яєць. Ті забраті з буслиного гнізда яйця обережно поклав за пазуху, а на їхньому місці закрасувалися курячі. В хаті ті буслині викрадені яйця Дем"ян розбив об краєчок полив"яного горщика і зварив з ними кашу. Вже в сутінках надвечір"я вернулася до обкраденого гнізда буслиха. А як вона була страшно розгнівана, що в своїм леті не спромоглася знайти ані свого мужа, ані тієї журавки - розлучниці, то вона тієї підміни яєць у своїм кублі не помітила. Вже, як зірничі заблискотіли на небі і зійшов місяць, то до гнізда прилетів гуляка - бусел. Кинулося буслине подружжя сперечатися та ціпи в"язати, що аж ломаччя полетіло з того кубла додола. Дем"ян радів з своєї пригоди, а головне з того, що вже ніхто не розлучить його з матір"ю. Нарешті прийшла година, коли буслиха помири -

лася з своїм чоловіком і дочекалася пташенят. Глянула на них, а серденько їй так і завмерло. Замість тих довгоочікуваних бусленяток, побачила вона, що висиділа курчат. Серед тих курчат хоч би одно півником було, щоб тих злих духів від того гнізда своїм криком відгонити.

А що буслиха не хотіла признатися своєму мужеві, що завдяки тим ревнющам вона покинула напризволяще гніздо, то стала думати й гадати, що їй на виправдовування своєму панові сказати. - Впала в мене підозра, - виправдовувалась вона, що той недоумкуватий Дем"ян окарював наших діток. А курчата, то ти сам знаєш, до вирію його не донесуть. Що нам з тим чаклуном зробити? - "Я думаю, " - сказав гнівно бусол, за такий нечуваний злочин спалімо його разом з хатою. " - Це небезпечно, бо вогненне полум"я може з тієї хати перекинутися на цей в"яз і тоді ми можемо також погоріти. -

"Нічого, " - потішав він буслиху. "Діток нам уже не вернути. Згорить наше з ломаччя гніздо, то збудуємо набагато краще в тому місці, де височать у брамах цвинтаря два високі цегляні стовпи. "

От уночі, коли природа спала, ті бусли й полетіли на луг. Довго кружляли понад берегом, аж поки не уздіри залишене багаття біля плотьорської чалки; схопили своїми дужими дзьобами по димлячій головешці та й полетіли собі геть. Свій лет зупинили над солом"яною стріхою Дем"янової хати й кинули ті вогняні головешки вниз. Стріха скоро задиміла і з неї вихопились язики полум"я. Дем"ян, що прокинувся, кинувся рятувати свою хату. Як він не намагався ту воду з цебра лити на пожежу, в нього з того зусилля нічого не вийшло. Вогонь розгорявся щораз більше й більше. Згадав Дем"ян про свою натовлену матір, що спала на ліжку. Кинувся крізь язики полум"я і стовпи диму рятувати її, але вже було запізно. На ньому горіла одежа й волосся. Сусіди, що збіглися гасити пожежу, накинули на хлопця мокре рядно і цим врятували його. Матір витягли з руїн тієї хати вже мертвою. Щось із місяць Дем"ян боровся в лікарні з смертю. Після одужання попрохав показати місце останнього спочинку рідної матері. З того часу він у літню пору коло тієї могили й спав. Щось за пару тижнів після цієї трагедії у містечко вступили німці. Гнали вони юрму полонених повз той зарослий і мовчазний цвинтар. З тієї колони військовополонених утекло декілька очайдухів, що сховалися серед густої зелені занедбаних могил. Німці лякались лишати колону напризволяще. Почали стріляти по тих хрестах та могилах. Одна з таких сліпих куль і потрапила в Дем"яна, що якраз сидів на могилі своєї матері і з її тінню щось розмовляв. Люди пізніше його там обіч його матусі й закопали. А ті бусли, що спалили Дем"янову хату, наносили собі ломаччя та гілок аж на пару гнізд. Ті гнізда і нині височать

край широкої брами того православного цвинтаря. Але дивна річ, що друге гніздо лишилося порожнім. Кажуть, бусли його злагодили для власних діток, які не побачили світу. Заклеочуть отак ті двоє старих буслів понад цвинтарем, пролетять безшумно понад садами, прокружляють над тим місцем, де колись стояла Дем"янова хата та на високому і зеленому в"язі пишалося їхнє гніздо. Покружляють тією занедбаною околицею і летять собі до затканого квіттам і туманами луку, де на світанках лине сумний крик одинокої журавки...-

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

Китайська дівчина - панна Чанг"О з країни ластівок, і як завдяки їй вдарили по руках двоє пахолків.

- Одну із садиб на Солом"янці, - почав був Грицько, - до війни займала родина китайця, на ймення Янг Ю - Чоу. Крім дружини Чао Льен, мав він також єдину доньку, Чанг "О, що означає китайською мовою - богиня місяця. А як місяць має чотири фази, а саме молодик, пере - крий, повня, та нів, то цікаві хлопці й домислювали, яку фазу прийняло в китайки те від ока людського скрите місце. Може воно також змінюється в своїм положенні, залежно який там місяць в небі. Така справедлива загадка і хвилювала їхні парубочі думки.

- Скажи нам Чанг "О, .питали у дівчини шкільні друзі, - звідкіля твої батьки родом? - " Батьки мої родом з країни ластівок. Так само, як і їх, мене охороняють від зла тіні моїх далеких предків. Мати оповідала, що одна з моїх прабабок була першою красунею при дворі китайського імператора. Її називали квітчастим лотосом імперського палацу Гана. Одного разу, китайський імператор уклав договір дружби й довір"я з гунами. Щоби та дружба скріпилася навіки, гунський принц домагався в наречені собі таку принцесу з палацу Гана, яка йому найбільше сподобається. Вибір гуна і впав на мою далеку прабабусю Чао-Чун, в яку імператор був особисто закоханий. Все ж, як не плакало його серце, він не смів зламати свого слова і надіслав її в країну гунів разом із сотнями верблюдів, навантаженими паками шовку й золота. -

Слухали хлопці та дівчата на березі Дніпра те дивне оповідання дівчини з країни ластівок і самі летіли туди думками. Уявлявся їм розкішний палац китайського імператора, з високими мармуровими колонами, вкритими позолотою, що його в залах і кімнатах за середньовіччя з Венеції побував Марко Польо. Дітлахи уявили собі високу китайську стіну із сторожевими вежами, розкішні пагоди, куди на конях поспішають у коштовних шатах зі своїми родинами мандарини. Ті пагоди стояли на високих пагорбах і виглядали зеленими дахами, ніби ті

засвічені серед темряви китайські ліхтарики. В тих храмах молили - ся послідовники Конфуція, що в своїх молитвах виявляли повну покірність тій волі Божій.. Віра у безсмертя тримала їх на душі. Знали віряни, що з того містицизму крокує у всесвіт вічність, яка керує їхніми вчинками і поведінкою. Плекали вірні культ гармонії духа й тіла, і кожен правовірний радів, що посідав в собі ту краплину вічності. Для них всесвіт і був вічним і творчим духом. Зачаття того духа отак із покоління в покоління передавалося їхнім нащадкам. Найбільшу частину їхнього життя і забирав той так званий культ предків. Чанг "О своїми оповідками про ту дивну країну ластівок нагадувала присутнім прекрасну Т"ао Ку, що жила за династії Мінг і складала ліричні пісні в честь свого імператора. В числі тих слухачів і поклонників шляхетної китаянки було два нерозлучні друзі, Марко Вареник та Нечипір Горох. Закохалися вони безтямно в ту вродливу Чанг"О. Одного разу вони в сквері, де ганялися за вивірками, підслухали розмову двох матросів. Один з них і доказував другому, що в тих китайських дівчат та кичиринка красується у горизонтальному вигляді. Хто з них казав ту правду, хлопці не могли довідатися. І от вони в цих своїх примхах виглядали, як той бідний китаець з картини невідомого маляра, що на березі озера в снігову хуртечу ловив собі рибу. Чанг"О нагадувала Ничипорові та Маркові своїм голосом барвисту колібри з незнанного для них раю, а своєю красою панночка була подібна до декоративної квітки.

- Марку!, - обізвався до свого побратима Ничипір, - а чи пам"ятаєш Чанг"О слова: "Ще далеко перед наближенням того майбутнього мусимо впевнитись, як воно виглядає." - Може для цієї мети китайці й офірують предкам у храмах квіти та овочі. І той порошок, що лишається із спалених пелюсток квітів у тій срібній посудині і є тією частиною буття, з якого воскресає майбутнє. -

"Я думаю, що ти, Ничипоре, в цьому не помиляєшся," - відповів йому Марко. "Все ж не так у майбуття зазирають китайці, як в те минуле, куди відійшли їхні предки. З цією метою й підпалюють на подвір'ї храму дерево, щоб душам предків, як говорила Чанг"О, було досить світла. Узливання принесене на пошану предків, ще більше воскрешає їх лик у пам"яті живих. Але переведемо ту розмову на щось цікавіше для нас, а саме, чи правду говорив у парку один із моряків, що в тих китайських дівчат та кичеричка красується, як той місяць на підпівні, тобто розташована в горизонтальному положенні."

- На мою думку, - відповів йому Ничипір китаянки своєю будовою нічим не відрізняються від українок.. -

От за це хто прав, а хто неправ, ті двоє хлопців - дітлахів з собою і заклалися.

- Ти знаєш, - сказав Марко, - наступної неділі, як мені переказала моя

сестра, Чанг" О запрошує нас усіх до свого саду, на так зване свято Ліхтарів. В призначений час гості не забарилися з'явитися у неї в садку. Там було справді казково. З дерев звисали на протягнутому шворені паперові ліхтарики, в яких світилися запалені свічки. В легкій шовковій сукні панночка Чанг" О частувала присутніх тістечком та наливала китайського чаю у фарфорові чашечки.

-Свято Ліхтарів дуже старовинне в Китаї, - відповіла Чанг" О на запитання. Недалеко моря жив колись багатий мандарин. Одного вечора його єдина донька пішла собі прогулятися і послухати гомін моря під рокотання прибережних хвиль. Тими містичними звуками вона і була заколисана; водяний вир прийняв її у свої холодні обійми. Мандарин у даремнім чеканні повернення своєї доньки, скликав свою челядь та сусідів і люди з тими засвіченими ліхтарями кинулися на її розшуки. Горем прибитий батько наказав частину ліхтарів пустити на воду. Їхній блиск яснів ген далеко й освітлював похмуру морську далечінь. Отак у шуканні за улюбленою донькою він і провів з челядю та сусідами цілу ніч. З подякою за те, що люди його не покинули у великому смутку, мандарин опісля шороку в день її зникнення за-паловав на березі моря ті ліхтарі. Вони то і стали символом людського співдружжя й шани. -

Пізніше Чанг" О оповідала про золотих і синіх драконів, що охороняють палаци богів і сон тих, що відійшли у вічність. Розказувала панночка про злих та добрих духів, що змушують вітер проноситись понад садами та озерами і розливати хмари урожайним дощем. Говорила китайська дівчина про драконів, що креслять маршрут річок, і в яких плавають золоті рибки. Рибалка, зачарований красою палаців та розкішних гаїв, відбитих у блакитній, як небеса воді, не звертає на них належної уваги.

Найбільше маленькій господині підпадало до мислі оповідати не про казкових драконів, що стережуть заховані скарби, а про пеонії - квіти та китиці розкішних хризантем. Там, де в надвечір'ї складаються пелюстки священного лотосу, сидить, обцілована останнім промінням умираючого сонця, прародителька усіх богів, мати над усіма матерями, що зветься Пуззою. Вона оновлює і одухотворює речі.

-От завтра, - продовжувала Чанг" О, - я збираюсь із подругами йти до річки купатися. Перед тим, як увійти в нагріту перед вечором соняшною ласкою купіль, я й помолюся до неї. -

"А це з якою метою? " - не витерпів і запитав у неї Марко.

-Колись три прекрасні німфи, як каже повір'я, зійшли на землю з небес купатися в річці, - продовжувала Чанг" О. - Не встигли вони залізти у воду, як одна з них угледіла свіжі соковиті ягідки, що красувалися на якомусь тамбуринні. - Звідкіля такі розкішні ягідки могли тут на хвилях узятися? - поцікавилася німфа; спокусилася тими я-

годами і зірвала декілька з них. Скоштувала того плоду і завагітніла. З того часу і залишилася на землі доглядати свого новонародженого хлопчика. Принесу я богині Піззі віточку розквітлого гльоду, дарма, що його мало знають тут на берегах Дніпра. -

По дорозі додому з того свята ліхтарів Ничипір і каже до Марка: "Завтра дізнаємось точно, хто з нас виграв ті парі, а хто програв. Підглянемо, як виглядає у Чанг" О та кичеринка, чи вона справді лежить у вертикальному положенні, чи ні.

- Я знаю точно те біля лоз місце, де моя сестра любить з подругами перед заходом сонця купатися. Заховаємося в густій шелюзі, і коли Чанг" О скине на золотому пісочку коло лагідних хвиль ріки свої шовки, то все у неї буде видко, як на долоні.-

В дорозі додому хлопці між собою дискутували про дивну країну ластівок і про того золотого дракона, що був вкарбований на дукаті з бурштину і вкрашав на оксамитовій стрічці груди китайської дівчини. Їм з голови не виходили тисячолітні кедрини, що разом з турбилем столітніх сосон відбивались у бездонних хвилях казкових озер. З нетерпінням чекали друзі наступного дня, щоб настав вечір. Ще задовго до приходу Чанг" О з дівчатами до купелі, Марко з Ничипором залізли в густу шелюгу і очікували приходу дівчат. На спокійних хвилях проміння грало всіма кольорами і перетворювалося в розтоплене золото. Нарешті, з'явилися панночки на чолі з Чанг" О. Вони роздивилися кругом, чи не видко зайвого ока, а тоді почали з себе здіймати свої вбрання. А як подруги роздягалися спинами до причаєних у лозах хлопців, то тим нічого не вдалося підгледіти. Вже опісля, як дівчата вилазили з води, то Чанг" О й повернулася спиною до хвиль, здивована шебетанням вільшанки. Вона, ніби та німфа, розчісувала свої довгі та густі коси. Ничипір, якого був охопив сором так споглядати її красу, збився з пантелику дівочою вродою, поліз хутко з тих кущів геть. Марко все ж залишився, на ту дівочу кичеринку добре роздивитися. От панночки і Чанг" О спокійно собі одяглися, і піщаним берегом пішли собі додому. Марко виліз із свого схову і аж під дальніми вербами розшукав свого товариша.

- Ну, як - з нетерпінням запитав у нього Ничипір. Чи та кичеринка в китайської дівчини красується поземно чи навпаки? - Марко у якого від вражіння скуйовджені віхті брів розбіглися увсебіч, розчаровано відповів: "Той моряк у парку збрехав. Я таки програв тобі парі. У тієї красуні Чанг" О та кичеринка нічим не відрізняється від тієї, що плакають наші дівчата. Лише одну різницю я помітив, коли споглядав без гамування, що якась пташка з чубком умостилася на дівочих колінах. Видко то була шелихвістка, що прилетіла відвідати свою опікунку з тієї країни ластівок..."

НОВЕЛЯ ЧЕТВЕРТА

Як Офан у голодний рік потрапив до Казахстану та повернувся на черепаші додому.

- В одному селі, - почала Марусина, - господарював собі Лука Петрович Тарасенко з трьома дітками та дружиною Гафійкою. Дівчина Оленка ще ходила в кольорових і барвистих оплетинах. Її старший брат називався Офаном, а наймолодший Сергійко. Дітки були собі, як дітки, ганялися за метеликами на капустяних грядках, любувалися чорно-білими ластівками та жовтою пліскою. Донесхочу пірнали улітку з нахиленої вербиці, що росла на кручі, у воду. Пізніше навчилися прив'язувати заволічку волам у ярма, грати конем, а на ніч з охотою виводити своїх огирів на пашу. З лугу чулися співи зозулі і не стихав дрізд чикотень, коли його дроздиха занепокоювалася з того, що до їхнього з малятками гнізда підлітав необачний і цікавий канюк. Хлопці сідали охляпом на вирлястих і буйногривих коней, мчали собі на покіс. Край лози і дубняку стриножували своїм скакунам ноги, а самі розкладали багаття. Дим з нього розганяв зграї надокучливих мошок і комарів. Срібlistим вужем густа поморока сповзла на ковбир від свіжих стіжків сіна. Було чути, як на плесах сікалася і зринала риба. Скоро та срібна поволога стала товлигою, що вкрила собою цілу ріку з бережиною. З пелени того тьминня стригли собі тишу булані і скубли отаву. За кущами шипшини красувалася галявина у віночку синіх та жовтих квітів. Над нею світляки, подібні до таємничих русалок, вели свої хороводи. Оповідали Офанові старі люди, що коли опівночі при повному місяці ступити на ту галявину і в чарівному колі обкрутитися дев'ять разів, то обов'язково почувеш веселий сміх і дзвінки голоси тих незримих для людського ока створінь. А найбільше зацікавило хлопця те, що довкола того місця тягнувся величезний вал, що утворював собою коло діаметром три кілометри. Сам вал на узгір'ї, де непрохідним лісом заросли руїни старовинної фортеці. Казали, що там колись жив багатий вельможа. Одного разу його палац разом з людьми провалився під землю і коли на Великдень зійти на той горб і прикласти вухо до землі, то виразно можна почути великодні дзвони. За своїми думками Офан і не зчувся, як густа росиця випала на врунисті трави і молочай. В небесах замрів оточений миготливими зорями, хизуючись золотим серпом, місяць. Комарі і мошки таємничо заховалися в зеленому баговинні. З-за піднятої пелени мороку виднілися стоги. До пастушки в доносилося іржання спутаних коней, що видко залицялися до чужих кобилиць, які в знак згоди кивали їм довгими головами і мирно паслися. З лугу доносилося лулукання сов, чулися жваві голоси пастухів. Вони прямува-

ли до багаття, де сидів собі Офан із своїм братом Сергійком.

-Добрий вечір вам, хлопці, -привітався один із табунників, що тримав у руці гарапника. "Доброго здоров'я, -" відповів йому Офан. "Сідай-те та покоштуйте нашої печеної картоплі."

Пастушки сіли біля веселого багаття, вигребли загостреним прутиком по картоплині і поклали її на траву, щоб прохолола.

-Що там на світі чувати?, - запитав у прибулих Офан.

"Сьогодні нашому дядькові трапилася пригода, " - сказав старший пастух Олекса. "Віз з лісу фіру дров, а коняка на тому дерев'яному мості, що через рівчак прокладений, як упреться. Дядько на ній свою пугу побив і як їй не грозив - нічого з того не вийшло. Довелося кобилу з воза випрягати і йти коня в сусіда позичати, щоб якось ті дрова до двору завезти."

-Видко тая кобила почула, що мерця тією дорогою через місток на цвинтар понесуть, от і затялась, - відповів йому Офан і далі продовжував: - А може якась баба зурочила. Бо я чув, що деякі ворожбитки якого хоч коня своїм закликанням можуть зупинити. -

"Це може бути правдою, бо я чув, що колись в чернігівським суді розбиралася справа Стефана і Максима Люневських з одного боку та писаря села Синявці Данила Струтинського. Як свідчили козаки чернігівського полку, що козачка Марія Пикулиха була запрошена в хату писаря Данила Струтинського його жінкою з тим, щоб та своїм чаклунством вплинула на хід справи і схилила рішення суду на користь родини Струтинського. Після магічного ритуалу з жабою, на яку ті дві жінки сідали голими, Марія Пикулиха взяла та й зашила сировими нитками тій жаби рота зі словами: "як ця жаба онімила, так хай же оніміють усі чернігівського полку судді. Щоб їм зціпило і вони не могли нічого проти Данила Струтинського вигадати..."

- А я чув, - втрутився в розмову Сергійко, що не лише та кобила упелася на тому містку, а й багато інших коней. Оповідав мені батько, що ще за часів Мазепи був такий генеральний собі обозний з Чернігова на ймення Василь Каспарович Борковський. Не тому, що він був багатий- нарід його не любив, а за те, що бідних селян, які провинилися перед ним, одягав у медвежі шкури і цькував на їх розлючених псів. Після того, як його поховали в Троїцькому монастирі, то пронелася Черніговом чулка, що люди одного вечора побачили його живого. Баскими кінями, запряженими у кабріолет, керував кучер. Покійний Борковський мав на собі доху; його карета мчалась по Червоному мості через річку Стрижень, а з ним їхало крім кучера, форейтора та челядника, ще троє подорожніх, що були чортами. Хтось прошептав молитву і ті коні з тим почтом таємничо зникли, мов крізь землю провалились. Люди якось додумалися відкрити його домовину і побачили, що в мерця засинене лице та розплющені очі. Тоді догадалися, що колишній

генеральний обозний мусить бути упирем, тому то і пробили його не - гайно осиковим кілком .

" А ще що чути, Олексю, - " запитав Офан, коли Сергійко перестав о - повідати.

- Учора мій брат, що поїхав у гонитві за довгим карбованцем і опинився аж у Монголії, прислав звіттіля додому листа. Описав у ньому тих номадів, що їздять на верблюдах і живуть у покритих повстиною наметах. Писав, що монголи для себе тримають турми білорунних овець і стада кобил та буйногрових румаків. Там люди поклоняються Далай Ламі, якого вважають за новонародженого Будду. -

" А як це можна розуміти? " - не вгавав Офан. - А це дуже просто. Далай Лама сидить у своїй столиці Лґгаса з десятками тисяч жерців, одягнених у жовті рясни. Зїжджаються до тієї Лґгаси з цілої Монголії її правовірні. Їдуть туди на конях та на верблюдах. Монголи на шиях мають святі реліквії, заховані у спеціальні мішечки. Служать вони оберегом для мандрівників від різних хвороб та нещастя. У рясницях своїх едвабових одінь буддисти тримають разки намиста. Під час моління ті намистини вони й перебирають. В офіру живому Богові вірняи забивають вівцю. Коли ж до монголів долине звістка, що Далай Лама став покійником, то вони всі падають на землю ниць.

Після тих днів смутку і скорботи, увесь нарід звеселяється звісткою, що душа померлого Далай Лами вселилася у новонароджену дитину. Її розшукують, щоб назвати такого щасливця Далай Ламою. -

" Виходить, " - задумливо промовив Офан, " що душа Далай Лами ніколи не вмирає, а лише переселюється у новонароджене тіло. " - Ти вгадав, - продовжував пастух. Оця метапсихоза чи віра у безсмерття людської душі і є основою їхньої релігії. Душа перебуває у вічному русі, при цьому не сміє зупинитися ні на мить... -

" А я чув, " - продовжував Офан, що десь там у тих краях лежить за Гімалаями Індія. Дід мій оповідав бувальщину, що в тій Індії жив колись цар на ім"я Дангбонг. Він боявся з"явитися на очі своїх підлеглих тому, що мав осялячі вуха. Для розчісування свого волосся цар брав з народу кожного дня хлопчика і той хлопчик більше не вертався до своїх батьків. От дійшла черга йти служити до царя вдовиному синові. Вдовиця одягла на нього найкращу одежину, замісила тісто на молоці своїх грудей та спекла тістечка. -Поклади їх, сину, за пазуху, - попросила вона. Прийшов удовин син до палацу Дангбонга взяв золотого гребінця і почав володареві розчісувати волосся. Тут він і побачив, що цар має осялячі вуха. -Видко, за ту таємницю про ці вуха цар і відправляв на той світ усіх моїх попередників, - майнуло в його голові. Перед закінченням тієї роботи хлопчина поліз собі за пазуху та й почав їсти ті тістечка. Приємний запах рознісся від них і Дангбонг зацікавився й спитав у нього: " А що ти таке там смачне

їси? Дай і мені покоштувати. "

Хлопчина подав йому одне із тих тістечок, володар з"ів його, та з цікавості запитав: " На чому ці тістечка були замішені, що вони такі смачні? " - А замішені вони були на молоці, що його нациділа моя мати з грудей,- відповів цареві хлопчина. " Рука в мене не здійметься тебе вбити, - сказав Дангбонг, бо ми пили молоко однієї матері. Отже, іди собі додому, лише нікому не кажи тієї страшної таємниці, що я маю осячі вуха. Коли ж ти кому оповіси, то я тебе скараю на смерть. " Хлопчина зрадив, що цар подарував йому життя, й вернувся додому. Трапилося, що він незабаром смертельно занедужав. Знахарі, що навідалися до нього, сказали матері: "Твій син лише тоді видужає, як оголосить ту таємницю, що загніздилася в його серці. " Тоді мати почала наполягати, щоб він признався, що то за таємниця. Як син не намагався топити своє горе, все ж не витримав і признався. - Мамо, - промовив він, коли про це володар довідається, то скарає мене на горло. - Сину, піди в глухе місце і виговори ту таємницю в щілину якоїсь скелі і тоді ти видужаєш. " Син так і зробив, пішов у непрохідні джунглі, найшов там в одній із скель розколину і довірився: "Наш цар має осячі вуха. " Відразу видужав. Але ті його слова почула мавпа, що причаїлась серед густих ліян. От вона і донесла володареві про те, що почула. Цар гарикнув з люті, гепнув по долоні кулаком і наказав привести до себе хлопця. - Мій царю, - відповів він. Не було й гадки в мене ту таємницю зраджувати. Один лише сорокопуд, що в колючих кущах терну і гльоду має своє гніздо, міг почути, як я у розколину однієї зарослої мохом скелі ту таємницю повідав. Навіть, коли і вб"еш мене, то це не врятує тебе від жорстокости та неслави. Хай краще в тебе глузд за розум не завертає, а послухай мене і злагодь собі шапку, яка б ті вуха закривала і в тій шапці явися перед народом. - Віддав йому цар гідність і так і зробив. З того часу він уже нікого не вбивав, і люди стали його шанувати й любити, а також на знак шани шили собі такі ж самі шапки, що закривали і їхні вуха..."

На цьому Офан закінчив свою оповідку і вииняв з гарячого жару спечену бараболю й почав її облуплювати.

-А я оповів вам, - сказав другий пастух Олексій про одного звичайного нашого хлопця, на ймення Василя Виволянського, що малолітнім з Поділлям був взятий мусулманами в неволю. Турки його привезли в Царгород, де він, козацький син, дістався паші Фляру Мустафі. Паша продав православного українця капітану голляндського військового корабля "Ясвель" Менегові, що привіз його з собою до Амстердаму. Служив Василь спочатку юнгою, чистив гальюни, трапи, бліндареї, вот - деки. Вилазив не гірше мавпи на грот - щоглу, коли судно в морі лягало в дрейф. Горденем кріпив вітрило і, як кажуть, навчила його біда калачі їсти. Коли його капітан вмер, то Василь став

вільним. Вже, як головний гармаш на військовій фєргатї об"їжджає довкола свїту. Все ж ностальгїя за рїдною землею не покидає його і він десь в 1702 році вертається до Києва. Може таке саме бути, Олексю, з твоїм братом і він з тїєї Монголії поїде собі до Індїї і по інших країнах і стане матросом всесвїту, як то трапилося з Василем Виволянським пару столїть тому. -

"Може й таке трапитися, " - згодився його побратим. Пастухи ще трохи посидїли біля багаття та й пішли собі геть і зникли в темряві. Ще довго, як затихла їхня хода, Офановї з думки не сходила та незнана країна, де колись правив Кублай - хан, що вславився своїм милосердям.

- Тепер ми з тобою, Сергїюку, дізналися ще трохи більше про той широкий і казковий свїт. Коли б ми ублагали батьків ту худїбку продати і нам хоч трохи грошенят на дорогу зложити, то й ми б пустилися того свїту споглянути. -

"Твоя правда, брате, хоч свїт гарний та широкий, та жаль бере, що в ньому немає для нас місця. Немає в наших батьків ані сімсот волів в оборї, ані в коморї всїякої всячини, то де ж їм для нас тих грошенят розжитися. А щодо того матроса Виволянського, то він зазнав ще від царя милости, нїби ті діти з села Гайворони, що своїм плачем урятували село від знищення, а батьків від загибелї." - А як це було? - поцікавився Офан. - Дїд менї оповїдав, що коли шведи за Мазепи йшли з Карлом ХІІ під Полтаву, то їм на шляху якраз те село й лежало. Староста села Жеребило дав наказ селянам зустрічати шведів з хлїбом та сїллю. Коли Петро І з армією наблизився до села і довідався, яку ласку люди виявили вороговї, то розгнївався і дав наказ обкласти село соломю і нікого не випускати. Цар мав на думцї Гайворони зітерти з лиця землі, щоб у нїм також люди живцем згорїли. Село було обставлене гарматами і лишилися рахованї хвилини до початку езекуцїї, коли ж тут Жеребило на радї рїшив зібрати перед смертю діток і пустити їх на шлях від села. Тих дітей назбиралося декїлька сотень, а що вони дуже плакали, то той плач на тїй страднїй дорозї і почув цар. - Що це за діти і чого вони самї на цїй дорозї? - запитав він у старшин. Тут до нього підїхав козачий старшина Гетеман, що був у його лавах і походив з того приреченого села і смїло відповїв: "Це, царю, неповиннї дітки тих винних батьків та матерїв, що ти видав наказ разом з селом спалити. З виконанням цього наказу їх також чекає смерть..." Петро з досади махнув рукою і скасував свїй наказ. - Отак брати ще трохи поговорили між собою, закутались у привезенї тилуни та й задрїмали біля того жеврїючого багаття.

Сергїюко той швидко заснув, коли ж Офан ще довго мрїяв тїєю Монголією та вслухався у крик дикої качки. Він скрадався думками в далекі краї і його гадки спорхували іскрами на тїй дорозї, на якїй

колись сивої давнини плакали діти приреченого українського села. Від туршука падали й гасли у воді гарячі зірки. Хлопці уранці розтриножили своїх коней і вернулись у двір. Господар був задоволений, що з його синів буде пуття. Та ті сподівання рухнули, бо наблизився голодний рік. Ніби на те велике нещастя собаки вили по задвірках, перестерігали людей про ту біду, що наближалася. Габи й вороння носилися дуже низько і своїми крилами майже торкалися тинів та зловісним криканням віщували смерть. У вікно Офанових батьків якась горлиця вдарила з розгону крилом, і всі відчули, що то поганий знак. Родина була у відчаї, бо за зиму поїла залишену на насіння картоплю. У жорнах помолола останнє, зоставлене на засів зерно. Птахи в садку обтіпували знеможені крила, а в скорому часі і вони кудись зникли. Не кукурікав більше сварливої сусідки галаган. Видко вона його зарізала з останньою куркою, щоб хоч трохи свою родину підтримати на силі. - Поки є креп у руках та ногах треба втікати з батьківського подвір'я, - саянула думка в Офана. - Доберуся до тієї Монголії, і на зароблені гроші куплю борошна та вийшлю з смальцем своїм зголоднілим батькам. - З'їв Офан увостаннє миску товченого з корінцями безрезового лика і одного ранку зник з голодної хати. В дорозі на станцію йому ніяк не виходив з голови кінь, з яким зайшов до стайні попрощатись. "Хто ж тобі, мій коню, покладе тепер сідло, затягне попруги і черезсідельники та загнудас тебе? Хоча б ти, мій коню, до тієї загребельної могили не прибувай. Ніколи не збавляв ти моему родові ні дня ні ночі, ані в час сріблитої опасті на деревах, ані в пору досягання калини. Допомагай моїм рідним у їхніх злигоднях, аж поки поле не заколоситься новим урожаєм і не заспіває стиглими колосочками. Знімуть мої батьки хоч трохи збіжжя, сповнять свої серця обопільною любов'ю і врятують тебе й себе від голодної смерті. За таку їм зроблену послугу вони тебе, роботящого і незамінного в господарстві ніколи не забудуть. "Поцілував він його в морду і так і попрощався з своїм вороним. По дорозі до станції йому пощастило підїхати на одній хурі. А там на платформі полустанку вдалося вскочити в один із вагонів товарного поїзда і заховатися серед дерев'яних скриньок та різної тари. Надибав Офан пляшки з ситром, у скриньках галети, а в бочках мед. Тими делікатесами і харчувався цілу дорогу і так їхав до тієї Монголії декілька тижнів.

Одного разу, коли вагони стояли цілу добу на запасній колії, він потихеньку виліз зі свого схову, обминув розтавлені пастки патрулів і опинився поза невідомою станцією. В погоні за тим горьованим заробітком йшов навмання цілу ніч. Коли займалося на зорю, набрів на одну хатинку, що стояла з краю якогось селища. Своєю солом'яною стріхою, різьбленим одвірком, білявими стінами та тахолями вікон нагадувала мандрівникові його рідну хату. Офан не стерпів та й по-

стукав у двері..

-Я дуже зголоднів і втомився. Пустіть до хати хоч перепочити, - благав він дядька, коли той запитав, що йому треба.

"А з далекого далека ти, сину?-" Я із України відповів йому Офан-Ще раз дядько, що мав на собі вишиту полотняну сорочку та полотняні штани, глянув на хлопця чіпким, трохи сумовитим поглядом і промовив: "Багато вас голодних новоприбульців тут вештається. Все ж серце не камінь, кожного, чим міг, рятував, то й тебе порятую," з цима словами запросив Офана до хати. Рятівник той був родом з Полтавщини і звався Матвієм Савичем Гоміленком. Крім своєї дружини Ізидори, мав ще доньку Оксану, що була вже на порі. Від господа - ря Офан довідався, що потрапив зовсім не до Монголії, а до Казахстану, а це селище лежить недалеко від засніженого Паміру. Хазяїн був добрим столяром і за підручного брав на працю Офана. В родині прибуду всі полюбили, а Оксана, що піднімала лагідно віночок подогастих вій і закохано дивилася на Офана карими очима, вже потайки готувала вишивані рушники. Одного разу Офанові примарилось, що він опинився на своєму подвір'ї. В тій дивовині десь взявся його улюблений кінь, що ступав тихою ногою. Він коло старої скорушини бив копитом землю, з-під якої, замість живої води, хлюпала кров. Поводи на тому огиреві були спушені, уздечка розірвана. Хоча б хто-сь йому мірку віса виніс чи джерельної води з цеберку напитися подав. Почав Офан шукати очима свого брата Сергійка чи свою сестрицю, щоб насварити їх, але на диво, нікого не міг знайти. Тоді щосили гукнув батьків. Лише кувик відгукнувся на його голос. З смутком підійшов до свого улюбленого гриваня, узяв повід до рук і заглянув у сизі зажурені вирла. -Я, коню, випив багато горя за час нашої розлуки. Скажи, а що з тобою трапилось?-

"Ти ж бачиш, Офане, що я так дожився, що вже не скакаю чвалом, а ледь ноги волочу, хоч і немає того кального шляху. Поверни свою голову і вслухайся у той глухий стогін, що лунає з саду. Знай, що його видає з себе в кублі жовна, в якій, як видно, розболілася голова, коли вона згадала про своїх новонароджених діток, покиданих у борщ голодними людьми. Радив я, Офане, твоєму батькові мене зарізати. Може б він хоч трохи ще на світі пожив. Заплакав твій батько лише гіркими сльозами: "Краще я вже з цього світу в могилу зійду, ніж тебе, мою надію, на те м'ясо заріжу..." Поспішай, хлопче, з тієї Монголії до себе додому, поки я ще маю силу копитом тобі хвіртку відчинити. Перед зворотною предалекою дорогою послухай моєї поради. Неодмінно навідайся до занедбаного болота і лише тоді, як на тій білині роса виступить. Пожуй жень-шеня і у те болото закинь вудки. На гачок спіймається тобі престара черепаха. Який би вона стриб не робила, нізачо її не здіймай з гачка, аж поки вона до тебе не заго-

ворить.Що б вона тобі не обіцяла, а ти стій на своєму, аж поки вона не дасть обітницю відвезти тебе до рідного краю... " Після таких слів видіння улюбленого коня зникло, і Офан прокинувся. Із-за кишляків, діткнуті місячним сяйвом край темнолугих околиць рясніли сузір'я.

Було чути, як у сні мекали овечки і плювався на упоні біля чинари з досади двогорбний верблюд.Свою долю Офан прирівнював до долі тих трьох звичайних дітей - сиріток, яких кошовий колись забрав з собою на Січ. Як пригадає він, одного звали Гордієм Саповичем, що згодом став отаманом. Другим був Олесь Раць, що водив у славі гайдамаків, і якого вороги біля Степової Гути убили. А третій був славний Семен Бондаренко, що пішов на Полісся, Чорнобиль, славне місто, воював і людьми графа Ходкевича греблі гатив. Могила героя стоїть між Заліссям і Запіллям, де по дорозі на Корогод Семена було катами страчено . А яка ж то доля випаде мені ?- роїлося у Офанових думках. Наступного ранку Офан поскаржився дядькові, що почуває себе недужим, та й не пішов з ним на працю мольдувати підлогу та дошки стелити. Оксана якраз учиняла гречаники. Офан покликав її :"-Оксанко рідна, -чи не знаєш тут десь якогось болота в цих околицях?" -Є таке болото,"відповіла йому дівчина.-Відразу за заростями чорніють непрохідні хащі. Там і є трясовина. Звідтіля лунає несамовитий вереск, встає полох і в зойках піднімається полуск. Нехай йому грець. Казали казахи, що там відбувалася на смерть війна між двома племенами жаб. Одне пиндюче жаб"яче плем"я заатакувало в тому болоті інше, і між ними й зав"язалася смертельна війна. Щось із місяць ті крагульці, лелеки та ворони жилилися вбитими та пораненими жабами. Кажуть, що сам шайтан в тому місці перебуває. А тобі навіщо те місце потрібне ?- запитала вона, як поправляла запуску на принальних стегнах. Офан, що накладав у торбу на дорогу харчів і довірився їй, та оповів те своє сновидіння. -Все ж раджу тобі до тієї трясовини не ходити, бо там такий гук лунає, тріскіт лине, що аж страх бере.- Офан був упертим в своїх задумах і Оксані нічого більше не лишилося, як із бодні внести сала та свіжого хліба і наладувати йому торбу на дорогу. Офан з тією торбою за плечима та з вудками в руці рушив до того зарослого болота.

-Вертаймося назад, поки тебе нечиста сила не звела з цього світу, -" Ти можеш вертатися, а я жодного шайтана не боюся і піду вперед, що буде то й буде". Вже без провідниці Офан розгорнув рукою густий зелений комиш і вийшов до того кувікового болота. Пожував чудодійного жень - шеня і на ледь прозоре плесо закинув свої вудки. Здригнувся, як почув те совине кувікання. -Невже це мене в такі молоді літа той кувік кличе до гробу ?- подумав він.- Ні, це сова плаче від того, що завжди на світанні сліпне і це перешкоджає їй донести свої жалі до самого Бога, - майнуло в парубочій голові. З першого разу Офа-

нові пощастило, бо на гачок упіймався чималий короп. Підбадьорений такою вдачею, він закинув свої вудки вдруге. Знову мигнув у воді накісток і потонув з поплавцем. Волосіння на вудці нап'ялося до краю, і рибалка почав шодуху тягти вудку до берега. Щось, видко, велике вчепилося за зазубня і заковизнуло до густих очеретів. Все ж Офан не дав тій рибині заплутати і порвати вудку і щосили сіпнув свою здобич. Здивувався, коли на берег витягнув велику черепаху. Цілий світ закрутився перед його очима. - От кого я зсадив з коня! - вигукнув він зраділо.

Панцир черепахи був покритий слизом і поділки на її вигорілому хребті вказували, що їй не менше триста років.

" Не впхай мене зарано в могилу, а краще здійми з гачка, " благала черепаха людським голосом. - Я обіцяю тобі стати в пригоді... -"

Офан тут же взяв її до рук і обережно зняв з гачка.

- Допоможи мені чимскоріше дістатися на своє подвір'я, - сказав їй Офан. Черепаха дивилася на його підсліпуватими очима і витирала об вологу траву свою поранену щелепу.

" Що ж, -" відповіла вона, " я не маю іншого виходу, як уволити твоє прохання, хоч мені опісля доведеться повзти роками, аж поки не потраплю назад у це болото. Коли зовсім стемніло черепаха і каже Офанові: " Відразу, як я залискаю, мов та блискавка, та засвічуся зеленкуватим вогнем, то ти не бійся, а сміло увіходь у мене і я вмить перетворюся в летючу тарілку. Не забудь, головне, того мішка з харчами захопити в далеку дорогу. " - Страшний стукіт залунав з того закутня, аж очерет і довколишня трава почала від ляку в'янути.

Оксана, що заховалася в лозах, дуже перелякалась, як летюча тарілка піднялася над опарем ставища, покружляла з хвилинку над чагаром і на великий вишині зникла. Десь опівночі Офан сховався з мішком за плечима на своєму подвір'ї. Летюча тарілка відразу погасла і перетворилася на його очах у велику черепаху, що безшумно поповзла у високий бур'ян. Офан ще не вірив у таке чудо, стояв там з роззявленим ротом, поволи зробив декілька кроків і відщепив колодку в хату. В світлиці пахло вогкістю, а з сволюку, замість вінків часнику й цибулі, звисав безсило кльоб. Догадався Офан, що того хліба ніхто не загнічував у печі, бо край ковбиці лежала купка холодного попелу. Офан відразу поліз на голу черинь спочити, бо почував після такої далекої подорожі втомленим. Замість подушки поклав собі торбу привезених харчів.

- Десь мої рідні до знайомих в гості подалися, що нікого в хаті немає, - потішав він себе думкою. Вже завтра, як розвидниться, то почну за ними шукати. Ледве гість заплющив очі, як почув біля лежанки якийсь шерех. Його лице зблідло, бо побачив домовика, худючого, прехудючого. В шуканні чогось їстівного він нишпорив по всіх ку-

тках хати. З нір повилазили чортенята і такі шерепні та бридкі, що гіс -
ть не міг надивуватись, з якого погорілля ця нечиста сила узялася.
Зненацька двері з присінку рипнули і на порозі з"явилася подоба
його батька з поворозкою в руці. Те виснажене тіло ледь тримало
всю в гнійних ранах шкіру. Чути було, як під нею тарабанять кістки.
- Думав я, сину, як той козак Польовий, до ста років дожити. Хай би і
мене повернули лицем туди, де красувалася церква святої Покрови і
Запорізька Січ стояла. Шкода, що так не вийшло, як то бажалося, і го-
лод звів мене, як і твою рідну матір. Щасливі були видко з села Га-
гова старі люди- Тимко Липка та його жінка Варка. Вмерли вони в
глибокій старості в один день, і їх в одну могилу і поховали. Пішла
моя старенька у тань голодного року відразу за твоєю, Офане, се-
стричкою. -

"А де ж" - крикнув з розпачу, - Сергійко? - Сергійко? - перепитав у ньо-
го батько. Набідувався він досить по чужих людях. Хотів тебе будь
що зуспіти і добре таки, що ти приїхав. Прошу тебе за матір і сестри-
чку, постав на наших могилках хоч залізного хреста. Не забудь за-
мовити по наших душах панахиду у тій церкві, що зветься Животво-
ряща Трійця. Там тебе священик немовлятком з кондійки христинив. -
Ще хотів щось сновида сказати, лише почало надворі сіріти і видко О-
фанів батько зник до тієї неочерканої могили. Розвиднялося і Офан
вийшов на подвір"я, де не почув з устрішся ластів"їних гнізд жодно-
го щебетання і з тією торбою за плечима пішов до стайні. Думав
хоч вдоволь наплакатись із своїм конем. На занедбаному возі лежало
сідло разом з хомутом. На долівці біля покинутого дишля валялись
кінські копита та у реп"яхах гнідого хвіст. Офан наплакався вволю
над тими кінськими останками і рушив вулицею шукати свого брата
Сергійка. Розшукав його в дранкою оббитій хаті якоїсь далекої рід-
ні. Вирвався квиль з його грудей, коли він виймав для нього приве-
зений аж з Казахстану хліб. Деяку дешицю з харчів уділив і тітці, що
прийняла сирітку до себе. Взятися удвох виконувати волю своїх бать-
ків. На цвинтарі біля глибокого рівчака Сергійко і показав йому ті
занедбані могилки. Хлопці на них змайстрували невеличкі залізні
хрести. Безжурний метелик привітно замахав до них крилами від ди-
кого куца гльоду.

- Це і є бідолашна душа нашої безталанної сестрички, - сказав сумно
Офан. Вона то й з"явилася привітати нас у вигляді того метелика. -
Довго біля могилок брата не лишилися, а пішли шукати за священи-
ком. Їм конче хотілось, щоб він відслужив по праведних душах пана-
хиду. Офан, замість понести колишньому владиці рунце на розжиток,
рішив віддати трохи хліба з пайки привезених харчів. Удвох з братом
Офанові вдалося намовити панотця, що працював столяром, відслу-
жити панахиду. А як церква була закрита роками, то Сергійко вліз

крізь розбиту шибку і відчинив дверцята у задній частині храму. Офан, що з священиком зайшов до середини оглядав страшну пустку. Крізь провалений дах так і блищало небесне цвяховане склепіння. Там, де стояла казальниця, на лівому боці стіни Офан помітив портрет на весь зріст якоїсь визначної особи. Майстром був намальований колишній гетьман, бо на столикові перед ним лежав пірнач, і оксамитова шапка. У верхній частині красувався покритий пліснявою вельможий родовий герб: на щиті, в голубому колі, троє золотих хрестів. Гетьман був одягнутий в біло-золотого адамашку жупан, на який був накинутий рожевого оксамиту плащ, оздоблений по краях соболями. Офан лише помітив напис під портретом, що то був намальований гетьман Іван Самойлович. Колишній священик наглив Офана і там край покритого павутинням і зарослого бур'яном вітраля почав правити панахиду. Панотець почав вичитувати напам'ять з "Добрилового євангелія": "якоже радується жених о невісті, тако радується писець, видя послідній лист", а від себе додав: "також печалиться священик, бачачи свою останню службу Божу..." Офан з Сергієм спостерігали, як одягнув він ризи, вицвілий епітрахиль, роздмухав кадило, взяв у руки мідного хреста і почав служити панахиду по Офановій рідні: "Нехай Господь прийме безневинних з їхньою долею у своє надро, - закінчив він панахиду. Офан із братом поцілували того хреста, подякували старому панотцеві і відразу з тієї церкви майнули на недалеку станцію.

- В Казахстані нам буде з тобою краще, - сказав Офан, щоб потішити Сергія. - Нудьга за рідним краєм хоч дійме нас до серця, все ж не задавить нас у тих безводних пісках. Покутувати будемо вкупі, а разом, як ти знаєш, і смерть не страшна. -

Отак Офан і забрав у той далекий Казахстан свого молодшого брата. Люди пізніше казали, що він із своєю жінкою Оксаною приїжджав відвідати своє занедбале подвір'я, ходив з своєю дружиною на цвинтар і там молився на могилках своїх рано померлих батьків та сестриці. -

НОВЕЛА П'ЯТА

Хитрому мірошникові вдається тієї самої ночі переспати з донькою та матір'ю.

- В одному селі, де народилися мої батьки, - почав Андрій, стояло самотнє подвір'я, розросле садом. У тій хатині, захованій у вишнику й жила собою гарна удовичка з своєю дозрілою дочкою. Називалася вона Мариною Приходько і була вона жінкою ручкою: припічок у неї був дбайливо підмазаний, білизна чисто поправа, пироги в печі загни-

чені та й підлога вчасно вимита. Донька її Катруся мала досить по-толї і була якраз на віданні. Любила вона хизуватися у свято в горжетці з чорнобурої лисиці, що її тонка морда блискотїла двома блискучими скляними очима на її високих і повних наснаги персах. Ще мати сама ніби та розквітла рожина в хатї, а тут і Катруся з уплетеним у волосся крокосом з світлиці у віконце виглядає. Казали сусїди чи просто жартували, що удовичка виглядала собою привабнішою за ту Ганну Борзобагату, яка не лише шляхтичів спокушала, а і звичайнісіньких козаків. А коли ми вже про неї торкнулися, то скажемо, Ганна Борзобагата, дружина воеводи київського, була сама родом з князїв Сокольських, мала титул княгинї Ружинської, і господарювала в єпископськїм маєтку в м. Володимиро-Волинськїм на Волині. А як у 1588 році король Сїгизмунд-Август видав грамоту на Володимиро-Волинського єпископа, і панові Федосїєві Лазовському, то останній не забарився з'явитися на чолї своєї гвардії та з численними гарматами заявити свої права на єпископські посїлости. Ганна Борзобагата тоді вночі з чоловіком на конях втікає з Володимира-Волинська. Відома Ганна також, що після смерти єпископа, свого батька вона вийняла з скрині, де зберїгалися церковні речі, хреста золотого, і продала його за тисячу червїнців. Прогдала вона також дорогий єпископський одяг, церковні книжки в шкіряних оправах, що були виконані і оформлені із сторінками та заставками майстрами "злотописцями". Чужоземним купцям з Данцігу вона продала сїянограйний смарагд, що прикрашав ікону Богоматері в Ружицях...

Спільного Марина Приходько мала з донькою того луцького владика Йони те, що одна і друга мали з однаковими прїзвищами коханців. Новїтній Олекса Жоравницький був уже не шляхтичем, а собї мірошником, і не мав жодного брата, щоб вчиняти з ним бїйку за якусь там полюбовницю. Люди про того мірошника Олексу всяко говорили. Зліязики казали, що, мабуть він знається з нечистою силою, бо в своєму млинї вмїє заворожувати щурів та пацюків. Крім молодичок, любив він часто в зальотї із собою ту пляшку горїлки - перваку захопити. Щодо роботи, то найбільше йому в млинї привалювало відразу після звожаю. Дядьки не гаяли часу на молотїння снопів і привозили те святе зерно молоти. Його млин був всередині обсипаний борошном, включно з поставом, бантинами та всіма закутками. В Олексинїм млинї помїст виглядав, як запорошений снїгом сад. Коли до нього дядьки везли те збїжжя молоти, то на полі в ту пору жодного шару полукїпків не залишалося. Лише де-не-де той окид визбирувало спїзнїле птаство. Цїлий день собї Олекса Жоравницький, що знав про існування свого відомого предка, в тому млинї корячком постукував по жолобку, щоб швидше борошно в засїки падало. Його новї, з одного гебель-

ка зшиті чоботи, які він узув, замість старих ізморщених шкарбанів, були геть обнесені тією білою потерухою. Не раз Олекса сідав на східцях вітряка перепочити та послухати, як там на подаку двиготять та гудуть помости. "Видко,"-мислив мірошник, "чорт ніяк не може угамуватися, бо за цілий вік не міг насадити жорен, а також звести рамена крил. Це все завдяки тому, що крила і те каміння мають форму хреста, тобто знак, що його куцань, як і всяка нечиста сила, як того вогню, боїться. Ту роботу з камінням та крилами і виконали за нього люди."

Сьогодні Жоравницькому кортіло чимскоріше майнути з того вітряка до тієї Марини-удовички. - Все ж міркував він, не несу я до неї якоїсь королівської грамоти, як то колись піднесли підручні Красинського у Володимирові-Волинському єпископові Феодосієві, який приспішив із утренею, в єдину мить вискочив з посохом і ним побив до крови Ермолая Синицького. До Марини я несу лише горілку та борошна, щоб її Катруся смачні палянички пекла. З такими дарунками непоб'є й не вижене вона мене. Дякувала мені Марина за добрий у-молот, а також за те, що одного разу до поламаної канапи я ніжку праймастрував. -

Все ж Марина Приходько лишалася запалистою, і якщо мірошник клав, куди не слід, свою руку, то відразу, як та дівчина, паленіла і відкидала її з такими словами: "Ти думаєш, що я тобі Ганна Борзобага-та, що твого предка на цілий світ знеславила? Нічого, Олексо, про мою заплаву й не думай, бо мені грішити нема чого. Я вже маю доньку на віданні."

Її слова мірошник і взяв в утямки та міркував, чи він там серед тих жінок утримається, як той поставлений строма сніп стояти, чи від пориваннях вітру впаде снопом додолу, що залишає як окид для птиці свої колоски.

Мельник, щоб відвести тугу від серця, випив оковитої на дорогу та й не зчувся, як в тих роздумах і задрімав. До нього крізь дошки, де проросло жито, з'явився справжній куцань, обсипаний борошняним пилком.

- Колись твій прадід Василь Михновський з боку твоєї матері, що також молов людям зерно, обвинувачував в селі Мишківці бабу Орину, ніби вона для свого чаклунства жито заломлювала, і кликав її відьмою. Признаюсь тобі, що то не її була вина, а моєї прабабки. Але не ради цього я до тебе навідався. Хочу дати тобі пораду, як ту вдовичку, що високо несе голову, і дочку обхитрити. Коли випишся добре, то візьми пук соломи та зроби собі крутеля. На цьому подаку переплигни його три рази. Тоді твої бажання і задуми сповняться. Даю тобі ширю пораду лише тому, що ти добрим завжди був, свиней від млина прутям відганяв і сала з торбини не виймав, щоб ним мене дратувати. Я

за те сало одного разу так розгнівався на якогось дядька, що той шмат солонини в його руці зі злости в бридку жабу перетворив. Не дра- туй, Олексю, вітрів, що дмуть з широкого поля. Бо як розгніваєш їх ще раз, то вони перестануть тобі в твоїй роботі допомагати. Помос- ти в твоїм вітряку ще дужче проростуть житом, а люди забудуть стежку сюди...-

Протер мірошник з дива очі, глянув довкола і нікого ніде не помітив.

- Так ось чому в мене в тих розтавлених на озері ятерях ті гузирі не погнили, і всіляка риба знову крізь дірки в куширі не повтікала.

Доброго, як видно, я собі опікуна придбав. А ну давай зроблю все, що той куцань радив мені в сні, до чмиги. -

Із жмута свіжої соломи Олексю скрутив собі крутня, очеркнувся на помості ним через голову аж три рази. Спересердя опісля плюнув, аж піт у нього рясний на чолі з'явився. Вже вечоріло, як він зібрався до вдовички з борошном та двома пляшками перваку.

- Добрий вечір вам у хату, - привітався мірошник. "Доброго здоров'я", - сказали удовичка й донька. - Сьогодні я такий був перевантажений у тому млині, що зрання і крихти в роті не мав. Будь ласка, хоч перепі- чок хай Катруся напече. -

А як перед тим мірошник приніс до них чималий кусень сала та пару десятків яєць, то удовичка і заходилася з своєю донькою вечерю на всіх готувати. Не полінувалися жінки з принесеного борошна й перепічок напекти. Зашкварчало на сковороді сало і яєшня була гото- ва. Вдовичка заходилася з печі горшки рогачем виймати та на стіл вечерю подавати. А що вони завжди й самі були напівголодні, то жваво всілися з ним до столу. Насипала Олексю Катруся тарілку локшини в молоці, а мати поставила перед ним крім перепічок, ще миску деру- нів зі шкварками. Мірошник одно тільки й робив, що доливав горілки доверху дочці та матері. На довершення він і впоїв тих виснажених жінок і сам прикинувся п'яним, як нічка. Надворі давно вже стемні- ло, і відданиця, що трохи протверезилася, запитала матері: "Що ми з мельником робити будемо? Цілий вечір гугонів, ніби ті жорна на по- ставах, а це бач, як той кабан, біля столу захріп. Де ж ми, мамо, цьо- го п'яного пелеха покладемо?. У нас лише одне ліжко на двох."

- Справді, похопилась удовичка, - долі його на бараниці чи на вереті класти не слід, бо ще йому пацюки вночі вуха повідгризають. Будемо відповідати, халепи не обберемось.

Заклювалася в мене думка взяти його та й покласти до нас усереди- ну на ліжко. Однаково мірошник п'яний удрізки, 'то не стане на тій метці нанизаних в'юнів рахувати. А якби надумався до якої з нас руку класти, куди не слід, то так віддубцюємо, що він і десятому тієї доро- ги закаже. Цей Олексю такий, хоч у вухо бгай, і немає чого нам п'я-

нюги боятися. -

Донька, що вагалася щось перечити, нарешті, вимовила: "А що, мамо, як у його в п'яті почне ворухитися те верло?" То ти встань, та візьми цеберко холодної води та й вилий на те місце, щоб дишеть у нього розкис. Коли ж мірошник захоче собі піти до вітру, то хай іде собі к чорту; ми тим часом присунемося одна до одної, а він хай лягає скраю. Треба цьому бусурменові годити за те борошно, щоб бува не відвернув свого серця від нас. Лише немає чого йому тією таємницею потурати, якою нас, нівроку, жінок природа нагородила. Одне пам'ятай, що дурному і п'яному завжди сниться печене поросся. Катруся вислухала те материне напучання й допомогла їй валахкуватого мірошника з-за столу приволокти до ліжка. Зняли з нього чоботи та й так в одежі й поклали до ліжка, а самі погасили світло, роздягнулись та й лягли по краях. Нічка була справжньою куйовдою. Нічого й на протягнуену руку не побачиш. Олекса спочатку в безгомінні між двома жінками, мов задеревенів. Прислухався лише, як по хаті гуде комар. От мислив він, летить той комарик, і в леті кує собі об повітря крильця. А чи вдасться й мені цієї ночі, як тому комарові, ті крильця своїх мрій вприпуст покувати? Чомусь пригадався йому гадяцький протопіп Федір Лисовський, що був родом із Стародуба. Які йому гадяцький полковник Іван Черниш лише обвинувачення не підшивав, все ж меткий Лисовський виходив із води сухим. Зійшло і те, що вкрав у гадяцького сотника Тимофія Лукашевича коня і його в Стародубі пропив, а в погребського козака Матвія веприка годованого. Вдалося йому не лише згвалтувати одну попадю, а і викрасти дочку багатого стародубця Степана Улезька. Чернігівський архирей визнав шлюб незаконним і наказав йому бути ченцем, а їй доживати віку черничкою. Все ж Федір Лисовський якось з цієї халеми викрутився і став сотником Новгорода - Сіверського, де одружився вдруге і тим нажив собі запеклих ворогів, що прискорили його кінець. От була людина, - думав мірошник, не побоявся в ті часи навіть попадею поласувати, то чому ж я буду на цю ласу вдовичку і на її дозрілу дочку дивитися? - Отак він міркував аж поки Катруся, що лежала з правого боку не заснула. І закортіло йому ту віддаль від пупа до кичиринки долонею у дівчини поміряти. Здавалось Олексі, що там ростуть фіялки, конвалія та пахне свіжим сіном, якого чабани накладають вівцям за драбинки в пору, коли кетяги барвистих зірниць розсипаються кольорами грайливої веселки. А в цей час, коли мірошник про таке мріяв, Катрусі манячить дивний сон. Здавалось їй, ніби вона опинилася при якійсь нагоді в зеленому полі. Там побачила, як гукав на свої волики ратай, що орав нивку у солом'яному брилі. Зупинив свої волики з досади, що в нього в плузі поламалася поличенька, а ті заборозники притупились. Поклав того плуга на надсад,

запріг худібку до воза та й гукнув на Катрусю, щоб сідала. Сяйнула в неї по душі іскра, коли ратай ненароком її стегон торкнувся. Якесь незнана радість розлилася з млостю по її молодому дівочому тілі. Перетворився ратай на її очах у вівчарика -птаха, а віз з воликами втілювався в зелену діброву, а сама Катруся в запашне розквітле трійзілля. От той вівчарик -птах і злетів те квіття дзьобиком пестити і крильцями пилок з квіточок оббивати, та срібною рососою свій сніданок запивати. Не встигла дівчина опам'ятатися, як він спурхнув і полетів собі геть. Прокинулася Катруся в ту мить, коли мірошник перелазив через неї, піти за хлів. От у її думки вкралася підозра, що мельник обдурич її. Все ж рішила не зачіпатися з ним, щоб ще більшої не доскочити біди. Також не виявила вона свого сорому перед матір'ю, дарма, що ліктем розбудила її.

"Мамо," - пошепки сказала Катруся, -"я і ока ще не змикала в чеканні, поки той ледацюга до вітру піде. - А це добре, що пішов. Присунься ближче до мене, хай біля тебе лягає скраю."

Мати без жодного підозріння присунулася ближче до донечки, і не пройшло й декілька хвилин, як дала хротака. Олекса, що вернувся знадвору намацав вільне місце на ліжку, ліг собі спокійно, мов нічого не трапилось біля вдовички скраю. От він і почав обмірковувати, як би його цього разу тієї вдовиної сити скоштувати. А тій Марині і наснилося, ніби сизокрилий голуб пірнув бравурно з небес й досягнув того найглибшого місця в річці, узміну. Виринула птаха з тієї купелі і вода знову стала спокійною, наче від виплеску на плесах уранці шуки. Ще вдовиці снилося: стояла вона в човні та рвала дочці на віночок білих та жовтих лілей. Десь з омшаника вилетіла скаль підшукаати відповідного місця для рою. Спостерігала вона, як бджолиний рій хотів залетіти в дупло, що чорніло на високому дубі. З того дупла й вилетіли дикі бджоли і звели з непрошеними гостями справжню бійку. Непрошені бджоли пропали слідом за тим сизокрилим голубом. Не встигла Марина своїх думок зібрати, як звідкілясь напливла хмара, закрила собою рум'яне та веселе сонце. Хвилі, що звелися на тій річці, почали того з нею човника хилитати та підкидати і так високо, що вона злякалася, щоб з нього не випасти і не втопитися у тих роз'ятрених хвилях. На цьому вдовичка й прокинулася. Тоді якраз мірошник удруге злязав з того ліжка і шукав у сніни дверей, піти до вітру. - Видко, Олекса, навмисно прикидався п'яним, щоб мною поласувати, - майнула в її голові думка. Починало сірити надворі і вона розбудила Катрусю з такими словами: "Вставай доню, візьми з-під припічка верчика та ним розпали в печі. Та не забудь відсунути каглянку, якою я перед сном перекрыла димохід, щоб тепло з хати не втекло. Напечи паляничок з борошна, що нам вчора непробудимий п'янюга приніс. Десь він той вахлай пішов за хлів. Побач, чи він, як злязав з

нашого ліжка, в темряві не побив той десяток яєць, що там на столу лишився. Чула я, як сп'яна він верзюкав про ту квітку трой-зілля, з якої в багристих проблесках світанку смакувала залітна птаха. "Донька відразу стала підозрівати, що мати хоче поглузувати з неї, та й каже: - Добре, мамо, я піду та підпалю в печі, напечу тих паляничок та насмажу яєць на сковороді. Поснідаємо ми удвох без того вухлая, бо, як гляну на нього, то так мені з душі й верне. Краще, щоб більше тих чорних хвиль не бачити, що човника до кошлатих хмар у розгнівану непогоду підкидають. -

З цима словами Катруся встала з ліжка і пішла до печі сніданок готувати. Тим часом мірошник ішов за хлів і також замислився над тим химерним сном, що йому вночі спати не давав. Приверзлося йому, що він бив в якомусь монастирі край високого стовпа у міцне било, а воно лише вгиналося і видавало з себе приємні звуки. Опісля верзлося йому, що потрапив він у Святовознесенський дівочий манастир, що лежить поблизу села Крехаєва біля Козелець. Там до нього підішла інокія, що була племінницею Мазепи і називалася Маріяною Витославською. "Поможи, козаче", - звернулася вона до нього прибрати урожай з поля. "От він і почав снопи на вила нанизувати та їх на залому кидати. Від тієї роботи він, бідний, аж стомився. Пізніше молода ігуменя послала на грядки, щоб він з довгою свеклою буряки серед капусти висмикував. Порався він довго і ніяк не міг розкумекати, де ті буряки кращі, чи в самому крузі, чи на низу. Замислився він над тим, для чого йому та панна Маріяна таку роботу задала, і не зчувся, як повсковзнувсь та з тієї кладки й упав у глибокую яму, куди вдовичка з донькою не один місяць трудилися. Ледви живим викараскався з тієї кльозетної ями.

-Враг його матері, -вилаявся мірошник. В такому вигляді нема чого на сніданок до вдовиці вертатися. От Олекса й шмигнув у безвиході до річки. В непочатій воді швидко обмився, але вертатися по свою шапку та чоботи в такому вигляді він не рішався. З якогось страхопуда на городі зняв подерту сорочку та діряві штани і пішов упрост бадиллям до свого вітряка. Там на подаку розвішав свою мокру одягу, а сам одягнув те дранття. Почала його гризти досада, наче ту скотину по дорозі мужа. В чеканні, поки його штани й сорочка просохнуть, він і задрімав. Тут і з'явивсь у сні до мельника куцань.

-Ну, що Олексо, -сказав йому чорт. -Бачив я, як ти з тієї удовиної учти вертався. Донезмоги з перевтоми аж валився від вітру. Видко ти на її тому полі з тією возовицею цілковито впорався. Доведеться тобі цілий рік у мене задурно працювати. -

Як почув таке мірошник, то й каже, ніби крізь сон: "Не буде діла і не допікай мені до живих печінок, бо як схоплю тебе за барки, то відіб'ю тобі всі бебехи. То через тебе, як я бачу, мене на тому вдовиному

ліжку крутило й термосило цілу ніч ще гірше, ніж на цьому підтоку. Коли ж ти ще раз попадешся мені на очі, то я двох свинок прив'яжу в своєму млині і вони тебе своїм духом задуть. Якщо й це не допоможе тебе позбутися, то поставлю Богові свічку, щоб він закарував тебе у кобилу, яку я не завагаюся запрягти до воза."

Побачив куцань, що попався за масляні вишкварки, заплакав з досади і безпач зник з того млина безслідно. А мірошник почекав ще трохи, поки сорочка й штани не висохли, змолот приїжджим дядькам з пару лантухів зерна, допоміг їм від того коша мішки з борошном на перебаси брати і зібрався до вдовички по свої чоботи та шапку. Марина знала, що той бабій по свої забуті речі перед вечером завітає, то й виставила їх на східцях ганку. Зрадів мельник, як побачив свої нові чоботи й шапку. Відразу їх узув, узяв до рук шапку і вже взявся за клямку двері в присінок відчинити, а вони замкнені. Підшов до вікна, коло якого й сиділа в кофтині волошкового кольору гіпюру обдурена вдовичка.

- Добрий вечір вам, - привітався він. Оце вчитав, що в 1717 році в Кам'янці відбувся суд між двома шинкарями, паном Маньковським і Колецьким. Шинкар Колецький пустив чутку ніби дружина Маньковського переманила до себе в шинок усіх відвідувачів. Такого успіху вона досягнула тим, що тримає під бочкою пива шматок вірвовки, що здобула від ката після того, як він повісив людину. Видко якась чаклуня шматок того зашморгу підклала і під ваші двері, що вони лишились для добрих людей замкнуті. Правда, якби я був тим гетьманським слюсарем, як той Олексій Лопата, то знайшов би спосіб як їх відімкнути, а так боюся, бо не маю за собою не лише підтримки гетьмана, а й нижчого йому рангою чернігівського сотника Любецького. -

Спочатку вдовичка на його слова мовчала, мов гаву ковтнула. А потім їй наче хтось жарину в серце кинув, розхвилювалася не на жарт: "Ти, гевале, випив вчора так багато, що ще й досі не протверезився. Не дивно, що такі дурниці плетеш. Хміль тобі так затуманив голову, що не пам'ятаєш, як цілу ніч тут, як свиня, біля мого порогу ночував. Не будемо наші взаємини виносити на люди. Краще не робися тим гетьманським слюсарем і не прирівнюй мене до шинкарки Маньковської, а йди своєю дорогою. "

Обскубла йому Марина добре чуба, а він на теє випікання очей хоча б тобі вусом моргнув.

Бачить, що йому до вдовички не доступитись сьогодні не на жарт, - відповів: - Може й твоя, Марино, правда. Лише шкода й гадки нам на себе гнів класти. У мене таємниця та, що я тебе любив і любити не перестану. - З цима мудрими словами мірошник і посунувся з вдовиного подвір'я. Аж через шість місяців вона помирилася з ним і пус-

тила до хати. Тоді якраз віддала Катрусю заміж не за якогось там гетьманського слюсаря, а за сільського коваля. Олекса ще не раз носив борошна на палянички, хоч ще довго вдовичка не збиралася йому вішатися на шию. Пізніше вони й одружилися і не раз сміялися з тієї пам'ятної ночі, коли він на тій кладці за хлівом підсковзнувся і не прийшов поласувати тими паляничками, що спекла Катруся... -

НОВЕЛЯ ШОСТА

Дівчина стає від великого горя черницею та знаходить собі чесного хлопця.

-Звали ту дівчину Агатою Захарченко, - почала Алла, - і вона мала нареченого Онуфрія Носача. Одного разу заночували закохані в стіжку пахучого сіна. Цілу ніч не давала їм спокою сова, що плакала з темряві. Хлопець називав свою кохану винозіркою, що скотилася з небес і перетворилася у винижену дівчину. - Колись в давні часи, - говорив Онуфрій, волинський князь Юрій Несвицький писав, що взяв собі за жінку панну Настасю і як посаг за неї її батько Іван Мусята дав йому 15 кіп, як окуп, а князь, як переспав з нею і переконався, що вона була чесною, записав княгині Насті на своїй дідишні аж триста кіп грошей разом з селом Заборолем та іншими посіlostями... А я тобі, Агато, відписав цієї пам'ятної ночі найбільший скарб, якого маю, це власне парубоче серце. -

" Я правда, " - відповіла йому Агата, не маю того посагу, що мала панна Настя з дому Мусяти хоч мріяла вибратися на покіс по калину і зустріти на стежці доброго духа - лісовика, що інколи перетворюється в суху вербу. Тим, що народилися в квітні, він дарує золотого персня з трикаратовим алмазом, що є символом світла й дивочої цноти. Смарагдового персня, що приносить щастя в коханні, одержує дівчина, яка народилася у травні. А як я народилася в жовтні, то від того доброго духа розраховувала дістати в подарунок золотого персня з опалем, хоч знала, що цей камінь означає неприємність. " Оповідала Агата своєму судженому історію про дружину князя Яна Сангушка Ганну з дому Ледухівських. " Одного разу до Заславського замку завітав старий жебрак. А як княгиня з князем були милосердні до кожного, то вони не обминули своєю ласкою і жебрака. Якраз в той вечір князь і княгиня давали у розкішних залях для вельможного панства баль. Той жебрак набрався відваги і забавив поговорити з княгинею наодинці. Він сказав, що має оповісти їй надзвичайну таємницю. Княгиня згодилася вислухати його. - Шановна пані княгине, - почав був жебрак. - За ваше пикування бездомним старцем, мені би хотілося також добром відплатити вам. Хай бу-

де вам відомо, що недалеко від вашого замку лежать руїни забутої фортеці. Там в глибокій підземеллі захований скарб, що може допомогти вам збудувати три такі замки, як цей Заславський. Лише попереджаю, що ваш замок і ціле місто згорить, коли ви почнете до того скарбу добиратись." Княгиня порадилася з найближчими до-радниками двору та князем і рішила довіритися тому жебракові. За містом, куди княгиня з своєю челяддю рушила, вона натрапила на столітні руїни. Керував розкопками бездомний старець. І тільки штилі та кирки глухо задзвеніли об стінку замуваного склепу, як над містом з'явилися вогненні язички і стовпи диму. Люди кинулися гасити пожежу і припинили ті розкопки. На місце того залятого скарбу рушило з хрестами духовенство. - Копайте далі, - кричала княгиня на підручних. Хай все згорить, а я таки до того золота докопаюсь. - При наближенні хресного ходу той жебрак, мов крізь землю провалився, а пожар, що охопив крайнеба, відразу вщух. Тоді люди і княгиня Сангушко і всі присутні догадалися, що той старець був ніхто інший, як чорт...-

Ще і ще оповідала Агата різні історії на тому пахучому сні. Споглядали закохані красу небесного світу та удвох рахували зорі. Кувіків плач був даремним, бо її Онуфрій на другий день дістав повістку з военкомату. Поливала вона в той час красольки, чорнобривці та малъви, коли почула таку неприємну вістку.

"Весілля доведеться відкласти, аж поки я не вернуся з війська," - промовив Онуфрій, що прийшов попрощатись.

"В моєму серденьку не заросте стежечка, вгаптована твоїм щирим коханням. Ніколи я не мав на думці звести тебе з дороги й покинути. Живи, Агато, надіями на те, що в нас буде на столі плетений коровай, і такий гарний та пухкий, як те літне в полудень сонечко. А що до моєї туги, то вона за тобою ростиме весь час, ніби той хміль за ворітьми. Ятриметься в тій тузі наш утрачений рай. Хай мене Бог скарає, коли я лише порушу свою обітницю і не одружуся з тобою."

- Як би ти, коханий, міг зазирнути в мою дівочу душу, то в ній би побачив ту блискучу сльозу, яка і в розлуді не втратить свого блиску. Бути їй подібною до вечірньої зіроньки, що світила нам на виноколі та нахилилася гілкою достиглої калини над тим стіжком сіна, де ми були п'яні від кохання. -

"Повір мені, Агато, що блиск тієї вечірньої зорі ятримить моє наболіле серце у тих далеких походах на чужині."

Дівчина після його палких слів уже не плакала, а лише уявляла ту ніч, що вони провели на лузі серед рясного талабану й терличу, одурманені пахощами сіна.

- Не впадай лише у велику тугу та відчай, - сказала наречена. - Перепілюю літатиму до тебе серед ночі в шуканні за нашим щастям на

тім покритім осінню мрякою шляху. Коли народиться у нас дитина і почне вклимляти мою самоту, то я якось із нею ту біду перебуду в чеканні твого повернення. І ти сам знаєш, що мої батьки не є тим по-дружжям Вербицьких, яких колись оскаржив до овруцького горожанського суду шляхтич Василь Виговський. Вони ж то зговорили за нього доньку, яка навіть обвінчалася з ним, все ж весілля не відбулося, бо батьки віддали її замуж за когось іншого. -

Ніби у сні Онуфрій вийшов з подвір'я Агатиних батьків, а його наречена ще довго слізьми поливала на городі ті квіти.

"Чому ти, дурненька, за тим рекрутом так тяжко побиваєшся? , - нарікали її батьки. - Ще ж йому сира земля тих дверей не залягла, ще не покрила їх зеленим дерном і того віконечка не заклепила? Хіба ж він один у той незнаний світ вирушає, чи його єдиного в те військо беруть? Чим більше того світу впізнає, тим більше за тобою та за домівкою занудьгує. -

Примирилася Агата з думкою, що не скоро свого миленького побачить, та усвідомила неможливість повернення на ту минулу рахту для допиття медів.

- Все ж подумки, - сказала дівчина, - те ярмо кохання солодше від меду і я його ніколи не відцураюся. - Тіло моє зазнало спокуси людської насолоди, таки колись згниє. Може дасть наснагу калиновому кущеві, на якому поведе розмову зі своїм судженням вертлива синичка. Все друге є лише марнотою часу і довгим постом, а серце чекає на воскресіння світла, з вірою, що ще кохання в ньому палахкотитиме непогасним полум'ям чистоти. Колись, давним давно, - міркувала Агата, Волинської землі князь на ймення Іван Буремський дарував своїй молодій князівні Марії Гулевичній " по добрій ночі " в нагороду за її цнотливість золотого ланцюжка. Мій же Онуфрій подарував мені своє серце і я його любитиму до скону. Нема мені чого гріх супроти Бога брати, бо я йому Онуфрієві віддалася з любови. -

На вербну неділю Агата з посвяченою вербовою гілкою вернулася з церкви додому, поставила її в глечик з водою та й споглядала ті пишні котики, що прокидалися до життя. Хотілося їй у цю блаженну мить свого Онуфрія бачити. Вона б йому не лише ту вечерю на стіл поставила, а навіть би запилені кирзові чобітки з ніг скинула. Не забула б покласти під заповолоччю шиті подушки полиневого віника, і так би удвох з коханим чоловіком спала б непробудним сном. З тих пір, як віддалася йому на сні, дівчина виявляла занепокоєння. - Що я буду робити з тією дитиною, що народиться на світ? Злораді люди почнуть по кутках шептатися і раді тими обмовами мене, бідну, під меч положити. А те, що дитина б"ється під моїм серденьком, то це ж діло благавістя. От зрадіє Онуфрій, як з війська вернеться додому. І нема чого ту мичку каяття прясти. Колись би мене за ту дитину

живцем у землю закопали. Не ті часи. Хоч і зробила переступ та Господь мені суддя. - Не буду я ту новонароджену дитину губити, як то колись на Волині в місті Вижеві Параска Вовчик зробила, що придбала її від Івана Смоляра. Задушила також своє дитинча селянська дівчина Палажка, що нагуляла з двірським пастухом пані Яремхівської, яка мала свій маєток під Ковелем. За цей свій негідний вчинок закохані і заплатилися страшною смертю; їх було заживо зарито землею і пробито осиковим кілком. -

Незабаром у Агати народилася добутня дитина, яку вона відразу увела у віру, і як та була донечка, то назвала її Клавою. Понесла вона свою донечку до копанки купати. Те немовлятко висковзнуло з її рук і втопилося. В stodолі батько Агати орудував уміло стругом та сокирою, тесав дошки на дитячу труну. Цілою ріднею на цвинтарі ту дитину й закопали. Хтось їй сказав, що одного разу жінка з немовлям на руках та з своїм чоловіком їхали з Вишгороду по Дніпру до Києва. Так само, як і в неї, дитина в тієї жінки висковзнула з рук і упала у воду. Знайшли її живою наступного дня в київській Софії. Те врятування з хвиль немовляти було приписано святому Миколаю - чудотворцю. Ця подія і була зафіксована під склепінням собору на стіні, якраз, де є дзвіниця. От і рішила Агата сходити до Києва і в тому соборі святої Софії і помолитися до тієї ікони. Здавалося їй, що коли якась бджілка відіб'ється від рою, і літає садом на весні самотньою, то то літає душенька її утопленої донечки. Не раз вона чула дитячий плач серед ночі, прокидалася, підбігала до спорожнілої колиски і заливалася сльозами. Пізніше, як сходила до Києва, той дитячий плач перестав її турбувати. Не пройшло і малість часу, як викликали телеграмою з далекої Камчатки Онуфрія, щоб приїздив на похорон свого батька. Прибув він на велику силу, як уже батька поховали і поминки справили. Солдат пішов до Агати, де й довідався про ту трагедію з дитиною. Від розпуки він поважно захворів і також Богові душу віддав. Від його заквітчаної труни Агата не відходила ані на крок; виплакала всі свої сльози, стояла непорушно, без жодного нарікання на свою безталанну долю. Ця сумна подія трапилася на свято Преображення Господнього, що припадає на шостого серпня, тобто на Спаса. Хоч утратила бідна Агата всі сльози, все ж не втратила із свого змученого серця краплин любови. Для земного життя тримав її Дух, що творить у серцях милосердя і прощає іншим людям кривди. Зацікавилася вона жіночими монастирями з твердим переконанням стати черницею. Так вона довідалася, що в тепер уже знесеним Йорданським жіночим монастирі Києва перебували аж три сестри святителя Дмитра Ростовського, що був колись ігуменом київсько-Кирилівського монастиря, а саме: Панфілія, Хевронія та Параска. А в жіночому Фролівському монастирі, який був об'єднаний з

Вознесенським з незапам'ятних часів перебувала стариця Нектарія в світі княгиня Наталія Довгорукова. Крім неї, там же спокутувала свої гріхи княгиня Милославська, що була ігуменією в сиву давнину. Можна ще тут згадати інших визначних черниць, як графиня Головина, княгиня Горчакова та дружина київського губернатора, графиня Апраксина. А як залишився з усіх тих вище згаданих жіночих монастирів відчинений тільки Фролівський, то туди Агата і направила свої кроки.

Вільного від монастирських обов'язків часу Агата лишала свою келію і йшла збирати пожертви на потребу святої обителі. На дні своєї вистражданої душі молода черничка мала досить захованих скарбів, які ніколи не блідли і не старилися. Вона вмерла для земних насолод та воскресла своїм духом і добровільно одягла на себе те солодке і приємне ярмо, що ми називаємо вірою. Бо в святому письмі про це ясно сказано, що не хлібом єдиним житиме чоловік на землі. Одного разу черниця Агата збирала милостину і на її смиренний вигляд та вроду звернув увагу один молодий чоловік, що був ще парубком. От він і зачепив її, ніби ненароком на розмову.

- Дозволь мені оповісти про двох черничок Фролівського монастиря, що були в нім задовго ще перед тобою. Одну з тих черниць звали Феофанією, а другу Антонідою. Подали вони скаргу в магістрат десь в кінці літа, що в них так звані ратні люди на подолі вихопили з возів коштовні речі. Так у Феофанії пропала чорна ряса, що була оздоблена білими смушками, коли ж у Антоніди був украдений кунтуш, підбитий сибірками. Було спіймано тих солдатів, що ті речі в черничок покрали. Ними виявилися Яків Скотина, Кузьма Ротозій та Яків Жук. Тих ратних людей, що скривдили черничок, було покарано, а знайдені крадені речі повернуто потерпілим. Цікаво, щоб ти робила і куди б подавала свою скаргу, як би я осмілюся не того вишневого кунтуша в тебе вкрасти, а тебе саму? -

Від таких сміливих і навіть зухвалих слів молода черничка трохи розгубилась, все ж підняла на нього від здивування очі і відповіла: "Я бачу, що ти думаєш, що на опадці краще житечко родить, ніж де інде. І навіть якби так, то не надійся, що я тобі дозволю його столочити. Я знаю, що ти став сміливий на слова, бо почув історію про одну черничку, яка ціле літо скидала свій габіт, переодягалася в світське вбрання і завжди перед вечером йшла берегом над водою в будинок удівця - священика і там ночувала. Так знай, що в мене такого нема." "Зовсім не для того я тебе зачепив, і коли я не так висловився, то, будь ласка, пробач мені. Хоч я тобі і нагадую ремеза, що кладе гніздо при верхів'ї ріки, все ж я не зацікавлений, щоб ти на мене гнівалася. В тобі я уздрів проблиск світла, що випромінюється в моїм серці. Дозволь мені Свиридові Готвині, хоч пару хвилин, побути з тобою

на самоті, і я знайду для своєї душі спасіння."

- Числюся нареченою Ісуса Христа не для того, щоб ту дану йому обітницю зламати. -

"Зацікавився я ще тобою тому, що в нашій родині зберігається портрет не лише Сосницького сотника Дем'яна Оболонського та його дружини, а і хрест золотий, якого їй подарувала Катерина 2-га, коли проїжджала через Глухів на Київ. Марія Оболонська доводиться мені прабабкою, а той золотий хрест імператриця подарувала із бочкою червінців, а також з двома на річці Сулі селами, лише тому, що та моя далека родичка мала подібність з матір'ю Катерини другої. Своїми рисами обличчя, ти дуже нагадуєш ту дружину сотника і мені б хотілося, щоб ти наочно переконалася в цьому. Крім того, я б тобі з охотою подарував би того золотого на шию хрестика, якого носила моя прабабуся, як величний дар російської цариці. -"

- Дякую за таку великодушність, - відповіла йому черничка. Сумно мені признатися, що мою зірку хтось жорстокою і безжалісною рукою змахнув з небес, яка вдарилася об землю і перетворилася в попіл. Нагадую я собою ластівку, що верталася до свого гнізда, яке лежало поміж кроквами в клуні, і впала мертва. Зірка, що скотилася з небосхилу більше не засяє мені, а убите пташенятко не защебече, щоб звестити мою душу. Все ж дякую за запросини... -

Щось через пару місяців Агата і навідалася до Свирида, бо цікава була прирівняти себе до того портрету дружини сотника Дем'яна Оболонського. Вона аж скрикнула від подиву, що той старовинний портрет був ніби списаний з неї. А як Свиридові батьки недавно помирали і він у великому будинкові жив самотнім, то вона після того, як жіночий монастир був зліквідований владою й рішила переселитися до чесного хлопця. Він їй своїми думками й гідною поведінкою припав до серця. В рідне село, де вона зазнала стільки горя й розчарувань, вже не мала бажання вертатися. Вийшла вона із сану черниць та з Свиридом, що подарував їй того золотого прабабусиного на шию хрестика, скоро й одружилися. Знала Агата певно, що ще на світі такої людини не народилося, щоб не мала гріха. І коли її жартома пізніше питали, хто на тому вечірньому небосклоні знову для неї ту відьмами украдену свічку засвітив, то вона, осяйна й усміхнена, показувала рукою на того зухливого Свирида... -

НОВЕЛЯ СЪОМА

Безневинні жертви одного слідчого супроводять його у того свіття.

- У вакантне приміщення, - почала оповідати Талія, - того будинку, де

живе моя тітка, вселився з своєю родиною Феласій Тодосієвич Хрунь. Ніхто доладу з сусідів не знав, у якій установі він працює і що в нього за професія. Хтось пустив чутку, що Феласій Тодосієвич працює в тому не дуже то популярнім серед населення місці, і так загарливо переймається службовими обов'язками, що, бувало на допитах з ув'язненого витрушував не лише всі ті визнання, але й душу. А як товариша Хруня мучила і душила совість, то він з відчаю топив своє горе в горілці. Найбільшою мукою йому було бачити в сновидіннях тих безневинно ув'язнених і засуджених людей, яких він різними способами допитував.

"Ліс рубають - скіпки летять, - виправдувався він.

Совість все одно брала його за душу і репіжила його думки батога - ми. Одного священика на ймення, отець Гедеон, він змусив повторити так зване п'яницьке чудо. - Ти кажеш, контра, що не пам'ятаєш, як слід, що то за чудо в Корсуні колись було, то я тобі пригадаю. Одного разу в заможного корсунського господаря знатні гості гуляли і веселилися аж сім днів на свято святого Кузьми і Дем'яна. На восьмий день нашим предкам не вистачило вина. Господар хати був у великому горі: "Де дістати того вина?" - Чи, братове, нам вже не пити?" Тут і піднявся з-за столу один із присутніх, що був попом. Він простяг кожному по порожньому келихові, а як на столі була велика сулія, наповнена водою, то він ту воду і налив у келих кожному спрагненому, при цьому вимовив тропар святому Кузьмі і Дем'яну. І от, отче Гедеоне, трапилося чудо, бо та вода перетворилася у вино. Отже, я маю тут на столі в карафці воду, і наливаю її в склянку для того, щоб ти повторив те п'яницьке чудо. " - Я цього зробити не можу, - виправдувався священик, бо не належу до чарівників. - "Тоді ти звичайнісінький собі гайдамака, а не віруючий, бо ще твій предок отець Дем'ян підбурював своїм благословінням на хуторі зібрату ватагу тридцяти людей, промишляти розб'єм проти існуючої влади. Нам відомо, що ти їздив до лісу святити бандитам пасочки. " Не раз мешканці того комунального двору знаходили Феласія Тодосієвича у підворітті п'яного. Від тієї випитої горілки падав він, нібито від надмірної праці в полі, попелястий віл. Сусіди, що повертали пізньої пори з роботи або виходили з своїх квартир виносити сміття, помічали його безпомічне тіло. От вони, щоб чоловік, бува, до ранку дуба не врзав, стукали в двері його житла та допомагали Феласію в квартиру втягувати. Найбільшою неприємністю для мешканців того будинку було бачити слідчого п'яним вдрузки під своїми дверима проти Нового року. Це був справді нерадісний знак, бо кожен громадянин хотів у першу чергу вітати когось у повному щасті й здоров'ї. Одного разу, як не в одній квартирі готувалися до зустрічі Нового року, Феласій Тодосієвич закінчив довгий і нудний допит яко -

гось Миколу Боберського. На нього був зроблений донос, що він є прямим нащадком найвишого мандарина китайського двору Тсунга-Бо-Бра, і отже мусив би бути у таємних зв'язках з гоміданцями. На слідстві Микола Боберський дійсно признався, що як лінгвіст східних мов, він цікавився китайською мовою. Щодо його родинних зв'язків з китайцями, то це собі звичайнісінький наклеп. Справді його діда батько, що походив із старого Самбора, минулого століття опинився в Китаї на рекомендацію французького місіонера Августина Шемпелена. Там в тій країні з Івана Боберського він після призначення його особи ад'ютантом до наслідника престолу і змінив своє українське прізвище на Тсунг-Бо-Бра, з метою мати добре становище при дворі китайського імператора. Згодом він став мандарином першої класи: У 1863 під час повстання проти імператора, мій предок Тсунг-Бо-Бра був змовниками убитий, -закінчив своє зізнання Боберський.- А чи ви не знаєте ще якихось вольнодумних китайців на вашій роботі? - запитав у нього слідчий. - З того часу, як мій предок загинув героїською смертю в Нанкінському імперському палаці, ніхто з мого роду в жодну політику не бавиться..-

А як слідство відбувалося проти Нового року, то Феласій Тодосієвич рішив звільнити арештованого з-під арешту. Такий приємний жест він зробив перший раз у своїм житті. І от слідчий в доброму настрої вертався додому. Бездонну ніч він прирівнював з тією срібною посудиною, в яку налито по вінця вина. На морозяному небосхилі блискотіли величні зорі, які осипали сріблисту серпантину на врочистій непорушній в сніговій поросі дерева. Яскраве світло з вікон прикрасило святково квартири відфосфоровалось на тьмяносиньому сніжку, а новорічна тиша наповняла околиці неземною радістю й благодатю. Слідчий вдихнув на повні груди того свіжого кришталевого повітря і йому відразу полегшало. Додому йшов не поспішаючи, бо боявся підсковзнутися й виломити собі руку чи ногу. З ручного годинника довідався, що була лише десята година вечора. Отже, міркував він, ще лишилося дві години до зустрічі Нового року. Найіжджена дорога вилялася повз глибокий яр, і слідчий не зчувся, як перед ним крізь мерехтіння веселих сніжинок заблищали у виляску п'ятьми вогні якогось ресторану.

-Що за дивина, - сказав Феласій сам до себе. - А нумо на кілька хвилин заскочу та хоч сто грамів перед Новим роком хильну. -От зайшов до середини і був уражений його виглядом :на вікнах вишиті портьери, столики дбайливо застелені обрусом, кругом чисто і затишно, а у вестибюлі ялинка яскравими вогнями переливається та своїм розкішним одінням красується. Йому відразу відлигнуло на серці, бо кельнерка поставила перед ним чарку горілки та принесла на закуску замовлених шницелів з пюре. Слідчий опорожнив сто грамів, а потім

не загаюся і другу склянку в рот перехилити. Від тієї другої чарки йому захотілося будь-з ким по душах поговорити. Не встиг він ви-зирунути з-за свого місця і оглянутися, як ресторан почав наповнюватися відвідувачами.

-Феласієві Теодосієві многоліття!- вигукнув один із новоприбулих, що в захопленні цокнувся з ним повною чаркою горілки. З тієї гордості, що його і тут знають, слідчий вижлоктив і ще сто грамів. Зупинив свої вирла на тих, що усілися за його порожнім столиком, і не міг собі спогадати, де й коли він цих добрих людей зустрічав. Усі гості здавалися йому знайомими. На одній із бічних стін слідчого приваблювало розкішне панно: в санках, запряжених цугою буйногривих коней, в генеральський досі розсівся громіздкий ведмідь. Колись, як пригадалося йому, в цих краях навіть покійників улітку в знак пошани доних, везли на цвинтар саночками. Запам'ятався йому вираз з старовинного літопису "Везут святого Гліба в раце камене" під яким і були намальовані сани. А тим, що потрапляли до нього на допит і упиралися зізнавати, він говорив прямо в очі: "Пора тобі на лубок", і коли хтось з в'язнів не розумів що той вираз властиво означає, то він із виглядом знаючого пояснював, що колись покійників після смерті відразу й обмивали і для цієї мети й приносили так званий липовий дубок. Інколи слідчий не знав, чи в'язня на волю пускати, чи на ті саночки садовити і пускати в розхід. В роздумі над тим ведмедем, що розвалився собі в санях, він і почув чийсь голос: "Ну, як, Феласію Теодосієвичу сьогодні у вас день пройшов,-" і той хто питав, без жодного пробачення усівся за його столик.

-Так, неважно, - роздратованим голосом відповів слідчий. - Усе вимотував душу у того Петренка, що оголосив був себе японським шпигуном. Теж мені з поля ягідка. На чорта мені того японського шпигуна потрібно, коли в актах виразно стоїть, що ця, шуя, в Канаді капіталістичну тітку має. Просив я його по-доброму змінити свою думку, обіцяв навіть на лубок не садити, якщо визнає себе бодай за американського диверсанта. Все ж він уперся на тій Японії, що хоч йому ті кілки на голові теши-нічого не вдієш. Інша справа була з нащадком китайського мандарина Тсунгом - Бо-Бра. Той у всьому признався по чистій правді і довелося мені його додому відпустити. - "А ви б, Феласію Теодосієвичу, тому Петренкові одного оселедця на обід подати. Він би вам тоді не такої б заспівав, лише хоч ковток тієї цілющої води дістати. " - заговорив до нього другий незнайомець.

- Але це ж проти закону людської совісти, - впирався був слідчий.

"Хіба це вам уперше? - не вгавав той самий суб'єкт. - Такого ко-міка ви колись і зі мною зробили, та й сказали твердо, що мені пора

на лубок. "

Віднехотя слідчий протер свої сп"янілі очі і безсило опустив руки.

- Та це тут усі в цьому ресторані зібралися, що їх я на тих нічних допитах на той світ позаганяв, - майнуло в його голові. Почував себе в ту хвилину, як той лін, що заборсався в сітях. Його охопила паніка, і він з нетерпінням підвівся на ноги.

- Пробачте, шановні товариші. Мені треба сходити до вбиральні: Хотілося йому перед тим, як дати драла, взяти з собою з стільця свою боброву шапку - вуханку, але побоявся, що його замір присутні розгадають. Слідчий, збитий з пантелику, замість іти до того кльозету, як дременув з того примарного ресторану, то за ним лише снігова курява піднялася. Ті ж його безневинні жертви, відразу кинулися навздогони. Аж на самісінькому кінці яру таки зупинили і декілька мерців схопили його за груди, що виднілись із розстебнутої кожуши-ни.

" Яку нам кару придумати для цього поганого чоловіка? "- обізвався один із них. " Всипати йому, щоб він затямив цю ніч, аж до нових ві-ників. " - сказав другий. - Скільки він тими фальшивими протоколами нещасних жінок поробив удовицями, а тих дрібних діток сиротами. - А нуте йому усі зуби повилушуймо, як то він зробив з багатьма з нас, - сказав Петренко. - Ні, - відповів інший, це для нього буде зама-ла кара. Цей тип у мене перед Покровою вибив праве око і ушкодив вилицю. Все ж я його прощаю. Лишіть і ви його в спокої. Слідчий одержимий невилікуваною недугою до влади. Це його невилічна, як того Святополка окаянного хвороба. Насправді, він бідою прибитий і терзанний совістю чоловік. Хай іде з миром і буде тим другим Марком проклятим, що вічно блукає без спокою по землі. Віднині і до судного дня Феласій Тедосієвич нікого вже не зачіпатиме... - І раптом приви-ди, що хотіли над ним самосуд учинити, - непомітно в тій сніговий хуртовині зникли. Він же робив руками рухи, ніби відмахувався від незримих духів. Отак і добрався якимось до свого комунального двору. Поклявся там у парадному коло поруччя сходів, що вже більше в житті нікому тих мук не завдаватиме. Із такими прозелітними мріями слідчий під тими східцями заснув блаженним сном. Ранком після зу-стрічі Нового року двірник вийшов був шукати свою мітлу і напоро-вся на замерзлу людину. Негайно викликали швидку допомогу і су-сіди, що визирнули із своїх квартир, укрили те мерзле тіло своїми ковдрами з надією, що слідчий хоч трохи обтече. Але то були марні намагання, бо санітари на марах понесли до карети швидкої допомоги лише замерзлого трупа. Ще довго мешканці того комунального буди-нку шепталися між собою про той нещасливий випадок із слідчим і, як то прийнято, нічого поганого про покійника не говорили.... -

НОВЕЛЯ ВОСЬМА

Козуля, що була колись дівчиною, яку рятував лісничий.

Лісничого звали Тихоном, - почала була Люда, - і він дуже любив звірів. В своєму тестаменті він заповідав свій цілий маєток на прохачування і догляд за безпомічними лісовими мешканцями. Був він гайовим в тих околицях Полісся, що колись належали Видубецькому монастиреві по річці Прип'яті. Ті його сіножаті з полями віддавались в аренду селянам за хлібну і медову данину. Правність на ті посілости вицезгаданого монастиря була стверджена універсалом ще за часів гетьманування Юрія Хмельницького. І ось в тих місцях і був за лісничого Тихін Верба. Особливо він ставав у пригоді безпомічним звірям, коли хвища замітала всі лісові стежини і тим тваринам важко було розшукати корму, харчів. Підбігали до зарослої лісом старезної напіврозваленої каплиці, посередині якої лежав величезний валун і там біля нього і чекали, поки та хуртовина не вгамується. Тихін не раз на своїх лижвах добирався до тієї каплиці і рятував не одну поранену сарну чи козулю. Від старих людей він чув, що ще за їхньої пам'яті в тій каплиці красувалися ікони та вирізані з дерева золочені херувими, в яких ті крила були розпростерті. Богомільці, що йшли крізь ліс до Києва на прощу, зупинялися біля неї відпочити і засвітити свічку над прахом якогось козацького полковника, що під тим каменем був похований. Лісничого, коли він надібав на неї, привітали лише дикі голуби, що туркотіли на східцях каплиці. А як він походив з тих славних сторін, де є могила возного Ройської сотні, Чернігівського полку, Андрія Чечеля, що був внуком сердюцького полковника Дмитра Чечеля, то Тихін біля того надгробного каменя і прочитав епітафію з його могили: "Всяк пришед сюда на гроб, вспомянуй день смерти, Вспомни, что когда -то жил і тебе умерти."

Жінки, що ходили в ліс по гриби, часто зустрічали лісничого, коли він з тих розвалених східців каплиці сипав зерно з своєї кишені тим Божим птицям. Молодиці і рознесли селом чутку, що він розуміє мову лісового царства. Дехто навіть підозрівав у ньому зурочника, бо лісничий мав гачкуватого носа і худе обличчя, хоч очі в нього були світлі та усміхнені і дивилися широко й просто з-під зохматених брів. Зурочником Тихона хотіли зробити тому, що до нього прилітав чорний крук і все щось віщо крякав. А як ворон не любить товариства, то звідци й пішла чутка, що лісничий чаклун. Того чорного крука бачили над байраками і нетрями, як він у леті тримав чийсь натруджені кості. Де він їх у своїм дзьобі заносив, - ніхто доладу нічого не знав.

Казали люди, що це був той самий крук, що з столітнього дуба спостерігав, як в м. Козельці на березі Остра спішно будувався невеликий палац, в якому священик Кирило Тарновський обвінчав козака Олексія Розумовського з імператрицею Єлизаветою Петрівною. Боялися лише, щоб той ворон не закрякав над чиеюсь стріхою, бо тоді обов'язково хтось у тій хаті помре. У лісничівці подорожні бачили блюдце, в яке було налито по вінця молока. Казали, що уночі з-під припічка вилазить у Тихона вуж і аж пищить, так просить того молока. Одного разу, коли Варвара постелила пухову постіль, а Сава погладив її білого хуртовиною кожуха, з тим, щоб Микола затрусив своєю бородою, то до лісника на подвір'я зібралось чимало лісового звір'я. Навіть полохлива сарна, що раніше лише навідувалася до зруйнованої каплиці, і та прийшла до нього по харч. Поклав Тихін їй оберемок пахучого сіна і дав їй притулок у своєму хліві. Щодо лісових таємничих сил, то із ними завів гайовий мир. Лісовик не займав його, коли лісничий блукав по лісі в шуканні якогось скаліченого лісового немовляти. Мара також стримувалася від нерозважного вчинку і не водила його навмання між непрохідними хащами. Якось Тихін обходив свою лісову ділянку і побачив край тієї занедбаної каплиці скривавлену козулю. Вона дивилася на нього скорбним поглядом і не могла від болю зрушити з місця. З великими труднощами зробив їй біля того каменю в каплиці перев'язку, а опісля, як затихла хуртеча, доволі її до своєї лісничівки. Боявся, що козуля замерзне за ніч у хліві, тому то і взяв бідну тварину до себе в хату. А як у нього з рік тому померла жінка, то удівцеві ні хто не міг дорікати, що він у хату приніс звірину. Господар поклав її на своє тепле ліжко, зварив для неї жолудів та іншого пійла, напоїв теплим молоком та обкутав ковдрами. Козуля заплющила свої карі очі і так вдоволено спочивала. Щось тиждень боролася вона зі смертю, і все таки лісничий одволав її і поставив на ноги. Одного разу після обходу лісу Тихін вернувся в лісничівку і здивувався, що в хаті хтось навів лад. Ніяк не міг зрозуміти, як це могло трапитися. Підійшов до козулі, глянув у її повні глибокої печалі очі, поцілував її в ніс і промовив: "Це добре, що ти, козуле, на ноги звелася, і потроху видужуеш. Ще з пару тижнів, і ти зможеш знову піти собі по лісу гуляти. Але не забудь відвідати мене у цій лісничівці. "

На його здивування, козуля заговорила до нього людською мовою: "Я дякую тобі, що ти врятував мене від неминучої смерті. Інакше я б загинула. Дозволь мені ще трохи погостювати у тебе, а тоді я знову майну в ліс. "

- Ти можеш в мене бути, скільки хочеш, - відповів зраділий лісничий. Скажи мені одне, яким чином ти навчилася моєї мови? -

" Це дуже журлива й нецікава історія, - відповіла козуля сумовитим

голосом. - Раніше я була дівчиною, і напевно може й сьогодні красувалася б на мені довга руса коса, якби не випадок. Маєш терпіння, так вислухай. Була я у батьків єдиною донькою, які любили і шанували мене. Утиралася я зіллячком - купиною літньої пори, ходила з подругами в ліс по калину. Добрі люди не обминали хати моїх батьків, що стояла над дорогою, то в нас від тих подорожніх-нічліжан не можна було обминутися. Жили ми на хуторі спочатку, де недалеко шумів Чорний ліс, в якому, як оповідав мій дід, була пасіка Богдана Хмельницького, що перейшла до Шульганя. Ту пасіку вже пізніше Гедеон Хмельниченко відібрав за сто талярів. Останнім часом жили ми в селі Веселий Кут, що своїми вулицями красується понад Інгульцем. З одного боку шумів Чорний ліс, а з другого Чутівський. З того Чорного лісу з сотнею козаків дорошенківського коша Богдан Хмельницький попрямував на острів Хортицю і став гетьманом. Звідтіля вже гетьманом вернувся до славетного коша Дорошів і там на південь від Чорного лісу і став табором. З тих околиць рушив під Жовті Води і ущент розбив польське військо. Але не про козацьку славу моїх рідних місць мені хотілося оповісти. Розкажу тобі про свою ганьбу й знеславу. Одного разу в нашій хаті заночував один парубок, що вертався з Одеси в Чигирин. Він мене і піддурив з собою. А як його дядько був священиком в Богданівки, то він нас таємно в Миколаївському монастирі, що займає свої посілости трохи вище від Чигирина по річці Тясмині, і повінчав без будь-яких з народу свідків. Тримати вінчальну корону попросили двох ченців, один з яких і був за старосту і дружбу. Третій того священика син співав на криласі. А як вінчав він нас у Пилипівку, що припадає на 18-го листопада, то це було справжнім святотатством. Шлюб був визнаний недійсним, і мій чоловік скоро від мене втік. Від горя, що далеко від дому своїх батьків я вмерла у лісі біля каплиці. А як моя бідна душа втілилася в козулю, то я в її подобі вдруге прийшла на світ... -

Після такої сповіді козуля своїми рогами відчинила двері лісничівки та й зникла в гушавині лісу, де вже зеленіла на узліссях трава. За тією козулею Тихін шукав цілими днями. Навідувався до забутої каплички, де воркотіли дикі голуби. Але козуля, як у воду впала. І от однієї весни, коли він лежав смертельно хворий і розмовляв з круком, що прилетів його провідати, двері раптом у лісничівку розчинилися і Тихін побачив перед собою козулю, яку він утратив. Вона прийшла відвідати його із своїми двома маленькими дітками. Нікому з людей не відомо, що та козуля з лісничим тоді розмовляла. Може вона пригадала про три срібні дзвони, що в тому Чорному лісі висіли на трьох столітніх дубах біля славетного коша Дороша. Ті дзвони відбивалися поза Дніпром і Чигирином луною, коли кошовий скликав козаків на нараду. Крук, щоб не заважати їхній розмові, вилетів крі-

зь відчинене вікно і полетів собі геть. В той же тихий майовий вечір, оповитий туманами, лісничий і розпрощався з світом. За власним проханням Тихін був похований біля тієї забутої каплиці. На високому дубі вічний спокій лісничого береже столітній крук, що завжди дбайливо чистить своє пір'я і щось протяжно кричить. Казали, що туди на могилу спочилого в Бозі навідувалася з нетрів лісу козуля з двоїми двома дітками. Вона біла копитом землю, ніби хотіла розбудити Тихона від вічного сну. Пізніше і її в тих сторонах не стало видно і лише вітер, мов її тінь, ще пробіжить по стуманілих стовбурах тривожного лісу і заплаче тоскно у вічнозелених соснах. -

Люда закінчила свою оповідку і на квартирі Степана наступила повна мовчанка. Надходила заборонена година і треба було всім розходитись по домівках.

- Дякую, друзі, за відвідини і за те, що нам вдалося розрадити свої думки хоч деякими епізодами з реального людського життя. -

" Ми також дякуємо тобі, Степане, за ті перепустки, без яких годі було думати нам у ту небезпечну дорогу рушати. Чекаємо тебе з дівчатками на умовленому місці там на Шулявці," сказав йому у відповідь на прощання Анатоль. - Як я спостерігав хмари, то думаю, що завтра погода буде нікудишньою і це якраз нам на руку. Надіюся, що над ямою, де лежить та закопана зброя, нам не доведеться довго возитись. Перекладемо кулемети до возика і гайда в дорогу. В наплечники речей багато не накладайте, щоб не обтяжувати себе. ... -

Побратими зникли з Степанової квартири, а він з Веклою та Прісею вийшов на балькон і помахав їм рукою услід. Із-за Дніпра підводилась страшна заграда. Чувся несамопитий рух машин та доносилося гудіння за хмарами "Юнкерсів", що летіли з бомбами до лінії фронту.

- Пора нам лягати спати, - звернувся Степан до дівчат. Завтра всі разом розділимо химерність тієї долі, від якої залежатиме наше життя та кожного з нас майбутнє, в разі, коли хтось із присутніх зостанеться після війни живим. -

-----
КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ КНИГИ

КНИГА II.

РОЗДІЛ I.

В ПАРТИЗАНСЬКОМУ ЛІСІ

I

Керівник партизанського з'єднання імені Щорса, товариш Василь Петрович Кіндратенко, трохи нервувався, як сидів з відкинутими сурелями на стовбурі поваленої бурею осики. Його дебелі плечі охоплювала чорного кольору шкірянка, з-під якої виднілася з тонкої білої вовни кожушина. Командирове синє ґаліфе було вправлене в добротні юхтові чоботи. На голові ж збилась набакир красувалась своєю червоною зіркою шапка - кубанка. На широкому поясі, поверх шкірянки, звисав мавзер. Перед ним була розгорнута пляшетка з мапою району, в яку він безупинно заглядав. На вигляд йому було понад 50 років, середнього зросту. Перед відступом армійців, Василь Петрович був залишений для диверсійної роботи в запіллі окупанта. Справи в партизанському загоні йшли щонайкраще. Німці не лише обкарнали задуми "бліцкригу", а і обкрайнували свою фронтову лінію. Не тільки боялися увійти в ліс, а об'їжджали його десятою дорогою. Товариш Кіндратенко очікував повернення диверсійної групи розвідників. Його брала досада, що час було очайдухам вертатися, а їх ніде не було видно. От і облає він їх за затримку. І ніби у відповідь на його думки, почувся далекий глухий вибух, - довколишні високі дерева хитнулися і зашуміли тривожно своїм верхів'яттям. Вибух дав йому зрозуміти, що закладана трьома диверсантами міна з годинниковим механізмом, вибухла під колесами ворожого поїзда. Василь Петрович на мить собі уявив, як той поїзд викинув ввостаннє сніп іскор з тендера, здригнувся усією валкою і потягнув із собою в прірву цілий ешелон з ворожими солдатами, танками, гарматами та муніцією. Почувся шалений стукіт кінських копит і перед ним з'явилися постаті трьох вершників. Зіскачили з коней, а самі захекані підішли до того місця, де сидів командир, і застигли на струнко у своїм рапорті: "Дозвольте доповісти, товаришу командире, що ворожого військового ешелону більше не існує."

- Дякую вам, товариші, - відповів командир. - Хотів я вже ошпетити вас за затримку, та це передумав. Своєю відвагою ви вчинили героїський подвиг. Батьківщина вам його не забуде. Ідьте та відпочиньте перед нашим походом з цих місць, а я передам ваші славні імена на

велику землю для достойної нагороди. Треба і вам вибиватися на широку дорогу. -

Командир уже не слухав слів їхньої подяки і навіть не глянув у той бік, куди ті розвідники зникли, а снував пляни про приспільний відхід з цих місць у так звані тетіївські ліси. Його непокоїла думка ворожої облави, і тоді він, як той зацькований лис, не встигне вискочити із смертельної пастки.

Надіюся, що вже Олег Нестеренко з комісаром Петуховим та довіреним загоном чекістів дісталися до тетіївських лісів, - думалося йому, а от мені із рештками загону доведеться ще пробиратися туди. На галявині біля стіжків з сіном, край замаскованих партизанських криївок, лаштування до вимаршу йшло повним ходом. Командир згорнув пляншетку, звівся на ноги і дав наказ бути готовим до вимаршу. Хтось з присутніх нагадав йому про тих підлітків хлопців та дівчат, що от-от мусили б влитися у бойовий загін.

"Ми ту групу молоді не знаємо," сухо відповів товариш Кіндратенко. "Коли ж їм пощастить з тим візком зброї добратися до лісу, то хай собі і залишаються в районі напівзруйнованих дотів і тримають умовну оборону мостового причілку в разі, як німці захочуть стримати в цьому районі офензиву радянських військ. Це рішення партизанського штабу змінам не підлягає. Хай ті молодята приймуть на себе увесь тягар ворожої люті. Якщо ж вони у нерівному бою й загинуть, то їхні славні імена стануть безсмертними. Війна, як знаєте, вимагає жертв, а моїм людям чимскоріше треба вискочити з цієї воєнної нори живим."

Одного лише не сказав партизанам їхній командир, що кров"ю тих юнаків та юначок можна буде змити пляму його дворічної бездіяльності в зворах непрохідного лісу. Товаришеві Кіндратенкові і потрібні були для одержання орденів не живі душі, а мертві....

- Колись, - міркував він, тим поляглим хлопцям і дівчатам уряд і партія здвигнуть обеліск. На шліфованій плиті граніту красуватимуться їхні геройські імена...-

Ліс, ніби то вгадував командирові думки, шумів таємничо і кидав тіні на просіку. Там на галявині соняшні пасма виглядали світлозеленим бурштином вічності, втіленим у застиглу масу оброслого мохом каменя. Ящірка, що виповзала з нори, нагадувала містичну саяямандру, носія і власника елемента, в якому схований вогонь. Зловила з пару комашок і відповзла до сховища і услід їй зашуміли тривожно дерева. - Це, видно, - думав командир, мати-природа своїм жалібним шумом передчуває заздалегідь загибель тих хлопців та юначок, що десь з візком тієї відкопаної зброї прямують до партизанського лісу. - Хмари драглили над галявиною, а з драговини, з гушавин наближався вечір. Вітер, крім пахоців вічнозелених сосон та дурманного зілля,

ще доносив чад від спалених хат і клунь. Ще і ще прислухався командир до того невеселого мотиву вітру, що переходив у тихий плач невтішної удови. Відірвався від своїх думок лише, коли надійшли вістунки й повідомили, що залишки загону готові в новий похід. Перевірив стрілку компаса Кіндратенко й дав знак переднім возам рушати. На бігу він скочив на одного з них і вже не слухав несамовитого шуму темнілого лісу...

2.

На своїй квартирі Степан Кулеба прокинувся раніше за всіх. Його розбудив передранковий холод, коли у вікнах починало сіріти. Услід блискучий зорі зі Сходу спливали перші проблиски світанку. - Видко, німці палять скирти в степу, - думалося йому.

Пригадав учорашній день і обличчя дорогих друзів. Сьогодні дата нашого відходу з міста, майнуло в його думці. Зберемося ще раз усі й рушимо з тією відкопаною зброєю в свою хресну дорогу. Востаннє обернемося лицем до святинь покинутого міста з мрією прийти і поклонитися їм після нашого щасливого повернення. Не беремо з собою ані золотих речей, срібних келихів, схованих під замками у оббитих бляхою важких дерев'яних скринях, ані дорогої одежі та соболями оздоблених плащів, а покидаємо місто з власною совістю. На дні молодечих очей відіб'ється смуток, бо в тих нетрях не буде коли в тім ненастаннім дозорі і вгору глянути. До того ж приближається глупа осінь, а нам доведеться під голим небом днювати й ночувати. - Степан лежав голіруч з головою повернутою до вікна і дивився, як на сірому, закуреному небі сузір'я зникало дотла перед приходом богині ранку. Розпустить вона золотий кужіль, і от-от з'явиться в обрях, знеможена, як і Степан від сну. Чомусь Зоряна уявлялася йому з віночком свіжих лісових і польових квітів. У додачу на те вона тримає в руках засвічені смолоскипи, з яких священне полум'я розганяє пільму, що поступово перетворюється в соняшні промені. Такою Степан уявляв свою Прісю, коли вона світанковою зорею виходила на город. Її босі ноги збивали досвітню росу з сонних ще квіток. З мрією про неї хлопець піднявся з постелі і пішов на кухню вмиватися. Його тиха хода розбудила Веклу та Прісю.

- Доброго ранку Прісю, - привітала подругу Векла. - Чи добре спалося? - Нічого, - дякую. Здавалося, що цілу ніч я була під чарами якоїсь дивовижі. Примарилось мені, що я блукала містом в шуканні криниці Самсона, щоб угамувати свою спрагу. Коли бачу, як гурма людей волочать якусь людину. Роз'ятрений навтовп почав бити свою жертву киями і кидати в лице приреченого обвинувачення. А як зупинилися

вони творити самосуд біля тієї Самсонової криниці, то я підійшла і запитала одного з навтопу, в чому ця людина провинилася, що її нещадно катують.

- Колись на цьому місці, - промовив мені чоловік, в сиву давнину обурені кияни вбили свого великого князя Ігоря Олеговича. Хоч він у Федірівському монастирі і прийняв чернечий сан, все ж людської кари не уникнув і його возили на Поділ і на Торговище вже мертвого, віддаючи нарузі його тіло. Ця людина, яку ми б'ємо киями і плюємо їй в душу, був собі звичайнісіньким коляборантом і служив при міській управі німцям. Тож він видав по школах наказ, щоб діти перед лекціями вітали вчительку зі словами: "Слава Україні". За таку нечувану крамолу ми його спочатку на балконі повисіли, а потім, коли мотузка обірвалася і він залишився живим, рішили волочити вулицями рідного міста на пострах іншим благодійникам. -

При цьому я прокинулась і пригадала ту невеселу грузьку дорогу, що нас чекає до партизанського лісу. Одяг у нас, дівчаток, блаженський, а іншого ми покищо не придбали. Забрюхаємось в тому одязі по лісових багнах, заросимось та й забродимось. Болото буде з-під наших боків аж чваркати. В зв'язку з цією безперспективністю у моїй душі і відбувається змагання між духом і матерією.

- А як це зрозуміти? - запитала у Прісі Векла.

" За моїм розумінням, усі створені речі це ті, що ростуть, літають течуть і горять. Без тієї водиці, повітря та вогню, вони б ніколи не постали і не зависали б скам'янілими мухами у павутині вічності. Вогонь і вода і є той міст, що еднає небо із землею. По тому мосту і проходять очищені від всіляких пороків скривджені і вистраждані людські душі. Своєю підсвідомістю я відчуваю, що і ми гуртом чи вроздріб мусимо з часом той міст перейти. "

- А що буде, як ми на тому мості загинемо? - поцікавилась Векла.

" Коли ж нам судилося бути спаленим згубним вогнем на тому мості вічності, то це також невелика біда. Вірю, що Зоряна своєю щедрою рукою розсипле пахуче дур-зілля над нашим прахом. Від тієї богині світанку наші предки і запозичили звичай посипати тіла мертвих запашним квіттям і кадити тиміям над свіжими могилами. "

- Сказав мені Анатоль, - що в тих місцях, куди ми вирушаємо, є дві великі могили. За повір'ям, у них похований князь Переп'ять та його вірна дружина. -

" Я знаю з літопису, " - відповіла Пріся, що князь хотів ушедрити свою кохану дружину сюрпризом і через свою нерозважність від її руки й загинув. Він після щасливого закінчення походу рішив таємно прокрастися до її покоїв і заскочити княгиню несподіванкою. А як у спальні було темно, то вона й вбила свого мужа, бо думала, що на їхнє подружнє ліжко зазіхнув якийсь напасник. Варта засвітила свічі і

Переп"ятиха з жахом побачила, кого вона справді вбила. Такого горя вона не могла стерпіти. На свіжій могилі князя насадила пахучих васильків та чебрецю, і там же власноручно заколола себе мечем..." - Я думаю, що ти, Векло, нагадала про ті дві могили лише як перестогу, що нам в лісі треба буде бути пильними. -

" Чула я ще про могилу під Любаром, яку насипали козаки. Там під Любаром і на Переп"яті в 1704 року гетьман Мазепа з козаками до осені стояли..." -" відповіла їй Векла.

Розмова між подругами перервалася, і вони пішли вмиватися. Степан в цю урочу мить вернувся з кухні, зачекав на дівчат і у веселому настрої сів за стіл. "Як вам, дівчата, спалося і що снилося?" - запитав.

" Мені, - почала Векла, - приверзлося жито, високе та гарне. Його я й вийшла жати. Колосся того дозрілого збіжжя, обважніле від золотого зерна, ажгнулося додолу. Взятася хутенько за роботу, стала підбивати вусаті колоски, крутити перевесло та смаглявим коліном придавлювати гузир. Коли бачу на узбіччі дороги пару волів, що нагадували собою тих гарних волів Іфіклія, що їй, як викуп за наречену свого брата, здобув, ясновидець Мелампій. Кинула я в"язати сноп і стала любоватися тими воликами, хоч того погонича ніде й не побачила. Замість нього, з"явилася моя померла хрищена мати.

-Я пригнала з країни духів пасти цих волів, що є рідними батьками роботящих бджіл, які несуть мед. А як віл є символом жертвості, а мед символом мудрості, то таке поєднання, як ти бачиш, має сенс. З того часу я повірила в існування телепатії, що є нерозривним ретязем між думками живих та мертвих, минулим та майбутнім. -

" А як виглядає той простір, звідкіля ти цих волів пригнала?" - запитала я з цікавістю в хрищеної матері.

-Простір, з якого я пригнала пасти воликів, не має сталої межі і йогоне можна ані об"їхати ані обчислити. Собою він у дечому подібний до чотирикутника, розділеного діагоналями, що позначені спеціальними нумерами. Ті в свою чергу мають зв"язок з так званою сімкою космічних тіл: Сатурном, Юпітером, Марсом, Сонцем, Венерою, Меркурієм та Місяцем. Про ту країну духів мав приблизну уяву Корнелій Агіппа, бо написав під впливом баченого книгу так званого окультизму. -

" Цікаво, " - запитала я в хрищеної матері боязко, " чи правда, що Ісус спустився у пекло?" - Так, це дійсно правда - відповіла вона, бо як оповідали мені янголи, з якими духи перебувають у постійному зв"язку, що Христос відвідав ту частину пекла, де людські душі перебувають у чеканні, щоб перед ними відкрилися брами небес. Ми всі віримо в Бога, у рівність і братерство людей на землі, у безсмертність людської душі. Також віримо в добро і зло тих, що населяють

земну сферу. Христа ніколи не залишала божественність і він не відчував болю втрати і болю розсудку в тій нижній частині пекла. Його не покидала тверда віра в своє воскресіння. Я поспішаю, -бо мушу до світанку вигнати ці священні воли на Чумацький Шлях... -

"Коли я прокинулася, то ясно уявила те незжате поле, тих гарних священних волів, що паслися на межі і свою хрищену матір, яка так рано попросалася з світом."

- А що до мене, - промовила Прися, - то приверзлося мені, що я заблу-дилася серед дрімучого лісу. Недалеко край широчезного дуба стояла на галявині криниця. Таку криницю, подумала я, - колись митрополит Київський Петро Могила викопав на подвір'ї святої Софії для добра свого люду. Напилася я з тієї криниці, коли ж тут із чагарів вийшов дикий кабан. Глянув він незадоволено і зник в кущах. Чомусь мені прийшов на думку шляхтич Валихновський, що за своє богохульство був колись перетворений у веприка і в такому становищі перебував роками. Раптом до мене вітер доніс ледь вловиме жіноче ридання. Не пройшло і кілька хвилин, як на галявину вийшла зморена, ще молодого віку жінка. Видко, вона йшла іздалеку, бо обличчя її було вкрите до-рожньою курявою. - А чи не вказали б мені дорогу до Києва? - спитала вона. - А навіщо вам така далека дорога здалася? - поцікавилася я. - Хотілося б мені сходити на прощу в Михайлівський монастир і припасти до мощ-ей святої Варвари. Чула я від однієї черниці, що до них прилягали не лише звичайні собі жінки, а такі, як цариця Олександра Федорівна та велика княгиня Марія Миколаївна. Зустрічав їх превосвящений вікарій із святим хрестом та святою в кондїйці водою при святих воротах, в присутності митрополита та з дзвонами. Хоч того вже нема, що було, все ж, вірю, хоч ті святі мощі там залишилися. -

"А хіба у ваших краях немає якогось ближнього храму?" - запитала я у тієї знедаланої жінки. - "Іду я з Холмської землі, - відповіла вона мені - і дала собі обітницю, що коли зостануся в живих, то в таку дальню мандрівку будь-що вирушу. На моїх очах католики-ляхи виби-ли усіх чоловіків та хлопчиків. Старших жінок було загнано до право-славної церкви і спалено разом з храмом. А молодших жінок, дів-чат та дітей, було прив'язано до стовпів і дерев і там тими вихова-нцями Папи Римського згвалтовано і по звирячому опісля вбито. Не-дарма у святому письмі сказано: "От Сіона ізиде закон і слово Го-сподне, із Єрусалима, а не з Риму..." Я одна уціліла і іду на прощу до святої Варвари, не для того, щоб випросити в неї для себе дитину, а лише хай вона заступиться за тих помордованих і покривджених там у Богоматері і у самого Бога.... -

Після отих слів горем прибита жінка заплакала і мовчки пішла шу-кати дорогу до незнайомого їй міста..."

Невстигла Пріся доказати останнє слово, як пролунав дзвоник. Зайшов Анатоль з Грицьком.

-Доброго ранку вам, -привіталися хлопці. "Суспіль на явочну квартиру рушати небезпечно. Пробиратимемось по одинці чи по двоє. Рушаємо на Шулявку з проміжками часу і тоді ні в кого не викличимо підозріння,"- закінчив Анатоль.- Я піду з Прісею окремо, - сказала Векла. Адресу і число будинку я добре запам'ятала.... -

Надворі почало дощитися і це була добра ознака для тих, що мусили везти зброю до лісу. Перші залишили квартиру Пріся з Веклою. Хлопці довго не барилися, а з наплечниками теж рушили на вулицю. Бруком таракхотіли підводи з евакуйованими, ревіла налякана худоба. На полтавських драбинчастих возах сиділи старі, малі та жінки. Друзі влилися у своїх ватянках у густий потік утікачів. Де-не-де виднілися підводи з німцями-фуражистами та пораненими з вермахту. Вже на Шулявці в хаті залізничника Осадчого Анатоль провів з учасниками походу маленьку нараду: "Завдання нашої групи, - відразу при вході до лісу, розпакувати привезені з собою станкові кулемети і озброїти ними обидва напівзруйновані доти, що прикривають собою підхід до дерев'яного мостика. Нам випадає честь зберегти і утримати його аж до приходу армійців. А покищо, гайда до хліва по ту за копану зброю."

Занедбаний хлів стояв у високій бузині на городі. Усередині його лопці почали копати, і скоро перед їхніми очима з'явилось віко наспіх збитої скрині. З неї й почали побратими обережно виймати добре змащену зброю, залишену відступаючими фронтовиками тієї пам'ятної осени 1941 року. Крім кулеметів і автоматичної зброї, були відкопані скриньки з гранатами та муніцією. Друзі ту зброю дбайливо вклали до візка, накрили різним дрантям, ковдрами та принесеним барахлом. Подбали вони втикнути туди кілька пляшок перваку-самогонки. До вирішального ісходу з міста, крім Анатолія, Грицька, Степана, були присутніми ще Алла з Марусиною, Андрій та Люда з Талією. Непокіюлися, що ніде не було видно ні Векли ні Прісі. Дощ дріботів щораз густіший і міг кожної хвилини перейти у зливу. Степана брала досада, що Векла з Прісею десь забарилися. - Нема чого нам на дівчат чекати, - сказав Анатоль. - По дорозі до лісу нас здоженуть. З вулиці на подвір'я в цей час зайшов син Осадчого, Сашко: "Німці ловлять на вулицях всіх, хто їм під руки потрапить."

З тяжким серцем Степан разом з іншими учасниками бойового походу викотив на вулицю навантаженого зброєю та харчами візка. А як майже кожна родина мала такого возика, то молодь у тому утікацькому потоці нічим від тих нуждених і гнаних мешканців столиці не відрізнялася. Дощ не переставав піжити, хльоскав, ніби батагом подорожніх, що місили болото на дорозі, яка вела за місто.

Люди гупотіли ногами, із своїм злиденим добром сунули валками і земля гула від їхньої ходи, мов від перемаршу війська.

-Завіщо ці добрі люди згубили у Бога ласку?- запитав сам у себе Степан.-Чому вони мусять, як та одбита шукою ряска, від свого берега плисти? Поховають не одного з них не на місцевому цвинтарі, а десь в лісовій дебриці, і покрівцем такому безталанному стане зоряниста ніч. Ніхто не скине очима і не кине на ті безіменні горбики й жмуту польових чи лісових квітів. -

Возик із зброєю влився у широкий шлях, що вів поза місто в сіре і завішене рядном хмар мовчазне поле. Скільки оком не глянь, на тому асфальтовому шосе виднілися постаті вигнаних війною людей. - Може і я загину на цій дорозі, - думалося Степанові. Душа десь полетить в неземні сфери, а те, що лишиться з мого тіла, перетвориться собі в звичайнісінький порох. Його змочать осінні дощі і якийсь зернятко запліднить його для воскресіння. Може, він, Степан, знову на світ народиться собі звичайною бджілкою, подарує господареві воску на свічки та солодкого меду. Тією бджілкою прислухатиметься до розмови господаря із своєю господинею. Коли ж вони сваритимуться, то він з цілим роєм покине таких господарів. Чув від старих людей, що бджоли розуміють людську мову. Буває, коли господар умре, то невтішна вдовиця підходить до вулика, стукає в нього тричі, і каже тим бджолам, що хазяїн умер. Не сповістить їх про це, то вони або також вимруть або покинуть ту садибу назавжди. А щодо незайнятої дівчини, ті роботяші бджоли ніколи її не покусують, а от таку, дякуючи якій колись після весілля батьків через село в хомутах водили, відразу й покусують...-

Степанові мрії перервала Прися, що наздогнала їх за містом." З Веклю трапилося нещастя. Догулялася вона без тих вечорниць. І не думала вона потрапити в облаву. Я ж зуміла з жандармських рук утекти. Забрали Веклю на транспорт з іншою молоддю і видно десь вже їде до третього району."

-Шкода мені моєї сестриці. Тепер мені стають яснішими в зв'язку з цією трагедією, ті місця з "Херварсагі" та пісень про Аттілу,- сумно сказав Степан. В скандинавському епосі "Херварсазі" оповідається про принца Хльоду, що був позашлюбним сином короля Рейдготія Хейдріка. Він той незаконнароджений принц і вимагав у спадкоємців батьківського престолу половину так званого лісу Мірквіда, що розлігся коло святої могили, яка б мусила лежати десь напівдорозі, як їхати до столиці готського короля Германаріха, Данпарстаду...-

"А який це має зв'язок з долею Векли? Черебила його Прися.

-Доля моєї сестри Векли цілком подібна до долі нашої Лебиди, яку готи називали Свангільдою. Її було силоміць віддано заміж за того короля Германаріха. З далекої чужини Свангільда і втікала у свій

святий край, у країну, яку готи називали краєм лукавих росомонів. Та її втеча з Данпарстаду закінчилась для неї фатально. Погоня наздогнала її і жорстокий король вигадав для Лебиди люту смерть. Дикі тарпани, до яких була прив'язана Свангільда, були нагайками розігнані в різні сторони. Вони й розірвали її на частини... -

"Справді бідна була Лебіда, - обмовилася Пріся. - Все ж вірю, що з нашою Веклю таке лихо не трапиться. Чи хто за смерть Лебиди з близьких віддячив королеві?"

- Двоє братів її, що звалися Сар та Аммії довідалися про мученицьку смерть своєї сестриці. Вони розшукали того негідника Германа-ріха і закололи його своїми антськими мечами. І я думаю, що пізніше і я разом з усіма побратимами розшукаю того негідника, що полонив Веклю і віддячу йому сторицею.... -

На його останні слова Пріся Степанові нічого у відповідь не сказала, відійшла трохи осторонь і приєдналася до гурту дівчат, що підпихали ззаду того навантаженого возика. Група здебільше трималася середини бруківки і так крок за кроком минали з іншими бездольними сіру й непривітну стягу нив, де зеленіла озимина. Нічого не втекло від їхнього кмітливого ока, ані чорні густі хмари, що низько висіли над шляхом, ані рух по тому мокрому шосе. Деякі з утікачів зупинилися перепочити, звертали з дороги і обступали свого злиденного возика, як ті горобці в осінній день горобину. Ластівки під докучливим дощем зникли з телеграфного дроту, що не переставав збуджено густити. Обіч дороги, як помітив Степан, сіло до купи обмокле вороння. Вітер ніби хотів зірвати досаду на відважних подорожніх, хльоскав змокрілою рукою бойовиків, репів, мов намагався утамувати свій розпач, і в своїм горнінні до трав, термосив придорожні кущі. Дівчата, що долали втому, встигли вже розчаруватися такою подорожжю. Їм хотілося чимшвидше звернути до лісу, розкласти багаття і просушити свій змокрілий одяг. Хоч гнітилися, все ж не нарікали на хлопців, що завели їх у гості до слимакової хижки. Тож доброхітно рушали з ними в цю небезпечну дорогу, що вела в гущаки. Тягли всі разом того візка і не знали де їх зустріне в своїм дотліванні день. Пріся доконечно рішила одружитися з Степаном і вже мріяла про ту дитину, що подарує йому. Відчувала вона взаємність не лише думок, а й сердець. Андрій в запрязі з Степаном тягнув того зі зброєю візка, був у пригніченому настрої. Ніяк не міг з голови викинути свого пса "Валета", якого він перед виходом з дому, прив'язав був у снігах. Батько його був бондарем і поїхав десь на село по обелці, а так би він того собаку й не прив'язував. Перед залишенням квартири Андрій ще вибетував свого пса різними словами і пригрозив йому не рватися слідом за ним. Споглядав "Валет" його добрими та розумними очима, вищав і рвався ту покуту з господарем у дорозі

разом відбути.

- Не міг я його з собою взяти до лісу, бо він би своїм гавканням ще міг у тих замаскованих кривітках наробити лиха. Все одно б його партизани б пристрелили. Все ж, - міркував далі Андрій, було б веселіше ступати ногами в драглистій грязі дороги, якби "Валет" біг попереду. Ключі Андрій правда, передав сусідці. В разі, як батько нешвидко з тієї дороги повернеться, то попросив її спустити його з прив'язі. Хай хоч щурів по подвір'ї поганяє. Напруження цілого гурту юнаків та юначок все більше зростало, як вони порівнялися з німецьким патрулем. В кожного отерпла душа, а за шкірою непомітно пробіг холод. Німці сиділи на своїх мотоциклах, закутані в дощовики сірого кольору і хмуρο оглядали дорогу. Повз них лавою сунули втікачі з тими возиками, клунками, дитячими візками. Декількома фразами перекидалися на своїй різкій та грубій мови, все ж нікому не заказували дорогу. Їм уже набридло щупати кожен клунок і перевіряти злиденні візки евакуйованих. Якраз, коли друзі доходили до того місця, де чатували патрулі, небо переповнилось страшним гурчанням, утроє стало темнішим і роз'ятрила ту безвідрадну темряву грімниці, що шипіла в безперервних краплях підсиленої зливи. Німці, закутані в свої мокрі плащі, щось про себе лаялись і не звернули жодної уваги, коли той візок зі зброєю проскочив повз них. Відразу в кожного з очайдухів-бойовиків відпала та отруха серця, хоч дощ не перестав лити, як з відра. Трохи згодом він ушух і з-за зубчастих башт туманілого лісу допрядало свій кужіль сонце, перед тим, як піти на спочинок. "Ще трохи, " - підбадьорував усіх Грицько, - і ми увійдемо у свої зелені володіння. - Від його слів, ніби світ у головах дівчат і хлопців свінув і задзвенів соняшним промінням після похмурої горобиної ночі. Усім надокучило мокнути на тій дорозі під холодним і одноманітним дощем. Хотілося знайти собі затишок, розкласти багата і хоч трохи просушити свій мокрий одяг. Перед їхніми очима сяйнула яскрава веселка, що барвистою дугою оперезала окутаний сірою паморокою ліс, та ніби то запрошувала їх пройтися під своїх семибарвних склепіннях. От уже під ногами обірвалася слизька і одноманітна бруківка і лише піщаний ґрунт вгрузав під колесами їхнього возика та ходою. Минули сім'ю високих сосон і звернули трохи вбік.

Вже їм коромисло тієї веселки гойдалося з правого боку і його було видно між кураків білокорої берези. Коліно піщаної дороги, що повернула ліворуч, уперлося в жовті полози лісової тропи. Не встигли новітні лісовики з тим возиком звернути на ту лісову тропу, як неквапом з'явилися постаті двох німецьких верхівців. Анатоль дав наказ зупинитися. Один із них присадив свого чорного коня біля того зі зброєю візка.

-Куди ви йдете?- запитав німець своєю мовою. " Ми втікачі з міста та і йдемо до своїх рідних в недалеке село." -відповів Грицько.- А що ви в тому візкові везете? -запитав з цікавістю вояк. " Ми маємо шнапс", -вихопився зі словами Степан. І тут же на очах онімилых друзів вийняв з-під промоклого брезента повну пляшку самогонки, надпив її і передав Андрієві. Пляшка вогненної рідини обходила присутніх і була доречною. Хотілося кожному ковтнути тієї гіркої рідини.

-Налий і мені у фляжку, - попросив здивований верхівець. Він зліз з коня і засунув руку під брезента, і витяг другу пляшку самогону, а також вузлика з дівочою нічною білизною. Під подувом вітру в його руках замаяло Марусинине трико. В цей час загорланів на нього камерат: " Гансе, облиш ті дурниці. Поспішаймо." Може б Ганс ще раз засунув руку, як у цей час ні звідти ні звідси з"явився" Валет" і злим духом забрехав на німця. Атака пса збила Ганса з пантелику і він, замість нишпорити під брезентом, кинув розв'язаного вузлика і вихопив з кишені пістоль. " Валет" качався у передсмертній агонії від непередбаченого пострілу. В Ганса відпала всіляка охота далі цікавитися візком і на цей раз він послухав свого товариша, скочив з тією пляшкою роздобутого перваку на коня і поволі віддалився від скам'янілої групи. Друзі полегшено зідхнули, як ті німецькі вершники зникли за закутом найждженої дороги. Здавалося, що від них незадоволено відійшла смерть.

-Добре, що нам легко на цей раз обішлося,- промовив Андрій. " Валет" стругнув нам коника, ошукав німців." Собака лежав в калюжі крові і її розплющені добрі очі, ніби дорікали Андрієві за ту незаслужену покару, що тому " Валетові" судилося на тому ретязі перебути.

-Справді не вистачало в мене десятої клепки прив'язати тебе і залишити напризволяще, - скаржився сам на себе Андрій. Він підійшов до собаки і поцілував його ще теплу морду." Валет" у передсмертних конвульсіях хотів ще підняти свою обважнілу морду і лизнути гарячим язиком свого господаря, але цього вже зробити не міг, бо життя покинуло його. На сусідній липі серед тиші деренчав деркач, мов та-кож прощався із псом.

-От врятував нас від видючої смерти, а сам і загинув, - не вгавав Андрій, що копав з Степаном під бузиновим кущем йому яму. Там же " Валета" зарили. " Поспішаймо, бо ще ті верхівці можуть передумати і вернутися знову по шнапс, -наглив друзів Анатоль. З поспіхом проїхали ще якихось 600 метрів, і Анатоль наказав завернути ліворуч. Перед втомленими очима хлопців та дівчат з"явився дерев'яний міст через болотяну річку. Відразу, як перекотили візка зі зброєю на другий бік, Анатоль дав наказ закотити його в гущавину. Від ледь зримої просіки сонце в розірваних клубках хмар усміхалося до юних

героїв. Воно струмило широкими смугами скісного проміння між високих сосон і вільхових дерев, ніби вітало їх з щасливим прибуттям до лісових зворів.

- А де ж ті партизани, що нас мусили зустрічати? - запитав Степан в Анатолія. Лишилася тільки дірка з бублика. -

Анатоль переглянувся з Грицьком і виглядав ніяково, ніби той, що з"їв облизня. Справді, їх ніхто не зустрічав і від напівзруйнованих дотів та лісової гущавини спливали лише хвилі засиненого туману. В лісі було надзвичайно тихо і було чути, як на сусідній соснині вистукував своїм дзьобом ятлик. Присутні, ніби на команду, оглянулися на місток, якого їм в разі тривоги захищати власним життям. Почорнілі від часу палі міцно вгрузали у воду й тримали на своїх плечах, прокладений з грубесних колод накіт.

" Видко нас лишили на поїдання комарям, бо не бачу жодного партизана, - проказав Андрій. За кущами пралісу, хоч і красуються, оздоблені дотами прориті бліндажі, все ж не зможемо ми стримати в них ворога, коли в нас тієї бойової сили бракує. "

- Дискусувати про це не будемо, - відповів йому Анатоль. Насамперед розпакуємо зброю та оглянемо наші володіння. За кущами пралісу край стіжків сіна ще пам"ятного літа 1941 року вояки якоїсь Н-ської частини прорили бліндажі. А тут, як ви вже помітили, по обидвох кінцях мосту, видніються вкриті бур"яном залишки зіржавілих дотів. У тих залізобетонних фортецях, як оповідали мені селяни з найближчого села, згоріли заживо бійці невідомої частини, що не хотіли піддатися. Залишки тих дотів і височать над крутим берегом і охороняють доступ до мостового причілку. Наша мета - в тих напівзруйнованих дотах розставити привезені станкові кулемети і взяти на приціл кожну живу точку, яка б рухалася по тому мостовому настилу. Ворог не сміє в ту нашу основну лінію оборони вклинитися ані на крок, бо це означатиме нашу загибель. Звідділя ми не відступимо, аж поки нас не випалять вогнеметами; оборонятимемо ці рубежі до останнього патрона в кулеметній стрічці. На цій вогневій позиції ми або переможемо або вмеремо. Іншого виходу нам долею не призначено. Це і є для нас так звана передова, хоч у нашій загоні не дуже то багато вояків, щоб вважати його за батальйон. Берімося покищо, друзі, за розпаковування зброї...-

Андрій з Грицьком та Степаном в напівзруйнованих дотах розтавили привезені кулемети, а тим часом дівчата назбирали в лісі хмизу і вже в чайнику у них варився окріп. Трохи оддалік від берега валялися з-під консерв бляшанки, гільзи з порожніх патронів та недогарки цигарок. Вогонь весело лизав чересло і боки чайника і сушив на зморених лісовиках одяг. Після легкої перекуски в присутніх піднявся

настрій. Дим одвихнувся від вогню і сірою змійкою поповз харащакми на драговисте болото. Дівчата тішились вогнем вкупі з своїми хлопцями. В дозорі коло кулеметів не дрімав з Грицьком Степан. Він ще перед тим, як іти на варту, виліз на високу з товстими гілячинами вільху. Звідтіля оглянув лісову дорогу, окинув оком ріку, містка та багна, зарослі очеретом. Там за ними мусило б лежати село, де вчителювала Грицькова сестра Віра Павлівна. Йому стала ясна лінія їхньої оборони. Від дерев'яного причілку повз ті занедбані і зруйновані доти вона вилася зміїним валом в непрохідні болота. Докладно ще раз роздивився місцевість, взяв під увагу щонайменшу дрібницю, Степан був задоволений своїм відкриттям.

"А ти знаєш,"- порушив на чатах мовчання Грицько. Партизани видко знали про наше прибуття, бо при відході з цих місць не спалили за собою стіжки сіна. Нам би тоді не було де відпочити і виспатися." - Здається, - відповів йому Степан - добрий янгол апокаліпси, на ймення святий Франсіско пригрозив тим вітрам не довершувати знищення світу, і вони раптом затихли. Хмари, що напливли, погасили залишене багаття і тим врятували не лише весь світ від неминучої загибелі, а і те благословенне сіно, де наші подруги зможуть відпочити. - "Як би там не було, а я дякую особисто від нас усіх тому янголові-добродійникові за те, що сталося,"- закінчив розмову Грицько. Надійшов Анатоль з Андрієм.

- Я б хотів з Степаном, - відвідати свою сестру - проказав Грицько. "Завтра можете піти до неї в розвідку, а нині вже рушати кудись небезпечно."- відповів йому Анатоль.

В дозорі залишився Андрій з Анатолієм, коли ж Степан з Грицьком вилізли з доту і оглянулися довкола. У лісі почалося смеркати. Біля багаття Степан присів до Прісі, яка в задумі перевертала в гарячому попелі загостреною хабиною картоплю. В ту мить, як прийшов її наречений, дівчина якраз думала про попіл, що залишався в хаті на Святвечір. Його її мати згрібала помелом вкупі і в полив'яному горщиківі ховала під припічок на цілий рік. Попіл і був тим магичним талісманом, що охороняв її родину та ціле господарство від різних нещасть. Ще покійний дідусь, брав у жменю того попелу і посипав ним цяцьковані підковою дерев'яні ворота. В магичнім закликанні він згадував про свою корівку, щоб вона була дужою та здоровою, аж до наступного Різдва. Може і мені, - думала Прісія, набрати з цього багаття того попелу та й обсипати ним дошки і бильця дерев'яного містка, щоб жодна нечиста сила не пройшла по ньому і не розлучила мене з Степаном. Все ж, - міркувала дівчина, - не можна змішувати двох різних понять, той попіл, що мати вигрібала з печі на Святвечір, що вважався святим, з цим звичайним попелом лісового багаття...

Степан, що всівся поруч Прісі, намагався вгадати, про що вона так замріялась.

- Невже ти увесь час думаєш про ті сіроїжки та масляки, що їх му- сить після дощу бути багато в лісі? - запитав він з цікавістю.

" Ні, не вгадав, " - відповіла вона. " Я якраз думала про попіл, у яко- му між непогаслими жаринами печеться покладена картопля. Собою він нагадує мені смуток спустошеної різними невдачами людської душі. Я собі спостерігала, як на притині між двох забитих кілочків вогонь пожирав хмиз та гілячини. Він своїм блиском розсовував те- мряву моїх думок та засвічував їх проблизком світла. Від цього яскра- вого багаття над ранок зостанеться лише присок. Все ж коли про- гребти його і підкинути трохи сухих гілячинок або сухого листа, то іскрини, заховані в гарячій попелі, знову розгоряться, і воскресле багаття розсуне темряву ночі. А щодо самого приску, то він і є зали- шком перемоги світла над злочинною тьмою. Він і нагадує про же- ртовний вогонь очей, у яких з дна серця світиться кохання. Моя ма- ти, як померла бабуся, посипала кросна вікон, підвіконня та підлогу притьом попелом. Вона дуже зраділа, коли уранці на лутці вікна зна- йшла ледь помітний знак. - Це, - говорила, душенька нашої бабусі, що очистилась від гріха, прилітала нас провідати. -

Пріся так захопилась невимушеною розмовою, що не зчулася, як у її руці задимів прутик. Вона дмухнула на нього і відразу на нім во- гонь і погас.

" Як я бачу, ти встигла вже цілковито обсушитися, - промовив Сте- пан. " Иди краще до тих партизанських стіжків та спочинь. Обкутайся теплою ковдрою, щоб не застудитися.... " На прилуку виглянула ціка- ва вивірка, що тримала в обидвох лапках знайденого жолудя. Вивірка взяла свою знахідку між гострі зуби і розкусила її. Після такої сма- чної вечері почала в придобі визбирувати розсипане з упалих шишок насіння. Вона зависла на стовбурі дикого горіха, а знегодя й зникла в найближчих кущах гльоду, які маялись під подувом вітру. Пріся піднялася з широкого огару, на якому сиділа, і здивилась на сині тині, що сновигали від малахітових трав. Із своїми подругами вона попрощалася з Степаном і пішла до тих затишних стіжків. Степан з Грицьком ще трохи погрілися біля того пригаслого багаття, а потім пішли змінити Андрія і Анатолія біля кулеметів.

- Ідіть, хлопці, відпочиньте, а ми повартуємо, - сказав Степан до дозо- рців. Взявся двома руками за гашетку кулемета, доторкнувся паль- цями до стрічок з патронами, що звисали жовтими пасмами, і при- цілився по той бік мостика. Юнак не міг нічим розрадити своїх ду- мок, відійшов від кулемета і почав крізь широкий проріз слідкувати за світляками, що губилися в прибережних кущах. Вечірню тишу пору- шив регіт кувіка. Незадоволені з порушника святого спокою, в тря-

совині закумкали жаби. Кувік, що розреготався, відразу таємничо й змовк, ніби то його укоськали нічні привиди. Змора дня склепляла Степанові повіки і він силкувався лише не задрімати. - Що там дівчатам приздрілося в сні? Може не одна з них у своїй жазі замріялась про те снодійне зілля, що квітне в травневу нічку? Якраз у ту пору наші дівчата виходять в самих білосніжних нічних сорочках із своїх освітлених місяцем хат. Люди казали, що ті чарівниці з розплетеними довгими кісьми обходять шир в молінні до медоплинного сузір'я. Життя йшло завченим трибом і повабою для нього була ідилія родинного щастя. Ті звичаї і передавалися в спадщину з роду в рід як найбагатше віно доброти і чести. От чому, думалося Степанові, те невисохле джерело їхнього повабу в цю безвідрадну пору в таємничому лісі і дзюркотить у їхніх серцях. Мрії його перервав тріск зламаної гілки.

- Стій хто йде? - пролунав його голос.

" Не стріляйте, - промовила людина наляканим голосом. - " Свої. " На цю пору місяць освітив мостовий причілок і стежку, що вела на міст, якою ступав ще молодого віку чоловік, видко гебрей. За ним нерозлучною тінню йшла, як видко, його жінка. Степан опустив цівку свого автомата. " Прийшов я без жодного шахер - махеру з своєю Сарою приєднатися до загону. Прозиваюсь Янкелем Капельгородським. - Чому ти так пізно вештаєшся, вже примирливим тоном запитав у нього Степан. " Вдень боялися іти, а уночі рішили, що безпечніше. Втекли ми з горища одного колгоспника, де переховувалися, бо підслухали на вулиці розмову двох поліцаїв. Зупинилися вони під хатою і один сказав: " Тут на горищі мусять переховуватися жида. " Цього було досить для мене, і я за свою Сару і, як лише стемніло, пустився навтіки. "

" Чув, що в цих місцях перебуває партизанське з'єднання. "

- Було та загуло - відповів йому Степан. На рейвах надійшов Андрій, що і повів з собою нових членів загону на ночівлю. Пішов і Степан досипляти ночі, а на його місце на варті став Анатолій. Прокинувся Кулеба, коли світанок золотим мечем розірвав мережу срібного туману й сурмив у багатоголосну сурму над лісовими зворотами, рікою, сіножатями і кликав краєвиди до життя. На овершках стіжків блискотів іній. По дорозі до джерела Степан зустрівся з Янкелем.

" Доброго ранку, як тобі спалося з жінкою? " запитав у гебрея Степан. - Спалось мені добре і чомусь приверзлася ригівниця, що через її відтулку я пропускав нитки навою. Від такого сну мене й гризе досада, хоч я і не в такій скруті за ціле життя встиг перебути... -

" Видко, що чимсь насоліла твоя жінка, що тобі таке приверзлося, "

відповів Кулеба. На таку відповідь Янкель лише засміявся. Степан, як видно, сказав правду, бо це ж Сарина вина, що він своєчасно не евакуювався до Казахстану. Послухав її поради і відразу після приходу нацистів потрапив у смертельний капкан.

- Завжди моя жінка чимсь незадоволена. Але не про неї я хочу вести річ, а про цигана, що ховається в заростях очерету. Немає йому чого там у тій багнюці на відлюдді раків ловити. Дозволь його розшукати і нехай пристає до гурту. -

"Що ж можеш піти і його гукнути," відповів Степан. "В гурті, як сам знаєш, народжується сила."

Янкель подякував, хлюпнув тієї джерельної води собі на лице і пішов до дівчат на кухню щось поснідати. І так замріяний він пройшовся понад осокою і зупинився під івою, в якій скісне соняшне проміння розчищувало золотим гребінцем зеленяві коси. Пригадав він той час, коли служив в ополченнях, захищав від недруга столицю і від тієї військової суєти аж із лиця спав. Коли інші нахвалялись, що скоро в Берліні будуть, то Янкель від них відмахувався лише, як від тих надокучливих мух. Його навіть притримали одного разу за те, що в кишені його штанів був шмат газети, з німецькими літерами. Викрутився тим, що пригадав випадок за часів походу Наполеона на Росію. Один чоловік, що їхав з Києва через Переяслав хвалився, що якби його взяли на війну, то у нього заховане таке дерево, що заганяє ворога в домовину і поверх кладе йому гробову дошку. От за такі двозначні слова переяслівська поліція його і притримала. Все ж переяслівський суд не знайшов у його втаємниченій вірі жодного злочину проти уряду і держави, виніс рішення звільнити його з-під варті. Знайдена в його гаманці при обшуку гілочка чорного гльоду була в нього реквізована і судді винесли одноголосне рішення те чортovinня спалити. - А що я, - казав Янкель, маю лише в кишені знайдений при ритті шансів поза містом шматок німецької газети з портретом фіурера, то я й хотів його в кльозеті при нагоді вжити... - Вже на свободі він потішав свою Сару, що їхне те сонечко колесом угору йде, і що буде ще празник і на нашій вулиці... -

Його мрії перервала Сарина хода.

- Я оце чула, що ти збираєшся на розшуки цигана, якого ми в очертах перелякали. - Рушай, але гляди, будь обережний, щоб самому в ту трясовину не потрапити. Настраждався він чимало в шуканні тієї риби, у збиранні стебелець дикого часнику та висмикуванні молоденьких пагінців ситнягу. Такі харчі не дуже то можуть затамувати голод. Приводь його сюди та лише в дорозі не барися. -

Янкель подякував жінці за красні слова, поклав за пазуху кусень хліба й цибулину, та й рушив на розшуки цигана. За дуже короткий час він і напорвся на нього в болоті.

- А що ти в очеретах, як той бобер на греблі робиш? - запитав він у цигана, що звався Мишком Вергуном. Мишко оговтався трохи від переляку й дивився блискучими очима на рідкого гостя.

- Ходімо краще до повстанського вогню та хоч обсушиш своє забрьохане дрантя. - Вергун глянув на Янкеля з неприхованим зачудуванням і пішов назуспіт. Уже на лісовий стежині запитав: " А чи далеко до того вогню? "

- За цим, брате, не журися. Ти, як я бачу цілком подібний до того ченця Йони, що з місця своєї покари при остерських млинах колись утік і перебував у бігах. Про це і повідомляв своїм указом єпископ Переяслівський і Барішпільський Никодим із своєї консисторії. Той чернець, що перебував у бігах був, як і ти, низького зросту, мав чорне, як смола волосся, лице з опуклими вилицями і трохи шепелявив. -

" Ти забув лише додати, " відповів йому циган, " що повірені єпископа Никодима розшукували і другого втікача, а саме ієромонаха Германа. Він же в Сошкові продав багато майна, що належало монастиреві і осінньої ночі дав дропака. А зросту середнього, як і ти, на голові мав руде волосся, очі сірі, а лице подібне на таргана, рябувате, а говорив він трохи заїкаючись... "

Янкель зрозумів, що циган за словом в кишеню не полізе, рішив змінити розмову. - Ще трохи пройдемось, - сказав гебрей і опинимось в так званій повстанській гущі. Почастують тебе дівчата-кухарки якоюсь теплою юшкою. Буде де погрітись й відпочити. А ті дівчата всі одягнені у ватяні штани та фуфайки, а їхні щоки та голови обмотані грубими вовняними хустками. Це, видно, для того, щоб лихі комари та надокучливі гедзі не покусали їхньої вроди. Одна з тих лісовичок здалася мені прекрасною, як та мітична Венера. Може ще котрийсь із тих хлопців-лісовиків стане їй в любові другим Анхізом. Тоді можемо надіятися, що від їхнього кохання народиться новітній Еней землі української, що помандрує із своїми козарлюгами шукати обітованої землі. Шкода лише, що ти в подарунок тим дівчатам ані риби, ані раків не наловив, а то нагородив би їх хоч низкою в"юнів, хай би хоч з ними в спільному казані картоплі наварили. -

Вергун прислухався до Янкелевих слів і не знав, чи він правду каже, чи жартує. Він був з ніг до голови мокрий, поспішав швидкою ходою, з метою чимхутіше обсушитися коло вогню. Ще трохи, і вони опинилися біля розкладеного багаття. Дівчата сквапно оглянулися в забіг і усміхнулися до Янкеля і незнайомого їм цигана. Привітали гостей і дали їм суміж місце біля вогнища.

- Видко якийсь інший дідько передумав забіг до болота зробити і сюди причимчикував, - пожартувала Алла. - Воно то правда, - відповіла Марусина. - Треба їхній одяг у жукто покласти і добре випарити, бо

в них від тих надокучливих комах не оберешся і жадним полинем не виженеш.-

"Хай вже цими двома Сара заопікується",-відповіла їй Алла."Це ж ніхто інший, як її чоловік, а Мишко Вергун своєю вродою схожий на неї, як дві краплі води."

— А ти знаєш, Саро, звернулася до неї Алла,коли та надійшла, що полинь є добрим не лише на сон,але і відганяти бліх.-"Добре,я його на-рву і покладу собі та Янкелеві під голови після того, як добре ви-перу його та Мишків одяг.Головне,щоб зурочливе око не втрутилось у мою працю."

-А що воно таке те так зване зурочливе око?-запитала в Сари Люда."Це залежить на кого воно скероване , -відповіла вона. -Чула я, що римський імператор Павзаній мав на думці зажити розкошів з візантійською красунею Клеонією. Тієї жінки привид не давав йому спокою після того, як помилково він її убив."

-А я чула, - сказала Марусина,що колись пишно з Петербургу на Україну супровадилося тіло померлого графа Василя Капніста, що мав свої посілості по річці Пслі. Там же біля славних Сорочинців був Свято- Михайлівський монастир. А як цвинтар його прилягав до крутого берега мальовничої ріки, то у повінь не раз той крутий берег обвалювався і ріка на своїх хвилях несла розмиті гроби. Од-ного разу рибалка, що на човні плів Пслем повз цвинтар того знище-ного монастиря і побачив в глинястій кручі, що обвалилась, наполо-вину вимиту труну. Причілок тієї труни був відірваний і він заглянув усередину, де, за його словами, лежало"якесь усе в золоті і у медалях." Він підняв з берега лише срібну дошку і чимдужче ударив у весла, і так й утік звідтіля. Видко,якесь зурочливе око і наврочило, щоб граф і після смерти не мав спокою.Не було сумніву, що то був Капніст, бо його маєток лежав поблизу того цвинтаря. -

-Щодо зурочливого ока,-втрутилася в розмову Талія, що колись дав-но в кам"янець -подільському магістраті в присутності народу розбиралася справа : міщанка Маргарита Бахчинська оскаржувала дружину Северина Грановського, що вона лишила розуму їхню доньку.- Розмова між лісовичками припинилась,коли до гурту підійшов Ана - толь .

-Добре,- жартував він, що Мишко приєднався до нашого загону, бо там би його ще в багнюці той очеретяник у жабу перетворив. Хай Ве-ргун в наріканні на свою циганську долю квакає з-під латаття. Ніхто і півня б тоді не дав за його бунтарську душу, щоб він обертався в марииво на світанні і проганяв таємничо випари диму, що загадково зникає у надвечірніх багнах. -

-Дякую громаді за довір"я,- промовив Мишко Вергун, коли його уро-чисто прийняли у дружню сім"ю лісовиків. -Стріляти я вмю, а щодо

моїх рук, то я маю в них ще досить моці, а в тілі своїм тієї сили тілесної. А щодо мого зору, то він у мене меткий, як у того гірського беркута. Ще вдома навчився я також добрі кулеші варити. -

- А нам якраз для помочі дівчатам кухаря й потрібно, - сказав жартома Грицько.

Один лише Янкель не вірив у те, що казав Мишко. Він чомусь був прихильний до повір'я, мовляв, що циган не скаже, то все одно збреше. - Мій брат, Ванько, також недалеко в плавнях ховається. Дозвольте його до гурту прикликати. Ніхто з товариства не буде перечити, коли ти й свого брата сюди приведеш. Лише зваж, що вдвох вам випаде черга не лише в дозорі стояти, а й по картоплю на сусіднє поле бігати, бо сам знаєш, що в нас тих харчів обмаль і хто його знає, скільки того часу промайне, аж поки наші не прийдуть.. "Після таких слів Анатоль пішов змінити на варті Степана. Не пройшло й декілька хвилин, як до вогню підшов з Андрієм Кулеба. Пріся посунулася і дала місце своєму судженому біля вогню. Йї то на самотині не дуже то спалося. Хотілося Прісі чимскоріше попроситися із своїм дівоцтвом і ту свою дівочу цноту подарувати Степанові.

- Як же тобі в сні цю ніч спалося? - щиро запитав у неї Степан. Дівчина уважно глянула на нього й відповіла : " Дякую. Цієї ночі було трохи холодно спати і ввесь час те сїно в очі та в рот лізло. В голові моїй снували різні події. Мріяла я про день закінчення цієї війни. Треба потерпіти і не дозволити цьому смутку безвідрадних днів затужавіти у наших серцях і перетворитися на непрохідне заросле баговинням болото. Зміною обставин зовсім не бентежусь і не думаю вмирати від скорботи, як то колись зробила дружина імператора Марка Антонія, на ймення Фулія під час свого перебування в Греції. Со-ромно мені було бути без тієї відваги в серці. Все ж нам, Степане, треба чимскоріше дійти до того спільного знаменника і ще побратися тут у лісі. "

- Ти, Прісю, зовсім дурниці плетеш, - відповів він. Що ти, наприклад, робитимеш з дитиною, коли мене вб'ють? - Родинне щастя від нас не втече і його, як знаєш, поволокою не можна зв'язати. -
" Не лякайся мене тим, чого я сама не боюся. - Те дівоче терпіння, як сам знаєш, рветься, як той затягач, яким укріплюється снізка в ярмі. Видко, Степане, твої мислі так захарастались, що ти не знаєш, як їм тієї ради дати... "З таким міркуванням вона подала йому лусту хліба, намазаного смальцем та горня з окропом. Відразу заклопотаною і відійшла від того вогню до свіжих копичок сїна. Степан лише усміхнувся з тієї відвертої розмови і спостерігав, як від розкладеної стуги кружеляв собі рябець. Чулися голоси дівчат, що розбрелися по лісі в шуканні підберезників, грудзів та сіроїжок. На-здиб їм прямовісно між лісовою дорогою йшло погоже передосінне

сонце, що виглядало, як те справжнє божество в зеленому храмі, де тіні предків приносять йому офіру з овочів та квіття і воно загло в сотні сопілок і вони відгукувалися то вільхою, то березою, то липами і дубами, а ті змайстровані з них цівки калиною і бузиною, що створювали своєю мелодією гармонію вічної і непогасної любові. За час відсутності дівчат з табору, крім Вергунового брата Ванька, до загону приєдналися нові бойовики. Серед них були двоє недавніх шущманів Зосим Топчан та Остап Недбайло. З міста евакуювався з родиною в ліс залізничник Осадчий. Сухоребра коняка ледве дотягла його навантаженого домашнім скарбом воза до мостового причілку. Найбільше здивувало лісовиків, що за возом йшла прив'язана корова, яку підганяв Сашко. Де б могли Осадчі ту корову роздобути? - кожен питав сам у себе. - От і буде для цілого загону м'ясо-раділи бойовики.

-Корова належить до спільної повстанської кухні,-поважним тоном сказав старий залізничник. Його з родиною, двох шущманів та Мишка з братом було надіслано займати курені, що лежали поза стіжками сіна. Не встигли бойовики познайомитися ближче з новоприбульцями, як до бовового загону пристав місцевий пастух Федір Олешко. Анатоль з Грицьком показав новим лісовикам, як поводитися з тима станковими кулеметами та вживати автоматичну зброю. Грицько з Степаном рішили вирушити на розвідку в село, де перебувала Віра Павлівна. Грицько в таку дорогу до своєї сестри ішов попереду і щось у своїй голові важливе обмірковував. З доброго дива, - думалося йому, - Степан виглядає чомусь невеселим. Це мабуть тому, що не встиг попрощатися з Прісею. А може журиться за своєю сестрою Веклою, яку німці ще в місті зловили. Треба якось друга розвеселити і Грицько навмисно зупинився й почекав, щоб Степан з ним порізнявся.

- За цим закрутом ріки, - продовжував Грицько, - скоро очерет закінчиться. Перед нашими очима відкриється зелене пасовисько, засаджене ополисто по краях вербами. А верба, як ти сам знаєш, кожного плоду не дає, собою ж гарна не лише у мрійливих шумах своїх зелених гілок. От ми в тих мережаних туманом вербицях і чекаємо ночі. Пригнемось до землі й шугнемо до найближчих городів. А там я вже знаю, як краще дістатися до хати моєї сестри. Вона в мене добра і відразу почне нас частувати всілякими стравами.

Вітер шелестів очеретом, нагинав і випростував гостролезі стебла. У високий траві сюрчали коники. Розвідникам хотілося хутчіше дійти до села, ще загодя до чорної ночі. Туман сизою поволокою почав окутувати сіножаті, спускався з розлогих верб на шовкову мураву, де край узлісся червоніла стигла ожина. Ще трохи побратими йшли облогом, минули ожеред соломи і увійшли в густолисті верби, де

й причаїлися. Позаду їх дзюрчало джерело і, як пригадував Степан що в цих місцях колись було убито татарських князів Тимура і Дивлята, які полягли в бою з литовським князем Гедиміном. З ними також загинули в бою чимало хоробрих русичів. Славу поколінь не може зітерти час, хоч на своїх хвилях проносить її у забуття.... Побратими прилягли за дуплястими стовбурами схилених на ставище верб й прислухалися до голосів, що лунали з вулиць.

- Видко, в селі розмістилася якась німецька частина, - сказав півголосом Грицько. - Нехай хоч трохи обляжуться та розійдуться на ночівлю, а тоді й ми спробуємо свого щастя. - За короткий час по садках і хатах усе стихло. Густа паморока вкрила викошені левади. Тиша пливла над подвір'ями та садами господарів. Собаки перестали брехати по своїх кублах. На небі в кошлатих хмарах прочувався місяченько, що освітив собою село, заросле очеретом озеро, ставище та мовчазне крило лісу.

- Може, моя сестра із своїм хлопчиком Ігорком ще не лягла спочивати, прошептав Грицько своєму побратимові. Зачекаємо ще трохи хай вітер знітиться у густокосих вербах і перестане свистіти, тоді поповземо до пустинних городів. Пробиратимемося місцями, де трава здається густішою і найбільше розплітає свої клубки вовни білий туман. - Друзі поповзли навпрошки і вже в саду вчительки зідхнули з полегшенням. Вікна в її хаті були завішані ряднами і чути було, як кричала дитина. Грицько вже смілівіше відчинив знадвірку двері в присінок. Віра Павлівна якраз уклала свою дитину спати, як почула ледь вловний стукіт у двері.

- Хто тут є? - запитала вона отерплим голосом. - Це я, Грицько, почулося у відповідь. Вчителька відчинила двері і зраділо привіталася з братом та Степаном. - В хаті нікого сторонніх немає. Все ж непрошених гостей можна чекати щохвилини. Краще лізьте відразу на горище, а я туди чимскоріше принесу вам дещо повечеряти. -

Хлопці, за її настановою, відразу й метнулися по драбині на горище. Віра Павлівна принесла їм дещо з'їсти і сама всілася біля них.

- Цікаво- запитав у неї Грицько. - Де подівся із своїм загоном товариш Кіндратенко, що рішив, як ми бачимо, зачислити нас живими в списки так званих мертвих душ? -

" Чула я від зв'язкового, що командир нікому не довіряє, а вас взагалі не знає. Цілий партизанський загін покинув ці терени і відійшов десь під Білу Церкву. "

- Хлопці і без неї знали, яка то доля їм біля того мостового причілку задалегідь була приготовлена. Тому то вже більше у Віри Павлівни нічого не розпитували. З полив'яної миски смакували смажену рибу, ламали руками свіжий хліб та запивали свою вечерю запа-

шним молоком. -Риба,- промовив Степан, яку ви, Віро Павлівно, принесли на горище, ввижається містичним кораблем життя. Коли вірити астрологам, що вивчають вплив планет та зірок на наше земне існування, то сузір'я Риби нагадує собою бригантину, яка погойдується на хвилях космосу і намагається вийти за межі зачарованого кола, в якому розміщений зодіак. Зачарована тими містичними звуками та бригантина намагається відплисти собі геть у простір. Її чарують і манять містичні звуки, що випливають із підсвідомого відчуття краси всесвіту. -

" А що, власне, собою символізують ті зодіакові риби? - з цікавістю запитала Віра Павлівна.

- Зодіакові риби пливають у два протилежні напрямки. Вони підвладні місячному коливанню і собою символізують містичний зв'язок між небесним простором та землею. -

- Тепер мені зрозуміло, - втрутився в розмову Грицько, чому перші пророки були рибалками і до деяких з них, як, наприклад, до апостола Петра і звернувся Христос зі словами: " Иди за мною і я тебе зроблю рибалкою людських душ. " - Ті, що народилися, як вірити зодіакові, під знаком Риби, - продовжував Степан - мають нахил до так званого духовного життя. Уявіть собі на мить вродливу панянку засинених просторів голубої вічності, що своєю вродою красується на білих пелюстках священного лотосу. Її граційні долони вигнуто і на них вона тримає дві довгасті рибини. В однієї з тих рибин червоно-зелені очі та жовтого кольору голова, а та риб'яча луска в тому засиненому океані вічності переливається зеленоясно-жовтим кольором. -

" Я, власне, й родилася під планетою Риба, " - сказала з усміхом молода вчителька, що спостерігала, як Грицько з Степаном до вечерювали принесену пліску. " Бо моє народження припадає на першу половину березня. А ця половина місяця в так званому гороскопі якраз відведена для Риби. "

- Мене ж небо обдарувало патроном, що зветься Крабом, - пожвавив розмову Грицько. А хто з смертних родився під сузір'ям Краба, то його народження припадає на червень місяць. -

- А як ти взагалі уявляєш того Краба? - запитав з цікавості Степан.

" Уявляю я його з великими клешнями та з недріманним оком посередині брунатного кольору панцера. Тим єдиним оком він і споглядає розсіпані в тім небеснім усесвіті зірки. З тими своїми розчепіреними клешнями він і повзе до найвіддаленіших зірок в намаганні їх своїм громіздким тілом розчавити. "

- Цікаво, Степане, - під яким сузір'ям тобі судилося народитись? - запитала Віра Павлівна.

-Щодо мене, то я прийшов до висновку, що народився під знаком Бика, як і більшість, на мою думку, українців. Найголовнішою ознакою Бика є його впертість. Успадкував я також прикмети чуйности до болю власного народу, чесність та готовість бути корисним для суспільства. -

- Дякую за такий приємний вечір, - промовила Віра Павлівна. Ми б могли так розмовляти про цікаві для нас речі цілу ніч. Але ви з дороги втомилися, вам треба виспатись. Маю одне запитання: чи багато вас молоді прибуло з міста до лісу? -

" З київського Подолу нас вирушила жменька дівчат та хлопців. Ми ризикували життям з тією відкопаною зброєю, що ми перевозили до лісу. Нас тевтони могли всіх там на місці постріляти, якби довідалися про ту у візку зброю. Але, слава Богу, все закінчилося гаразд. До загону щораз більше приєднується наших людей. Безвусі лісовики втратили страх і нас уже не лякає чорна тінь смерти. Гораций її уявляє з широко розкритими чорними крилами, що в своїх пазурях тримає грубезну сітку, в яку й потрапляють її жертви. "

-Я ще додам до Степанових слів, - сказав Грицько, що живемо ми із вірою у воскресіння після нашої фізичної смерти. Чорна тінь, що падає на зелені вруна від присутности тієї безжалісної смерти там край мостового причілку, уже не лякає нас. Там, де шугає дух нищення, неодмінно мусить бути присутній і янгол доброти. Колись по закінченні цієї війни, може тобі, сестрице, доведеться розчищати від битого каміння цілі розбомблені квартали нашого красня - міста. На місці тих зруйнованих будинків та навчальних установ, зведуться величної форми фасади нових шкіл, будинків, палаців і забувають своїми молодими деревами сади. Тоді не забудь у тому новітньому воскресінні нашої рідної землі пригадати ці щойно почуті від мене слова... -

- Добре, - відповіла вона, - що ти, як і твої побратими, маеш юнацький запал. Усі ви молоді, тому й гордуєте смертю. Але українському народові потрібно героїв не мертвих, а живих. Отож, будь зі своїми друзями в тім лісі обережним. Бо хто його знає, куди ті ваші душі після земного життя помандрують. Все ж не хотілося б мені на старості літ уявляти вас лише зорovo і воскрешати з своєї пам'яті. -

- Якщо вірити гностикам, - промовив Степан, - то янгол смерти і є духом знищення, бо він своєю окриленою стопою роздушує метелика, що і репрезентує собою людське життя. Кажуть, що всі померлі "пливуть на місяць". -

- Місяць, коли вірити Шекспірові, має свого на землі герольда, що зветься півнем, - проказала вчителька і є володарем земних жінок. - Коли йдеться про так звану магічну силу Місяця, то тут немає жодної таємниці, -

додав від себе Грицько. - На три ночі місяць зникає з неба, а на четверту випливає молодиком. Від того може існує повір'я про двох сторожевих псів, що стережуть орбіту Сонця і брешуть на Місяць. -

- Я думаю ні - відповів Степан, що скоріше вони брешуть на того великого краба, що відпочиває під ним на туманному болоті космічних сузір'я. -

- Здогадуюсь, - відповіла Віра Павлівна, - що функція того Краба така сама, як і хатнього порога. Через нього переступає людська душа керована Місяцем, що і є посередником між формальним і незримим всесвітом, куди вона входить для свого поновлення. Але пора розмову припинити, бо вам треба відпочити... - Вчителька попрощалась із своїми юними друзями і по драбині спустилася наділ. В кімнаті вона схилилася над колицкою свого Ігорка, поцілувала його в чоло і чомусь на думку їй спала волинська княгиня Софія Ружницька, що в 1609 року була командиром загону, що складався з шести тисяч піхоти і кінноти. Вона відзначилася тим, що відважною атакою в м. Черемошні взяла укріплений замок Корецьких. "Якби не маленький синок, думалося їй, я би організувала б і повела б у бій за рідну землю може удесятеро більший загін." Її думки перервала груба лайка на підвір'ї і людські важкі кроки. У двері затарабанили колючою. Віра Павлівна накинула швидко хустку і побігла відчиняти непростимим гостям. В світлицю зайшло двоє козацьких старшин при повній зброї з сільським старостою. Один з тих козаків недоброчливо промовив: "прийшли до вас в дуже неприємній справі, а саме забрати вас з собою."

- А це чому? - упалим голосом запитала вчителька.

- А це тому відповів другий, що ти у себе в хаті партизанів переховуєш. - "Це справжній наклеп, - різко відповіла вчителька. Не розлучайте мене, прошу вас, з моєю дитиною. "

Козаки тим часом розглядали рвучу молодичку з гарним вродливим лицем. В них, як видно, серце перевернулось від тих думок, бо вчителька нагадала їм щось тепле й рідне, змусила понестися у мріях на свою покинуту Кубань. Вдома на своїх підвір'ях вони залишили також молодих жінок. Козаки навіть засоромилися на мить, що повірили у ті баляндраси сільського старости та прийшли забрати цю молоду вчительку і віддати її в руки катам.

- Поліземо на горище та обшукаємо, - сказав староста козакам. Вже один із них рушив до виходу в сіни видертися на те горище, як із сусідньої кімнатки почувся плач Ігорка. Дитина прокинулася і почала голосно плакати. Другий старшина, замість того, щоб слідом іти за старостою з товаришем, нерішуче завагався, зайшов собі в ту кімнатку, де в колиці кричала дитина. З батьківською усмішкою уз-

яв він Ігорка на руки і гукнув на свого побратима: "Василю, а йди сюди. Нема чого тому старості сухого дуба везти і теревені прави-ти. Глянь лише, який славний хлопчик прокинувся. Ти ж сам знаєш, що вдома я такого віку хлопчика залишив. А як його звати?"- звернувся вже лагідним тоном до вчительки. "Ігорком"-ледь чутно прошептала вона. - А в мене також на Кубані сина Ігорем зовуть, - весело розсміявся козак. - Носив би він з гордістю прізвище Пугачівського, якби не його предок з Чернігова, підполковник Семен Миколайович Пугачівський. Він то злякався, що його прізвище має близьку подібність з ім'ям козацького ватажка Пугача і звернувся з проханням одного разу до губернатора тодішньої Малоросії князя Лобанова Ростовського, щоб той дозволив йому і його братам змінити крामольне прізвище. Імператор особисто зацікавився цією справою і дозволив йому носити прізвище, яке мала його мати перед тим, як виїшла заміж. А як вона була з роду Леонтовичів, то мій предок став називатися Леонтовичем, а син його вхитрився стати Леонтьєвим, тобто і мій Ігор теж називається так. - В щирій розмові він і забувся, чого і з чим сюди прийшов, почав Ігорка гуцати, носився з дитиною по кімнаті, підкидав до стелі і цілував його в рожеві щокі.

-Василю-гукнув Леонтьєв ще раз. - Кидаймо цю справу. Нема чого нам баламутити цю бідолашну жінку і розлучати її з дитиною. Хай живе собі з Богом, а її синок великим росте. - Після таких слів він поцілував ще раз притихлого Ігорка і передав його матері. Дитина тріпала лише своїми рученятками і її лице сяло янгольською радістю. "Твій Ігорок-це дитина неба, тобто янгол, - сказав на прощання козацький офіцер і вийшов із своїм товаришем та з старостою геть з тієї вчителькиної хати. Вона ж, мати, стояла над тією колискою ні жива ні мертва. На довгих її віях від пережитого зависли дві гарячі сльози, і по кімнаті ще довго розносились заводи судо-многo тихого жіночого плачу.

Ще й треті півні не прокинулися зустрічати зорю своїм співом, як Віра Павлівна вже будила на горищі свого брата Грицька та Степана.

-Дякуємо за гостинність, - на прощання сказали хлопці. Те, що творилося в цій хаті увечері, ми чули. Про це нам нема чого оповідати. Ми вже хотіли брати ноги на плечі. Полізли б ті козаки на горище, напевно нам би усім була б смерть неминуча. -

Вже коло лісового струмка хлопці стали на відпочинок та смакували пахучі коржі, що їм на дорогу дала Грицькова сестра.

-Це не коржі, а мандрики, - сказав Грицько. А хіба не однаково? з цікавістю запитав у нього Степан. - Я думаю, що однаково, лише у цих околицях їх звуть мандриками тому, що колись один із таких коржів випав був з одягу святого апостола Петра. Відразу того ко-

ржа схопила, зозуля, бо, мабуть, була голодною. А що вона поспішала його ковтнути, то в тім поспіху тим мандриком і подавилася. І от тепер, думаю, ти розумієш, чому на Петра і Павла зозуля перестає кувати. В народі кажуть, що вона мандриком удавилася. -

Степан смакував ті мандрики й пригадував добре лице Віри Павлівни. Від очеретів їхня дорога до повстанського табору повилася між березником та осикою. З невеликого пригорку друзі спустилися в неглибокій яр і вже йшли серед густої ліщини, де аж горіли своїм золотим листям куці гльоду та горобини.

Серед безбережної тиші сонце підбилося до самого вершечку лісу, викотилося з нього й заливало безмір скісним промінням. Його нічим незамінна теплінь розливалася по спітнілому тілі хлопців, що прискореною ходою поспішали до стіжки в сіна. Отак вони й вийшли на галявину під захоплені вигуки бойових подруг. Циган Мишко якраз гострив костура й відрізував шматки м'яса від зарізаної корови. Байдиків ніхто не бив, а дівчата допомагали йому давати лад тим ковбикам та кишкам. Вергун брав усі очі на себе своїм умінням орудувати ножем.

Степан узяв був сокиру і пішов з Грицьком нарубати та наносити гілля на загніт. Біля ночовок, де хлюпалися коров'ячі тельбухи, Пріся хвалилася Степанові, що їм змайстрував залізничник справжнісіньке жлукто. - Мишко Вергун - це якийсь знахар, - продовжувала Пріся. Найбільше мене зацікавила його засмальцьована колода карт, яких він, як хвалився видував у одного італянського дезертира. На одній із них, що називається п'ятнадцятою, намальований біс з цапиною головою та цапиними ногами. Груди в того диявола, а також руки є частинами жіночого тіла. Мене найбільше здивували зелений чорний та червоний відтінок фарб на тій карті. Коли я запитала його, що такі кольори означають, циган відповів: "зелений колір символізує собою воду, чорний - землю, блакитний - повітря, а червоний - вогонь." Тіло того надзвичайного куцаня на тій карті Тарока було зеленого кольору, а ноги розмальовано в чорний колір. Руки, що подібні до крил велетенського кажана, блакитні, а голова від червоної фарби аж горить вогнем. -

- Я бачу, що ти багато чого довідалася за моєї відсутности, - промовив Степан. Чув я, що так звані карти Тарока з магічними символами виникли в Італії десь у тринадцятому столітті і користувалися надзвичайною популярністю в альхеміків та ворожбитів. А щодо кольорів, то про них говориться в "Упанішадах" приблизно таке: Спочатку в безмірному просторі випромінювалось безмежне Світло, що було разом мале й велике і в своїй безликий масі ховало з радістю усі безвісні знання. Те єдине безформне Світло зненацька розділося на зелене і червоне. Червоне стало Чоловіком/ Пуришею/, а зе-

лене Жінкою/Маєю/. Від тієї любови між Пуришею та Маєю світ втішився золотим яйцем з якого народився Творець. Він хотів дізнатися з якою метою він народився і які його в світі обов'язки. Голос з безгомінної незримости сказав йому, що він народився з беззгляддя, щоб виявити себе. А як Світло не може бути впізнане, то хай він спробує його на безвік зрозуміти. В своїм терпінні він чекав аж тисячу років, коли одного разу побачив видіння, що було повне радості і блиску. Те видіння мало лице дикої сарни, коли ж тіло мало людську форму. То і був великий Вішну, що попрохав його Творця зробити узливання і принести себе в жертву, з обов'язком офірувати себе жертвовному вогню, яким і був бог Вішну. Це для тієї мети, щоб Творець міг сотворити землю і все живе на ній. Від роздумування Творця і повстали не тільки усі речі в космосі та на землі, а і кольори і ось чому ти на тій карті побачила не лише червоний та зелений колір, а чорний та блакитний. -

Прися, задоволена такою розмовою, докінчила перемивати залишки тієї корови, яку нещодавно зарізав Мишко.

- Знаєш, Прісю, що за віруванням індусів кожна корова-це постачальниця поживного молока для всесвіту. Те її живодайне молоко і розбрикано на Молочнім Шляху в космосі. Коли ж прийняти за істину, що небо-це бик, а наша планета-земля та корова, яка запліднює всесвіт, то тоді стає зрозумілим священний культ тієї корови в Індії. Удвох вони й репрезентують активний та пасивний чинник основних сил всесвіту. Тому то великий гріх на берегах Гангу убити корову, в яку, за віруванням індусів, і вселяється душа їхніх предків. -

- Мені на думку якраз прийшов діалог між одним індуським хлопчиком Нахітекою і володаркою Смертю. Колись в Індії жив жрець, на ймення Ваясрава. Одного разу він рішив у офіру богам зарізати і принести корову, яка вже не давала молока. Його син Нахітека не хотів, щоб його батько зробив святотатство, тому і запитав його: "Татку, а кому ти віддаси мене?" Батько, що втратив терпіння, відповів йому: - Тебе я віддам Ямі, що є богом мертвих. - Тоді син рішив не чекати тієї хвилини, а сам знайшов дорогу в потустороній світ і аж три дні голодний чекав на бога Яму, що був відсутній, біля воріт підземного царства. Бог Яма здивувався непрошеному гостеві, нагодував і напоїв Нахітека і сказав: "Ти вразив мене своєю непорочністю. Тому то я сповню три будь-які твої бажання. Вибирай лише які ти хочеш." - О, Ямо!- Дозволь мені вернутися на землю до мого батька з тим, щоб він за мое самовільне відлучення не мав гніву на мене.- Твоє прохання, сину, сповниться- відповів бог. - Ніхто на землі не знає правдивого ритуалу, коли складає офіру вогню. Навчи мене і я після мого повернення на землю покажу чоловікам та жінкам, як виконувати його, з тим, щоб після смерті їхні душі потрапи-

ли на небеса.-Бог Яма згодився і навчив його належного ритуалу під час тієї офіри вогню. -Яке твоє третє прохання? -запитав у нього бог Яма.- "Чи справді існує життя після нашої смерти?"-Хлопче, не питай мене про справи життя і смерти.Навіть богам неясне це питання. Але я тобі відповім. Правда відкрита для тих людей, що ставлять під сумніви свою правоту.Запам'ятай одне, що душа безсмертна. Тому, що вона ніколи не народилася, тому вона ніколи й не вмирає. Більше ніж власна душа рахується її оболочка так званої найвищої совісти, що рахується зернами безсмерття у всесвіті. А ще на найвище рахується Найвища Душа , що зветься цілковитим буттям. Вона вважається метою людського блаженства і той, хто збагне її призначення, назавжди втратить страх і смерть втратить свою владу над ним. Дорога до її впізнання дуже вузенька і гостра, як те лезо бритви. Отже, не треба гаяти часу. Не зупиняйся до тієї пори аж поки не досягнеш своєї мети.... "-

Коли Прісія закінчила говорити, Степан лише усміхнувся.

-Це добре, що циган зарізав корову, на шию якій у нас не вішають гірлянди квітів , як то в далекій Індії. Завдяки цьому, ми дещо пригадали, що стосується тієї дивної країни.- закінчив Степан.

Дівчина витерла свої об хвартух руки, глянула судженому в очі й промовила: "Багато про що ми встигли переговорити, а от основного і не сказали. Як довго нам у цьому лісі поневірятися? Поперше, ми знаходимося не в Індії, де на одному дереві знаходяться дві пташки. Одна з них, як ти пам'ятаєш, клює солодкі плоди, коли ж інша лише споглядає і нічого не їсть. Ночами я боюся сама спати. Намостили б ми разом з сухого листя та скошеної конюшини на звалених стовбурах собі постіль і хоч би мирно виспались. І справді, чому мені самотній у тому колючому сіні нидіти? Відкрию тобі таємницю, що ми на своєму дівочому вічі рішили одноголосно для власної безпеки розділити своїх хлопців нарівно. "

- А це що? - запитав Степан.

- А це означає, що ти ще цього вечора перейдеш із своїми манатками до мого стіжка. Не можна нам більше перебувати в розлуці. Хіба кому відомо, чи з цієї халепи хтось із нас живим вискочить? Гріх лишати наше кохання занехаяним. -

- Не думаю, Прісію, ударяться навіткача й не дуже то тішуся твоїми словами. Сама знаєш, що тобі перечити не стану. -

Степан допоміг їй ті коров'ячі тельбухи покласти до чавуна та вилляти з ночовок закривавлену воду. Того казана взяли за двоє вушок і поставили ближче до вогню, а сами всілися на пеньку і на деякий час припинили розмову.

Вогонь весело палав і освітлював їхні збуджені лица. -Вогонь , - сказав Степан, це посередник між небуттям і буттям, народженням і сме-

ртю і як ти може, Прісю, знаєш, завжди перебуває у взаємодії з сві-
тлом та блискавицею. Від нього лишається попіл, як спалювати дере-
во, а як людину, то прах. Але облишимо людину і займемось попелом.
В умовному відношенні святим попелом в Індії називають індуси ко-
ров"ячий кізяк, якого оббризкують коров"ячою сечею. Кульки пригото-
влені з того кізяка мусять лежати під промінням сонця, яке очищує
їх. Пізніше вони мусять бути спалені на офірному вогні. А залише-
ний попіл згрібається тоді до купи і перемішується з парфумами рі-
зного сорту. Пізніше ту мішанину товчуть на порошок і зсипають її до
горщика. Згодом тим порошком, забарвленим у чорний, червоний, бі-
лий та інші кольори мажуть різні частини свого тіла для того, щоб
спалити усі гріхи. А те, що святий попіл може воскресити навіть ме-
рця, то про це оповідається в Упанішадах, а саме в оповідці про Ка-
руну. Каруна мав заздрісних братів і вони його вбили. У великому
горі його дружина взяла мертве тіло і понесла до Арунгаті. Не
зважаючи, що Каруна не подавав жодної ознаки життя, Арунгаті по-
бризжав мертве тіло святим попелом з вітваря і тим воскресив Ка-
руну. Вогонь також очищує й запліднює ту воду, що здатна очищати-
ся і оновлюватися. -

- В альхеміків, я знаю, - відповіла Пріся вогонь був центром
усіх речей. В собі мав неабияку силу і міг навіть прискорити кінець
усім речам у всесвіті. З цього роблю висновок, що кожна покара для
людства у вигляді потопу чи води неминуче приводить до винаго-
роди. Я знаю один випадок з частиною проскури, що зветься Агнец-
ем і над якою в православній церкві виконується таїна Євхаристії.
Того святого Агнця на третій день неділі великого посту вкрав для
якогось таємного користування священник церкви святого Перео-
бражіння Господнього в місті Івангороді, що називався отцем Іоа-
ном Федоровим. За те святотатство чи крадіжку він був правосла-
вним архієпископом київським Рафаїлом Заборовським позбавлений
священницького сану. Може отець Іоан замість тих священних коро-
в"ячих кізяків, хотів спалити на офірному вогні свічки того свято-
го Агнця, з тим, щоб залишеним від нього попелом допомогти яко-
мусь хворому, чи причарувати до себе чиюсь жінку, тобто воскресити
у її серці любов і довіру до нього. -

Степан, що уважно слухав Прісю, відповів: " Не дивно, що в то-
бі горить світло кохання, бо ти своїм розумом розкрила таємницю во-
гню. За це твоєму дівочому серцю від мене шана і честь і я впевне-
ний, що там у найінтимніших його закапелках завжди знайдеться для
мене місце. "

Пріся ні трішечки не відчувала тієї потуги від парубочих палких
слів і була цілковито задоволеною. Круг біля того вогнища увесь час
побільшувався.

- Нема нам чого з Степаном те личко на ремінець міняти, - подумала вона і вже понеслася мріями в те сіно, на якому вони цієї ночі вкладуться спати. Це добре, що Степан за такий нерозважний вчинок не почав її словами карати. Це ж не його вина, що ми через цю прокляту війну не можемо побратися. Для нього я зовсім не є тією маківкою, з якої облітають під подувом зловісного вітру пелюстки. Він же перший облесливо присягнув мені в коханні, знаджений не так моєю красою, як зрозумінням моєї квітучої душі, де немає присмерку ночі. Відчуває коханий, що моє серце не знає ошуканства чи зради. Сіно нам у тому стіжку кісток не поломить... -

Почало вечоріти, і присутні, щоб якось розігнати надокучливі думки, рішили коло того вогнища послухати оповідки новоприбулих.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Храм сатани, до якого вчашала наречена Мишка Вергуна.

- Не хотілося б мені безрідному своєю розмовою товариству, як то кажуть, баки забивати, - почав був циган. Але, як ви, добрі люди, знаєте, є на світі така собі звичайнісінька гра, що зветься вак і копєць. Переважно такою грою захоплюється молодь жіночої статі. Удвох зі своїм хлопцем дівчина і бавиться в ту гру, вака і копця, ніби в ката і мишку. Я також такої гри спробував. У Татарському завулку я закохався в одну Кісмет. Була вона з довгою чорною косою та з очима дикої козулі. Та гурія вітала мене в своїй світлиці і була одягнена в сукню бешмет із прозорого грезету та в сатові шаравари. Їх вона опоясала плюшевим широким поясом, з срібною важкою пряжкою, в яку був вправлений величиною з пташине яйце коштовний смарагд. Над перськими килимами з стін нависали незнайомі мені картини дивних символів. Налила вона в білу чашечку з фарфорової посудини шербету і подала мені. Я подякував їй і пригубив ту чашечку з напоєм. Кісмет загадково глянула мені в очі й промовила: "Все, що бачиш у цьому покої, як виткані гоблени, вишивані подушечки, гаптовані рушники та розмаїті серветки-це робота моїх ніжних рук."

- А хто ти будеш з роду? - набрався сміливості я й запитав.

- Батько в мене був татарин. Там у кримських горах століттями жив його рід. Обмовився мені про діда, що з його роду вийшли поважні мурзи та славні джигіти. Більшість з них змагалися один з одним навипередки. Звався мій дід Атиром Бей Мурзою і був народжений, як і хан Сахіб Гірей від християнки. Чула я також, що колись татари в місті Рогатині заясирили дочку місцевого попа, яка пізніше стала найвпливовішою дружиною султана Сулеймана Хуремі і називалася Роксоляною. Між іншим, татари мали відважних і героїських

дівчат. Їх вони віддавали заміж навіть за пастухів, які відзначилися в боях і мали назву сунгайлонів і саконів. Мій дід носив на золото - му ретязькові в старанно зашитому мішечку пергамен із священного корану, де були викарбувані таємничі слова. Отари овець, що належали йому, паслися із табунами коней та рогатою худобою. Десять днів гуляв весілля зі своєю нареченою, як то прийнято за татарським звичаєм. -

- А чи твоя мати також татарка? - з цікавістю запитав я. - Ні, - відповіла вона. - Моя мати бурятка і я від неї перейняла цілком інші звичаї і ритуали віри далекого бурятського народу. -

- А скажи, Кісмет, кому ті твої рідні зі сторони матері поклоняються? -

- Поклоняються вони, - сказала дівчина, не Мохаммедові, а ідолові. Йому і офірують на вівтар жертви, приносять йому узливання у вигляді кози чи вівці. Як я чула від матері, що тій вівці шаман розпорює священним ножом живота, і те живе овече вирване серце кладе перед тим ідолом. На закінчення ритуалу жертвоприношення шаман співає пісню так званого милосерддя. Він починає вити, трястися всім своїм тілом та вигукувати ім'я різних жадливих демонів. Хоче залакати їх, щоб вони не осмілися шкодити людям та худобці... -

- А в що ти, власне, віруєш більше? - поцікавився я, коли моя чашечка з шербетом стала порожньою. -

- Коли ти такий цікавий, то я обіцяю утаємничити тебе в своє вірування. Лише сьогодні не час. Приходь до мене наступної суботи увечорі і я поведу тебе у свій храм. -

- Добре-згодився я. - Наступної суботи я неодмінно в тебе буду. -

Кісмет провела мене до хвіртки і дозволила себе поцілувати в уста. Цілий тиждень я носився з думкою про зустріч з коханою дівчиною і от настав довгожданний вечір. Візьму з собою, крім пучка квітів, ще й жменю макових зерен, - міркував я. І от насипав я тих зерен підсвідомо до кишені, а в руки взяв розкішний букет квітів і рушив у знайомий завулок. Кісмет, одягнена в шовки, вже чекала на мене. Вона граційна і тривожна стояла біля високої комоди червоно-жовтого кольору. У високому миснику вигравали своїми гранями з таємничими знаками срібні кубки та карафки. - Дякую, що прийшов, - прошепотіла вона і наділила мене ширим поцілунком. Перед нашим одруженням хотілось мені втаємничити тебе в свою віру. Зробимо це негайно, щоб ти, любий, пізніше ні нащо не нарікав. -

- Хіба я осмілюся щось погане думати про те, в що моя наречена вірить? -

На мої слова Кісмет легко засміялася.

- Добре, коханий мій, що ти не трактуєш мене, як того румака, якому в дорогу треба верблика в рот закладати, - і ще раз наділила

мене ширим та солодким поцілунком. В напівтемному приміщенні, куди вона мене увела з світлиці, я помітив дерев'яного ідола, що стояв на широкому ослоні, оточений жевріючими лямпадками. Поруч того божества були розкидані офірні овочі та лежав пучок свіжозрізаних квітів та м'яти.

- Це божество належить моїй матері і я в честь його засвітила ті лямпадки. -

Її слів я майже не слухав, лише уважно розглядав шматок дерев'яної колоди. З тієї колоди була дбайливо вирізана людська голова з рівним носом, трохи скісними очима та широким ротом. Ідол був покритий магічними знаками, що їх значення я не розумів.

- Доторкнися до цього божества рукою - ласкаво, прошептала Кісмет. - Усі твої кривди відразу зникнуть, а ті задуми і забаганки з часом сповняться. - Я, ніби зачарований, підступив ближче до боввана і доторкнувся до нього своєю тремтячою рукою. Шматок теліша ні трошки не був теплим, хоч довкола його лився лямпадний блиск.

- А тепер, - сказала моя наречена, - нам треба поспішати. - Коли ти рішив досягти бажаного, не вагайся слідувати за мною до того храму. -

Ми вийшли з нею на вулицю і в темряві йшли гірським плаєм серед дикого терену та колючок. Витка стежина вела нас на гору, і Кісмет була в доброму настрої.

- Здається, що мандруємо з тобою в те царство, що його можуть лише досягнути духи в леті, - зауважив я.

- Те царство, про яке ти мені натякнув, зветься царством чорної магії. Туди я не збираюся тебе вести, бо там нікому не відома ані радість кохання, ані смуток розлуки. -

- Тоді там мусить хоч Йогуда перебувати - поцікавився я. - А хто такий Йогуда? - запитала в мене Кісмет. - Йогуда, як я знаю, це ватажок міріядів янголів. Таким ім'ям величають янгола смерти. Підладні йому когорти янголів мають призначення скерувати загублені душі померлих людей на праведну дорогу, щоб вони не заблудилися в небесних просторах. -

- В царстві чорної магії твого Йогуди немає, бо там не існує володарки смерти. - Щодо людської душі, - продовжувала Кісмет, - то вона живе у вічності. На те її безсмерття вказують нам ареоліти та метеорити, ці символи духовного життя вічності. Воно ж і сходить у вигляді ледь відчутого саява на землю, тоді як сузір'я символізують собою вогонь очищення, які і шлють своїх посланців так званих ареолітів. -

- А де ж є та дорога між тими двома світами? - обережно запитав я в Кісмет. - Не знаю, чи ти ознайомлений з індуською космологією, - відповіла вона. - В індусів є таке слово "мандала", що озна-

чає коло, а слово "мандорола" означає собою перехресття двох сфер усесвіту, тобто неба і землі. А що в Гімалаях живе повір'я про підземне царство таємничої Агарті, то там десь в його заглибинах і є відтулина, за якою йде дорога в інші світи. Тією дорогою і проходять душі, що народжуються після свого очищення для життя другого, прекрасного. -

- Думаю, - перервав я Кісмет, - що ту дорогу й споглядав Мохамед, коли зійшов на небо, як про це написано в корані. -

- Ти тут щось трохи наплутав, - відповіла мені дівчина. - Коли Мохаммед зійшов на небо, то він лише здибав там дерево життя, що його плоди вертають молодість тим, що надкусять їх. Це чудодійне дерево оточене маслиновими гаями та обведене помаранчевими й морелевими алеями. На вітах щебечуть дивної краси птиці - то душі праведних, народжених для життя вічного. Своїм співом вони славлять любов, розквітлі лілеї та священну квітку лотосу... -

Ще і ще в тій дорозі до її таємничого храму вона мені говорила про дивні й цікаві речі. Але я вже до них не прислухався. Ніч була надивно темною, і ми щораз далі видиралися на гору. Голуби́нь неба, міркував я - це покрівля, що закриває від нас лице Творця. Тим часом чорні хмари - це лише тінь сатани над усесвітом, що закриває собою золоте одіння справжнього володаря світла. Воно, що летється з небес, являє собою сльози за тими втраченими і навіки загубленими людськими серцями. Ще трохи ми пройшли по тій протоптаній козулями стежині і звернули геть з дороги ліворуч. Перед моїми здивованими очима з'явилася ледь освітлена чорна будова, це й був храм моєї нареченої.

- От ми й прийшли, - пошепки сказала вона. - У храмі помолися сам, бо я мушу прислуговувати при божественному престолі. -

Не встиг я ще спам'ятатися, як опинився у напівтемному храмі, що нагадував мені могильний склеп. Моя Кісмет невідомо де зникла. На престолі стояло опудало великого пацюка, що своїми зеленкуватими мертвими очима споглядав присутніх. Навіщо потрібний тут зв'язковий між пеклом і землею? - подумав я. На табличці, прибитій до базальтової колони, красувалася емблема жаби, а на самому вівтарі лежали відрубані куряча й півняча голови. Там також ніби ті вервиці, що їх перебирає під час моління черниця, були розкидані всохла пальці якоїсь покійниці. "Видко, думалося мені," ці поклонники дивного культу, кожного тижня розкопують і грабують могили, де поховані молоді жінки, з тим, щоб замість квітів покласти на вівтар відірвані пальці однієї чи другої померлої красуні. На розмальованих стінах храму красувалося зображення володарки ночі - Смерти. Почав я нишком оглядати присутніх і диво багато з них мені декого з історії нагадували. Один з тих мирян виглядав, як канівський ста-

роста Микола Потоцькій, що був великим розпусником і самодуром. З його провин найбільше лишилося в людській пам'яті те, що він під час оргій в канівському замкові стріляв в неповинних людей, а коли їхав своїми кіньми, то топтав ними зустрічних. Найбільшою його втіхою було викрадання місцевих дівчат. З кожною із них він увечері з участю кзьондза вінчався, а на другий день видавав наказ замордувати та свою жертву, зашити в шкіряний мішок і кинути її в річку. Ліворуч від мене у тім храмі стояв ієромонах переяславського Михайлівського монастиря Володимир Зелінський, на якого колись переяславські семінаристи, школи риторики подали ігумену Германові скаргу про те, що ієромонах зловживає своїм високим становищем та грішить педерастією. Так ним в сиву давнину був подібно содому згвалтований студент Левицький. Усіх тих студентів, що оскаржували гвалтівника в рясі, було несправедливо побито і вигнано із семінарії. Ще трохи далі замолював свої гріхи роменський протопіп Мартин Самойлів, рідний брат гетьмана Івана Самойловича, великий хабарник. Мешканці міста Ромна внесли про ті його здирства скаргу. В тій скарзі були зазначені ті кривди, що він заподіяв людям своєю ненажерністю. Так наприклад, оксютинського мешканця Григорія Луценка він розлучив з жінкою, забрав коня, віз соли та п'ять осьмачок проса... Один з пейсатих нагадував мені герца Кролевського, що в славному місті Черкасах мав колись власний шинок. Вдовиця Коновчиха йому відвела на торг двох вороних та чотири пари волів, щоб мав з чим вирядитися на Січ до полковника Корсунівського її син Івась... Я ще довго розглядав присутніх і ще впізнав одну вдову з Ковельщини, а саме Варвару Дичко, яка була коханкою вїята і від нього завагітніла. Також там стояв обозний першого компанійського полку Василь Мелес, що скривив душею перед іконою Богоматері і після тієї фальшивої клятви там же і впав мертвам. Позаду мене стояв хорунжий при конфедератах пан Стецький, що в м. Житомирі давав щотижня розгульні бали і вечорниці, коли ж у своїх селах заморив з голоду десятки людей. В одній із базальтових ніш мій зір помітив гидкого василіска, що мав на собі линовище гадюки. Повір'я каже, що василіск був народжений із жовтка яйця, що його зніс півень і висиділа жаба на болоті. В супроводі голих дівчат з бічних чорних дверей вийшов головний жрець цього дивного храму. На золотому ретязі в нього на грудях красувалася п'ятикутня зірка, прорізана знаком блискавиці. На одному з пальців лівої руки блискотів у жерця важкий перстень з емблемою черепа. Одна жрекиня поклала на вівтар шкіру скаплененого kota та жаб'ячі лапки. Видко, з'явився на небі повний місяць, - подумав я, - бо жрець почав свою службу. Це ж найліпший час мені дати драла, - подумав я і сто рожно зазадкував до причинених дверей. Отак і дістався до виходу

і відразу й шугнув у темряву ночі. Не встиг я намацати зернятка маку в кишені, як ті слуги Арімана кинулися мене наздоганяти. Того, що біг попереду, я впізнав. То був генеральний суддя Іван Черниш, що блудодіяв з своєю племінницею Мариною і яку вже вагітною віддав заміж за ковалівського сотника Волошина. От я бачу, що він намагається мене схопити, то я йому тих макових зерен під ноги шусь. Бачу він, а за ним інші нечестивці зупинилися визбирувати його. Перехитрю те чортівське кодло, як то зробив у змаганнях з Атлантаю Скірос, - думалося мені. Душа моя набралася відваги і я повеселів відразу, коли зоря почала ледь рожевіти в обріях. А чорта лисого, - похоробрішав я, - не дамся тому диявольському кодлові! Все ж зопалу наткнувся у бігу на корч, зачепився за нього й упав навznak. Громоваця якраз краяла небо. Поки я ще не лишився глузду, вставай, брате, швидше та втікай, бо буде тобі тут саксагань. На моє щастя, прокричав десь третій півень і ті, що за мною гналися, застигли на місці, мов тороплені, і відразу зникли, ніби крізь землю провалилися. З горя пізніше я запив і від тієї журби пронцвиндрив усі гроші, що був заробив на конях. Лишився знову голий, як бубон, аж поки не схаменився і не перестав пити. Ще довго після тієї okazji я з посвітачем в руках жбурляв у всі темні кутки своєї кімнати макові зерна, щоб жодні відьми не потривожили мого парубочого сну. До тієї Кісмет я більше не знайшов дороги. Зустрічав її пізніше на розторні з якимсь бурятом. Полум'яна любов до неї в моїм серці поволі згасла, і я зарікся вступати в спілку з незнайомими мені красунями. Це тому, щоб знову та жага кохання не обернулася супроти мене самого і не призвела мене до перелюбства. -

НОВЕЛЯ ДРУГА

Зурочливе око старої жебрачки, Євдокії Демчихи .

- За мазарнею нашого села, - почав пастух Федір Олешко, - жила жебрачка Євдокія Демчиха. Казали, що вона рідня тій Горпині Демчисі, яку підозрівали у чаклунстві. Тож вона, коли народився в Калічниченка син, що його охристили Семеном, наказала владно зашити дитину в коров'ячий кендюх. Семен, вже дорослим, був притягнутий до суду, як упир. Признався, що відразу після народження впізнав усі речі. Демчиха була визнана за відьму. От чому і про Євдокію ходили непевні чутки, а особливо, коли втонув у річці її єдиний син, як переправлявся на покіс. Вона, пририта горем, виловила потопельника, викубла клочок волосся з його голови, підсмажила на пательні й кинула в ту річку з такими прокльонами: " Хай же ти згниєш, річко, як те тіло мого єдиного сина." Відтоді та річка й почала гнити і напо-

внюватись торішнім опалим листям. Задоволена, що прокляла ту річку, яка забрала її сина, жебрачка трясла своїм дрантям. За те, що вона вчинила з рікою, діти жбурляли в неї гнилими яблуками. Дітлахи дошкуляли їй більше, ніж собаки, яких Євдокія ідражнила своїм жебракуванням. Все ж знаходилися добрі люди в селі, що давали їй мантили у вигляді хліба та грушок. Ту милостину старчиха дбайливо ховала в торбину зі словами: "Воздасться вам, люди добрі, сторицею і унаслідуете ви життя вічне..."

Перед тим, як класти окраець того черствого хліба в торбу, вона той хліб христила.

- Чи ти, Євдокіє, свого сина, що гниє в землі на тому світі, у Бога вижебрачиш? -

- Почекайте ви, ледацюги. Ще в тому пеклі чорти вам тією горілкою горла заллють, а на сніданок і на закуску ладнатимете дохлих мишей. Хоч я давно собі доткала смертельного покривця та приготувала жалобне вбрання, все ж ви скоріше від мене зійдете в домовину. Настромлювати вам не раз на тім світі п"явок на снозика, висмикнутого з плетеної лобелі. Перепаде їм всім, як тому конотопському священникові Якову Костецькому, що колись відмовився хоронити померлого сотенного отамана Данила Троянського, а коли того мерця було принесено до храму Божого, то він не дозволив, щоб покійника внесли до середини. І завдяки цьому, п"ять днів його тіло не було поховане.... Тепер карається він страшними муками в пеклі, де і на вас всіх те місце приготовлене. Не доведеться вам вже з досвітку ціпами в стодолах гупати, і те зерно на токах віяти... - З її прокльонів бешкетники-п"яниці лише реготали та й петляли своєю дорогою. А що вона своїми зморшками і своїми літами була схожою достоменно на ту чаклунку Горпину Демчиху, то всі ті бригадири з своїми жінками та дітьми, з плямою на сумлінні, проганяли її від своїх дворів. На шиї вдовиці Євдокії блискотіли зчорнілі від часу дві стальки хрестиків із срібними дукатами. Це все, що залишилося їй, коли злодії обікрали не тільки комору, а забрали все, що було в її хаті. А була вона з доброго роду. Дід її називався Харлам Бублик, що колись привіз з Дону цілу хуру риби та їздив не раз Чумацьким Шляхом у Крим по сіль. Від тих подорожей він трохи розжився та й оженився з багатою попівною з Лубенщини, що її батько мав водяний млин. У Євдокії той єдиний син утопився в зелену неділю. Насипала вона у рукавець маку, як клала свою надію в ту домовину. Це мати зробила для того, щоб мрець не став водяником. Чула Євдокія від своїх діда та баби, що душа покійника витає на тім місці, де попрощалася з тілом до сорока днів. Після того, як відправлять сорочини, мандрує в так званий Давидів дім, де збирається ціла ватага тих людських душ. Одного разу пастушки бачили її поруч стігла, що було зби-

те біля вкритого жолудями дуба. Край нього трава була утоптана копитами диких кабанів, ніби на тих урмах. Рідко хто з людей туди заходив, бо казали, що там блукає вовчий бог Полісун. Тих вовків він жене, як чабан ту отару овець. Як тільки почує, в якому краю на війну заноситься, то й жене ті вовчі зграї на прокола. Євдокія хвалилася, що того Полісуна зустрічала. Сам собою він схожий, як дві краплі води, на чоловіка, і жодного торгу без нього не обійдеться. Ті ж пастишки увечорі чули, як той Полісун свистів пугою.

З того часу про вдовицю й поповзли непороки. Думали, що то її робота підкинути якогось жучка-шкідника на ті токи, скирти та засіки, і засмітити зерно. Одного разу в страшну зливу Євдокія, вся мокра, просилася не в одну хвіртку на ночівлю після того, як згоріла її хата. Ніхто не змилосердився над старою жінкою. Тоді вона всіх прокляла: "Щоб ви всі погоріли з усіма статками-маєтками, бо ваші сєрця твердіші від козуба стали. Хай ваші діти розбіжаться з дворищ, як руді миші..."

Освітлену блискавкою її нужденну тїнь споглядали сусідки з затулених фіранками вікон. В ударах ненастанного грому та в потоках зливи ті роз'ятрені блискавки нагадували тих завзятих і гнівних гайдамаків отамана Чортовуса, що колись напали на Маньковецький базиліянський монастир і перебили в нїм католицьких чєнців. В громовищу баба Євдокія зникла. З того часу й почалося нещастя для мешканців селища. Один із хлопчаків поліз був видирати воронячі гнізда та й обірвався з високої гіллячини і скрутив собі в'язи. Котрись із п'яниць оторопів, як побачив її подобищу біля розваленого тину. Євдокія сиділа й співала: "Ох, ох, що я учинила-Кострубонька не злюбила,

Вернись, вернись Кострубоньку, станем разом до шлюбоньку."

П'яниця змилосердився над нею і дав їй ще залишені непропиті гроші, щоб вона собі за них купила хліба.

- Бог тобі заплатить сторицею, мій сину, за твою доброту.- промовила вона.- Намагайся жити з усіма в злагоді і не дихай так горілкою, як інші дихають злобою та скручують шивороти сусідам. -

Хоч і були цікаві дізнатися, де вона зараджує свої дні, та нічого такі і не довідались. Прокляла вона колись односельців і те прокляття пізніше сповнилося. Почалася люта війна і не одному з тих, що не хотіли пустити її до хати, випало жебрацьке собачє життя. Молодь майже вся на фронті вигинула, а діток і підлітків німота ані трохи не пощадила, напхала ними телячі вагони, що котилися до третього райху. А Євдокія пережила їх усіх і з пару тижнів тому померла. Все ж знайшлися добрі люди, що закопали її на роздоріжжі та зрихтували над її тлінню високого осикового хреста. Бог його знає, з якою метою вони його поставили. Може боялися, щоб, бува, вона не задумала з тієї могили вийти і тих останніх односельців, що несуть тяжку

земну спокуту, не проклясти. Хтось з уцілілих мешканців пустив чутку, що зустрів її раз на вулиці сільській паламар, той, що над поме-рлюю акафист колись читав. Він так розхвилювався тією зустріччю, що назавтра помер. Ще кружляла чутка, що померла біля трьох кам"я-них хрестів пасла білу вівцю. На ній було намисто, що колись належа-ло Домні Хмельницькій і яке подарував Семен Палій церкві святого Спаса, що ним була збудована в м. Білій Церкві. Дивні і загадкові Твої вчинки, Господе! І цю оповідку можна закінчити епитафом з надгробної плити єпископа Фальківського, що похований в київському Михайлівсь-кому монастирі: "Час обкрадає кожного у своїх безсмертних вчинках."

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

Покара одному чоловікові за каміння з старовинного цвинтаря, що його він кув за три огляди.

- В нашому селі, - почав Остап Недбайло, - жив під горою сумирний та слухняний чоловік, на ймення Сидір Козолуп. Рішив він перед одружен-ням зрихтувати собі хатину. Домаха, в яку він закохався, безумно да-ла на той шлюб згоду. Сидір і почав зазделегідь будуватися під го-рою. За тим камінням на підліжки він уночі крадькома ходив на зане-дбаний цвинтар, де давно ніхто тих померлих не ховав. Тим камінням з розбитих гробівців Сидір і закладав спідки в своїй хижі, забутино - вував їх старанно землею. Казали, що на місці того цвинтаря колись стояла дерев"яна церква, що в одному з татарських наскоків була зру-йнована. Пізніше на тому місці було поховано чимало татарви, що з султаном Гіреєм прийшла на допомогу козакам Богдана Хмельниць-кого. Татар ховали разом з їхніми кіньми та бойовим спорядженням. Хоч там і було поховано під кам"яним хрестом козака Мовчана, ра-ба Божого, а поблизу нього панського листоношу, якого відправили у потустороній, невідомий світ відважні народні месники-гайдамаки, - все ж люди обминали те нечисте місце, бо не раз чули звідтіля кінсь-ке іржання. Декому ввижались якісь злі духи. Дехто навіть божився, що бачив змія, який летів з того залятого місця і носив гроші одно-му шевцеві, що жив на краї села. Казали, що той змій до однієї жінки увійшов, як чоловік, але перед тим скинув свої крила.

- Це добре, - міркував собі Сидір - що я будуся сподом, а поган-ський цвинтар стоїть на горі. Інакше біда була б мені те каміння на гору носити.

Люди наші, видно, дурні, що в якогось змія та всіяке те чортovinня вірять і обминають цей занедбаний цвинтар десятою дорогою, - дума-лося йому. - Це навіть краще, що односельці такі забобонні, а то б жодного камінця там давно б не лишилося: З того зарослого кладо - вища відкривалися кружганки дубового гаю. По крилах діброви срі -

бним навоєм, намотаним на ритки, дрімала мгичка, що прилягала до зеленого наволоку. Якби справді той змії з того цвинтаря уздовж села летів, то напевно не минув би моєї хатини, а приніс би мені грошей, щоб я те каміння лишив у спокої. А так, як я бачу, то все байки і нема нічого й нікого мені боятися. -

З такими думками Сидір носив те каміння на підмурки своєї нової хати не одну темну ніч. З великим зусиллям поставив він на тих підліжках собі власну хату. А як копав в городі, то знайшов хрестика із животворного дерева в оздобі із червоного золота з довгим золотим ланцюжком. Ту свою дорогоцінну знахідку він подарував у день весілля Домасі, що перебралася на другий день до його хати. Її посаг складався ані з коней та корів, ані з кунтушів адамашкових, блакитних та злотоглавих. Всього на всього принесла вона з собою пару подушок, нижні жіночі сорочки, пару черевиків та декілька спідниць. Крім неї батько в родині мав ще десятеро душ. Висока стеля соняшних покоїв радувала її серце. Розвіяв на весні соловейко той сад, що її чоловік насадив, і молодій здавалося, що кращого раю на землі і не буде. Домаха від цього почала ще більше поважати й любити свого чоловіка. Їй навіть і в голову не свінуло, що той занедбаний на горі цвинтар пізніше принесе їй стільки клопоту! Від солодкавих вражінь медового місяця, Домаха садила квіти, з лійки поливала розсаду та зав'язь огірків на грядках. Таємно жила надіями колосати в тому розквітлому садочку свою першу дитину. Сидір теж почував себе щасливим і увесь вільний час майстрував лавки та столики в тім садку, збивав дашок над ганком. Сам замольдував усі кутки та стелив з братами підлогу. Зимом їздив з батьком по селах печі ставити. Опісля наче йому щось наврочило. Став Сидір на все у господарстві дивитися очманілими очима. Здавалося, що нудьга нагалася його завести круга світу. Одного разу сів біля віконної лутки і почав крізь шибку на когось гніватися. Подивилася Домаха на те диво і нічого за вікном не побачила. Лише сутінки напливали з цвинтаря та котили поперед себе густу заволоку сірого туману. От вона й почала в чоловіка допитуватись: "Сидоре, скажи, що діється з тобою? Видко, надсада тебе зломила. Ще там тієї Манії не вистає, що увіходить у білим, як сніг, і голосить в осінніх завиваннях. - А ну, жінко, поглянь но сюди, - попрохав у неї чоловік. - Не бачиш, як онде край присішку двоголовий пес на сонце бреше, а воно плаче за вбитою гадюкою. -

Глянула Домаха за вікно, а там лише світляки та хрущі над кущами порічок свій танок віночком виводять.

- А вчора, - продовжував Сидір, - я на тому місці, де лежить вбита гадюка, бачив апостола Божого Натанайла. Він то й перехристив червоного та блискучого змія, як той скинув крила. Кланявся і про -

сився той змії, щоб з нього ту шкуру не здіймав. Пригадав тому пророкові, що колись визнав Ісуса, що не хоче він себе почувати, як Вартоломій у Вірменії, де з нього катюги живцем шкіру здерли та й повісили стрімголов на високому хресті. -

- А що йому, тому Божому пророкові, потрібно від тебе було? - запитала перелякана Домаха. -

- Він підшов до мене і показав на забиту гадюку: Ця гадюка приєдналася до спілки з дикою гускою, сорокою та зайцем. - А як це було? широко запитав я. - Одного разу, - сказав мені пророк, дика гуска своєю необачністю потрапила в сітку птахолова. Все ж мала досить сили понести ту сітку з собою. А як вона не могла виплутатись з сітки, то попросила сороку, щоб та не відмовилась та допомогла розірвати тенета. Сорока, що бачила, як птахолов розставляв сітку і не попередила гуску про небезпеку, охоче хотіла їй тепер допомогти. "Я сама цього зробити не зможу, бо тенета дуже міцне, але на допомогу покличу зайця. - Заець справді своїми гострими зубами перегриз усі вузли в сітки і гуска випурхнула на волю. - Давайте укладемо вічну дружбу, - сказала сорока. Але я не можу літати і люблю замість комах лише моркву їсти. - Все ж він приєднався до сороки і гуски і вони разом рушили оглядати світ. В дорозі вони натрапили на змію, що була причавлена уламком скелі. - Врятуйте мене від смерти, - і я довіку по дружу з вами, - благала вона. Друзі на те згодилися і звільнили її з під того каменю. Біля струмка, де вони сіли всі спочивати, було затишно, а як змія була голодною, то вона рішила тих своїх рятівників по одному з'їсти. Не встигла вона кинутися на сороку, як та зацокотіла і злетіла на дерево. Той її крик розбудив задрімалу гуску та зайця. Гуска і собі злетіла у повітря, а заець дременув до лісу. В мить мисливці, що йшли дорогою, помітили в затишку під деревом гадюку і убили її. Ось чому і сонце плаче за нею, бо вона колись не мала лихих замірів. - закінчив мені оповідати пророк Натанаїл. - Остерігав ще мене, що гірше тієї змії ті сусіди, що схожі на ту сороку, гуску та зайця, бо вони хочуть нас з тобою розлучити. -

- Та що ти таке, чоловіче любий, патякаєш? - жажнулася жінка. - Хто там на мою красу і на наше те щастя сміє зазіхати. Іди краще відпочинь. -

- Не хочу я відпочивати. Піду краще на те кладовище поганське. Скину там шапку та випрошу у заволок тих слів прощення. Вже на проводи я там на тих занедбаних і зруйнованих могилках котив крашанки та поливав ті горбики горілкою, щоб змилосердилися ті душеньки, які в них спочивають. -

- А це відколи ти тих мерців про те прощення молиш? - не вгавала Домаха. - Не подумай лише, жінко, що я увявив себе царем Давидом, що вбив Гурія з метою блудити з його красунею - жінкою. Та все я на

свою голову накоїв собі лиха. Коли ж мене ті мерці не порятують, то бути мені в притузі цілісіньке життя. -

І як не допитувала в нього жінка про ті могилки і чого він на той занедбаний цвинтар надумався йти, так нічого й не допиталася. Минулої ночі здалося їй, що ніби ціла хата ходором ходить. Про це своєму чоловікові не сказала, щоб він ще більше не захворів. Узяла її за серце досада, що вийшла заміж за п'яницю. Рішила почека - ти ще пару днів, а тоді вдатися до лікаря. Краще, думала було б у ді - вках посивіти на пні, ніж таке пережити. Тим часом Сидір знову забачив крізь вікно вже не сороку, качура, зайця та гадюку, а зви - чайну собі козу. От він потиху і почав співати: "

Ой, ти коза- дреза, в тебе цап-господар був,
Та володарем схотів бути в лісі між звірів.
Левом він себе нарік, всяк його злякавсь ураз,
І від себе геть прогнав той козиний рід увесь,
Все гаразд спочатку йшло, та замакав раз у сні
І за це його вовки розідрали на шматки."

Домаха, що прислухалася, про що він співав, ще дужче почала доріка - ти сама собі.

- Довірилася я цьому ледацюги- теслі, а він мені ось що витво - ряє. Серце в нього, як той снітій на збіжжі. І чого то в нього якась нудька вп'ялася?! Все ж треба за всяку ціну рятувати Сидора, а ра - зом і себе. А може й справді в нього летючий змії уселився і так шматує його. Бо чула я від батьків колись подібний випадок. Трапи - лося таке горе в далекій Індії з сином царя Девасатія. Ніяки ліки то - му синові не допомагали, і він пішов світ-заочі. Отак шматований тим змієм і дійшов до країни, де царював якийсь Балі, що мав бага - то доньок на віддані. Усі ті доньки величали свого володаря-батька і називали великим царем. Лише найменша і найкраща сказала, що Бог є найвищий, і людина не може втекти від того, що їй призначила доля. І як пригадує Домаха, він той цар, розгнівався й прогнав свою доньку, наказав віддати її заміж за абиякого чужинця. Хай з нею станеться те, у що вона вірить. От і віддали її за того тяжко хворо - го сина царя Девасатія, в якого вселився змії. Одного разу царе - вич, мучений від змія, заснув на прибережньому камені. А як спав він з розкритим ротом, то змії з цікавості оглянути широке до - двкілля, крадькома виліз на пісок. Тут же його заатакував інший змії . Ті змії блилися, аж поки не перегризли один одному горла. По - збавився царевич смертельної недуги, а та проклята і вигнана дочка, Дуже зраділа такому вигоєнню свого безнадійно хворого чоловіка і зажила з тих пір з ним у щасті і в здоров'ї. Може те саме тра - пилося з моїм Сидором? - потайки подумала Домаха.

Щойно прокричав перший півень, як Сидір узяв з ослону свою шапку і вийшов з хати. А як його Домаха була не з лякливих, то швидко одяглася, поправила заполу та з розмаяними косами з тим хрестом на шиї з животворного дерева, пішла за чоловіком назирці. Бачила, як він вийшов на стежку, що вела на гору, де під сивою пеленою туману дрімали в бур'яні та в терні забуті могили. На цвинтарі стояла німа тиша і лише десь із-за розваленого мовзолею стогнали налякано сови. Їй хотілося чимскоріше з цього місця втікати, бо чула ще в дитинстві, що кувик може вирвати своїми пазурами людське серце. Бачила вона, як Сидір простягав свою шапку до однієї чи другої могилки і ніби щось в мертвих просив.

-Як я бачу,- думалося їй, що мій муж цілком з того глузду з'їхав. Мабуть таки в нього той змії вселився. Нема мені тут чого далі робити, треба краще вертатися додому...-

Наступного дня Домаха пішла до лікаря. Він вислухав її терпеливо, оглянув уважно хворого і не знайшов нічого підозрілого. Тоді вона пішла піти до Божого храму. Там вона купила в старости три свічки, поцілувала престільного хреста та іконку Божої матері, біля якої пах пучок васильків та рути-м'яти. Довго так навколінцях молилася і обіцяла офірувати на храм того хрестика з животворного дерева разом з золотим ланцюжком, коли лише її молитва допоможе вигнати того змія з тіла коханого чоловіка. Після служби Божої вона й питає священика: "Отче, а що робити з тими бісами, що чоловіка мордують?".

-Постом та святою молитвою спробуйте прогнати їх,- проказав він.- Не можуть же вони вічно голодними у тій людській утробі сидіти. Напевно дико завиють і в якусь худобину влізуть. Хай ваш чоловік перед сном прочитає молитви "Отче наш" та "Богородице-Діво". Знаю те, що ваш муж не якийсь там Лук'ян Свічка, що колись на свято Івана Хрестителя-Предтечі зайшов у вівтар і сказав паламареві завітати свічку і відімкнути для нього церковну скарбницю. Вірю також, що він не грішив проти заповідей Божих і не возив з хлопцями та дівчатами Купайла чи Марену, вбраних квітчастим зіллям по селі та не розкладав того поганського вогнища біля води. Отож, мусить його той змії лишити в спокої.-

Домаха подякувала панотцеві за добру пораду і вийшла з святого храму. Все ж слова священика не дуже то переконали її, вона прямо із церкви пішла до ворожки-циганки. Та розклала свої карти, глянула Домасі в очі й проказала: "Я бачу, дорогенька моя, що тут ні до чого оповідати про святість твого серденька. Була вже така одна жертвна жінка, як ти. Вона одружилася з одним багатим принцем, лишила дім своїх володарів-батьків і поїхала в його край. Жила вона з ним в розкішній палаці аж поки він одного разу не програв його з усіма

володіннями. Звали її Дамаянті і була вона дочкою магараджі Бгі-ма, що мав свої володіння в центральній Індії. Її коханий, з яким вона одружилася перед тією родинною трагедією, звався Наль. Новий господар палацу вигнав Наля та Дамаянті в чому лише вони стояли. Лишив він їх напризволяще в непрохідних джунглях на шоталу диким звірям. - Добре, що я своїх діток і дещо з свого добра надіслала до своїх батьків- думала Дамаянті, коли збирала дикі плоди, щоб не вмерти з голоду. Одного разу Наль хотів спіймати голуба, що сидів на дереві, і кинув на нього свою одяжину. На те лихо, голуб полетів собі геть з його одягом. Тоді принц вночі відрізав шматок вбрання своєї вірної дружини, прикрив ним голе тіло і втік від неї. Це він зробив лише з великою любов'ю до неї, з думкою, що тепер вона вернеться до своїх батьків і таким чином буде врятована. Дамаянті поплакала над своїм безталанням і рушила в дорогу шукати країни свого могутнього батька. Їй вдалося пристати до одного купецького каравану, якого наступної ночі заатакували дикі слони. - Ця жінка принесла нам нещастя- сказав один із купців. Убиймо її. - За бездолюю заступився другий купець і поки між ними точилися суперечки, Дамаянті втекла з того каравану і вже здалеку спостерігала, куди ті купці скеровують свою ходу. Отак вона і потрапила в розкішне і багате місто, а звідтіля до палацу своїх батьків. За цей час поневіряння, вона плакала за своїм втраченим мужем. Знала, що це він зробив задля її рятунку. Пригадувала, як батько-король в залі палацу спостерігав в день так званий сваям-вара, кому з тих женихів, що наїхали з цілої Індії, його донька покладе на шию гірлянду живих квітів. Раз я вибрала собі судженого Наля, то мушу тепер будь-що розшукати його.- А як вона знала, що жебраком він нізащо не повернеться в країну її короля-батька, то тут вона пустилася на хитрість і оголосила, що вона хоче вдруге через те, що її чоловік був розірваний лісовими звірями, відбути сваям-вара. В цей час її незабутній принц Наль влаштувався стаєнним у стайнях короля Ріту Парна. Одного разу він і почув, як гарольд розносив вістку про те, що Дамаянті хоче вдруге одружитися. Він, як стаєнний короля, поїхав з ним на ту церемонію, де принцеса мусила на шию щасливцеві повісити вінок із свіжих квітів. Дамаянті відразу догадалася, що стаєнний короля Ріту Парна мусить бути її пропалий без вісті чоловік. Спочатку вона для обережності послала на стайню дітей. Налу, як побачив їх, то страшенно зрадів і заплакав з радості. Дамаянті тоді переконалася, що це справді її чоловік. От вона прийшла до нього і запитала: "Чому ти покинув мене в лісі саму? Мене ж могли дикі звірі роздерти." - Дамаянті, я лишив тебе, щоб ти знайшла дорогу до своїх батьків і увесь час без тебе я і на хвилини не мав спокою і щастя. Але що ти сама вчинила. Ти оголосила вдруге сваям-вара, коли я ще живий.

Як же ти можеш мати одноразово два чоловіка? - На його слова Дамаянті лише розсміялася і відповіла: "Це я лише зробила оголошення з метою дістати тебе назад." З того часу вони жили щасливим життям і король Ріту Парна мусив собі шукати іншого конюха. Зятеві магараджа Бгіма дав чимало золота, з тим, щоб він відігрався в карти. На цей раз йому пощастило і він вернув утрачені володіння. На цей раз йому пощастило. З того часу він став могутнім і багатим королем і жив в достатках із своєю розумною Дамаянті в колі своїх дітей та вірних друзів. Цю оповідку я тобі розказала лише тому, що знаю, що ти не гірше від тієї Дамаянті любиш свого чоловіка і хочеш будь-що вернути його ласку і любов. Скажу тобі, Домахо, без помилки, що твоєму Свиридові лише світ розв'яжеться, коли він віднесе те каміння, яке він у мерців з могил поздіймав. -

- Правду ви кажете, - зраділа Домаха. - Недаром він кожної ночі на той цвинтар унадився. Я сама бачила, як Сидір край тих занедбаних могил прощення у мерців випрошує. Але де ж те каміння, заховав він? -

Воріжка мовчки взяла колоду карт і не зацидивши їх, перед Домахою розклала.

- На тому місці, де стоїть збудована твоїм чоловіком хата, перед тим текло підземне джерело. Чоловік твій тим украденим з могил камінням відвів його осторонь. Нині ті підземні води, як вірити картам, протікають ліворуч від підмурків хати і вже у самісінькій долині сходяться до купи. А там, де в тебе цвітуть пишні півонії та ростуть чорнобривці з крученими паничами, якраз і дзюрчить струмок, що мусив жебоніти під підмурками. Те каміння, на якому стоять підпори хати, твій муж забрав з тих могил. Тепер мерці за ту крадіжку і гніваються на нього. Змій його не залишить мучити, аж поки він те каміння з розбитих плит та розібраних склепів не віднесе назад і не покладе на те місце, де він його узяв. В іншому випадку немає чого баляндраси точити, бо йому вже ніщо не допоможе." Серце в Домахи від об'явленнь циганки так і плюснуло і стало в пучині без жодного порятунку тонути. Повна гніву за таку дурноту свого чоловіка та його необачність вона й вернулася додому. Хтось у пору її відсутности покрав із сажу поросят, і жінка ще більше розприндилася, розкричалася: "Що ти лише наробив, чоловіче добрий? Навіщо тобі було те каміння з бусурменського цвинтаря позичати?" Сидір слухав її докори з опущеною головою і лише посміхався. От вона поклала його в садку на лаві ниць з надією, що може, як він засне з розкритим ротом, то той змії, що непокоїть його, і вилізе з нутра та й шезне в траві, як то вже було з тим сином царя Девасатія. Але чуда жодного не сталося, і вона побігла до священика, щоб хоч усі кутки в хаті посвятити. Прийшов панотець з кадилом та хрестом,

посвятив усі кути в хаті, хлів та занехаєний город, взяв грошки та й пішов з дяком собі на обід. Сидорові справді після тих відвідін трохи полегло. Домаха була рада те каміння й сама на той занедбаний цвинтар віднести. Лише, як до нього підступитись? Хати цілої не сила ані їй, ані Сидорові зрушити. Думалося їй, що може нехай десь конюхом, як той принц Наль краще влаштується, а тоді засумує за своєю Дамаянті та домівкою і до розуму прийде. Та де там! Так і залишився господар недоумкуватим. Усе сидів собі біля того відчиненого вікна. Не раз йому від явора ввижалася кінська голова, яка іржала. Інколи з'являлася раптом свиняча пика, що кувікала на нього. Довго Сидір і не прожив на світі, і нагло вмер. П'ятий сусід, що заспав на чужому городі в ту ніч, христився й божився, що бачив, як через вікно Сидорової хати вилетів з вогненними парусами змії, що загубився десь на тому заклятому цвинтарі. Тоді якраз Чумацький Віз повертався догори ногами. Одного вечора після смерти чоловіка Домаха забула зачинити ворота в хліві. Пішла зачиняти і в темряві їй здалося, що хтось у ступі там мак товче. Заглянула всередину, а там нікого немає. От вона знову пішла до попа й розказала про таке диво. Водила панотця також на могилки вранці. Кажуть, що освячена вода та молитовні заклинання помогли. Більше вже Сидір з того світу не приходив товкти мак чи просо у тій дерев'яній ступі. Шасливою Дамаянті Домаха не стала. За війни з німцями в ту Сидорову хату поцілів гарматень і та хата з хлівцем згоріла. Домаха вже ні в світоньку там не селилася, а перейшла жити до своїх батьків. Ціле життя проклинала ту лиху годину, коли її чоловік тим позиченим на підмурки камінням собі вкоротив віку... -

- Дякуємо тобі, Остапе, за цікаву історію,- сказали майже хором дівчата. Хоч і пора була йти на обляги, все ж дівчата ще до вго вовтузилися в своїх ватяних штанах та фуфайках біля вогнища, в чеканні на своїх хлопців, що от-от мусили вернутися з варті. Дівочі збуджені обличчя були накусані комарями, і ніхто з них не хизувався своєю красою. В нічній тиші пролітали світуни і пергачі. В цей час вітер уривками доносив ледь чутну розмову Алли з Анатолієм: "Пам"ятай, - сказала дівчина, - відразу при першій нагоді ми одружимося. Лише б я не хотіла, щоб з твоєю пам"яттю трапилося так, як з пам"яттю індуського короля Душиянті. - А що, власне, з його пам"ятю трапилося? - з цікавістю запитав Анатоль. - А трапилося те, що він полював недалеко Гімалаїв і на своїй колісниці потрапив у відлюдну оселю. Там він побачив вродливих дівчат, що поливали деревце. Раптом з'явилась від річки бджола і напала на одну з дівчат, що виглядала найкращою від усіх. Дівчина закричала про допомогу. Тоді Душиянті зіскочив з своєї колісниці і відігнав від настрашеної дівчини ту бджолу геть. Від неї він узнав, що її

зовуть Шякунтале. Душиянта відразу закохався в дівчину і вона йому відповіла взаємністю. Так із нею він провів декілька днів, подарував свого персня і від'їхав геть. Незабаром Шякунтале відчула, що у неї під серцем б'ється Душиянтова дитина. І ось вона в супроводі старої черниці та дівчат вирушає до палацу свого законного чоловіка, короля Душиянті. Лише король, коли вона з'явилася, ніяк не міг пригадати, хто вона така. - Це твоя наречена, Шякунтале, - сказала стара черниця. - Моя наречена? - відповів здивовано король. Я ніколи не знав, що я маю дружину в монастирі. Шякунтале тоді згадала, що на одному з пальців її руки мусив би бути золотий перстень, якого подарував в день заручин їй Душиянта. На жаль, вона його загубила, коли купалася в озері. - Як ти міг так швидко забути мене, - запитала з обуренням Шякунтале. Ти ж присягався, що твоє кохання до мене є вічним. - "Дівчино, -" відповів їй король. Я не знаю тебе, а крім того мені не потрібно вагітних жінок" - Шякунтале заплакала і вернулася з своїм почтом в монастир. Згодом рибалка, що ловив на тому озері рибу, впіймав великого коропа, в якого в животі знайшов королівського золотого персня. Він негайно відніс його Душиянті. В короля поволі вернулася пам'ять і він пригадав той випадок, коли він потрапив під час полювання в глухий жіночий монастир, де дійсно присягнувся Шякунталі, що одружиться з нею. Так пройшло цілих п'ять років і самотність все більше і більше огортала душу короля. Нарешті він не витримав, сів на свою колісницю і поїхав просити в Шякунталі прощення. - Шякунтале, - сказав він, - повір мені, що амнезія була причиною мого негативного ставлення до тебе. Перстень з твоєї руки, що приніс мені рибалка, вернув мене до пам'яті, і я пригадав все до найменшої дрібниці. Прости мене. - Серце у Шякунталі розм'якло і сльози радості з'явилися на щоках. Відтоді вони вже ніколи не розлучалися...-

- Дякую за таку чудесну притчу, - сказав Анатоль. Повір, що я не є тим королем Душиянтом і тебе ніколи не думаю в знеслав'я та припузі лишати. А що вони в тих копичках сіна мостилися на ночівлю, то можна було чути, як там недалеко гомонів Андрій з Марусиною. - Не хотілося б тебе бачити таким суворим та напруженим, - говорила Марусина. - Краще був би ти довіку жартівливим і безжурним хлопцем, якого я довгі роки знала і якого я ввесь час таємно кохала. Хотілося лише вивірити твоє серце перед тим, як віддати тобі свою дівочість. І бачу, що я в тобі не помилилася. - - Ти зваж на військовий час, - відповів їй Андрій. Згуляли б ми найгучніше весілля. Скликали б усіх рідних та друзів, застелили б оксамитом та килимами столи, найняли б цілу заводську оркестру і забавлялися у колі друзів до рання. Про той величний день на згадку, я б посадив на тітчиному городі калину. Зачервоніла б вона своїми пишними достиглими кетя-

гами і нагадувала б мені вічно про ту щирю любов, яку ти мені подавала. Тоді зірниця вигаптує на її ягодах та лісках срібною росою рожеві узорі. Це для того, щоб їхнім блиском прикрасити наші схмелені серця, що виглядатимуть запашними квітами, які розпукуються під рум'янцем свіжого світанку. Пам'ятаєш з історії, як колись на Волині в домі православних панів Стрибілових відбувалися "змовини" їхньої доньки Катерини з сином засновниці Загаєцького монастиря Раїни Ярполинської? Тоді на ту урочистість прибув також київський митрополит Петро Могила. Що в молодії був неабиякий посяг, то ми знаємо. Лише в тебе він найбільший і найкращий, бо він складається з твоєї любові і ласки до мене. -

- Дякую за таку високу оцінку моєї особи, - відповіла йому Марусина. А чи розшукаєш для мене на лузі квітів? - жартома запитала дівчина.

Обов'язково, не лише розшукаю, а й нарву для тебе і васильків, і любистку, і барвінку. Ці квіти я тобі покладу до ніг, щоб ти з того запашного зілля сплела собі віночка, що своєю красою нагадуватиме радість гарячих і повних кохання молодих сердець... - Здається мені, що ти, Андрію, як лише народився на світ, був скупаний у любистку, бо відразу й сподобався мені своїм теплим і щирим серцем. І я надіюся, що прийде та хвилююча хвилина, коли ми зможемо взяти законний шлюб. - На цих словах ті збуджені голоси Андрія та Марусини замовкли, і ніби продовженням пісні кохання лунала розмова Люди з Грицьком.

- Як же нам, Людо, того перевозу до міста зачекати? - запитав у своєї судженої Грицько. На вгоду нашим батькам, ми б навіть з попом повінчалися. На твою б красу я б не надивився. Отак і сиділи б на тому посаді за пишним столом, сп'янілі від щастя. А тут у цьому лісі, в цих нетрях, як у тій вовчій скоті, не знаєш, що тебе завтра чекає. Тому то й настрій сумний з'являється і якби ти не була поруч зі мною, то здається, я б з нудьги й помер. Знаю, що й тобі приходить не з медом, бо ми з тобою в цих місцях, ніби той, що без ночі нетутешній. Здається мені, що не раз я чув, як очерет під подувом вітру ніби співає: "У царя Йосипа, що відгородився від людей десятима мурами, та козячі вуха.." -

- Облиш таку розмову. Навіщо тобі ті козячі вуха супроти ночі згадувати. Хай ти будеш для мене тим князем з Волині, Василем Сокольським, якого вибрала колись за нареченого панна Ганна з дому Монти. Скільки тих у неї женихів не було, все ж вона тієї - Руки нікому іншому не обіцяла.

Далі не було чути, що ті молодята мовою серця між собою говорили. Вогненною свіжою знялася з-за ріки ракета, описала дугу і впала

в омряк. Ніхто з тих лісовичок не лишився тієї ночі в притузі, і навіть Таля, вибрала собі за коханого сина залізничника Сашка. В цю урочу для закоханих ніч на варті біля кулеметів стояли обидва цигани, Янкель та двоє колишніх шуцманів. Щодо Степана Кулеби, то в цю тривожну ніч він ніяк не міг заснути.

- Чому ти увесь час ворочаєшся і не даєш мені заснути? - нарікала на нього Прися.- В цю ніч я хочу безмежного спокою і щастя. Бо жага кохання взяла в мене гору над всіма іншими надокучливими і нерозв'язаними питаннями. Зоріємо ми цієї ночі разом і я відважилася тобі на досвітках свою цноту подарувати. Від цього наше кохання ще більше украситься росою та запахне лазовим сіном. І я вірю, Степане, що коли я попрохаю в тебе зламати золоту галузку з розквітлим на ній зірками, що цвітуть у небесному саді, то ти не завагаєшся і ту мою прозьбу виконаєш. Пообіцяй мені також розшукати те намистечко, що його кує зозуля в зеленому гаї. І як би щось з тобою трапилось, то я б, ніби та Савитра, благала б смерті вернути те бе мені. - А як це трапилось? - здивовано запитав в неї Степан.

- В одного короля, на ймення Асвататія, - сказала Прися, була єдина донька, Савитра. Її, як володар-батько так любив, що дозволив їй взяти свою колісницю і об'їхати цілу Індію в пошуках того жениха. Вибір її впав на Сативана, що був сином короля-вигнанця Діміастія. А як вигнанець був сліпим, то син його робив усю важку роботу і тим заробляв своїм нужденним батькам на хліб. Савитра вернула до палацу свого батька і розказала про свій вибір. В ту хвилину якраз при тій розмові був присутній найвищий королівський мудрець - астролог. - Принцесо, - вибери когось іншого собі для спільного життя, бо по зорях я знаю, що твій наречений не проживе і року. Все ж Сативана домоглася свого і одружилася з приреченим хлопцем. Коли вже наближувався кінець року, вона і пішла слідом за чоловіком в ліс, де він різав для заробітку на прожиття дерево. - Савитро, - проказав Сативана, я ледви можу триматися на ногах. Моя голова йде обертом. І там у тих дрімучих джунглях Савитра поклала свого вмираючого мужа на траву, а його голову собі на коліна і чекала на прихід бога смерті Ями. Нарешті до того місця наблизилася висока, худа фігура і бідна Савитра почувала: " Я є Яма, володар мертвих. Для Сативана прийшов час вмирати. Я прийшов забрати його з собою. Коли Яма забрав душу її мужа, то принцеса пішла слідом за Ямою. Тоді він зупинився і запитав у неї: " Жінко, чому ти слідуєш за мною? О, Ямо, - відповіла вона, Я хочу йти туди, де мій чоловік перебуває. " Здивувався він її відвазі і великій любові до померлого і після короткого вагання вернув його до життя..-

- Дякую тобі за прекрасну оповідку, - сказав Степан. Лише в цій оповідці немає згадки, що щасливі мріяли про дітей і Савитра

подарувала своєму принцові хоч одного хлопчика. Я б хотів, щоб у нашому коханні такий кінець був дописаний. -

- А яке ім'я ти б хотів, щоб я дала нашій дитині, коли вона народиться на світ, - щиро запитала в нього Пріся.

- Коли народиться хлопчик, - зніяковіло промовив Степан, - то на зви його Юрком, бо так називали мого рудого діда... -

Пріся після такої відповіді замовкла, видно, задоволена своїм щастям, й бавилася гудзиками його тонкої сорочки. Надворі швидко минала ніч і вже, як зазоряло, молодята заснули міцним і блаженным сном. Першим прокинувся Степан, що виліз з того стіжка сіна і глянув на небо. Хмари, гнані вітром виглядали клаптями того сіна, що його косар кладе на покосі. Надворі заворосилося і в недалекому загалі зашелестів очерет. Чути було, як кричала ще сонна ракша. Від закруту ріки виповзла паморока і вкрила густою повстиною галявину з стіжками сіна, що в одному з них Степан з Прісею провів загайну ніч. З мряки блимав вогонь і хтось у ті жевріючі головешки та в присок підклав сухого гілля. На гілочку сусідньої соснини злетіла зозулиста птаха і про щось почала голосно щebetати. На грудях її чорнобілого кольору плями переливалися в сяєві вранішнього сонця. Охота це їй у ранкову тишу ту свою радість виливати, - подумав Степан. Дівчата також повилазили з своїх стіжків сіна і пішли вмиватися. Неквапно підшов Анатоль з Грицьком: "Ну, гайдамако, як тобі цю ніч спалося?" - привітав побратима Анатоль.

- Ти бачиш, як йому комарі за ніч губи покусали; вони аж розпухли, - жартома від себе додав Грицько. Обсіклися ми разом від усього, крім тих бджлок, що лапками мед солодкий носять. Коли ж з них одна і ужалить когось спересерддя, то то нічого, поболить те ужале не місце та й перестане і знаку ніде не лишиться. - З тих кмітливих Грицькових слів друзі лише розсміялися. На цьому їхня розмова закінчилася і вони розійшлися в різні сторони. В цей час циган Мишко сидів на пеньку біля жевріючого багаття і оббирав спійманого в розставлені сільця довговухого зайця. - Імовірно віддам Сарі, хай за смажить на вогні. Вона мені якраз і припала до серця. Завжди, чи заміре місяць між хмарами, чи замрячиться надворі, своєю близькістю радує моє серце, дарма що в неї чоловік є. - Десь у гущавині закричала ворона і перервала його думки.

Після сніданку наближався час Грицькові й Степанові іти в дозор. З тією перевішаною черезпліч зброєю, друзі відійшли в забіг і попрямували до тієї місцини, де напроти мосту стояли в напівзруйнованих дотах їхні замасковані кулемети. Відразу вивітрилась з їхніх голів повна пестошів та кохання ніч із таємничим лулуканням сов та пугачів. Їм тепер легко було на душі, бо досягнули в своїх бажаннях ту свою мрію.

Степан відразу в тому зруйнованому доті прицілився з кулемета на ту сторону мостового причілка. Там жовтим змієм вилась утоптана кіньми та пішими дорога, обабіч неї до самої болотяної річки шуміли таємничо зарості та красувався березовий гай. Сюди ближче до багон, зеленів очерет разом з осокою, лепешняком, кипцем та тонконогом. Він ніби то перегортав незримі ноти, у які вдивлявся легіт, що виспівував на тонких стеблах свою улюблену пісню. Край гатки сікнулася щука в гонитві за живцями. А там далі в лозах, що забрели по самісінській поясі у воду, сплеснула й закричала дика качка. По за тим було скрізь надиво тихо і звідти наздиб до повстанських стійок ніхто не йшов. Степанові на мить уявився затканий вечірнім туманом берег рідної ріки, де на кілках та підтиччях сохне мережа з неводами, що має обірку з березових поплавців. Його мрії перервав крик припутня з заростів. Дозорець насторожився, підозріло глянув на місток. Здавалося йому, що край насипу пробігла вервечка ворожих солдатів. По тій в зелених уніформах лаві він і сіконув з кулемета. Ті, що йшли розстрільною, поспішно відступили назад. В дот з біноклем в руках до Степана сплигнув Анатолій, що взявся слідкувати за рухом німців по обидвох крилах насипу.

- На сьогодні недруг отерп і вже не посуне через переправу, - вимовив Анатоль. - Будемо надіятись, що через річку його ми таки не пропустимо. -

- Кому ж то не хотілося б того світу угору підняти, - відповів йому Степан. До них на допомогу у дот приповз пастух Федір Олешко.

- Було б добре німців Грицькові з Андрієм з лівого крила для страху чесонуті, - сказав пастух. - Забанували чужі солдати видко за домівками, то хай ідуть з бісом до свого фатерлянду. Ми їх чіпати не станемо, лише, щоб вони нас не зачіпили. -

- Так хай ідуть собі, - підтримав Олешкову думку Анатоль. - Молодь зважає на цвіт рідного народу. Шкода було б, щоб цей квіт ізів"яв у зеленочку, а ми тут усі наклали головами. -

Побратимам стало не до розмови, коли по тім боці від березового гаю стали перебігати в зелених одностроях солдати і залягли недалеко від мостика у високій осоці. На ту пору обіззався кулеметом Андрій, що своїми влучними стрілами розігнав те вороже скупчення. Німці видко збагнули, що їм лобовою атакою містка не захопити, тому то й пішли в обхід, з надією пошукати броду. В найвужчому місці повище від переправи і засів на них циган Мишко з своїм братом та Янкелем. Не встигли чужинці, як слід у те болото вгрузнути, як Мишко почав їх косити, ніби ту на галявині в лісі траву. Ті, що лишилися в живих, висувалися з багна і чимдужу тікали назад. У тому гарячому бою, крім Мишкового брата, загинув ще Янкель. Його життя обірвала ворожа куля. Серед дівчат також були втрати, бо сліпою ку-

лею було вбито Талію. Янкеля побратими принесли на галявину, після того, як Мишко поховав свого брата.

-Ще до заходу сонця мого чоловіка треба за гебрейським звичаєм поховати,- промовила заплакана Сара.- Думаю, що на тому світі йому буде краще, бо він вірив у потойбічний будинок живих, що зве - ться по - гебрейському "бет гачаїм". Там, у тому будинку Янкелеві буде ліпше, ніж на землі, де він не зазнав нічого доброго...-

Німці знавісніло гатили з міномета і їхні стрільня вибухали поза лінією оборонців. Закопали Янкеля в оброслій споришем та зіллям ямі. Там недалеко від нього на вічний спочинок примостилася Талія та Мишків брат. В мляці горів підпалений очерет. Він то розгорявся, то димів під шамрінням дощових крапель.

-Щось десь наші армійці посуваються забарно,- сказала ні до кого Люда, Якби не забарилися в дорозі, то може ще когось із нас і в живих застали б. А так, як кажуть, бабка надвое ворожила. -

Не встигли оборонці поховати своїх убитих, як німці до того причілку підійшли під прикриттям танка. З метою знищення його зголосився Грицько з пастухом та циганом. Коли вони зникли в густих плавнях Анатолій з нетерпінням дивився на стрілку свого годинника.

За його підрахунком, друзі на чолі з Грицьком уже мусили б бути на другому боці річки. Тоді він дав наказ відкрити вогонь. Не встиг Степанів кулемет зататакати, як в унісон йому відгукнувся й другий при якому засів Андрій. Тим піднятим рейвахом і скористався Грицько зі своїми бойовиками. Всього декілька кроків відділяло їх від ворожого танка, як Грицько рвонув гранатне кільце і спритним рухом метнув її у відкритий лок."Пантера"здргнулася і полум'я з димом жбухнуло з її відкритого надра.Громаддя розбитого ворожого танка ще вибухало, коли Грицько з друзями втікав до очерету.Вже біля самісінької мілкої переправи на другу сторону річки, загинув пастух Федір Олешко. Грицько ще встиг дістатися на свій берег, де його і натрапила ворожа куля.

-Треба нашому героєві насипати високу могилу на березі цієї болотяної ріки , де він і завікує,- сумно сказав Анатолій. Украсимо її сторожко чебрецем та ромен-зіллям. Промайнуть роки, і пропаде в рідному краї лихоліття, а до тієї могили, як і до інших могил на цих юнаків та юначок, ніколи не заросте людська тропа...-

-Чи хто з нас залишиться в живих вернутися і доглядати священні могилки наших дорогих друзів,-ніби до нікого сказала Марусина.- Тоді може лише дупель навідається з боліт сюди. В ту пору тут буде надзвичайно тихо і без жодного ремства лелітиме біля мостику водиця, заслухана в шумовіння таємничого лісу.-

Німці, що загубили "Пантеру", швидко відсунулися від мостового причілку і їхніх дозорців ніде не було видко. -Тому і притихли,з гі-

ркістю сказав Степан, - бо чекають приліту бовових "Юнкерсів" чи "Рами".

- Я теж таке собі гадаю., - відповів йому Анатоль. Хочуть ці на - півзруйновані доти зрівняти з землею. Немає чого нам далі лямку тягти, а поки ще є час, треба давати ходу звідси. Втратили ми, крім Грицька та Олешка ще старих Осадчих та Остапа Недбайла в останньому бої. Все ж, - один із нас мусить залишитися для прикриття відходу цілої бойової групи. Відступатимемо в напрямку села, де учитьелює Віра Павлівна. Думаю, що звідти німці вже накивали п"ятами. Там і зачекаємо на прихід армійців і закінчимо на цьому нашу героїчну лісову Одіссею. -

На воду, на пошматований стрільними очерет та на прибережний ліс почала поволі спускатися мряка, що розгорнула вогку повстину туману і вгаптувала синьою пеленою берег. Кожен з побратимів був ладен пожертувати власним життям для врятування цілої групи.

- Щоб не було суперечки, - сказав Андрій, - потягнемо жеребки з шапки. Усі пристали до його думки і Анатоль вирвав з бльок - ноту декілька папірців, подер їх на дрібніші шматки, замислено написав на одному слово " зостається". Після того, як ті в рурки скручені папірці були перемішані в шапці, лісовики почали тягнути свого жеребка. Майже з останніх Степан засунув свою руку в шапку і витяг з неї папірця з одним лише начеркнутим хемічним олівцем словом: зостається". Перед вимаршем з того бойового місця до нього підходили обсмалені недавнім боем побратими, прощалися з ним.

- Затримай ворога всього на пару годин, а тоді починай повзти в очерети. До села тобі краще добиратися через брід по тому боці, де впає Федір Олешко. Німцям не прийде в голову когось там шукати. - Щасти тобі, друже, - на прощання сказав йому Анатоль.

- А де ж ділася Пріся? - упалим голосом запитав Степан.

- Прісю контужено і ми її на ношах з міцного гілля понесемо з собою в село, - відповів за Анатолія Андрій. - Надіємося, що з нею буде усе гаразд. -

- Перекажіть їй, коли вона опритомніє, що я її кохатиму вічно. - сказав Степан на прощання. Бойовики один за одним зникли в пелені мряки, а Степан у роздумі пішов рішучою ходою до свого дота. Кулебу брала досада, що його наречена не мала змоги прийти й попрощатися з ним. Але це ж не Прісіна вина, - думалося йому. Навіть вона, бідна, не знає, що я сам на один лишився зі смертю біля цього дерев"яного містка. - Жадоба до життя, як ніколи, турбувала Степана. Йому хотілося, як ніколи, лишитися в живих, та ще зустрітися з Прісею, з своїми батьками, бойовими друзями. Хотілося йому ще побувати в своїх околицях, побігти туди на луг, де Пріся маленькою пасла гусей.

Гнала вона їх , як він пам"ятає, лозиною повз хату сусіда Захара-гончара, у якого на базарі були найкращі глечики, миски та горшки на продаж. Хотілося йому ще після війни завітати в ту Прісину хату і поцікавитися, що там її мати на білому полотні вишиває, чи нового рушника, а чи мережку кладе на святкову сорочку. Біля неї і Пріся навчилася мережити свою пряжу, на якій виводила чудернацькі квіти та казкових жар-птиць. Тож у ті химерні візерунки на білому полотні своїх дівочих рушників, килимів та сорочок, вона, як і її мати, вклала свою мрію, свою дівочу першу любов і в тих казкових узо-рах зачарованими сніжинками блискотіло її майбутнє... Мрію про те прекрасне і далеке Степанові обірвав гуркіт літаків. Двоє "Юнкерсів" розвернулися високо, спустилися низько і почали виладовувати свої бомби на ті напівзруйновані доти. Земля захиталася в Степана під ногами і він упав від струсу додолу. Бомби з літаків густо попадали на галявині, де й сліду не лишилося від тих стіжків, траншей, кривок, де перед тим жила дружня сім"я лісовиків. Ліс довкола горів, а разом з ним- ще уціліла частина очерету. На Степанове щастя жодна скинута бомба не поцілила в дот, і його кулемет лишився неушкоджений.

- Нічим вовкові блювати, то він завертами, так само із недругом-нічим йому стріляти, то він бомби скидає, - думалося юнакові. "Юнкерси", які змісили бомбами прибережну смугу лісу, що прилягла до дерев"яного містка, обстріляли ще зруйновану округу з бортової зброї, перед тим, як полетіти геть на спочинок. Відразу після їхнього відлету, німці на другий стороні ріки в сподіваннях, що ніхто із захистників не лишився в живих, безпечно гурбою ступили на міст. Степан вибрав влучну хвилину і застрочив по їхніх лавах з новою силою. Ті, що доходили до середини містка, почали від Степанових куль падати. Ті, які натискали на них, подалися назад. На мостику зчинилася паніка, що й стала згубою для більшості. Ніби той косар, що накладе дбайливо покоси сіна, так Степан чергами зі своєї грізної зброї вкладав на вічний спочинок на тому містку своїх недругів. Це вам, сволото, за Свеклу, за Грицька, за Талію, - лютував юнак біля свого кулемета. Деякі з вояків з прокльонами встигли відповзти назад і вже поспішно, не оглядаючись, втікали геть від того злочасного містка. Степан виліз із свого схову після того, як закінчилася остання кулеметна стрічка. Він також повз з великим зусиллям геть від того страшного місця нерівного бою. З того доту, де на всякий випадок Андрій залишив свого кулемета, нічого не зосталось. Кругом серед бомбових вирв валялися шматки залізобетону.

- В цих місцях мені більше немає чого робити-подумав Степан. Треба розшукати ледь помітні віхи-знаки, що вказують серед трясовини на місце броду і добиратися до іншого берега. - Отак, уже без

жодної зброї, Степан очеретами повз навмання. Стало йому трохи легше, як надибав надламані спичаки. Там і було вузьке місце для переходу через річку. Ніби на подзвіння, вітер почав збирати хмари і вдаряв їх одна об одну. Здавалося дзвонив у розгона. Кулеба увійшов у річку, і вода почала сягати його парубочих грудей. Високо над головою він тримав своє цивільне вбрання, фуфайку, шапку та черевики. Він безшумно просувався вперед і його ноги намащували обережно глиняне мулке дно. Дійшов до середини того багнища і тут уже зрозумів, що повороту йому назад немає. Полегшено зідхнув, як досягнув плавнів протилежного берега. Зморений, сів на горбику, ви-тер сухою травою ноги, одягнувся та взув черевики. Ціле його тіло боліло і здавалося, що хтось чесав ту прядівку і в жартах начесав йому за пазуху паздір"я. Як би там не було, але воля до життя гнала його геть від берега і він швидко минув прибережну смугу лози та очерету і чагарником пішов напростець, що вивів юнака на вузьку дорогу, яка вела ген у безмежне поле. Ніч була освітлена заграва-ми. Шохвилини в тому та в тому місці спалахували ракети і розсипа-лися фоеверком над лісом. З північної сторони небо спливало черво-ною загравою і звідтіля долітала глуха канонада бою. Там мусив бу-ти фронт.-Мабуть, я заблукав і збився з дороги, - майнула в нього ду-мка.- Деся мусить бути недалеко село, бо долинув до мене ледь чут-ний крик півня. В обрях почало світати. Трохи присів відпочити під каракуватою дикою грушею, зірвав декілька з них на зривках, і вки-нув собі до пересохлого рота. Потім піднявся і пішов утомленою хо-дою в напрямку, де мусило бути село. Він уже ясно бачив у вишнику біляві чепурні селянські хатки. Йому навіть ввижалося, що він чує, як рипить журавлик за рогом вулиці коло криниці. За стожаллю рум"я-нилася зоря, і раптом до нього долинуло гавкання собак, змішане з вигуками та криками й тупотінням ніг. Степан отетерів на місці, бо назустріч йому з села на биту дорогу вивалилася якась величезна юрма. Встиг лише помітити, що ті люди з усіх боків оточені німець-ким конвоем. Втікати Кулебі вже не було куди; зійшов трохи з доро-ги і зостався на одшибі там стояти. Німці з своїми жертвами набли-жались спроквола, і земля від того зближення хиталася перед Степа-новими очима. Жандарми давно помітили його худорляву постать і один, як видко старшина, щось почав горланити до свого підручного і показувати на Степана рукою. От уже перші німці з собаками-га-вкунами пройшли повз нього. От уже перші лави тих нужденних поло-нених минали його, як один із жандармів дав знак Степанові підійти.

-Партизан?- роздратовано запитав німець.- Найн-відповів наля-каний юнак. -Я є втікач з Києва,- відповів він німецькою мовою.

-Папери?- запитав у нього недовіриливо жандарм. Степан поліз до кишені свого піджака і простягнув йому свої документи.- Гут, -

промовив задоволено німець. - Ферфлюхтер менш!- в колону, кроком руш!- і впихнув Кулебу до лав тих, що проходили під конвоєм дорогою. Така зміна обставин збила Степана з пантелику.

- Кріпись, козаче, отаманом будеш, підбадьорював хтось рядом його.- Запасайся силою, бо дорога до Берліну, як знаєш, далека.-

- А куди нас женуть?- запитав юнак того незнайомця.- Кажуть на транспорт...- Німці наглили армійців та цивілістів, і тих, хто не міг далі йти, тут же на місці дострілювали.

- Що тепер лише зі мною станеться?- подумки запитав себе Степан.- Що буде, те буде. Навіщо на себе пеню волокити. Друзі повірять моїй правді, а вороги побрешуть та й перестануть.- З таким міркуванням Кулеба із тією колоною дійшов на станцію. Повз неї, як ті зацьковані і страшні звірі, гуркотіли й металися в різні напрямки поїзди. Паротяг мав перед собою обставлену з піском та кулеметами довгасту платформу. На станції стояли озброєні до зубів групи німецьких патрулів. Деякі з них обходили телячі вагони, в які набивали доценту полонених. - Їдемо до райху, - лунало в Степанових вухах.- А що там мене, власне, чекає? Чи зустрінуся там з своєю сестрицею Веклою? Надіюся, що такого хресного шляху не знає ані Анатолій, ані Андрій, ані Пріся та інші віцїлі бойові друзі. В зачиненому вагоні перервав Степанові мрії свист паротяга, що з нехїттю потяг ті причеплені до нього вагони у далеку дорогу. Юнак знав, що поїзд, якщо лише не вибухне на партизанських мінах, доведе його десь до побережжя Північного моря і зупиниться в таборі, обведєнім колючим дротом. Там їх розсортують і надішлють на каторжні роботи.

Під час тієї поїздки в телячїм вагоні на захід Степан Кулеба не знав про те, що тих німецьких солдатів, які уцїліли після двобою з ним за мостовий причїлок, через три дні половили армїїці. Командування того важливого відтинку фронту не їмало віри тїй інформації, що той найважливіший причїлок, що рїшив долю битви в примїсьському районї, що послужив визволенню української столицї, був утриманий завдяки саможертві і мужності невеликої групи молодї. Протяку подїю командувач фронту довідався особисто. Він тоді проїздом якраз зі своїм штабом зупинився у хатї вчительки, Віри Павлівни, в одному звільненому від нїмців селї.

кінець другої книги

КНИГА III.

ВІДЛУННЯ МИНУЛОГО ЛИХОЛІТТЯ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Відтоді, як Пріся була контужена і її в нежиттєвому стані друзі вихопили з рук смерті, минула тьма-тьмуца років. Її Андрій з Анатолієм донесли до селища, де вчителювала Віра Павлівна. На їхнє щастя місцевість була вже евакуйована німцями. В хаті Грицькової сестри Пріся і опритомніла.

- Де я і що зі мною трапилось?-прошептала вона і відкрила очі.

- Не бійся, ти під опікою друзів,- пролунав у відповідь приємний голос учительки.

- А що, власне, зі мною таке?- невгавала дівчина.

- Над криївкою, де ти причаїлася з своїми подругами, вибухло вороже стрільно. Тебе просто присипала земля і Алла з Марусиною, із ризиком для власного життя, тебе відкопали. Дякуй їм, що ти залишилась в живих. -

- А де Степан Кулеба ?- спитала вона. - Його в хаті немає-відповіла Віра Павлівна і щоб якимось відвернути увагу контуженої, піднесла їй до рота горнячко теплого курячого бульйону. Опритомніла Пріся цілковито, коли ті околиці зайняли армії. Солдати тягли кулемети та попихали загрузлі в грязюці гармати та автомашини. З тієї подільської групи молоді у лави арміїців влилися такі уцілілі бойовики: Андрій Криничка, Сашко Осадчий та Мишко Вергун. З дівчат в армію потрапила лише Люда. Пріся, Анатоль, Алла, Марусина та Сара вернулися до міста. Щодо Зосима Топчана, то ніхто не знав, куди він і дівся. Всі інші учасники битви за мостовий причілок полягли смертю хоробрих там в районі зруйнованих і розбомблених німцями доків. Пріся почувала биття Степанової дитини під серцем і від того ані трішки не жалувала. В неї, на згадку про ту вірну любов і народився хлопчик. Вона охрестила дитину і назвала Юрком.

Анатоль звільнений, як діабетик з військової провини, вчився в державному університеті на юридичному факультеті. Він мріяв бути адвокатом. Одружився з Аллою, яка вивчилася і працювала вчителькою в одній із середніх шкіл міста. За цей час померла Прісіна мати і вона жила в Києві з Пестиною Захарівною на Степановій ква-

ртири. Степанів батько помер у в"язниці на фальшивий донос, ніби у його хаті за війну гостювали підозрілі типи. Пріся мріяла бути лікаркою. Вона після восьмигодинної праці в їдальні бігала на курси. На решті настав довгожданий день випуску в медінституті. Друзі з букетом розкішних квітів прийшли привітати її з великим досягненням. Їй вдалося влаштуватися в онкологічний відділ однієї з лікарень міста. Новий рік зустрічала Пріся завжди з уцілілими лісовиками. Тільки Анатолія та помертно Грицька нагороджено медалями за успішну боротьбу в запіллі окупанта. Найвищі ордени за затримання бойових сил ворога край мостового причілку дістав командир партизанського загону Василь Петрович Кіндратенко з комісаром Іваном Івановичем Петуховим. Демобілізувався з армії Андрій і одружився з Марусиною. У них згодом народився син Вовчик. Згуляла весілля з Сашком Люда. Мишко Вергун також повернувся з фронту з орденами і вчашав до овдової Сари. Не пощастило лише Прісі. Вона, хоч і з одним лікарем й одружилася, все ж скоро з ним і розвелася, і зайнялася лише вихованням свого Юрка. Степанова мати ходила у Лаври, де їй один сліпий ворожив на карти. Карти показували, що її син не загинув, а лишився живий. В те ворожіння вона не вірила, бо знала певно, що він загинув в тому розбомбленому доті біля стратегічного містка, прикриваючи відхід цілої групи. Надіялася, що хоч Векла лишилася десь в тій Баварії в живих, бо чула, що багато наших дівчат одружилося там і поїхало з американцями за море. На робочому століку її невістки-лікарки лежала незакінчена дисертація. Там же красувався у світлих рямках Прісин портрет. Невістка на ньому була у білій шапочці, з-під якої вибивалося пасмо чорнявого волосся. На молодій жінці був білий акуратно випрасуваний халат з невеличкою кишенею біля правого перса, де біліла батистова хусточка. Отак і дивилась на Пестину Захарівну з портрета молодою та гарною.

- Чому Пріся марнує свій молодечій вік? - думала теща. - Хоч не пощастило їй з тим коханням вдруге, шукала б утрете для сирітки-хлопчика батька. - Квапилася її невістка до тієї лікарні, де на неї чекали в черзі пацієнти. Ті, що були в неї на прийнятті пустили поголоску, що її шприц, яким лікарка впускає в кров ліки, ніколи не коле. Оперувала вона хворих на печінку, атеросклерозу, діабет та серце. Казали фахівці, що з Прісі добрий гінеколог вийшов. А от що з її сінка вийде? В тому піонерському палаці ґрунтами та рельєфом цікавиться. Як підросте, то напевно на агронома піде вчитися. Щодо Андрієвої Марусини, то вона закінчила інженерно-будівельний інститут та подарувала знищеному війною місту не один із своїх соняшних проєктів. Якось Пріся дістала ордера на світлу квартиру в одному з новозбудованих краснів будинків, в районі Русанівки. Колишні лісовики згуляли гучне новосілля, хоч у ту соняшну квартиру нізащо не

хотіла перебиратися Пестина Захарівна. Вона і залишилася самотньою на старій квартирі. Кожного року на Проводи усі учасники бойової групи збиралися в Прісі і вона з ними разом вирушала до тих священних горбиків, де були поховані побратими. От і нині Пріся збиралася до тих святих місць, де як вона думала, також загинув і батько її Юрка, Степан Кулеба. Чекала приходу друзів, щоб найнятою вантажною машиною поїхати в околиці того дерев'яного містка і зруйнованих дотів. Наготувала собі та Юркові у плетених кошиках хлібів і нетерпеливо чекала дзвоника. От він і пролунав. Пріся пішла швидкою ходою відчиняти двері. На порозі з'явився Анатоль.

- Добрий день вам, - привітався він. - Дозволь, допомогти нести кошика. Машина вже чекає на подвір'ї. -

- Дякую, - відповіла чемно Пріся і дозволила йому з її рук узяти кошика.

- А це, Прісю, я одержав радісну новину, - продовжував він уже на сходах. - За постановою уряду та партії на тому місці, де геройською смертю загинули юнаки та дівчата, буде збудований пам'ятник-обеліск. На обеліскові будуть красуватися імена загиблих, також і Степанове. До списку тих убитих з нашої групи товариш Кіндратенко ще додав і імена своїх партизанів. Є поголоска, що він просто вписав так звані мертві душі. -

- А як це розуміти? - запитала в Анатолія Пріся.

- А це розумій, як хочеш, - відповів він. В тому лісі завдяки йому на мінних полях загинуло багато людей; надсилав їх туди навмисно, бо підозрівав у нелюдяльності. А тепер, коли вони давно мертві, рішив їхні імена викарбувати золотими літерами на тому обеліскові і тим власну помилку виправити. -

Рівно через рік цієї невимушеної розмови Анатолія з Прісею і після відвідин священних місць відбулося урочисте відкриття обеліску на місці загибелі підпільників-героїв. Ця небувала подія відбулася за тиждень перед днем Петра і Павла. Замість того дерев'яного містка, красувався через річку щойнозбудований міст. На відкриття того обеліска з'їхалося з міста та околиць чимало представників партії та уряду, колишніх партизанських загонів. Були також представники військових армійських частин, що в тому районі розбили сильне угруповання ворога. Піонери в білих сорочках та червоних краватках рясли серед присутніх і з нетерпінням чекали відкриття пам'ятника. Під сонцем блискотіли мідні сурми оркестри, а під вітром лопотіли прапори різних організацій. Колгоспники, що через той новий міст їхали на ярмарок, і собі зі своїми возами та вантажними автами, мотоциклами, звертали з дороги і поспішали до того ще заслоненого обеліска почути якусь новину. Деякі з них жваво розпочали торг. Баби прицінювалися до горшків та полив'яних мисок, цікавились ці-

ною на кропив"яні лантухи з крупами та висівками. Дядьки підходили до деяких підвід, де рохкали поросята та свині, з плетених кошів гелготали гуси й качки. Уся ця маса відразу затихла після того, як з обеліска був скинутий брезент. На ньому, мов живі, застигли в безсмертній позі людські постаті. Впадав в очі на тому п'єдесталі юнак у військових шатах, що тримав у руках скоростріла. По обидвох крилах того героя, стояли брондзові статуї хлопця та дівчини, що були одягнені в цивільне і нагадували собою вбитого Грицька та загиблу на полі бою Талію. На попередньому пляні обеліску з новонародженим немовлятком на руках височіла молода жінка із великою скорботою в очах. На брилі шліфованого граніту була прибита меморіяльна дошка. На ній красувалися імена тих, що загинули в бою біля переправи. На наспіх зрихтовану трибуну піднявся товариш Кіндратенко.

- Дорогі товариші, - почав він був біля мікрофону свою промову. - Давно вже відлунали сальви вітчизняної війни. Минув той день перемоги, як ми зняли свого багряного штандарта над зруйнованим гніздом фашистського звіра. Тепер прийшов час виконати свій патріотичний обов'язок і увічнити імена героїв, що віддали своє молоде життя за волю і незалежність нашої дорогої Вітчизни. Ми тоді безпосередньо пов'язані з так званою великою землею, ні на хвилину не зневірювалися в нашій довгожданій перемозі. З метою прискорення розгрому німців, за рішенням ЦК КПБУ були організовані нам на поміч так звані десантні групи. Їхнім завданням було виконувати диверсії у ворожому запитлі. Висаджувались бойові товариші у білих кожушках при повній зброї, з упакованою рацією та генератором, в колі розкладених моїми партизанами вогнів. На своїх базах ми не припиняли проводити корисні наради від яких залежав успіх нашої боротьби. Ті наші відважні та ризиковані рейди відомі зі списаних звітів командирів та політпрацівників в з'єднань. З кожної стежини на нас чигала смерть у вигляді жандарма чи шуцмана. Все таки ми вихили завдяки відвазі і дисциплінованості бійців, які пізніше добровільно влилися в лави своєї армії і дійшли з нею переможньо до бранденбурзьких воріт. В найскрутнішу хвилину ніколи не забували та й не забули тих наших товаришів, що не могли розділити за нами ми столами те свято Перемоги. Деякі з них заснули вічним сном у підніжжі цього величного обеліску, на якому золотими літерами красуються їхні геройські імена. Ніколи не заростатиме ця тропадорога до їхніх святих могилок. Завжди нею проходять піонери та юв'єнція, друзі та знайомі, а також звичайні собі люди, віддати честь і пошану загиблим героям. Під криптою цього величного обеліска, змонтованого з блоків чорного лядрадиту рішенням уряду і пар-

т її був захований сейф, у якому зберігаються документи про тих то-варивів, що бились на смерть тут на березі болотяної річки і своєю відвагою зупинили навальні атаки удесятеро сильнішого ворога...-

- Ще і ще виголошував свою промову колишній командир партизанських загонів. Деякі жінки, що стояли там у навтопі в своїх білих хустинах, не витримували і голосно плакали. Лили вони сльози за своїми братами, батьками та чоловіками, які не вернулися додому з того далекого походу. Після промовців від партії та уряду до мікрофону підшла Віра Павлівна, сестра загиблого Григорія. В ту урочу мить відкриттяobelіска їй хотілося затамувати біль свого серця, згадати щось світле й приємне. Все ж страшні тіні минулого захмарювали її мрії, били її холодною рукою вітру в змарніле лице. Там же серед присутніх біляobelіску стояв також її син Ігор-старшина армії, що так гордився своєю рідною матір"ю. Учителка в своїй промові, між іншим, сказала: " Може тому, що, як каже нам історія, існував колись володар Карії на ймення Мовзолей, ми і перейняли гідний наслідуванню приклад зводити пам"ятники чиobelіски, щоб увічнити імена тих, що відійшли від нас. Одного з таких перших пам"ятників і збудувала своєму чоловікові Мовзолеві, королеві Карії, його вірна дружина Артемиза, що була дочкою Гектомія. На жаль, ще перед тим, як той пам"ятник був вікинчений, вона в скорботі за своїм чоловіком нагло вмерла. І ось на відкритті цьогоobelіску, хочу я тій Артемизі подякувати, що ми героїчні жінки нашої країни, зуміли в собі виплекати мужні серця і не заломитися в найбільшому горі і таки дочекалися відкриття мовзолеїв-пам"ятників по наших чоловіках, батьках, братах та наречених...-

Віра Павлівна після останніх слів мовчки зійшла з трибуни і поклала свіжу китицю вогненних квітів біля того величногоobelіска. Оркестра заграла жалібний марш і люди, що стояли довкола, підхопили знайомий мотив. Здавалося, що в тужній мелодії того маршу вилилась людська відвічна туга по справедливості, спокою, доброті, мирові і щасті... Траурні слова похоронного маршу, здавалося, підхопила не якась там сотня присутніх людей, а ціла країна, цілий український народ, що край цьогоobelіска віддавав останню шану своїм загиблим синам і дочкам. Для такої надзвичайної події, як відкриттяobelіска, з Москви на спеціальному джеті " Ілюшин"- Т-124 був відряджений колишній комісар партизанського загону полковник димісіонований, товариш Петухов. На врочисте відкриття пам"ятника комісар спізнився. А як він дуже поспішав прибути на таке урочисте свято в точно призначений час, то знехтував бажанням відвідати вбиральню на баришпільському летовищі і вже перед самісіньким переїздом через так званий новий партизанський міст, дав наказ шо-

ферові зупинити" Москвича". Не встиг шофер загальмувати, як товариш Петухов відразу хряпнув дверцятами й побіг чимскоріше в куші. Йому й гадки не було, що під тим розкішним калиновим кущем, що його листя він побризкав своєю росою, міг хтось розпивати кохання. Яке ж його було розчарування, коли звідтіля спурхнули з лайкою молодята, що якраз домовилися про свою майбутню дитину.

-Пробачте мені,- зніяковоло сказав товариш Петухов тим обуреним і засоромленим закоханим.

-Я не навмисно вас потурбував...- І вже на ходу зацібував гудзики на штанях, з думкою чимшвидше добратися до авта і втекти від того справедливого гніву закоханих. І щоб хоч на комусь зірвати досаду, к омісар вилаяв біля переправи гурт колгоспників, що жваво торгували на своїх возах та півторитонках не лише картоплею та буряками, а й курми та поросятами.

Після врочистого відкриття обеліска, люди розбрелися хто по кислиці, хто по опеньки, а хто по ожинку. По гриби та по малину вибралися, як то звичайно буває, лише закохані пари. Більшість з людей, що натомилися стояти під соняшним промінням, шукали собі холодку під кущами: розстеляли принесене з собою різне причандалля, як хустки та коци і сідали на нього там серед густої трави. Деякі лягали горілиць і милувалися грандіозним обеліском, що й справді виглядав, як той мавзолей, що його збудувала вірна королева Артемиза своєму вбитому в битві чоловікові.

-Відійдемо трохи вбік і розстелімо коци,- сказав Анатоль до учасників вилазки на могилки.-Розпакуємо наші кошики та розкоркуємо пляшки; пригадаємо рідну бувальщину.- Хутко всі дружньою сім"єю взялися на розстелених коцах розкладати привезені з собою харчі та пляшки. Жінки з умінням відкривали консервні бляшанки, краяли хліб, ставили тарілки з нарізаною ковбасою та сиром та пропонували скоштувати смаженої чи фаршованої риби. Чоловіки возилися з пляшками горілки та пива.

-Вип"ємо за мертвих друзів, щоб їм легко в землі лежалося,- сказав Андрій, що підняв перший з усіх чарчину.- Вип"ємо, щоб наші діти не зазнали тих страхіть, що їх зазнали ми із своїми батьками,- промовила Пріса.

Усі дружно випили й почали заїдати. А як сонце стояло високо і ніхто в цю неділю не поспішав на працю, то рішили цілий день провести на лоні природи, згадати добрим словом своїх убитих друзів та поновити перервану, за браком часу, славному традицію оповідати цікаві історії.Коли все довкруги затихло, першок взяла слово Алла і присутні із задоволенням усілися її послухати.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Сирітка Світана потрапляє в родину сліпого хлопця і що з нею опісля сталося.

- Цю сирітку взяла за свою дитину одна базарна перекупка Степанида Планчида. Вона завжди стояла на тічку зі своїми макітрами та горшками, з яких ішла пара від гарячих м'ясних і картопляних страв. Ту сирітку, що називалася Світаною, Степанида зустріла там же на тому базарі, коли вона не спускала своїх голодних очей з горшків та каструль, звідкіля парувала гаряча страва. Шкода Степаниді стало безневинного дитяти і вона покликала дівчинку.

- Іди сюди, дитино моя. Я всиплю тобі в миску борщу. - Там же голодна дівчинка і оповіла про себе.

- Називаюся я Світаною і жила ввесь час на заверті разом з мачухою та вітчимою. Батько мій рано помер, відразу, коли я народилася. Згодом моя мати одружилася та незабаром й померла також. Моя мачуха була ревнива жінка і боялася, що я стану скоро на порі, і забере в неї її молодого чоловіка. Десь їй хтось сказав, що існувала на світі така принцеса, дочка критського короля Кінарія. -

- Ну, то що з цього? - перебила її Степанида.

- Ця принцеса закохалася в свого батька, і охоплена пристрастю, не завагалася забратися в його ліжко. А як він був у нетверезому стані, то вона без жодного підозріння з його боку і переспала з ним, замість наложниці. Отже та історія відкоди так добре вплинула на мою мачуху і вона рішила мене заздалегідь позбутися. Одного разу, як вітчима не було вдома, мачуха напекла млинців і простягнула одного з них мені з шкварками скоштувати.

- Світо, - промовила вона лагідним голосом, - підемо удвох до лісу по сиріжки та опеньки... -

З тим кошиком у руці я і рушила з мачухою до того дрімучого лісу, що був на загреблі. - Мусимо натрапити в тій гушавині на печерицю, на печерицю, на якій сонечко грає. Під тією печерицею пошукаємо закопаного скарбу. -

Щось із пів години ми так мовчки йшли, знебачки перед нами виросла оздоблена росистими перлами та квітами галявина, на якій красувалася пишна ялинка. Не йняла я віри своїм очам, як під деревцем углядила печерицю, на якій сонечко грало.

- Тут напевно той скарб і закопано, - вигукнула в захопленні мачуха. - Але голими руками ми його не відкопаємо.. Ти зачекай, Світо, на мене тут, а я підскочу до недалекої лісничівки і позичу заступа. Лише прошу тебе, не надуживай своїм зроком в чеканні на мене, бо це лише пошкодить нашому ділу. Я й так скоро повернуся... -

Чекала я годину, дві, а мачухи все немає. Вечір підняв своє лядо,курив сизим мохом. З-за послулих шпилів дрімучого бору викотився круглолиций місяць на овид, своїм сяйвом освітив цілу галявину і натрусив мені з незримого дерева до ніг срібних яблук. Під тією ялинкою я, втомлена, і заснула. Не зчулася я, як довкола деревця назбиралося чимало лісових звірів, що співчували моему нещастю; деякі підходили до мене, лизали мене теплим язиком у сонне чоло...

- Цієї дівчинки доля подібна до долі нерозумного козенятка, що його хитра лисиця обіцянками про соковиту траву, заманила до лісу, щоб вовк його роздер,- сказав заець своїй вухатій подрузі.

-Я спостерігала,- крякнула ворона з найближчого дуба, як шерепамачуха обволокла худеньке тіло сирітки у блаженську сукню, та й заманила її у цей дрімучий ліс, обеззвічити дівочу красу.- Ця щира розмова лісових мешканців мене й розбудила. Глянула я до круги і нікого ніде не помітила. Ті звірі, думала я, видко, налякалися того мого руху, порозбігались урозстіч і поховалися по кущах. Ліс був затканий передвранішнім туманом, коли я намацала своїми задубілими ногами тропу. Щось аж три ночі блукала в тих непрохідних хашах, харчувалася горішками, корінцями та ягодами. Отак з молитвою на устах і вийшла з тих дрімучих нетрів і, слава Богові, доблукала до цього великого міста.-

- Як я бачу з твого оповідання, ти насправді кругла сирота. Що ж, тоді будь мені за рідну дочку,- промовила Степанида. Допомогатимеш мені на базар горшки з стравою підносити, тарілки і начиння мити.-

-Дякую вам за це милосердя, виявлене до мене,- у сльозах промовила бідна Світана. Дівчинка допомогла своїй прибраній матері забрати ті кошики, і вони удвох пішли з тічка на Керосинну вулицю, де й жила Степанида зі своїм сліпим хлопцем Петрусем. Сліпий уже чекав на свою матусю коло розтопленої чавунної грубки, де аж шипіло підкинуте кам'яне вугілля.

-Це я тобі сестричку привела,- похвалилася мати своєму синові.- Шануй і люби її, як і свою матір, і ніколи не дай нікому її скривдити.- Сліпий хлопець з цікавістю підшов до Світани, узяв її за руку, пальцями провів по її обличчі та нервовим рухом погладив її шовкове волосся.

-А де ж моя сестричка була довгими роками, що до нас не навідувалася?- запитав після короткої мовчанки сліпий.- Була вона, синову,- відповіла Степанида,- в країні соняшників. А це її душенька, подібна до обвіяної весною квітки після дощу спала пелюстками додолу і воскресла знову до життя звеселити нас своєю присутністю. Її серденько подібне до того круглолицього і величного сонечка, як то засяє на безхмарному небі, то відразу й похмуриться.-

В тих дотиках сліпого хлопця Світана відчула не якесь там оме-рзіння, а ласку і ніжність, вкупі з цікавістю. Тієї ніжної ласки во-на ніколи не знала, бо її рідні рано померли. На тандіти у Світано-вої прибраної матері, справи йшли якнайкраще. Торгівля гарячими стравами давала прибуток. Одного не знала дівчина, що там на то-му базарі Степанида колись познайомилась з торгівцем фальшованого мила, Борисом Планчидою, з яким вона і одружилася. На одній із облав його арештувала міліція. З тієї пори ані Степанида, ані її осліплий синок про нього більше нічого не чули. Казали, що дістав він з татарами за ту фальшивку із п"ять років. Про те, що трапило-ся з Петрусем і як він осліп, Світана дізналася від сусідської ді-вчини. Вона то ж його випадково в дитинстві, коли він повиснув у неї на шию, перекинула необережно у мідну тацю, де варило-ся на подвір"ї з яблук повидло. Кинулася тоді Степанида до ліка-рів і з тих проведених операцій нічого таки не вишло. Хлопець ріс сліпим. Допомогала Світана на базарі прибраній матері у вільний від школи час. Так минуло чимало років. Однієї травневої ночі Сві-тану мучило безсоння.

-Що, власне, - думалося їй, спонукало Степаниду взяти її за до-ню? Простягнула вона мені ту руку помічі в найчорнішу годину мого життя, як же їй за це подякувати. Не є ж моє серденько скна-рюгою і в ньому не перестануть бриніти струни жалощів і доброти. Спробую стати другою Адою, тією дочкою Гекатомуса, що лягла в ліжку з своїм братом Ідреусом. Віддамся сліпому і цим прихилю до себе його серце ще більше, а згодом і одружуся з ним. - З таким міркуванням, Світана, відкинула ковдру та в самій нічній сорочці пішла навшпиньках до комірчини, де сліпий завжди спочи-вав. Крізь маленьке віконце на його ліжку місяць кинув жмут срі-бної пряжі і дівчина помітила, що хлопець спав. Лице його здавало-ся їй гарним, і Світана без жодного вагання сковзнула своїм то-нким тілом під ковдру. Від дотику її гарячих грудей Митро відразу прокинувся.

-Я прийшла віддатися тобі, - прошепотіли її жагучі уста. - Не соромся, бери мою дівочу цноту. Спробуй з моєї калини тих сокови-тих ягід кохання. -

-Я цього не можу, - сказав розчарованим голосом сліпий. Твоя калина, що достигла на лузі самоти, хоч і покрилась достиглими гронами, все ж краще стримаюся її зламати. Я чув, що колись воли-нський князь Вороницький після одруження з панною Ганною, до-чкою Хом"яка Тихона, в зв"язку з тим, що вона була чесною аж до шлюбної ночі, похвалу написав її батькам. Сама ж ти добре зна-єш, що гріх їсти навіть й достиглі овочі до Спаса, а в тебе вони ще не досить визріли. Іди, Світано, до свого ліжка та лягай спати.

Ти, видно, перетомилася своїми лекціями, та від тієї біганини на тічку, тому й не знаєш, що робиш. Хіба ти можеш бути щасливою зі сліпим чоловіком? Навіщо ти хочеш зав'язати собі світ? Такої великої офіри я не можу від тебе прийняти. Краще не стій над моєю душею, а йди собі, поки ще мати не прокинулася...-

- Навіщо ти відмовляєш тому, що тобі само в руки дається? - не здавалася Світана. Соромився б глузувати з мене і набивати собі ціну. -

- Ні, - благально відповів сліпий. Я просто не звик робити що-небудь усупереч власному сумлінню. Для такої обапільної справи, як подружжя, треба взаємної любови. А то в житті може вийти, як з тим півнем, що заманював немилі йому курки до місця, де сховався тхір, який їм ті голівки і скручував, аж поки той півень, як не стало тих курей і сам доспівався. До моєї сліпоти ти виплекала у своїм серці не любов, а жаль. Ось чому я не можу прийняти твою офіру. -

- А може ще те кохання своєю дорогою прийде. Може ще я дочекаюся твого прозріння, і ти споглядатимеш мою красу не лише очима душі, а й воскреслим зором зіниць...-

Дівчина неохоче лишила ту хлоп'ячу теплу постіль і навшпиньках пішла до свого ліжка. Після цієї пригоди минув місяць часу. Світана складала останні іспити в школі. Того дня й трапилася подія, бо з ув'язнення після відбуття терміну повернувся батько сліпого Борис. Літами він був ще молодий, тому то нічого не було дивного, що гуляючи гульма він жадібним оком став накидати на дівчину. Рішив той високий, як осокір дидла з нетверезим виглядом зачепити Світану, якщо на це трапиться нагода. Така нагода знайшлася, як Степаниди не було вдома, а сліпий десь вийшов із хати. Борис, що хильнув трохи вогненної рідини, спочатку запитав у дівчини, яку то вона там на ліжку книжку читає. - От послухай, - сказала вона. - Одному хитрому лисові трапилася на лісовій тропі поранена сарна, що на її очах сконала від тих заподіяних їй мисливцем ран. А як лис не міг своїми зубами розшматувати на вбитій шкуру, то він пустився на хитрість і став чекати аж поки не прибіг вовк. От лис і каже йому: "Цю сарну наказав мені мисливець вартувати, а сам пішов до річки вмиватися та перепочити. Ти, вовче, можеш собі шматок м'яса відірвати і наїстися досхочу. Я ж зостануся вартувати і коли буде йти мисливець з рушницею, то дам тобі відразу знати, щоб ти втікав. - Вовк на таку пропозицію, бо був голодний, радо погодився і своїми гострими пазурами роздер шкуру на тій сарні. Лис, як забачив, що вже м'ясо видніється та як закричить: "Вовче, втікай, бо мисливець вже близько, то вовк від тієї здобичі відразу та в ноги. Тільки його й бачили, коли хитрий лис підійшов до

сарни і досхочу смакував свою знахідку.-

Після того, як Світана закінчила йому читати притчу, Борис ще більше розхоробився, уявив себе тим хитрим лисом, а дівчину тією молодою сарною, що лежала на тій лісовій дорозі, підстрелена мисливцем. - А ну, заплющ свої очі, і притворися, що ти є неживою тією сарною . -

Світана, нічого не підозріваючи злого, відклала книжку набік, лягла з випростуваними ногами і заплющила очі . Не зчулася, як Борис навалився на неї і вона опинилася під ним. Те ліжко не витримало його ваги й тріснуло. Не відомо, чим би ця історія скінчилася, якби на її крики не поспішив з надвору сліпий. Схопив поліно і ним ударив по голові свого батька і так влучно, що ніхто б не повірив, що то зробив сліпий. Борис випустив дівчину, і вона з розірваною суконкою поспіхом привела себе до ладу і вискочила на подвір'я. Бідна Світана не знала, куди їй від сорому ті очі діти ! Опам'яталась вона на перехресті вулиць. З кабіни вантажної машини їй хтось жваво махав рукою. -Світано!- донісся до неї голос. -Сідай півдзезу.- Дівчина підняла свої довірливі і заплакані очі і в тому водіїві впізнала одного з минулих школярів, Васька Мовчана. Він, власне, кинув учитися, працював сторожем Видубецького монастиря і звозив тим вантажним автотом всілякі архіви та церковний мотлох. Парубок ніколи не цікавив Світану, але в ту мить їй було все байдуже. Ніби в тумані перед нею відчинилися дверцята кабіни , і вона покірно загрюкнула їх за собою і не знала, чи добре зробила їхати кудись з цим нецікавим для неї хлопцем. -Поїдемо і я тобі покажу цілу гору старовинних книжок. На деяких з них багаті заставки, мініатюри, ініціали та кінцівки сторінок. Крім "Євангелій", "Служебників" та "Збірників" , переглядав я також "Синодик", написаний десь в 1734 році в селі Курені, що лежить в чернігівській області біля м. Конотопу. На першій сторінці того "Синодика" красується смерть у вигляді людського кістяка. Вона , крім символічної коси, ще в другій руці тримає заступа. Внизу того страшного малюнку намальовані різного віку люди, починаючи від немовляти в пелюшках і кінчаючи столітнім дідом. На іншій сторінці я побачив інтер'єр розкішно розмальованого собору, де на аналої красувалося розкрите Святе Письмо, а недалеко від того аналою молився якийсь запорожець і зводив свої очі до ікони Божої Матері. Запам'яталися мені деякі вірші з того" Синодика":

" О, смерте, смерте, ти еси страшною,
На люд замахуешся ти косою,
Виходиш переможцем із двоюбою,
Всіх забираеш в безвість із собою..."

-Я вже давно мріяла поритися в старовинних книжках, - відповіла йому Світана, - і від вчителя літератури чула, що книжковий орнамент деяких релігійних книжок просто чудовий. - А на одній із сторінок "Ірмологіна" з першої чверти 18 століття біля дерева життя намальовано аж дві змії. Одна з них у своїм зрості споживає з того, як видно, дерева життя солодкі плоди, коли ж друга, що ніби то сповзає вниз, споглядає на пташку, наче б то намагається її глитонутися. -

-Я чув, що змія-наймудріша з плазунів, - підтримав її розмову сторож державного заповідника, коли машина виїхала на широку дорогу. - Так, це правда, - відповіла йому Світана, а крім того, дуже невдячні. - А з чого це ти таке взяла? - запитав у неї Васько.

-Я якось читала притчу про жаб'ячого короля і змію, - відказала вона, і коли маєш терпіння, то послухай.

-В одній глибокій криниці жило жабице плем'я, а як ніхто з них ніколи не був на поверхні, то всі були цілковито задоволені тією темрявою, що існувала довкола їх. Одного разу одна жабка якось потрапила у цеберко з водою і таким чином опинилася на поверхні. Їй сподобався пташиний хор, веселе сонце і безліч різних комашок, якими вона ласувала. Все ж вона засумувала за своїми братами й сестрицями і мусила таким же способом спуститися у ту глибоку криницю назад. Там вона і почала хвалити те життя, повне світла і зелені там на землі. Ті її крамольні думки дійшли до жаб'ячого короля і він рішив цілий її рід знищити, з тим, щоб припинити розповсюдження ересі в його царстві. З цією метою він також таким самим способом дістався наверх і розшукав в одній із розколин у скелі змію. -Кланяється тобі жаб'ячий король особисто, - сказав він до змії. Відважуся тебе потурбувати тим, що маю для твого голодного шлунку багато жаб-моїх ворогів. Дай мені лише слово, що не зачепиш мою родину та льюальних до мене жаб, а рештою можеш поласувати скільки тобі завгодно. -

- А де вони є ті твої запеклі вороги? - запитала з цікавістю змія. -

-Ті всі мої вороги живуть у глибокому колодязі. - відповів їй король.

-Я в таких місцях не полюю і мені немає жодної охоти на дно такої глибокої ями спускатися - сказала змія. - Тобі не треба спускатися, бо я вкажу тобі біля самісінької води потаємне місце, де ти можеш собі в затишку лежати, а я тобі поодиноці буду ту поживу доставляти. - Змія згодилася і жаб'ячий король провів її до того схову, звідки вона могла з'їсти будь-яку в тому колодязі жабу. Через деякий час змія з'їла всіх тих крамольників у жабиному царстві, а тоді почала від короля вимагати собі свіжих жертв. Дійшло вже до того, що залишилася сама королівська сім'я на дні то-

го глибокого колодязя. Як жаб'ячий король не благав змію, щоб хоч його родину лишила в спокої, - нічого не допомогло. В шлунку ненажерної змії пропала ціла королівська сім'я. Тоді король відчув, що його також така доля чекає, почав просити змію, щоб вона йому дозволила лишити колодязь і дістатися на поверхню, з тим, щоб розшукати деяких крамольних жаб, які повтікали з тієї криниці заздальгідь. Змія охоче погодилася відпустити його. Вже на поверхні зрадів, що йому вдалося ту немилосердну і ненажерну змію перехитрити. Вона ж в чеканні на смачних жаб і з того, що вже довший час не бачить вірного друга, надіслала на землю ящірку переказати йому про її вболівання над його долею. Але, навчений гірким досвідом, він тим зміїним сльозам не повірив і вже ніколи й близько не підходив до того колодязя...-

Притчу про змію та жаб'ячого короля, яку в дорозі розповіла Василькові Світана, вона вичитала з Індуського епосу так званого "Іпанча Тантра", що означає на нашій мові "П'ять Книжок", не сподобалась чомусь шоферові і вже до самісінького Видубецького монастиря він з нею їхав мовчки. Перед високою замкненою брамою шофер зупинив півторатонку, відчинив ворота і вони в'їхали в порожній двір, де колись аж рясніло в келіях від православних ченців. Світана йшла за ним, як у сні, аж поки Васько не завів її в одну велику залу, де на стінах були намальовані сценки з життя святих. Ціла зала була завалена архівами, звезеними сюди з різних знесених храмів та зруйнованих монастирів. В кутках було навало різного церковного непотрібного приладдя та лежали хаотично різні старовинні літописні книжки здебільше релігійного змісту. Світана опустилася на долівку і стала переглядати сторінки рукописних книг та милуватися майстерним виконанням заставок та мініатюр у тих рідкісних літописах. Васько, не гаючи часу, приростився біля неї і заговорив:

- Ось ти мені цілу дорогу повідала про той глибокий колодязь, де жило жабине плем'я. Все ж, я думаю, що вода в тій криниці не дуже то була смачною. Якби моему серцю випав вибір з якої криниці вдовольнити свою спрагу і зачерпнути тієї студеної водиці, то я б не задумуючись вибрав би твою. - Світана майже його не слухала і якраз розглядала заставки з "Службника". Мені не раз марилося, - продовжував він, - що ти-криничка, що об її цямрини вдарялося моє відерце та відлунювало у безгучній порожнечі, і той гук відбивався в моєму самотньому серці...-

Світана на мить перевела свій погляд з розгорнутого "Апостола" на Васька і байдуже промовила: - Ти, як я бачу, хочеш на мені відбудити так звану практику, щоб дізнатися про таємницю воскресіння. -

- А як це зрозуміти? - здивовано запитав Васько.

- Коли маеш терпіння, то уважно вислухай, - проказала дівчина.

В Індії колись люди вірили, що всесвіт розділили поміж собою з одного боку боги, чи як їх називали девасами, а з другого боку мугутні титани, так звані в народі асураси, що змішалися з земним населенням. Між девасами і асурасами точилися безперервні війни. Деваси були одухотвореними і божественними істотами, коли ж асураси дбали лише про матеріальні речі. Отже, в зв'язку з такою колосальною різницею, вони ніколи між собою не одружувалися. Щодо до головного жерця асурасів, то він розкрив таємницю безсмерття і воскрешав тих, що були мертві. Одного разу Індра, вождь девасів і каже до Кахи, сина головного деваського жреця Бригаспатія: " Кахо, іди до Шукри, головного жреця асурасів, хай він тобі відкриє таємницю безсмерття, бо в іншому разі ми ніколи не переможемо наших ворогів. Той Шукра має єдину доньку Деваяну. Спробуй її використати, щоб здобути ту найважливішу таємницю. Але пам'ятай, що з нею тобі не можна одружуватися. Отже, клянись, що відразу, як дістанеш формулу воскресіння з мертвих, негайно вернешся назад. - Каха поклявся і рушив в дорогу. Він був прийнятний учнем жреця Шукри, але, як він не хотів довідатися тієї таємниці життя і смерті, це йому ніяк не вдавалося. Згодом Деваяна і Каха закохалися одне в одного. Це все бачили асураси, що не були такими сліпими. Вони боялися, що завдяки цьому коханню, він розкриє таємницю воскресіння мертвих. Тоді вони рішили убити його. Але кожен раз Деваяна благала свого батька воскресити його із мертвих. Асураси на третій раз рішили не тільки його вбити, а шматки юнацького тіла спалити на вогнищі, а прах розмішати з вином і дати те вино випити Шукрі. На цей раз, коли донька попросила батька воскресити коханого, то йому нічого не лишилося, як викликати дух Кахи і розкрити йому таємницю воскресіння. Каха відразу, як здобув те, по що сюди прийшов, зібрався в зворотну дорогу. Сльози коханої Деваяни не розчулили його серця. - Щоб ти ніколи не мав щастя - сказала у гніві донька жреця. - " Деваяно, " - сказав у смутку Каха. Я знаю, що ти прокляла мене у великому гніві, але твоє прокляття сповниться, бо без тебе нема для мене радості. Все ж перед тим, як я зникну з твоєї хати, дозволь побажати тобі, щоб ти розігнала свій смуток і забула про своє приниження і впізнала найвищу радість і блаженство, яких я, на жаль, не міг тобі подарувати... -

А як Світана втомилася оповідати, то там же на книжках вона й примостилася відпочити. Васько поклав їй під голову " Псалтиря " та " Євангелію " і сам приліг поруч неї. Цілу ніч він проспав з нею на тих архівах і лише дивувався з чистоти її дівочої криниці. Покинув він її, як той Каха закохану в нього Деваяну.

Замість довідатися про таємницю воскресіння з мертвих, він до-
відався про таємницю вічної насолоди. Світана також не мала на
меті з ним одружуватись і скоро про нього й забула. Перейшла во-
на жити до однієї знайомої вчительки, що мала двох маленьких ді-
тей. За тими дітьми дівчина у вільний час і доглядала. Одружилася
Світана з братом тієї вчительки, що був військовиком. З ним вона
і виїхала на Далекий Схід. Ще перед тим виїздом вона почула, що
Петрусеві, що осліп трагічно в дитинстві вернув зір один із окулістів.
Свого Бориса Степанида вигнала геть. А як він не міг без капо-
стей на світі жити, то на новому місці його невідомі спеці кастру-
вали. Була чутка, що від горя напився більше, ніж треба, і втопи-
вся в Дніпрі..-

НОВЕЛЯ ДРУГА

Доля Панаса Діброви - талановитого майстра пензля.

-Одного разу, -почав Анатоль, -мені судилося захищати сво-
го одноклясника, талановитого портретиста і пейзажиста Панаса
Діброву. Його натюрморти свіжістю фарб та своєю самобутністю
чарували око цінителів мистецтва. Не було відбою від красунь для
позування, щоб бути зображеним на полотні мистецьким пензлем
талановитого майстра. Цікаві глядачі найбільше товклися біля йо-
го так званого шедевр: "Повернення з походу". На полотні був на-
мальований довбиш, що опирався на козацькі літаври, над якими
гордо розвіталася ознака хороброго полку-малинова короґва. Зо-
лотим кунштиком була в нього підперезана вишиванка, а він сам у
синьому жупані з оселедцем на голові виглядав, як живий у своїх
свіжо наквацьованих чоботях. В даліні курилася жовта дорога, на
яку кидав широку тінь високий та розлогий дуб. Поза довбуша ма-
ршували козаки -запорожці, які, видно, верталися з успішного пох-
оду. За дорогою виднілися чепурні селянські хатки, з яких, оповиті
серпанком вечірньої прохолоди, висипались на вулицю жінки, дівча-
та, старі та діти, привітати повернення своїх воїнів. І ніби доказ
на це, на передньому пляні застигли з віночками маківок та воло-
шок троє дівчаток. Середуша з них тримає на довгому вишитому
рушнику хліб та сіль. Одалік темною стіною зводиться ліс, від
якого пастух жене свою череду. Над дубовим гаєм, що розрісся,
до високих скитських могил степу, із розірваних волокон хмар, ні-
би вогненний омах, виглядає сонце.

Над цією картиною виникла в залі виставки чимала дискусія. Де
хто із заздроси критикував, мовляв, довбуш не на місці, і має за-
короткі вуса та довгого оселедця на голові. Деякі критики були

взагалі проти будь-якого оселедця. Це лише завдяки тому, що їм з дитинства втовмачено, якби й справді існували янголи, то заледви будь-який із них міг за того оселедця дотягти важке тіло запорожця, який впав на полі слави, до завітного Едему. Були й такі критики, що неодмінно хотіли бачити довбуша у волохатому баранячому кожусі, в цьому, на їхню думку, символі національної самобутності. Картина мала неабиякий успіх у пересічного глядача. Вже котрийсь із партійних бонз вніс пропозицію нагородити "Повернення з походу" першою премією і вшанувати мистця Діброву республіканською грамотою. З цього все й почалося.

Від безділля, оповитий нудьгою, одного разу на ту виставку й завітав один із непомільних вельмож Іван Гаврилович Бугаєнко. Був він не в дусі, бо перед виходом із свого будинку полявся за телевізійну програму зі своєю жінкою. От і шукав причини до когось причепитися і, як кажуть, виладувати атмосферу свого гніву. В залі виставки Іван Гаврилович почув захоплені відгуки про сміливу цинобру фарб, про одухотворену декоративність персонажів, і це примусило його самому кинути оком на "Повернення з походу". Картина йому вже тим не подобалась, що біля неї крутився чималий навтоп роззяв.

- Ану ж я тому маляреві в присутності всіх та утру носі!- рішив товариш Бугаєнко. Найбільше йому не подобалась узагальненість різноманітних мазків пензля, що витворювала радість заслуженої перемоги. Дратувала його також надмірна, на його думку, деталізація. Жадібно шукав він очима, до чого б йому тут причепитися. Аж рота роззявив, як помітив ту малинову корогву, що гордо розвівалася на горбочку поза спиною кремезного довбуша.

- Цей довбуш занадто собою нагадує, - сказав Іван Гаврилович того еретика Дмитра Максимовича, що після Полтавського бою наживав п'ятами аж в Туреччину, а пізніше вернувся на батьківщину. За свою втечу від російського царя, він був покараний тим, що його за наказом Петра першого запроторили в місто Аргангельськ. Дякуючи тому, що він мав волячу силу, спеціальним наказом був призначений наглядачем над корабельними верфами, які були на Північній Двині. Дозволено йому було пізніше з Глухова забрати з собою жінку і двох синів Федора та Івана. А про те, то про це лишилася згадка в церковній книзі того часу, що Максимович великим постом говіли в соборній церкві. А щодо його синів, то вони були талановитими малярами і розмалювали Аргангельський собор, - многозначно закінчив товариш Бугаєнко. Видко, що товариш Діброва про їхнє існування знає не гірше від мене і тому й списав свого довбуша з того бунтівника. А як сини того засланця і шановний автор "Повернення з походу" походять з одних

околиць, то тут ідеологічна диверсія очевидна. Доказом для цього ще служить та малинова корогва, що лопотить на полотні. У мене якраз про цей петлюрівський прапор скарга на бюркові лежить. На перше травня цю шмату хтось посмів вивісити над будинком міської управи. Це ж явна контрреволюція, - лютував він далі. Скласти докладний звіт про діяльність автора та списати протокол про всі ті недомальовані картини в його майстерні, а цього довбуша з виставки зняти. Хунванбейці, - лютував Іван Гаврилович далі. - Я цього не дозволю! - Присутні в залі виставки ладні були під землю провалитися і щоб, бува, не потрапити на замітку, сполохано шезали хто куди.

- Вези мене негайно у міністерство служби безпеки, - дав наказ вельможа своєму шоферові.

- Я тому хунванбейцеві покажу, де раки зимують. Бур'ян треба з корінням вивирвати, хай не засмічує чистоти нашої ідеології. Жодному сумніву не підлягає, що під впливом цієї крамольної картини піонери і вивісили того малинового прапора. Інакше не могло й бути. Такого попускати не можна, бо як захитається дисципліна в масах, то тоді важко доведеться ті розхитані мутри прикручувати. Ретельні виконавці наказу грізного шефа не лише зняли "Повернення з походу" з головної стіни виставки, а й негайно кинулися до малярської майстерні. Там їхній зір допитливо спинявся на деяких заґрунтованих на підрамниках полотнах. На одному із них був намальований ігумен Мотринського монастиря Мельхиседек Значко-Яворський, що освячує гайдамакам-месникам ножі. На другому невикінченому полотні красувався Семен Гаркуша, в дорогих козацьких шатах, що біля розпаленого багаття з своїми побратимами на раду провадить. Автор як видно уявив його образ, ще перед тим, як Гаркуша за свої сміливі грабунки був спійманий в Ромні і йому в Москві не вирвали ніздрів і після биття нагайками не випекли рожареним залізом аж три страшні знаки, один на лобі, а інші на щоках. В цей час, як непрошені гості нишпорили очима по майстерні, Діброва-маляр сидів на зафарбованому сумішшю фарб дерев'яному ослінчику. З пензлем у руці мистець не відривав погляду від мольберта. Позувала йому дівчина років 22, з якої він малював Настю Милорадичівну, яку виховувала з дитинства її рідна бабуся, дружина наказного гетьмана Полуботька. Мистець якраз вибрав той момент з її життя, коли вона супроти волі свого батька генерала-майора Петра Милардовича бере шлюб з Іваном Ляшкевичем.

- Ми вас забираємо з собою, - сказав один із блюстителів порядку до маляра.

- А ви також збирайтеся, - сказав другий дівчині. Перед залишенням майстерні непрошені відвідувачі заглянули в етюдник, ви-

брали й забрали з собою штрихи на мотиви думи про "Сирчиху-Івашиху" та "Отаман Матіяш Старий". Слідчий, як доказ, що маляр стимулює своїми картинами збочення неповнолітніх, тримав сконфікований недомальований портрет "Вінчання внучки гетьмана Полуботька."

- Своєю натурою, - промовив суддя, - ви подібні до грецького поета Анакреонта, що, крім інших слабостей, любив ще поласувати не тільки дівчатками, а й хлопчиками під час так званого творчого надхнення. - Натурщицю, яка позувала до його останньої картини, звільнили за браком речових доказів. Доскіпувались дуже до його картини "Повернення з походу" та "Семен Гаркуша". В обидвох картинах вбачали ідеологічну диверсію. За ті картини маляр найбільше перетрясся душею і полегшено зідхнув, коли йому оголосили умовний вирок. У своїй майстерні він довго не затримувався і на позичені в друзів гроші, чкурнув аж на Камчатку. Там він теж не втримався і переселився в тайгу. Знайомі писали, що зустрічали його біля Байкальського озера, де він малював етюди з новобудови. Там звик до того рвучкого вітру-баргузина і покищо не думає вертатися до своєї покинутої майстерні. -

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

Як матуся відцуралася своїх трьох дітей і що з ними та з нею опісля сталося.

- Запам'яталась усім парахвіянам собору святого Михайла нездоляща жebraчка, - почала Марусина. Завжди в святу неділю вона стояла край розчинених брам з простягнутою рукою. Звали її бабою Палажкою і ніхто з відвідувачів того храму не знав, що вона додлялась розлуки з трьома своїми безталанними дітками десятки років тому. Величали її колись у рідних місцях Пелагеею Овсіівною

і була вона із доброго роду Нелюбовичів-Тукальських, з якого колись вийшов митрополит київський Йосип, що його гріб є в Преображенському соборі при Козельщанському монастирі.

Своїм тим предком цілий її рід гордився, бо ще колись король Ян Собеський сказав про митрополита: "гетьман і ціла Україна живуть його духом." З тима трьома маленькими діточками Пелагея Овсіівна втекла на одній залізничній стації з ешельону родин так званих "ворогів народу", коли її з малятами везли на далеку і засніжені Північ. Ця неприємна подія трапилась за ежовщини, що забрала ні за цапову душу її військовика-чоловіка. Готова вона була прийняти смерть, лише б захистити його честь. Після втечі з транспорту вона з своїм Петрусем, Мишком та Танечкою доблукала до великого міста. Так видно Бог хотів, щоб вона завела своїх ді-

точок до Набережно-Микільської церкви, що стоїть на Подолі в Києві. На її щастя церква була відчиною і в ній відправлялася служба Бога. До жаги хотілося вилити свою скаргу перед Всевишнім. От змучена горем жінка вперше за безліч років упала навколiшки і почала благати у Господа захисту й порятунку: "О, Христе, я грішна перед Тобою, бо забула навіть, як і христитися, не то що молитви, що їх мене моя мати в дитинстві навчила. Все ж вірю, що як колись ті молитви допомогли вродливій Юлії, дружині Веспасія Колонни утекти від переслідування турецького султана Сулеймана, так само і мої незугарні благання хай допоможуть врятувати не лише мою честь, а і честь моїх ні в чім неповинних дітей. Хай ці мої білогодові дітки зрозуміють силу добра і простять нерозумні і злобні вчинки тих, що забрали їх батька..."

Та подія трапилася на дідову суботу, що припадає перед Дмитром. Тоді якраз одна заможна бездітна вдовиця справляла по своєму спочилому чоловікові панахиду. Опісля запросила вірян розділити з нею трапезу-поминки. Палажці та її діткам вона відвела місце біля себе. Стіл був застелений обрусом і заставлений по береги ласощами: печеною куркою, фаршированою й смаженою рибою та коливом. Синього кольору таріль з рибою стояв посередині на трьох хлібинах. Священик поправив епітрахиль і покропив в тій паравхіяльній залі з кондійки святою водою принесені для поминків страви: "Хто їсть тіло Моє і п'є кров Мою, той у Мені перебуває, і Я в ньому..." - Споживайте, люди добрі, цю покроплену страву, пильнуйте свої душі, перевіряйте її своїм тверезим розумом. Хай ніхто з вас на життєвій дорозі не буде подібний до безрозсудного п'янюги, що гамселить кулаком об придорожній стовп, з твердим переконанням, що він стукає в двері свого дому, щоб жінка йому мерщій відчинила..."

Не встиг панотець відійти у своїх церковних справах, як удовиця й запитала Палагею Овсіївну, хто вона і звідки тут з своїми дітками взялися. "Мені не треба губитися в здогадках, - промовила вона, коли скажу, що тебе доїхали злі люди".

Бідна втікачка в сльозах розповіла їй чисту правду.

- Не плач, Палажко, - потішала вдова. З дітками ти покищо можеш зупинитися в мене і сподівайся на краще. А там уже обміркуємо, як тим пташеняткам удвох раду дати..."

Отак Палагея Овсіївна знайшла притулок у домі Михайлини Тарасівни, як звали ту невтішну вдовицю. Першим з тих її діток було приміщено Мишка. Йому лише йшов тоді сьомий рік. А взяв його за сина відомий лікар, професор медицини, Михайло Петрович Підлісний. Дружина бездітного лікаря і знайшла Мишка під своїми дверима і вже не хотіла з хлопчиком розлучатися. Другого Палажчи-

ного сина Петруся взяла родина пілота- випробувача Олександра Вересаєвича Волянського. Хоч мала його родина єдину донечку Інну, все ж його дружина з великою радістю прийняла хлопчика і назвала його своїм сином.

Петрусь, як і Мишко, звикли до своїх нових батьків, хоч не перестали скучати за рідною матір'ю. З Тетяночкою бідній Палажці ніяк не хотілося розлучатися.

- Все ж, - міркувала мати, - рано, а чи пізно їй доведеться спокутувати невчинений злочин полковника - батька. Краще для її кар'єри в майбутньому віддам і її на виховання незаплямованих чужих людей. - От пішла вона на околицю міста: з одного боку простелилося поле, а з другого синіла діброва. Там недалеко останній в столиці стояв чепурний під бляхою будиночок. Гортенсії наповнювали повітря терпким запахом. В ньому жив з дружиною один з винахідників Степан Захарович Муць. Вони то удвох рішили взяти сирітку-дитину за власну доньку. Отак те шукання день по дню добрих, бездітних людей і увінчалось успіхом для бідної матері. Діти в неї ті були догідливі і тямущі і відразу завоювали серця своїх прибраних батьків, що жалували їх своєю ласкою. Палагея Овсіївна, що так улаштувала своїх діток у добрих людей, була на десятім небі. За них вона часто побивалася, плакала й умлівала. Бігала нишком в один чи другий район великого міста, хоч здалеку побачити свого Мишка, Петруся чи Тетяночку. Раділо їй материне серденько, що її дітки уміті й одягнені. Одного разу вона аж захворіла, бо довгий час не могла зустріти свою Тетяночку. От Палагея Овсіївна не витримала і постукала до того дому, куди вона її підкинула. Двері їй відчинили незнайомі їй люди.

- Скажіть, будь ласка, де поділася родина, що мешкала тут з дівчинкою? - запитала вона. Новий господар підозріло оглянув її і відповів: "Ти краще, як хочеш ще пожити на світі, то про те подружжя ні в кого більш не розпитуй. Таких людей тут не було."

Облилася її душа сльозами і так з-під того чепурного будиночку насилу доволікла свої ноги до хати тієї доброї вдовиці. Так і не довідалася, за що їх позбавлено волі і де пропала її донечка. На квартирі в Михайлини Тарасівни Палажка не сиділа без діла. Цілими днями металася по тих поденщинах: одним заможним людям попере, других обшиє, а третім підлогу виміє. Стало їй з роками набагато гірше, як померла та добра вдовиця. А що речі з тієї квартири порозбирали родичі померлої, а ордер на ту квартиру житлова управа видала на іншу родину, то довелось Палажці шукати собі нового приміщення. Прийняла її до себе одна жебрачка, що мала тісну підвальну кімнатку, на яку ніхто не зазіхав. Там і зосталася бідна мати доживати свого віку, коли та жебрачка також померла.

По поденщинах уже не ходила, бо нездужала. Лише зайняла місце померлої коло брами Михайлівського собору, де просила милостини. Там вона перебідувала страшну війну і німецьку окупацію. Вже після війни рішила довідатися, чим стали її улюблені діти. Чи справді вона необачно вчинила, що одцуралася їх? От бідна мати і розшукала ту вулицю, де мусив би мешкати професор медицини Михайло Петрович Підлісний. Там і сліду не зосталося з того, що було. Модерні люксові будинки довкола з новими мешканцями. На дбайливо розпльонованих газонах пишалися чудові квіти. На балконах у квітниках красувалися півонії та гвоздики.

-Скажи мені, чоловіче добрий,- звернулася вона вже до літнього чоловіка. -Чи ти випадково не знаєш, куди переїхала родина лікаря Підлісного? .

-Про лікаря питаєш, бабусю?- здивувався він. -Старий із своєю родиною давно на Байковому спочивають.

-А де їхній син Михайло подівся? .- Про Михайла Михайловича питаєте,- ще більше здивувався старожил. -Його вбили німці на лісовий дорозі, коли він вертався від повстанців. Став він також відомим лікарем і нікому з бідних людей не відмовляв у допомозі. Загинув він геройською смертю, як полатав одному з повстанців пошматовану руку і спинив кровотечу та й вертався з візником до міста строго приписаним від командира загону маршрутом. Якийсь провокатор і доніс німцям, що зробили засідку і вбили його. Люди вже пізніше на його могилі поставили березового хреста.... - На прощання довідалася про місце, де її сина - лікаря поховано, і, як та скорбна тінь, лишила те подвір'я. Взятася вона розшукувати їй дорогу могилку і на зеленому вилити із серця ті материні жалі.

-Яка ж доля здружилася з моїм другим сином Петрусем?- міркувала вона. -Будь-що треба довідатися. - Однієї соняшної пори, спираючись на кийка, вона рушила в інший район мільйонного міста. Там вона від старожилів довідалася, що пілот Волянський ще перед війною розбився на смерть, як випробовував новітньої марки винишувача. -А що трапилося з його сином Петром,- не витерпіла і запитала вона. -З Петром Олександровичем,- перепитав її один середнього віку чоловік. -Він ще юнаком пішов у військову школу і вже у вітчизняну війну досягнув чину генерал-майора. -

А де він тепер мешкає?- не витерпіла й запитала бідна мати.

-Ех, якби він то був живий,- відповів чоловік. Не у гнів тобі скажу, що загинув наш генерал трагічною смертю. Добра була душа. Дай, Боже, добрий час його згадати. Трапилося це на Одрі перед самісіньким закінченням війни.

Я тоді якраз був драбантом і керував штабним "вілісом". Після переможного бою Петро Олександрович наказав везти себе на поле бою попрощатися з своїми побратимами, що конали від заподіяних ворогом ран. Скрізь ще диміли і догоряли ворожі танки, автомашини, як він у своїй з червоною підкладкою генеральський шинелі виліз з того "вілюса", підходив до кожного безнадійно пораненого бійця і на прощання стискав йому руку та цілував у чоло, мов батько. Неймовірна тиша стояла на тому бойовищі і лише було чути глухі удари ломів та заступів. То уцілілі після бою бійці копали братську могилу для своїх упалих товаришів.

- Якщо щось зі мною трапиться, - задумливо сказав Петро Олександрович, то не несіть мене закопувати десь окремо, а закопайте разом в одній спільній могилі з моїми бійцями. ... Генерал схилявся над упалими друзями, впізнавав їх, називав на ім'я, бо більшість бійців і командирів своїх полків знав особисто. Жаль йому було тих великих утрат, що ми зазнали людськими, і до тих, до вмерлих він промовляв, ніби вони не були вбиті, а так і залишилися після бою живими. Передчуття, що опанувало Петра Олександровича перед загибеллю здійснилося за декілька хвилин на тому притихлому бойовищі. Він якраз проходив повз знищені ворожі доти і спинився напоїти з баклаги цілющою водою одного безнадійно пораненого земляка. В цю мить генерал не помітив, як споміж трупів ворожих солдат край розстрошеної гавбиці, піднявся один з есманів і з пістолів дав кілька стрілів по ньому. Петро Олександрович скривився з болю і лише промовив, падаючи на землю: "Який я був необережний" - і знепритомів. Напасника-німця відразу розлючені автоматники добили, а пораненого генерала я на своєму "вілюсі" довів до медсанбанду. Звідтіля його після переливання крові літаком доставили до Києва і тут у рідному місті він і помер.-

- А де ж його поховали? - з плачем у горлі запитала Палагея Овсіївна.

- Поховали нашого славного Петра Олександровича на військовому цвинтарі. Ходили ми віддавати йому шану до тієї могилки цілим двором. Ми його всі, ще коли він був школярем, любили й шанували. А оце минув рік, як міськрада на його могилі збудувала обеліск, якому рівного ми ніде не бачили. Там наш український генерал, витесаний з брили сірого граніту, виглядає, немов живий. На

його могилі красуються левкої, жоржини, настурції та запашні троянди. Дотепер його сестриця Інна Олександрівна садить квіти і за тією дорогою всім могилкою і доглядає... -

В роздумі над долею свого другого сина Петруся вийшла старенька з двору. - Доброї слави серед людей зажив і другий мій син, - думала Палажка. Як же мені дізнатися, що трапилось з моєю бідною

Тетянкою? Чи вона вийшла в люди і ще живе на світі? В своїм чорнім стареньким лахмітті, вона виглядала бридкою жебрачкою. Навіть, якби її хтось з тих околиць рідного Козельця, де їй довелося зазнати приниження і наруги, й зустрів, то б ніколи б і не подумав, що це дійсно вона-колишня дружина страченого полковника. А як пішли поголоски про різну амнестію і ті безневинно засуджені почали з далекої Півночі вертатися додому, то бідна жебрачка одного разу з гучномовців почула, що її безневинно розстріляного чоловіка реаблітовано. Влада йому повернула всі заслуги й чини. А як і кістки його давно згнили, то та амнестія їй зовсім не зворушила. Завдяки тій сліпій і тваринній злобі, її життя було цілковито знівечене. Втратила вона не лише чоловіка, а й своїх дорогих дітей. Отак під тим Божим храмом вона й доживала віку. Благала лише в неба, щоб Господь змилосердився над нею і дозволив зустрітися хоч з Тетянкою на цім світі. Снаги тієї молодости в її серці й сліду не лишилося. Гіркота і біль виснажили її докраю, а на дно самотньої душі опало зів'яле листя смутку. Своїх білоголових дітей бачила безталанна жінка в снах молодими й гарними, такими безтурботними, як ті бджілки, що весело пурхають серед пахучого квіття. Життя, - думалося їй, - все ж солодше за смерть. -

Одного разу Палагея Овсіївна зраділа, як розшукала могилку свого сина-лікаря Мишка. На тій могильці край піщаної лісової дороги росли лісові дзвіночки, материнка, чебрець. З вогненними кетягами калиновий куц приваблював співучих пташок. Край нього красувалася чорними ягодами ожина. Співала на зеленій ліщині горихвістка і вмить перестала, коли стара мати припала до того побризканого росю дерену і ледь прошептала: - "Сину, мій рідненький, довічна моя скорбото, Мишко. Це я, твоя рідна матуся, прийшла тебе провідати. Чи чуєш ти мене? Прости мені за той тяжкий гріх, що я вчинила. Як тяжко було на моїм серці віддати тебе, Петруся й Тетяночку чужим людям. Хотіла я лише добра для своїх дітей в майбутньому, щоб вам не дорікали, за того безневинного батька. Прости ж мені, моя дитино за це, бо я не можу спокійно добити віку."

- Не плачте, мамо, - почула вона синівську відповідь. - За тих страшних років сваволі ніхто б кращого для своїх дітей і не придумав. Я, мамо, потрапив у родину добрих людей, і, сама знаєш, у люди вийшов. Ніхто не чіплявся до мене із запитанням, хто мій дід і батько? .Всі свої знання лікаря віддавав я на добро наших покривджених людей. Не раз в холод і сльоту з'являвся в бідних околицях на виклик не лише в місті, а поспішав, з великим ризиком для життя, до повстанських криївок. Не одне шво так поклав я коло самісінького людського серця, враженого ворожею кулею. Був я, мамо, лише одним із парусів незгасного сонця, що після вмирання в су-

тінках надвечір"я знову воскресає до життя голубливим світанком. Вірив я безмежно, що, ніби ті зернятка, зронені в ріллю цвістимуть на весні маківками в житах, так само і моє згасле життя запалить інших до життя кращого й вічного. Цю суть свого земного призначення я, як лікар терапевт, розумів, як ніхто інший. Моїм зацікавленням була не лише психотерапія, з чітким усвідомленням так званої клінічної медицини, а й ті душевні недуги цілого нашого українського народу. А тебе, мою дорогу матір-страдницю, я ніколи не забував. -

Жебрачка виплакалась над тією могилкою свого старшого сина, пополола бур"ян на могилці, ще раз поцілувала зелену твердь і відійшла від того дорогого й місця. Наступного тижня рішила відвідати військовий цвинтар на Сирці, де був похований її син-генерал. Впала біля того обеліска навколінці, прошептала палку молитву за спасіння душі свого Петруся, припала до сирієї землі своїм матернім серцем у чеканні, чи не заговорить син до неї.

- Чи не рокита покрила твоє, сину, жовте тіло? - допитувалася вона. - Хіба не моріжком замість козацької китайки, ти накрив свої ясні очі? Чи не твої ніженьки прикрили тобі друзі зеленою осокою? Скажи, хто ж тобі під голівку поклав оброслий зеленкуватим мохом камінь? -

- Зраділо й затремтіло її серце від тієї синівської відповіді: "О, мамо, про те зілля ти краще розпитай мого брата-лікаря Михайла, якщо підеш на його могилку вдруге. Він те зілля-ліки по лісах для хворих своїх людей пошукував. Був він у цілоденній пілкуванні за їхнє здоров"я. Оповідали мені, що тих поранених з пораненою головою вже непритомних він клав на купину. Їхні козацькі тіла вкривав рокитою, щоб ворог із своїх літаків їх не помітив. Ті ноги повстанцям-лісовикам притрушував зеленою осокою, щоб ворожі пілоти поранених з бортової зброї не посікли. А щодо мене, мамо, то я проти свого брата Мишка, невеликий собі герой. Ходив би я й досі в генералах, якби не моя безрозсудність, що знемогла мене на півдорозі того земного життя. Глянь, як від Бабиного Яру напливає вечірній туман і засинює росу на широких листках кленів і дубів. То і є ширі сльози моїх побратимів та тих дівчат, що кохали мене. Не довелося мені, мамо, справити гучне весілля і після перемоги зібрати своїх друзів на препишну учту. Але зовсім не це мені болить, а ті громи й блискавиці, яких я з дитинства не можу терпіти, бо якраз, коли в нас забрали батька, то була горобина ніч. Щодо тебе особисто, то я, мамо, завжди мав велику любов у своєму серці і не лише до тебе, а й до цілого українського народу сумирного з шляхетною душею. Відцуралася ти нас, мамо, бо завжди боялася, що ми, як діти ворога народу, не будемо ма-

ти місця на своїй землі. Можливо, ти була й права, але що з того героїства, коли ми лежимо мертвими і лише слухаємо, як шумлять вітри, що обцілюють у степу кам"яних бабів. Над скитськими могилами по трасі пролітають ракетні джети. Хоч із гіркоти сліз ніколи не можна виловити краплину радості, все ж я любив суєту з багато життя. Дорога його здавалася нескінченою, а тієї роботи на узбочинах було непочатий край. За перевізне на той світ я приготував найбільший скарб, а саме - свою чесність і любов до рідного краю. А що, ти думаєш, я збагнув за своє коротке життя? Майже нічого. Навіть те багаття, що палало пекучим вогнем у моїм серці, погасила страшна негода серед кромішньої тьми. Хіба, о, мамо, не чуєш, як стогне твердь під дерном, коли я зідхаю. Знемоглася, видно, й земля нести на своїх грудях таку ненастанну ваготу. Тяжко їй було ховати в своїм лоні молодих і вірних синів своїх, що найбільше любили волю до життя. В цім швидкоплиннім часі я вловив пісню вічності, що наростає усамітнено у своїм віщім співі. Але вона не самотня, бо її підхоплюють хори земного птаства, дівочі та хлоп"ячі голоси, могутнє шумування дніпрових хвиль, шум дубових гаїв. Від того співу мені на серці легше і воно, спонукає до споминів, пригадає той безвідрадний час, коли ти, любя мамо, мусила погодитися на найстрашнішу жертву, відцуратися нас. Це й була найстрашніша і найжорстокіша кара для матері. Гірше від тієї кари, що її зазнала колись Ніоба, чи дружина візантійського імператора Мауриція, Констанція, яку за панування в Римі папи Григорія першого було в монастирі замордовано з трьома маленькими дітками тираном Фоксом. Між іншим, тиран зломив своє слово, дане патріярхові Кряжкієві, і вимордував цілу родину...

Перед тим, як ти, мамо, відчуєш, що пора тобі вступити на стежку тогосвіття, будь ласка, не забудь з могилки мого брата - лікаря принести чебрецю. Він так гарно пахне, як і ті калачі, що запам"яталися мені, з тієї скромної трапези у Набережно - Микільській церкві, де ми, голодні втікачі, розгі влялися рибою..." -

- Добре, сину, - прошепотіла в сльозах мати. - Я не забуду нарвати на могилі твого брата Михайла того чебрецю, а разом з ним запашних васильків і охоче посаджу на твоїй могилі ще перед тим, як наступить моя пора стати перед лицем Господа..-

Ще не раз Палагея Овсіївна невимушеною ходою навідувала сь до одного чи другого свого сина, доглядати їхні могилки. Со нце в дрімотливій тиші сипало золоте згріб"я і клало зажуру то березового хреста її Мишка, то на відшліфовану брилу сірого Граніту, під яким і був похований її славний Петрусь. Одного червеного дня в неділю, коли вона стояла з простягнутою рукою коло мурованої брами Михайлівського собору, в її житті сталася важли-

ва подія. Здригнулася вона, як до неї підійшла добре одягнута пані і простягнула їй чималий гріш.

- Чому ця гарна і молода жінка до мене так пильно придивляється? - сьїнуло в її голові.

- А чи не було у вас, бабусю, колись доньки? - запитала та ж особа схвильованим голосом. - Я ж бо цікавлюся тому, що з ранніх літ утатила свою маму, і як би вона була живою, то напевно б мала стільки, як і ви. Втратила я її якраз в день Ганниного зачаття, коли у нас дівчата шукають за листками барвінку, щоб прикрасити свої віночки. -

Палагея Овсіївна оповіла цікавій молодиці чисту правду.

- А чи не було у вашої бідної дівчинки якогось потаємного знаку на тілі? - запитала настирливо незнайомка.

- У моєї донечки під лівою пахвою був родимий знак, подібний до метелика. -

Тоді молода, гонорова пані розридалася, обняла жебрачку та своїми слізьми уросила зморшки її старечого лица.

- Я і є, мамо, утрачена у страшні роки ваша донька Тетяна. -

- Тетяночко, дорогесенька моя дитино, - ледве встигла з радості промовити стара жінка. Тут же її серце від такої нежданної зустрічі не витримало і розколалося надвоє. А Тетяна в сльозах тримала ніби заснулу свою матір і вже мертвій оповідала, як вона сиріткою намучилась і настраждалась на білому світі. Її прибраних батьків на фальшивий донос забрато від неї. Знайшла собі притулок вона в дитбудинку, з якого вийшла із скаліченою душею.

- Я за воєнних днів, мамо, потрапила у Баварію, де тяжко працювала в німецькому фільварку. Не вернулася додому після війни, бо не було куди вертатися. В засніжених Альпах там же й одружилася з сином українських емігрантів, що служив в американському війську. З ним, як його наречена, і переїхала океан. Тягнуло мене на батьківщину і я от туристкою приїхала розшукати тебе і братів і поклонитися рідній землі. -

Коло огрядної пані зібрався натовп цікавих прочан. Деякі з них допомогли їй покласти тіло бідної жебрачки на траву. Обличчя мертвої було усміхнене, ніби живе. А Тетяна ще і ще схилялась над ним, цілувала ті висохлі зморшки й оповідала мертвій свою тернисту в житті дорогу. -

НОВЕЛЯ ЧЕТВЕРТА

Селянський поет, що зазнав неслави в шуканні правди у своїм районі.

- Щодо поетів, - почав був Андрій, - то їм за те шукання правди

не щастило в житті з давних-давен. Так, наприклад, калябрійський поет Марілій, що склав у п'ятому столітті панегірика в честь гунського вождя Атілли, замість очікуваної нагороди, ледь не втратив своєї голови. Спитаєте ви у мене: "Чому це так сталося?", я відповім, що Марілій у своїй оді затьмив лик усіх наявних богів постаттю гунського короля і за це й розгнівив Атіллу. З історії нам відомий також поет Луторій. В надії, що принц Друзус помре, він заздалегідь на його смерть написав оду, яку й читав деяким високопоставленим дамам. Вийшло те, що принц видужав і за таке зухвальство скарав поета на горло. На нашій батьківщині такий поет, як Митуся, не ладив з галицько-волинським королем Левом, а такі вже сучасні нам поети, як Влизько, фальківський та Плужник, за свої горді пісні, поплатилися своїм життям. Перед тим, як перейти до розповіді про нашого колгоспного поета, згадаю побіжно ще про Амфіона, що мав владу своїми піснями зачаровувати навіть каміння, яке заколисане співом його ліри, виростало муром довкола міста Теби. Наш селянський поет називався Микитою Варченком і походив з черкаської землі. Те обійстя його козацького роду було подібне до буйних квітів, що красуються за живоплотом кожної селянської хатини. Тоді якраз сонце на небосхилі виглядає пучком троянд і півоній, що розсипають свої пишні бутони з полив'яного глечика. Акварелі таких декоративних мотивів і були стиліми пшеничними колосками, дбайливо розкиданими на плідному полі його поетичної душі. Знав співець краси, що вже в його роді був один із складачів повстанських дум, а саме кобзар Василь Варченко, який ходив із Звиногородки в Козацьку Долину, не розлучався з бандурою, і звідкіля пішов з гайдамацьким ватажком Ремезою у Водянки, Кобеляки і Попуринці і за свої сміливі пісні був скараний на горло. І ось чому селянський хлопець, затьямивши сумний кінець нескороного духом свого предка, рішив оспівувати лише красу весінніх садків, цвітіння яблунь та вишень, що заглядають крізь розчинені вікна своїми пахучими вітами. Крім півня, що будив його уранці вітати сонцесходи, Микита оспівав ще павича, що, як здавалося йому, злітав просто на ліжку розганяти казковим хвостом поетові охлялі думи.

Навіть собі звичайного барана, заблуканого з колгоспного подвір'я, не забув молодий поет увічнити в своїх аполітичних творах. Кожен Божий день в його уяві простелявся барвистий килим квітів. Їх йому щедро дарувала природа-мати, щоб він влітав у свої народні пісні. Любувався він кудрявцями і чорнобривцями, любистком і ласкавцями, як проходив повз вербовий тин. Коло живоплоту в нього й народжувалися про ті квіти рядки:

"Ви із тіл людських проросли,

Тих, що впали за волю в бою,
Чим ви, квіти, на світі були,
Спом"янете чи юність свою?.."

Квіти, ніби розуміли його мову, кивали пелюстками і вибігали поетові назустріч ще раз вже з недалекого городу, із ним привіталися. Оспівував він і васильки з нагідками та канупером і польовими котиками. На сніданок Микиті подавала мати різану з городу місячну редьку, червонощокі помідори, клала перед ним на стіл палляницю, підсувала сковороду яечні із смаженим салом та ставила горнятко з кухликком свіжого молока. В колгоспі працював співець природи пастухом, а вільного від праці часу ще, крім писання поезій, умілою рукою брався за струга чи гембля, тесав теліша або орудував долотом і сокирою. Виробляв він чудернацької форми стільці з подібними до виноградного листу ніжками, тоді як спинки тих стільчиків мали форму листків капусти, якими прикривали собі щоки дві фігурки усміхнених пастушків. Найбільше з Варченкових різьбарських досягнень була невеличка шаховка, що стояла на чотирьох округлених ніжках; дверці її були оздоблені головою чубатого запорожця. На весь зріст обабіч того козака стояли дві тендітні жіночі фігурки, одягнені в уставкові білі сорочки. Жінок вирізьбив у заплічниках, у барвистих плахтах, з картатими запасками та дергами, які огортали чарівні талії молодих жіночих фігур. На грудях у них красувалися вирізьблені тонким різцем разки намиста з великим дукачем.

Поет після сніданку виходив на вулицю, що вела його в поле, де шалотили жита, а обабіч їх притулилися колгоспні ферми. От і нині в дорозі до того корівника, на мить зупинився й прислухався, як на кущі розквітлої калини кувала зозуля. В його талановитій голові вже визріла краса нової поезії і він так задумався, що Микиту вернув у цей світ грізний оклик голови колгоспу Спиридон Антонович Бразул.

- Що ти до роботи повзеш, як черепаха? Та ще у свинячий голос. Давай мені швидше, головоत्याпе, бо голодні корови тебе зі злости ще рогами поколють. -

"Москвич" голови колгоспу підняв перед остовпілим Вересом стовп курави і зник за берізкою, що тріпотіла своїм тендітним листям. Поет струснув із себе пилочку, чимшвидше почімчикував до тих колгоспних тварин. Корови на тій тваринячий ферми привітали його хором, як колись козака Мамаю запорожці. Він напустив у довгасті жолоби води, підкинув їм трохи вилами сіна, а потім вигнав їх на пасовище. А як Микита-співець був нащадок войовничих предків, то він пам"ятав повір"я, що всі скотарі-українці походять від злуки зевсового сина Таргітая з дочкою старого Бористена. Тож в

спадщину одному з трьох синів скотаря Колотая дісталася ціла придніпрова Скитія. Тому далекому його прапрадідові, яко дар для цілого українського народу і упало досвітком з неба чотири священні предмети, а саме: плуг, ярмо, сокира та чаша.. За такі дарунки і гонорився Микита Варченко своїм волелюбим родом.

-Нічого, -потішав він самого себе,- що, крім лицарів духа, як мій предок -кобзар, ще родяться гіркі і, непробудні п"янюги і справжні цапи серед новітніх нащадків того скотаря Колотая. А шодо голови колгоспу, то ми дещо й самі знаємо про його предка-грека, що називався Лук"яном Бразулом. Його то і надіслав князь Дмитро Голицин в Бендери шпигуном, а під кінець життя став в Козельцях городовим отаманом.

Поет відразу, як вигнав своїх сухоребрих корів на пашу, споглянув на засинене озеро, де хлюпотіли у воді качки та гуси. На поясочку по обolonі від птахоферми качка вела своїх дрібоньких діток. Трохи оддалік красувався своїм вогненным пір"ям півень, що погнався за метеликом. Квочка щось незадоволено на нього закричала, бо він розігнав геть її курчат. Півень покинув ганятися за метеликом й спинився край купи гною. З тієї купи дістав червячка і для утихомирення гніву коханої поклав його їй до ніг. Курка цавіть не глянула на його бундючу позу. Все ж на знак перемир"я клюнула того червячка, роздерла на шматки й покинула своїм дітям. Пастух радий, що так щасливо закінчилася та історія між куркою і півнем, відвернувся і глянув в інший бік, де паслися його плямисті корови. В цю мить у своїх думках він і набрів на свою кохану дівчину Пестину Поцілуйко. В честь того широкого кохання він був написав "Калину" .

" Тобою й сонце тішиться, за гай сковзне над
вечір,

Коли у сизім човнику спливає ніч бездонна,
І заячить ще лебедем у самотині серденько,
Бо ти на берег зоряний не зволила прийти.."

Можливо жодного лиха на голову щасливого поета і не спало б. Згуляв би він весілля з героїнею своїх пісень і був би найщасливішою людиною у цілому світі. Вибирав би серед цупкого гудиння гарбузів на ляшках свіжі огірочки, любувався б жовто-білими квіточками та короною золотого соняшника і у своєму шасті вірив би, що на вербі груші ростуть. З тим золотим плугом, що колись упав з небес, та із знайденим золотим ярмом особистого шастя орав би ту родинну нивку, рубав би уміло сокирою галуззя, підкладав би його у вогонь чистоти і любови та наповняв би чашу свого чуйного й тривожного серця вином доброти і злагоди. Спостерігав би осін -ньої пори, як ті горобці та синички проносяться зграями на загре-

беллі і п"ють залишені колосочки пшениці та харчуються стиглими зернятками проса. Йому ті горобині ночі найбільше припадали до серця, бо в них краялось чорне, покрите хмаровими волокнами небо. Поетові здавалося, що він очима своєї поетичної душі бачить, як очеретяник суворим суддею в чорній мантиї чинить розправу над тими наляканими горобцями й синичками.

-Яку ви з кривд заподіяли безневинним пташкам та людям?.." Найбільше поет, як і всі мешканці села, шанував ластівку. Вірив, що сама ластівка-це безсмертна душа однієї молодиці, матері дрібоньких діток. Переймався поголосками, що пташина-це душа передчасно померлої дівчинки. От та дівчинка у вигляді тієї ластівоньки і прилітає з далекого раю відвідати Україну, пощебетати над рідним порогом і принести на своїх крилах тій хатині мир, добро-буті і щастя.

Юнак, що любувався ластів"ячим летом, присвятив їй свою поезію:

ЛАСТІВКА

"

Подув північного вітру тривожить ество мое,
Вже Спас із вінком цибулі збирає на стежці яблука,
Їх то й розсипала з гаптованого рукава осінь,
Що на подвір"я з обжинків іде з вінком.
Ластівко! Щільником меду запахло обійстя,
Щедру офіру підносить і поле і сад.
Сонце іде на спочинок, прощається з нами,
Зорі рум"яняться квітами в мерклих полях..."

Отак із своїми піснями, з своєю коханою та колгоспними корівками поет і жив щасливо. Радів, що має власний, ніким не потривожений світ. За вікном його кімнати плівся зеленим листям дикий виноград, де сонце цілувало достиглі грона, побризкані пилюгою синього присмерку і поет у молодечих мріях топтав проліски та з рястом сон-траву. Може б він із своєю коханою дожив би так у щасті до ста років, якби не трапилася одна неприємна історія. Уся біда впала на його голову завдяки тому віршеві, що він присвятив голові колгоспу. Справа в тому, що дах на тій коров"ячій ферми вже роками латав своїми дірками небо. Пастух-поет знав, що Спиридон Антонович ті призначені грошики на ремонт даху, з веселою компанією пропив. От чому ті бідні корівки своїм муканням не давали бідному пастухові спокою. Свого свіжо написаного вірша співець роздав по всіх колгоспних бригадах.

" В кожусі був колись добрячим,
І в теплих ногавицях.
От випав день мені собачий,
Нема чим похмелиться.

А кожушок той, коли п"яним
Я спочивав на сні,
Із мене здерли вуркагани,
І ніс утерли синій.
Із переляку на те диво
Я не сказав ні слова.
Замукали з туманів синіх
У відповідь корови. "

Якийсь донощик-бригадир підкинув того вірша-памфлета на бюро товариша Бразула.

-Хто таку паскуду на мене склав?- розгнівано запитав у своїх підлеглих.

-А то, кажуть, наш колгоспний чередник- поет. -

-Я тому пастухові покажу, де раки зимують,- грізно сказав шеф, - і коли всі підлеглі лишили похапцем кабінет, він накрутив ручку свого телефона і викликав з міста свого зятя.

-Це ти Свириде?.-Так-я,- почулася відповідь. -Кажеш, узяти з п"ятку міліціонерів і спіймати того божевільного, що критикує законну владу на місцях?.-Добре. Пастуха замкнемо до психіатричної лікарні. Це добра ідея. Я постараюсь....-

Голова колгоспу повисив із задоволенням слухавку і потер свої руки.

Не пройшло й години часу, як до того місця, де пастух-співець пас свою череду, підїхало вантажне авто із заздалегідь відкритими бортами. Міліціонери, що зіскочили з авта, підбігли до поета, гонобили накинути йому кропив"яного мішка на голову.

-Добрі люди, -обізвався до них юнак, пустить, не жартуйте..-

-В"яжить у вороці гузирі та тримайте міцніше, щоб бува, боже-вільний вас не покусав, -кричав на своїх підлеглих начальник міліції. Очунявся Микита Варченко в лікарні. Хтось встиг на нього надіти гамівну сорочку. Голова його від шприца зробилася важкою, ніяк не міг оговтатися в обставинах.У приймальні при старанному обшукові забрали в нього свіжо написані поезії та калинову сопілку. Крім косовиці отави, у тих віршах була ще згадка про відбір меду та про перепеличку, що зосталася самотньою на полі, коли те збіжжя було вже відвезене в стодоли. Лікарі-експерти ніяк не могли розтовмачити поетового рядка:"На срібні наритники, на вужасті шлеї та на нові гужі!". Один із працівників того жовтого дому, що студював ветеринарію, пояснив їм, що гужі, це те реміння, яким прикріплюють дядьки голоблі до хомута. Дивна тематика пацієнта ще більше настроювала лікарів на думку, що вони тут мають випадок справжньої шизофренії.

Був би той бідний поет у лікарні довіку, якби про його таємниче зникнення не дізналася його наречена Пестина. Негайно пустила -

ся в дорогу до міста, рятувати свого коханого з біди. Її довга чорна коса та речові докази нормальності її жениха допомогли вивольнити його із жовтого дому. Нагнала йому та лікарня дрижаків, тому то він добровільно дав підписку, що на тій коров"ячій ферми жодної агітації проти начальства провадити більше не буде і тих крамольних віршів більше не писатиме. Навчений лихом Микита із своєю коханою прийняли рішення більше в рідне село свого носача не показувати.

- Давно б так треба було - сказав йому на прощання головний лікар, - і ти б не зазнав тих неприємностей... -
Пестина Поцілуйко примирилася з думкою, що їй цього літа в жнива не доведеться придавлювати своїм загорілим коліном на полі гузиря та зав"язувати того достиглого снопа перевеслом. Влаштувалися вони на будівництві асфальтових доріг. Микита навчився керувати машиною, що вигладжувала й забутиновувала свіжий пухнастий асфальт. Пестина від такої зміни обставин почувала себе щасливою. Вона також працювала разом із ним, розкидала лопатою з іншими жінками за тією машиною гарячу асфальтову смолу літньої спеки. Залита рідким гудроном автострада блищала в промінні вечірнього сонця, коли вона з своїм коханим верталася з праці. Слухала вона з увагою його новотвір про рідні околиці:

" Немов отаву скошену,
Асфальт кладем під ноги,
Щоб наші мрії зрошені
Димили на дорогу.
Все ж про кожух співатиму,
Про вівці й про корови,
І серденько з посвятою
Своє віддам діброві..." -

НОВЕЛЯ П"ЯТА

Сумний кінець кохання дочки рабина

- В одному районі міста, - почала Сара, - недалеко від синагоги, мешкала Ціля Давидівна Коган, дочка рабина. Мала вона очі гірської газелі, а станом була подібною до чинари, що росте в південних краях. Вірила вона свято, що дійсно Господь Бог з"явився перед пророком Мойсеєм особисто в огнистому полум"ї тернового куща. Той священний вогонь і лишився для неї символом чистоти у всеочищенні від гріхів. Ціля себе вважала за грішну й прирівнювала до тієї дружини Ноя, з якою переспав його син Хам та ще й сміявся з батьківської наївності. Вона була впевнена, що стоїть на

праведній дорозі. Гнівалася на деяких своїх подруг, що заломили-ся у вчинках, подібні до того дерева, що не дає жодного плоду і заледве зеленіє своїми вітами. Йй часто потрапляли вахналі, подібні до того біблійного Ламеха, що був безпосереднім нащадком Каїна і лишив по собі насліддя аж від двох жінок; одну з них також звали Цілею.

В історії він відомий з того, що убив помилково на полюванні Тубала, як називався його любий син від другої жінки Ади. Такого навіженого чоловіка Ціля не хотіла б мати, тому і марнувала свій вік тим, що чекала собі щось кращого.

- За свої палкі молитви, дочко, дістанеш спасіння в небі. Тримай свою голову гордо, бо Єгова, міцний і могутній, відплатить сторицею тим, що нас зневажають і кривдять. Ті наші недруги зрізані будуть під корінь, ніби та на городі чи на пасовиську трава. Вір у Бога і май велике довір'я до Нього, і Він подарує тобі утіху і радість серця. -

Зупинив раз Цілю вже старшого віку чоловік, на ймення Лейба Мойсеевич Нахутін. В синагозі, яку вона відвідувала, він виконував ролю хазана і шамеса, а в буденному житті наливав сифони зельтерською водою в кіосках харчторгу. Підливав також різних гатунків сиропу в колонки автоматів, які вервечкою вишикувалися вздовж центральних вулиць.

- Добрий день, Цілю, - привітався чемно до неї Лейба. Ти щось завжди мене минаєш і ніколи не привітаєшся. -

- А я вітаю гостей лише на порозі свого дому, - відповіла жартома Ціля.

- Тоді я прийду до вас завтра увечері, і побачу, як ти мене привітаєш. -

- Що ж приходьте, з батьком поговорите, - байдуже відповіла дівчина.

З того часу Лейба й навідувався до них у гості. В старого рабина жила в Тель Авіві сестра, з якою він листувався. А що в нього жінка давно вже вмерла, він і рішив ще раз у житті одружитися. З цією метою надумався поїхати до своєї сестри в гості, яка писала, що має для нього наречену. Летів Давид Беркович, як величали Цілиного батька, до Ізраїлю з баришпільського аеропорту через Відень. Проводжати рабина прийшло чимало знайомих.

- Не журиться, - зі мною в дорозі нічого не трапиться. - Я вже не такий дурний, щоб накликати нещастя на свою голову на березі Йордану, як то зробив на берегах повноводого Нілу, син фараона Сесотріса Ферон. Відважився він кинути жменю сміття на воду і відразу за своє зухвальство й осліп. -

- А чи він, батьку, - поцікавилась Ціля, - лишився сліпим на ціле

своє життя?,-

-Ферон метнувся був до оракула дізнатися, як би йому знову вернути втрачений зір. " Шукай за чесною жінкою,"-відповів йому оракул. " Сечею з такої цнотливої жінки помасти свої сліпі зіниці, і ти знову будеш зрячим." Спочатку син фараона помастив сліпі зіниці сечею своєї вірної дружини. Але на превелике здивування не прозрів. Після довгих шукань він, нарешті, таку жінку розшукав і негайно, як помастив її сечею зіниці, прозрів. Не задумався роз-вестися з своєю принцесою і одружився з своєю рятівницею.

Отже,-продовжував рабин, -я жодного сміття чи якусь жменю піску жбурляти в будь-які води не збираюся, бо навряд, чи, осліплий, зможу знайти таку чесну жінку, як то розшукав був Ферон. Коли ж, Цілю, дочко моя, я й не вернуся з тієї подорожі і в тебе колись діти запитають, де подівся їхній дідусь, то скажи їм, що я підняв до неба руки, а в той час Бог подав мені із захмарених висот правицю й забрав до себе в Едем. А тепер, - звернувся він був до Лейби, - скажи мені, скільки в житті людина може страждати? -

Лейба, що стояв обіч Цілі, провів пальцем по змокрилому чолі і відповів: " Лише двічі людина відчуває біль власного серця; вперше, якщо її обдурять і вона стає жертвою, вдруге тоді, як її душа страждає в намаганні загладити ту провину. "

Відповідь сподобалася рабинові і він перед всіданням до літака ще запитав у нього: " Що є, Лейбо, спричинником вини кожної чесноі людини? "

-Толерація злочину, заподіяного, в присутності жертви,-відповів йому Лейба.

" А який з усіх вогнів найпекучіший на світі? "- поставив рабин Лейбі третє питання.

-Вогонь геєни в сотні разів найпекучіший у світі, гарячіший за всі вогненні спалахи на землі. -

Задоволений такою відповіддю рабин прийшов до висновку, що Ціля перебуває в надійних руках, і він сміло може пускатися в далеку дорогу. Відразу, як літак з рабином узяв курс на Відень, Ціля попрощалася з усіма і на таксіві поїхала додому. Надходив вечір і перед сном вона засвітила біля ліжка лампу, щоб дещо прочитати із старого заповіту. Її зір зупинився на пророцтві Ісаї: " Їхній посаджений виноградник усохне, підточений червяками в корені, а те насіння пшениці та жита ніколи не проросте, бо правосуддя нагло вчинить згубу над прокаженими і подув скаженого вітру розметає посіяні зерна, а сонце спалить те, що пишається зеленню. Поглянь очима своєї совісти на творця всіх речей на світі,- їм немає ліку ані кінця. Найдрібнішим комашкам Він дав власне ім'я, бо незрівнянний у силі та в могутності. Ніхто не сміє дорівнятися Його

вчинкам. "

-От було б добре, - міркувала вона, щоб Господь покарав не одного з моїх облесників. В цьому світі довелося мені більше, ніж біблійній Руті терпіти всілякі приниження -

Не встигла дочка рабина як слід подумати над своєю долею, як хтось подзвонив у дверях.

-Хто тут?- боязко запитала Ціля.

-Це я, - схвильованим голосом відповів Лейба.

Ціля вдягнула бавовняного халата, взула пантофлі, підійшла до дверей і впустила в своє житло Лейбу.

-Трапився нещасливий випадок у синагозі. Ледве вдалося людям погасити пожежу. Я врятував священні сувої Тори.-

Ціля глянула на нього спочатку з недовір'ям, а потім переконалася з його забрудженого і мокрого вигляду, що він рече правду. В неї серце пом'якшало і вона подумала: " Не вижену я бідного чоловіка серед ночі на вулицю. Хай уже якось тут дорання перебуде, а там уже на світанні я його чорним ходом і випущу, щоб ніхто з сусідів не бачив. Жодного лиха він мені не заподіє, бо виглядає на ті забіганки молодости аж занадто старим."

-Ідіть та передягніться за ширмою, бо з вас вода аж хлюпає, - сказала дочка рабина напівголосно.

Лейба відразу розшукав залишений рабинів одяг, а Ціля з комоди витягла йому чисте білля. Хай лягає на батьковому ліжку, а коли на моє перелізе, то однаково з його старого пуття, як з цапа молака."

- Може ви зголодніли і хочете щось перекусити? - спитала дівчина примирливим тоном.

-Я людина віруюча, - відповів їй Лейба.- Мені, як ти знаєш, законом не дозволено ані їсти, ані пити, аж поки не задовольню спрагу й голод потребуючого. Ось чому я хочу бути справедливим і це досягнення в терпінні голоду і буде мені найбільшою винагородою. Я давно, Цілю, відчував, що ти маєш добре й веселе серце; до дверцят його я стукав несміливою рукою. Там у віконцях я бачив, як горіли непогасні свічі твоєї дівочої чистоти.

А що та мезуза, прибита на одвірку проти злих сил, то й мені схотілося бути частинкою талісману для твого щастя. Бо я прийшов до тебе з добрим словом та відкритим серцем. Посунься лише ще трішки на своєму дівочому ліжку, бо я дуже змерз. Дозволь мені біля твого тіла погріти старечі кості та відвернися спиною до мене. -

-Чи зможу я оглянутися назад, коли повернуся спиною до тебе?,- запитала здивована Ціля.

-Ні,- значущо промовив Лейба, бо я не хотів би, щоб з тобою трапилося те, що колись із дружиною Лота, яка перетворилася в соля-

ний стовп через те, що не послухала чоловіка й оглянулася, коли покидала з ним стіни Содому і Гоморри. Отже, - продовжував хитрий Лейба, - не роби цього, бо я нізачо не хотів би тебе навіки втратити... -

Ціля виконала його бажання і повернулася до Лейби спиною і вже не слухала його оповідки про поневірвання гебреїв у єгипетський неволі.

- Ніколи я б й не подумала, що в такого старого та така добра роївня, - подумки сказала вона. - Де ж він, стара лисиця, зміг таку підшукати, бо як тільки подме в свою дуду, то відразу завірюха так по животі аж лоскоче... -

Ще не встигло на дворі й свінуги, як Ціля випхала Лейбу чорним ходом на вулицю, щоб, бува не пішло того злого поговору. Вже після того, як дочка рабина дізналася, що її батько вмер у Ізраїлі, вона ще ближче здружилася з Лейбою. Запропонував він їй перебраться до нього на квартиру та взятися до господарства. Жили вони дружньо і Ціля звикла до нього, аж тут і трапилася біда. В тому тресті зельтерської води бухгалтерія виявилася страшно заплутаною. Лейба дуже налякався, коли ревізори знайшли там велику розтрату державних грошей. Він підозривав і непокоївся, що міліція може от-от наскочити і зробити в його квартирі трус. От він і повиймав з усіх щілинок та сховів золото та родинні коштовності, склав їх у велику хустку та й каже до Цілі: " Віднеси, жінко, ці речі на забуте гебрейське кладовище. Просунь цього вузлика у щілину в склепі моїх давно померлих батьків. За цим скарбом ніхто з міліції не надумається там шукати. Зробив би я цю справу сам, лише боюся, що за мною агенти вже почали слідкувати. Сьогодні найкраща пора замести за собою всі сліди, бо надворі сльота і дуже мало людей біля Бабиного Яру вештається. Почав я збирати те золото ще відтоді, як юнацьких років почув історію, що трапилася із жінкою одного римлянина за часів консула Акіндія. Про його за суд консулом за не сплачення податку в сумі одного фунта золота, згадує в своїх мемуарах святий Августин. Консул Акіндій пригрозив навіть того чоловіка повісити, якщо його жінка не принесе на завтра належної суми. А що вона того фунта золота не мала, бо дуже любила свого чоловіка. Про її скруту родинну дізнався один із багатих купців, що був у неї безтямно закоханий.

- Иди, - наказав він своїй старій служниці, - до тієї вродливої матрони й перекажи їй мої слова: " якщо вона згодиться зі мною переспати, то я обіцяю насипати до її гаманця стільки того золота, скільки той консул вимагає, щоб не скарати її чоловіка смертю. "

Служниця пішла до тієї прибитої горем жінки й передала їй слова купця.

-Я цілковито всім належу своєму чоловікові,- міркувала че -сна римлянка. Те моє пухке і біле тіло також належить йому, і коли мій чоловік у небезпеці, то це не буде жодного гріха врятувати його тим, що йому підневільне.. -

З таким міркуванням жінка передала тією старою служницею, що вона згодна за фунт золота лягти у ліжку з тим купцем. От той купець увечорі і прийшов до неї; висипав з свого гаманця фунт золота, яке вона відразу старанно порохувала й поклала до свого гаманця. Цілу ніч купець вдовольняв свою жагу з бажаною красунею в ліжку. Під ранок, як пані заснула, він собі потихеньку встав, розшукав того з золотом гаманця, викрав те в неї золото, а туди насипав піску. Коли ж полюбовниця, щаслива й задоволена покинулася і хотіла вже поспішати сплатити борг свого чоловіка, то в своїм домі не застала не лише купця-пройдисвіта, а не знайшла й того свого чесно заробленого золота. Свою неславу матрона рішила винести на громадський форум. Консул Акіндій дивувався її жертвності і присудив купцеві вернути їй стільки фунтів золота, скільки нараховано було пісчинок, що його був насипав купець. Зворушений її відвагою й жертвністю, консул особисто заплатив в державну скарбницю фунт золота і випустив її ув'язненого чоловіка на волю.

Отже, Цілю,-я тобі оповів цю історію лише для того, щоб ти знала, що з тим золотом чи без нього робити, на випадок, як мене заберуть від тебе. А зараз візьми цього клучочка в руки, поклади його до кошика і рушай з ним до Бабиного Яру. -

Лейба на прощання поцілував Цілю і вона в дощовому плащі, в гумових ботах та в довгій на голові хустці, висковзнула з парадного і подалася через невеликий гай до цвинтаря. Ту ледь помітну стежину, що ховалася в обмоклих бур'янах, вона дуже добре знала, бо з Лейбою ходила нею туди, де були розколені і побиті пам'ятники, та чорніли страшним бездонням глибокі дощові вирви коло сплюндрованих і забутих плит. Не встигла вона пройти й пів дороги, як небо ще більше заворосилося хмарами і відразу стемніло. Вітер свистів у Бабиному Ярі, нагинав молоденькі березки, і стьобав дрібним дощем. - Доведеться мені, як щось трапиться з Лейбою, з в'язниці виручати. Коли це золото не pomoже, то доведеться стати тією римлянкою, що переспала з купцем за часів консула Акіндія, - думалося їй. Отак занурена в свої невеселі думки Ціля швидко поспішала. Її приспішена хода з важким кошиком у руках викликала зацікавленість і підозріння в одного з хлопчаків. Він і пішов за нею навзирці. Було слизько і дощ ще більше перішив вербові куші. Через горби і видолинки Ціля дійшла до зарослого дикою кропивою та бур'яном місця, де поставила кошика з коштовностями край знайомої домовини. Вийняла з того кошика завернутий у хустку Лей-

бин скарб і вже готова була його просунути крізь ледь помітну щілину до могильного склепу. А як було слизько, то вона підсковзнула; її ноги так і посунулись у ту виритою дощами під розколеною плитою вирву. Ціля впала навзнік і ударилась гостряком плити так міцно, що непритомною впала в глибоку, вириту підземними джерелами яму, на зотлілі кістки лейбних батьків. Хлопчина боязко наблизився до того місця, лише помітив вузлика з чимсь важким, що чорнів біля розколеної плити. Він схопив того вузлика і чимдуж подався геть від того страшного місця. Цілу ніч лив безперестанку дощ, гриміло, кресала блискавиця.

- Видко, Ціля, побоялася в таку погоду вертатися з того цвинтаря додому та й заночувала в якихось знайомих, - подумав Лейба, коли його дружина не з'явилася ввечорі. - Я б й сам у таку непогодь не знайшов би тропи, - думав він.

Уранці Лейба пішов на працю, і коли вернувся пізно додому, здивувався, що Ціля ще не приходила.

- Оце тобі рабинова дочка! - обурювався він. - Вона мене просто обшахувала, - майнула в нього думка. - Який же з мене кніп! Схопила в старого дурня цілий маєток і втекла десь з любовником на Кавказ. Завдяки своїй молодій жінці я з'їхав ні нащо. Виходить, що я пошився в дурні, як її батько рабин, що поїхав шукати собі молоду дружину аж на береги Йордану. Навіщо мені це все було потрібне, - бідкався Лейба над своєю долею і не знав, що його робити. Дуже боявся розпочинати будь-яку справу, бо сам був під слідством.

Одного дня справа з таємничим зникненням Цілі вийшла нагору. Соняшного полудня хлопчики пускали над Бабиним Яром паперового змія. Випадково й натрапили на ту розбиту плиту, з-під якої визирала глибока яма. Один із тих очайдухів спустився туди на прив'язаному до стовбуру берези мотузі. Там він наткнувся на мертву жінку. Від тих хлопчаків міліція дізналася про убиту. Детективи зробили експертизу і з паспорту було встановлено, що то була дочка рабина. Лейба на допиті розказав чисту правду. Його за те пропале без сліду золото не покарали. Посидів трохи та й випустили.

Те золото та інші коштовності, що коштували Цілі життя, частинно було витрушено на кордоні однієї митниці. Прикордонник помітив щось підозріле в прогулянці двох гарно одягнених дам на безлюдному пероні. Тих жінок-аферисток затримали і у закахуках їхніх новісіньких черевиків знайшли лейбине золото і брилянти. Ті жінки контрабандою переправляли коштовності за кордон. Все ж чимала частина Лейбиного скарбу ще й досі ходить у непевних руках. -

НОВЕЛЯ ШОСТА

Скарб Нібелюнгів.

- Перед самісіньким закінченням війни, - почав Мишко Вергун, мене поранено. Виписаний із шпиталю, я намагався на Одрі наздогнати свою частину. Благов я на роздоріжжі не одного шофера зупинитися й мене підібрати. Втратив будь-яку надію підїхати, як, на моє щастя, з'явилася вантажна машина й недалеко від мене стала.

- Сідай, земляче, підвезу, - сказав водій. Я з радістю схопив свого дорожнього ворока і підбіг до кабіни. Але там усі місця були заняті двома старшинами, тоді я підшов до борту тієї півторитонки, відслонив брезента та й видерся до середини. Тут я лише зрозумів, що авто битком набите колишніми солдатами. З їхньої розмови догадався, що то поверталися з німецького кацету на свою батьківщину військово-полоненні французи. Отак у тому товаристві чужинців я проїхав шось із пів години, коли те вантажне авто від сильного гальмування зупинилося, і ми підібрали ще молодого віку німкеню з її неповнолітньою донькою. Французи і я потиснулися, і та фрау із своєю донечкою всілася біля мене. Дівчинці я більше вісьмох років життя і не дав би, а її мати, на вигляд, як видко, вчителька, мала десь за двадцять три. Надворі починало сутеніти, і машина все більше розвивала скажену швидкість. Не встиг я збагнути, що трапилося, як французи пустили по руках німкеню, а тоді взялися і до її донечки. Я відразу запротестував, мовляв, що ви, негідники, робите з дитиною. Своїм зауваженням лише розізлив їх і те гвалтування, що відбувалося на моїх очах, я безсилий був зупинити. Колишні в"язні гралися з своїми жертвами; в жилах німкенів від наруги і жаху леденіла кров. Декілька разів підряд дочка з матір"ю накидали круга в тому брезентом накритім кузові, ходили по руках, аж поки ті французи не вдовольнили цілковито свою хіть. Видко, - подумав я, ці зголодніли французи-нащадки тих мародерів-солдат, які за часів середньовіччя цілими зграями блукали околицями європейських міст, грабували та вбивали беззахистну людність. Не залякала їх шибениця, а їхніх нащадків не переконують мої прохання лишити тих німкенів в спокої. Вантажна машина мчалася на повну швидкість і ревіння мотору переривало лише ридання матері, та тихе схлипування збездеченої дівчинки. Я, як міг, її заспокоював і пожалів тим останнім медяником, знайденим у кишені моїх військових штанів. Проїхали ми отак ще трохи, і вантажне авто зупинилося на роздоріжжі в якомусь зруйнованому війною німецькому містечку.

-Тобі, солдате, з німкенями, тут вилазити, - озвався водій. - Почекай на машину, яка їхатиме в напрямку Берліну, я ж звертаю з французами до моря... -

-Дякую вам за допомогу, - сказала мені німка. - Мабуть нам би з рук тих тварин не вискочити, якби вас не було. Ваші протести, видко, і стримали французів не позбавляти нас життя. Ніколи б я з своєю донькою не наважилася сісти в те авто, якби довідалася, що там є хтось із садатні. -

-Хто ви такі й куди прямуєте? - запитав я в тієї збезчещеної німки.

-Звуть мене Гільдою Келлер, а моя донька зветься Матильдою. Маю в собі досить сили та волі не покінчити через таке безчесття своє життя самогубством, як то зробила колись Люкреція, що славилася в Римі своєю красою і була жінкою пристойної поведінки.

-А що, власне, сталося з тією гордою римлянкою? - запитав я в Гільди з метою нав'язати з нею розмову.

-Ця правдива історія трапилася, як пам'ять мені не зраджує, під час облоги міста Арден. Старший син короля Тарквінія, на ймення Сектії, запросив на пишну вечерю, крім своїх двох молодших братів ще Колатія, що був чоловіком багатой римлянки Люкреції. За тією учтою патриції й посперечалися, чи справді жінки вірні своїм чоловікам. Заклали між собою парі і на осідланих конях поїхали до Риму. Спочатку відвідали невісток короля Тарквінія і лишилися задоволені, бо знайшли їх у жіночому товаристві їхнього віку. Звітлія поїхали до двору Колатія і застали його красуню-дружину серед служниць.

-Ти програв пари, - тріюмфально сказав Колатій до Сектії, - бо, як сам бачиш, ніхто з них не плигає в гречку, коли їхні чоловіки відсутні. -

-Я тобі віддам борг завтра, коли переконаюся ще в дечому, - відповів йому Сектії. - А покищо, друзі, вертаймося до обложеного міста. -

Четверо з них потисли одне одному руку, сіли на коней і помчали в зворотну дорогу. Все ж Сектії відразу після приїзду до військового табору таємно вернувся назад до Риму. А що він був закоханий в Люкрецію, рішив обманом досягнути бажаної насолоди. Поставив коня недалеко її двору і таємно підкрався до її спочивальні. Вона якраз перед сном передягала нічну сорочку. Там край срамітного місця він і запам'ятав в неї невеличкий шрам, що виглядав, як вишнева гілка. -

-Віддайся мені на єдину мить, - і я нікому не скажу, що я у тебе підгледів, - благально сказав Сектії. - Інакше, я оповім твоєму чоловікові і тобі того безчесття не обминути. -

-Іди собі геть, негіднику, бо своїми погрозами і брехнею тобі

моєї чести не купити, - сказала гнівно Люкреція.

Сектії перед тим, як лишити її спочивальню, ще для свого доказу про її невірність, захопив з собою одну із жіночих нічних сорочок. По приїзді до військового табору, він покликав своїх братів і вони разом пішли до Колатія.

- Ти програв мені пари, - сказав він до нього тріумфально. Я переспав з твоєю невірною дружиною. І як доказ про те, що я говорю правду, привіз її нічну сорочку. Крім того, в неї я рукою доторкався до того рум'яного знаку, що красується недалеко її квітучого саду.

Колатієві нічого не залишилося, як заплатити йому за той програш, і він не мав вже жодного бажання будь-коли вернутися до свого дому. Щодо Люкреція, то знаючи, що лише власною смертю вона може покарати негідника Сектія, пішла на форум і там прилюдно заколола себе мечем, тим і викликала громадян Риму на повстання проти тиранії короля Тарквінія та його синів...-

- Дякую за таку цікаву історію, - сказав я Гільді, і коли ти з донькою маєш терпіння, то я вам оповім про іншого нахабу, що поплатився за свою зарозумілість власним зором. Був такий володар Скитії Тамирій, що не завагався викликати на змаганнях у співі і в складанні пісень дев'ять грецьких Муз. Умова того виклику була надзвичайно жорстокою: як виграє він, то ті Музи зобов'язані були віддати йому свою дівочу цноту. Змагання виграли Музи і за ту зарозумілість вони осліпили його... Отак ми дорогою й розмовляли, і я не зчувся, як ми дійшли до густого лісу.

- За цим лісом я вчителювала в селі, - сказала мені Гільда. За вітаємо перед тим до монастиря, що розмістився недалеко від діброви. В тому монастирі лишився всього на всього один чернець, на ймення Ганс, що є моїм братом. Я хочу довідатися про його долю. -

- А це тому, - відповіла мені Гільда, ще перед тим, як ти скажеш нам до побачення, мені б хотілося тебе дечим нагородити. - Все ж як не хотілося мені чимскоріше покинути цих скривджених жінок і дістатися до своєї частини, то нічого з того не виходило. Ще трохи, і ми вийшли з дрімучого бору. Перед моїми очима розкинулася велична панорама готичного монастиря. Ще трохи і ми опинилися перед високими розчиненими дубовими дверима собору. В тому напівтемному храмі я відразу став розглядати мармурові надгробки єпископів та багатих людей. Миготіли лампадки та запалені свічки, хоч ніде не було видно жодної живої душі. На мить забув я про своїх супутниць й спинився перед намальованою на цілу стіну картиною. Під нею латинською мовою стояв напис: "Розвітта черниця, - підносить в дар Оттові Великому свою написану книгу."

На картині була намальована молода приваблива жінка, в чорному вбранні, з очима, повними любови й приязні. Вона підносить маленьку книжечку в оксамитовій оправі, темного кольору, старому на вигляд королеві. Над тією черничкою звисав непорушно янгол. Зачудований пишнотою собору я перевів зір на арку, де стояли в спижевих обладунках лицарі - вартівники. Ті середньовічні фігури з мечами схилились на свої щити і так у своїх шоломах і застигли у вічному сні. Довжелезна мармурова скриня сягала у вишині похмурого темного склепіння храму. Її підпирало аж шість високих і блискучих стовпів з гірляндами чудесних квітів. Над тими готичними стовпами височіла капличка з розписними пляфонами. Зачарований красою храму я дійшов до вівтаря, де біля вкритого чорним оксамитом вівтарного столика у блиску від запалених у ставниках свічок, на високім підмурку стояла чорна, довга труна. Біля тієї домовини схилилась у сльозах Гільда і молилася зі своєю донькою.

- Це мій брат Ганс упокоївся, - прошептала вона. - Він сам собі перед смертю, пририхтував труну, запалив у храмі всі свічки і в призначений час ліг у ту домовину з тим, щоб прокинутися вже в царстві Божому. -

Я з цікавистю заглянув до тієї труни. Чернець Ганс, одягнений у чорну сутану, лежав нерухомо і його спокійне воскове лице не мало жодного сліду відчаю. Я доторкнувся до його схрещених рук і переконався, що чернець був мертвий. Гільда витягнула з його пазухи якогось папірця й прошептала: " Це все, що брат залишив мені. З цього місця пора рушати, - наглила вона мене, і ми попрощавшись з мерцем, вийшли з того мовчазного храму. На пергамені, що я знайшла в покійника, накреслено плян того місця, де есмани при відступі заховали так званий скарб Нібелюнгів, - втаємничила мене Гільда. - Допоможи мені його розшукати, і я тебе нагороджу столицею. Набереш того золота й брилянтів, скільки тобі спромога донести. Цим я тобі і хочу прислужити і віддячити за твоє піклування нами. - З того шматка паперу, що мені простягнула Гільда, я нічого не зрозумів.

- Бач, - усміхнулася німка, - я таки знала, що ти нічого з нього не вчитаєш. Покладайся на мене. Цей скарб Нібелюнгів мусить бути захованим в одній із печер так званої Лебединої криниці. -

Я, мов заворожений, ішов за матір'ю та донькою, аж поки ми таки не прийшли до жаданого місця. Біля колодязного цямриння красувався грубої роботи коловорот, що на його барабані був накручений зіржавілий від дощів ланцюг. До того ланцюга була прикріплена широка кленова цеберка. Перегнувся я через цямрину, а в мене й душа захолола. Там, на чорному її дні, світилися, ніби вночі мрійливі сузір'я.

Скарб Нібелюнгів мусить бути захований в одній із ніш цієї криниці біля самісінької води, - сказала Гільда. Влізай у це цебро, а ми з дочкою будемо обережно тебе спускати вниз; намацаєш рукою вхід до печери, кричи не попускати більше ланцюга. - Вже майже коло самої води я у нижчій частині зруба намацав щось подібне до відтулини, штовхнув запліснявілу цямрину, що затуляла вхід до печери. На мій знак, жінки перестали крутити ланцюга. Обережно лишив я те цебро і поліз до того отвору, аж поки не опинився на сухому місці.

- Це добре, що Гільда напхала мені до кишень сірників та свічок, яких вона захопила при виході з собору, - думалося мені, а то так нічого б я в цьому підземеллі не побачив. В чималій печері незграбно стояли напівзакриті скриньки із золотим начинням, чашами, тарелями, чарками та кубками. В одній із скринь було повно золотих бранзолет, що їх видно колись носили разом з щитами на лівий руці сабіянки. Такими бранзолетами, - міркував я далі, спокусилася, як каже повір'я, Тарпея, дочка команданта Капітолію. Домовилася вона відкрити потаємні ворота для сабіянок, з умовою, що вони дадуть їй у винагороду те, що носять найкоштовніше на лівий руці. Вони то, як через її зраду увійшли до Капітолію, ту свою обіцянку виконали. Лише замість своїх золотих бранзолеток, кинули на Тарапею свої важкі щити і ними забили її на смерть.

З тих золотих бранзолет я перевів свій погляд на королівську корону, оздоблену сафірами та алмазами. Тут же поруч яхонтами та рубінами переливався коштовний скіперт. В скриньках, крім золотих монет, було повно перснів, сережок, кольтів та разків коштовного намиста з перл та коралів. Я з поспіхом накладав ті коштовності в того кленового цебрика, а Гільда з донькою крутили коло ворота і тягли його на гору. Треба було мені великого зусилля воли, щоб із перевтоми не впасти з ніг. Із куп золота я підняв одне із намист. Таке намисто, - подумав я, - могло красуватися лише на шії Крїмгільди, надіте нею з метою ще більше сподобатись своєму коханому Зігфрїду. Може бути, - міркував я далі, що воно було якимсь талісманом у королеви Гномів, ще перед тим, як той скарб Гаген затопив у Райні. Те коштовне намисто я засунув у кишеню своїх штанів і виліз із печери в чеканні цебра, яке вже мусило б спуститися порожнім униз. Але там на поверхні ніхто не розмотував ланцюга на коловороті і того цебра не спускав. Що за дивина, - подумав я. - Видко німкені потомилися і прилягли на травичці трохи біля тих цямрин спочити.

В такому чеканні пройшло більше, ніж година. У мене вже увірвався терпець і я, наляканий думкою, що Гільда з дочкою, забравши ті скарби Нібелюнгів, просто втекли й лишили мене вмирати в

тій Лебединій криниці. Страх напав на мене на такий здогад. Глянув я на клаптик неба вгорі і побачив, що воно зробилося понурим, краплі дощу почали відлунювати на плесі криниці. Від їхнього важкого падіння вода між слизьких, вкритих мохом колод розходилася колами. Поступово дощ ушух і зірниці, подібні до тих золотих монет із казкового скарбу Нібелюнгів, заблискотіли над колодязем у своїй неповторній красі. Отак я у тій глибокій криниці, виложеної цямриною просидів до рання. Над циганом і святі сміються, не лише ті з небес боги. - Богиня світанку Остера, ніби розгадала мої думки, заглянула до тієї криниці і позолотила її рожевим сяйвом.

Оце так попався, - нарікав я на свою гірку долю. Від ворога можна було б дропака дати, від пса злючого-палицею відбитися, алеж від тієї володарки смерти, як видно, мені не втекти. Раптом не повірив я своїм власним очам, як те цебро, видно, скинуте лапою якогось ведмедя, загуркотіло, вдаряючись об колоди, у ту криницю і потягнуло за собою залізного ланцюга. З великим зусиллям я того ланцюга якимось притягнув до себе і почав дертися на гору. Зміркував, що треба продовбати хоч маленькі східці в тому цямринні і таким чином прикласти зусилля і щораз ближче приблизитися до поверхні того зруба. Штабою золота я довбав ті східці, а залізного ланцюга з рук не випускав. Така тяжка праця забрала в мене досить часу. Все ж я не втратив голови від того розпачу і жага до життя перемогла ту безнадію, що панувала в мені. Я подякував Богові відразу, як схопився за останню цямрину, що творила з іншими кросно того криничного зруба. Ступнув на землю і там біля тієї криниці змертво повалився на землю. Не шкодував я ані за тим залишенням скарбом Нібелюнгів, ані за тією золотою штабою, що висковзнула з моїх знесилених рук, коли я вже вилазив на поверхню і бевкнула у ту бездонну криницю. Не знаю, як довго наліг на мене сон. Прокинувся я надвечір, напився тієї дзвінкової води з Лебединої криниці і кволою ходою підійшов до недалекої горобини, щоб збити оскому її достиглими плодами. Там під густим чагарником, край яких поріс з сон-травою горцивіт, я помітив прикриті свіжим зламаним гіллям чісь ноги. Піднявши те ломаччя, я відсахнувся геть і заплакав з розпачу. Прикриті тими зеленими галузками там заюшені кров"ю лежала Гільда з своєю донькою. Мати і Матільда були мертві. Ніякого золота в них не було. Видко, подумав я, їх біля того коловорота Лебединої криниці убили і пограбували ті есмани, що вернулися за схованим скарбом Нібелюнгів. Бандитів хтось переполошив, і вони швидко з тими коштовностями втекли. Тіла безталанної матері й доньки я закопав недалеко від тієї Лебединої криниці. Там я в траві й згубив те намисто королеви Гномів Крімгільди. А може воно впало десь на один із тих жіночих трупів,

коли я засипав їх землю і витирав війнятою з кишені хустинкою піт. Про те неоціненне намисто я пригадав, як вернувся до своєї частини. А що я не хотів переживати те, що вже зі мною трапилось, то й махнув на той Нібелюнгів скарб рукою...-

НОВЕЛЯ СЬОМА

Як один із гуцулів опинився з своєю родиною в Аргентині.

- Жив колись на Гуцульщині, - почала Прися, - чоловік на ймення Стефан Нагірняк. Може б він до старости літ любувався рідними полонинами, під шум Черемоша, та лиха доля загнала його за океан. Там у Карпатах і нині розбиває свої водяні каскади Манявський водоспад об тисячолітньої давности валуни. Повір"я каже, що саме на тому місці й зустрівся з першими поселенцями-гуцулами бог Велес. Укинув він у їхню ріллю зернятко Світовита, розшукане на дні бездонного океану. Завагався трохи, щоб його ще доброго для тих гуцулів учинити, та й подарував їм по парі на розплід овець, воликів та корівок.

- Як доказ тієї вірної любови, - сказала йому Велесова наречена Додола, - подаруй тим добрим людям вогню.-

От Велес і попросив Перуна скреснути з-за хмар іскру. Ту іскру і подарувати тим першим мешканцям Карпатських гір. Ті священні подарунки і передавали гуцули в спадщину з роду в рід. Шуміли високі смереки біля того Манявського водоспаду на схилах таємних гір. Перекочували на собі хмари високі гаджуги, коли на тих полонинках блукав Стефан зі своєю маржинкою. Цікавили його руїни Манявського скиту, де й нині красується величезний камінь, як та широка брама воріт.

- Цілу ніч ту браму, - мій сину, - оповідав йому старий гуцул, - у натузі на галявину несли здоровезні куцані. Кинули ту браму напризволяще, як зачули спів третіх півнів. З-під тієї брили, як ти бачиш, гримить живим струменем вода, гірський потік. -

Стефан вірив у розповідь старших людей і йому й не снилося колись покинути ці святі для нього місця. Одружився він з удовиною дочкою, Ксенією Черідкою, що була дуже молода. Їй ішов ще тільки п"ятнадцятий рік. Вигляд її молодої матері вказував більше, що вона їй могла бути старшою сестрою. Стефан став приймаком і у його володіння перейшло ціле удовине господарство. Покійний батько Ксенії перебрався в ці місця із Закарпаття і зрихтував для своєї родини так звану гражду. У тій гражді усе трималося при купі. Стояла вона на притірці, і здавалося, що її під час свого весілля з Додолю зрихтував сам Велес. На подвір"ї молодий Газда оглядав

посаг молоді, до якого, крім інших речей ще належали бербені й бербениці, шереглі й джугаси, ношулі й кантилики. Коло торбонців з одним колесом виднілися посічені ковбані, щипанки і гиглики. -Це все, - міркував Стефан, разом з островами, гигликами і лампашами мені у господарстві знадобиться. І Стефан, як добрий газда ходив по обійстю своєї тещі і оглядав уже острови, шерпані та браї. Взимку, коли випаде глибокий сніг, він тепло одягнений, всуне свої в повстанках ноги в кіяни-лапки і вийде собі на полювання без жодного ризику. загрузнути в глибоких снігах. Радів він з такого надбання і брався за топір так, що в його руках робота горіла. Все ж, видко, ті куцані, що колись не донесли того каменя, збили гуцула з праведної дороги. Таке нещастя трапилось з ним, коли його Ксенька лежала в лікарні перед родивом. Лишився в тій хаті-гражді зять зі своєю молодого тещею. Раз уночі він і учинив з нею гріх. Було то якраз перед клечальною неділею. Чи то зять лукаві чорти на те діло підбили, чи хто інший, то Бог святий знає. Лише в тещі почав живіт рости, і це помітила в першу чергу Ксеня, що з народженою донечкою вернулася з шпиталю. Доньку Ксенії охрестили і назвали Зіркою. Дитину її матері-удовички, що теж була дівчинкою і трохи пізніше прийшла на світ, охрестили і назвали Одарцею. Люди, що на язика гострі допитували Михайлину, як звали Ксенину матір, хто їй таке лихо встругнув, то вона у відповідь лише мовчала. Від тих людських кпинів та неславі вона так підупала на дусі, що нагло померла. З того часу Стефан бродив у полонині смутний та невеселий. По верховині поповзло багато чуток. Кажали гуцули, ніби сусіди, що чатували вночі на світанку бачили, як щось клубком білого туману скотилося від цвинтаря на дорогу. Марише мало вигляд молоді жінки, що попростувала до двору тієї померлої Михайлини. Дехто з тих сторожів христився й клявся, що в тому привиді впізнав померлу тещу Нагірняка. Інший гуцул пустив чутку, що бачив, як вона схилилася над люлею своєї донечки і колише. Він, мовляв, ще хотів пильніше роздивитись, як раптом погасла засвічена свічка. Це вона, - міркував він, навмисно ту свічку погасила, щоб ніхто у вікно не підглядував, як вона ту дитину колише. Дійшли ці чутки до Стефана і це ще більше засмутило його. Виручив газдаря з біди лист від його безвісті пропалого брата Мирона. Брат писав йому із Аргентини, що за двадцять років тяжкої праці, йому нарешті поталанило трохи розбагатіти. Запрошував його з цілою сім'єю до себе і обіцяв оплатити готівкою переїзд чере океан. Порадився гуцул з своєю Ксенею, а та бачачи, що їй від тих поговорів не відпектися, рішила спродати своє господарство та маржинку і виїхати за океан.

- Може там, - міркував Стефан дух тієї тещі перестане мене турбувати і я хоч трохи ще без тих людських докорів, поживу на

світі. Вже перед від'їздом, захотілося йому пійти попрощатися з тими полонинами, де він пас ще в дитинстві своїх овець. Ступив на гірський плай, минув руїни Манявського скиту і опинився на незна ній йому полонинці. Там біля високої смереки Стефан побачив білого коня, що озирнувся на нього і заворушив своїми карими вирлами. Огир був увесь у милі, що вкривало його вовку шерсть. - Видко, - подумав гуцул, - хтось на ньому в далеку дорогу їздив, - і щойно поставив. В цей час із-за недалекого стіжка сіна вийшла якась жінка, що тримала в руці з грибами кошика. А як туман, що спускався з гір, огорнув полонинку, то її лице Стефанові не вдалося розглядіти. - Скажи мені, - звернувся він до тієї незнайомої жінки, - кому належить ще чудесний білий кінь, що пасеться там біля узлісся? -

- Цей кінь, відповіла вона, - належить колишньому богові, що вмер на Україні давно. За його честь у сиву давнину люди не лякались іти на смерть. На велелюдній тризні жерці живого того бога наливали в ріг по вінця солодкого меду та не забували принести йому в жертву баранів та рогату худобу. Триста лицарів, що йшли з ним проти неправди і зла, охороняли його святиню. Звався той бог Світовитом і був пострахом для лицемирів та фарисеїв. Але він помер, і правнуки тих славетних мужів не воскрешають його святого лика навіть у пам'яті. Духова неволя зробила їх цілковитими євнухами. А кінь його зостався і на йому любить їздити добрий дух, що його господаря разом з хатою спалили чужинці. Лише домовикові вдалося врятуватися. Лишився він без притулку і був нагороджений за свою доброту та терпіння цим білим конем Світовита. Із соколиним сідлом той білий кінь летить понад Карпатами, лугами, водами, лісами, містами та селами. Він за ніч об'їде цілу Україну, а уранці вертається на цю полонину. Шкода, що ніхто з смертних людей цього коня не бачить. Це лише тому, що люди в століттях осліпли своїм серцем. Ти перший з щасливців його побачив, лише тому, що за вчинений гріх мусиш ціле своє життя каятися. Білий кінь Світовита з'явиться на твої очі ще раз, коли прийде пора тобі вмирати в чужому заморському краї. Бережи донечку, що тобі покинула теща. - Стефан на тій полонині від дива тер свої очі, коли мара тієї жінки, що як видко, була Михайлина, та кінь Світовита щезли в молочному тумані. З важким серцем за той непрощений гріх гуцул спускався плаєм до рідної околиці, де на нього чекали готові в далеку дорогу дві донечки та засмучена дружина.

По приїзді до Буенос-Айресу Стефана та його сім'ю зустрів Мирон з розкритими обіймами. Цілих два дні їхали геть від міста в околиці, де господарював Стефанів брат Мирон. Г'азда показав новоприбульцям отари овець та великі загороди рогатої худоби. В даліні виднілися засніжені шпилі гір, подібні до покинутих Карпат.

В долинах скільки оком не кинь, зеленіли соковиті вруна. Обабіч курної дороги на сонці брижилась своєю лисніючою водою річка. Трохи осторонь від неї стояли обори, стайні, клуні та повітки з хоромами його брата. Оддалік хвилювалися уквітчані макі вками та волошками жита, а сюди ближче до обори стояла з покрученими караками висока маслина, що кидала своєю густою короною тінь на криницю. Край неї на широкій перечці висіла линва з прив'язаним до неї високим глиняним глеком. А там за криницею бовваніла каплиця старинного монастиря. Перед тією капличкою сиротіли на занедбаному цвинтарі убогі хрести. Ще далі виднілися дахи монастиря святого Бенедикта, а під самісіньким узгір'ям, що з чотирьох боків оточувало долину, притулилося селище.

- Тут у тебе, мій брате, чудово, і я дякую тобі за шмат подарованої землі. На ній відразу починаю рихтувати собі хату...-

За тією кропіткою працею в полі та на господарстві, не зчувся, як у нього повиростали дівчата. Щоб не засиділися в дівках, обмірковував з жінкою, за кого тут їх заміж спихнути. До жаги забажалось Стефанові мати зятів багатих аргентинців. Вони то його не візьмуть на глум і не почнуть допитуватися, чому це він покинув рідну полонину.

- Жінко, - сказав Стефан жагливо Ксені. - А що? - запитала вона. - Маю жадання піти до тих розрослих дубків і там серед густого дубняка і заб'ю в персть сокирою патичок; наверх його покладу волічку і зав'яжу її уживкою. -

- А це для чого? - запитала здивовано жінка. - А це для того, - сказав Стефан урочисто, - тим знаком відганяти всі нещастя від наших дівчат. Не хочеться мені, щоб Дарці та Зірці очі було заснічено тим птахом, що перший до них серед зеленої діброви солов'єм зат'юх кає. Це я маю на думці тих спузарів-гуцулів, що їх батьки привезли ще маленькими, так само, як і ми своїх дівчат, з Гуцульщини. Хай краще наші доньки вийдуть заміж за багатіїв, ніж тією голотою свій дівочий вік зав'язати. - - Щодо мене, - відповіла йому Ксенія, - то я ні трохи не думаю тобі перечити. Я, - чоловіче добрий, ніколи не мала надії на старості літ у шані та в багатстві віку доживати. - Стефан радий, що дружина йому підтакує, признався, що вже має на оці й женихів, а саме дона Пабла Родрігерса та сеньйора Альфреда Гензалеса. Один із них був власником різниць, тоді як другий мав стільки тих моргів поля, що його й за день кіньми не об'їдеш. Сховав гасда пляшку горілки в дзвобню і вийшов з хати.

- Піду, - каже він жінці з тима багатіями про день весілля домовляється.

Загнуздав свого коня, що звився на диби, та й лишив подвір'я з потішною думкою, що йому на тих зривках чимало на старості золотих

яблук залишитися. Тим часом його дівчата, Зірка з Одарцею сиділи у світлиці й змотували на великий клуб вовняні нитки. Мріяли про тих спузарів-легенів, які були убагливими щодо їхньої дівочої краси. На зів"яшках блискотіли стояки з намотаними на цівку нитками. Дарця поволі торкалася листвиць блискучого валка, готова продовжувати своє прадіння, як у світлицю увійшла мати.

-Ви думаєте, панночки, що так у дівках і звікуєте?. Пора покінчити вам з дівуванням. Татко за вас старається і вже вам справжніх і багатих наречених підшукав. -

Дівчата, що знали добре тих батьківських підстаркуватих женихів, лише скривилися на її слова. -Отже, доні мої, готуйтеся до незабарного весілля. -

Не встигла мати до комори піти, як Зірка й шмигнула до потічка, де не раз дівчата прали білизну. Там вони і познайомилися з тима спузарями-краянами, що не раз приганяли овець до водопою.

-Біда, - поскаржилась дівчина Романові. -Мати нас з батьком за нелюбів заміж хочуть зіпхнути. -

-А ти Зірко з Дарцею не дуже то переймаєся,-відповів за Романа його брат Левко. Ми вже загодя обміркували, як то нам викрасти тебе і Дарцю перед самісіньким шлюбом. Не перечте батькам, робіть усе, що вони вам не скажуть. Якщо там у церкві священик запитає вас: "Чи бажаєте ви з цима нареченими шлюб брати", то хором відповідайте, що ні. Серед того переполоху, ми з побратимами й викрадемо вас, як то колись у нашому краю викрадали дівчат біля води на Івана Купайла. -

Обдарувала Зірка коханого хлопця пристрасним поцілунком і подалася мерщій додому утішити свою сестрицю приємною звісткою. Зраділо їй серденько, що та надія побратися супроти волі батьків з своїми хлопцями, не втрачена. Не раз їм ті спузарі-пастухи оповідали про рідні Карпатські полонини, що на весні закосичувалися сріблистою врною та квітучим зіллям. В зрихтовані жолоби для маржинки струмочками набігала кришталева водиця. Шуміли дівчатам у снах зелені та стрункі смеречини. Із-за них вставали повір"ям віків руїни Манявського скиту. Зірці раз приснився полонинський хід, що прямував повз ту оселю, де вона провела свої перші місяці дитинства. Здавалось їй, що лице того статечного ватага надиво знайоме. То і був її любий Роман. Він ступав гордо, минав колосисте жито й пшеницю з топірцем у руці. Зірка знала, що ціле село довірило йому худібку. Дівчина не розгнівалася на нього, що він, ідучи за котигною разом із пастухами й челяддю, не помічає її.

-Мій легінь, - думала вона, - заклопотаний думками про вибір місця для стійла. Отже, нічого нема дивного, що він мене не помічає. Мусить мій Ромцьо на тій полонині розкласти живий вогонь-ватру і ви-

дїгнати від маржинки та людей ті темні, злі сили. От вона бачить, як він зійшов на ту полонину і заграв у свою трембіту про їхнє щире кохання. Коні перестали ставати гопки, зачаровані тими звуками, що їх виливала трембіта... Так, мій легінь, не забув про мене, - думала в тому сні Зірка й прокинулася.

- Заграємо, Дарцю, з тобою в одну дудку, а таки за тих чужинців не підемо заміж, - сказала вона.

- На край світу з своїми легенями полинемо, бо з тими гонористими аргентинцями ми вмремо з нудьги, - відповіла їй сестра.

Нїби оце вдруге очунилася Зірка від сну і той спів покотився луною:

" Ой, коби я молоденька, свої крильця мала,
Я б на тую полонинку щоднини літала,
Ой, коби я крильця мала, я би полинула,
Я б своєму миленькому вівці завернула..."

Не встигли сестри як слід наговориться, як додому із змовин вернувся їхній татко.

- Наступної неділі, готуйтеся, мої доні, до весілля. І не думайте мені перечити, бо того Родрігерса і Гонзалеса знаєте краще за мене. З такими багатими женихами підете ви, діти, у стріть сонцю і мене з матір'ю на старості літ у люди виведете. -

Зірка з Дарцею на його ті слова лише переглянулися між собою, і Дарця відповіла за них обох: " Обіцяли ми свою дівочу цноту річці Маняві, що протікає у рідних околицях. Видко нам ту обітницю не виконати та із своїми хлопцями не побратися. На хирю свою, як я бачу, ми ту дівочість за синній океан донесли. Віддамо її тепер комубудь, бо й справді, чому нам у тій біді вічно поневірятись?. Цілий вік наш рік тягнув ті злидні з бідю. Те тягло нам не лише руки, а й шкіру намуляло. Закосичимо своє волосся барвінковим віночком, і так у тім барвінку своє чоло доземно схилимо і під вінець з нащадками конкістадорів станемо. "

Така красна відповідь молодшої його доньки Стефанові сподобалась. Він ще більше підбадьорився та з піднятим настроєм вийшов із світлиці. Не встиг газда із своєю гадзинею у своїй кімнаті заснути, як дівчата вилізли через вікно та й попрямували до тієї стуги, де на їх чекали їхні кохані спузарі.

- Скупий збирає, а біс калитку шие, - промовив з досади Роман. Що то найшло на вашого батька таких гарних дочок та за еспанців засватати?. Видко на старості літ звар'ював собі та й годі. Так би оце ми одружилися без жодної мороки, а то доведеться вас з того костелу перед вінчанням викрадати...-

Ще і ще нарікали спузарі на Стефана та його жінку. При місячному сяйві дзюркотів струмок, переплигував через каміння, що лежало у воді люзом. Вже й зоря догасала, а молоді все цілувалися і вклада-

ли пляни на майбутнє. Наступної неділі в святому храмі зібралася сила людей. Зірка з Дарцею були у білосніжних вінчальних убраннях. У костелі почалося замішання, як одна та друга наречена відповіла на запитання кзъонза своє горде-ні, коли він запитав, чи наречені хочуть з Родрігерсом і Гонзалесом одружитися. З того замішення скористалися спузарі, і викрали тих наречених з-під носа чужинців - женихів. Ціла гуцульська ватага помчалася на своїх конях з своєю здобиччю і зникла в куряві за дорогою. Справа з вінчанням опинилася в судді. Суддя офіційно став на стороні аргентинців, і визнав пропалих гуцулок законними жінками еспанців. За Дарцею і Зіркою, а також за тими спузарями і слід простиг. Від такої наруги Ксеня вмерла і лишила Стефана самого. Одного разу він у востаннє допав до викопаної ним на подвір'ї криниці, угамував з неї спрагу та й пішов до недалекого монастиря святого Бенедикта. А як уже чотирнадцять століть усі члени одрену святого Бенедикта шанують і оберігають від всілякої наруги звичайного собі крука, то головним заняттям Стефана було завжди підсипати свіжого зерна тому ворінню, що зліталася туди. Від ченців він довідався, що буцім то прашур такого крука колись був вихопив із рук святого Бенедикта отруєний кусень хліба, коли Бенедикт намагався його покласти до рота. Крім того головного заняття, гуцул ще носив ченцям воду, рубав дрова, палив у печах та мив для братчиків на кухні начиння. Журився Стефан, що на чужині втратив не лише свою дружину, а й рідних дітей. Одного разу, коли він годував тих воронів - круків, він почув з густого туману ледь чутне іржання. Перед ним промчався білий кінь, якого гуцул довго очікував. То був кінь Світовита, що над хмарами об'їжджав світ. Видко, це вже смерть моя по мене прийшла, - подумав Стефан і пригадав те пророкування привида його тещі. Ченці свого смиренного челядника там поза мурами того монастиря і поховали. Отак пройшло декілька років, у ті околиці з двома гарними дощами вернулася Зірка. Пізніше розшукала тропу до двору і Дарця з білоголовим синком. Ходили вони на могилу своєї матері і батька. Родрігес з Гонзалесом приїжджали до тих гуцулок, забрати їх з дітьми до себе. Але вони їм відмовили. З мрією про ті чарівні і далекі Карпати і залишилися сестри з своїми дітьми доживати віку на тій аргентинській полонині після того, як їхні спузарі були таємничо вбиті. Говорили, що ті багаті женихи - аргентинці з еспанського роду помстилися за викрадання в них наречених. Зірка з Дарцею не раз згадують розквітлу черемшину у рідних бескидах і до них у сні долітає шум Манявського водоспаду. Там із руїн старовинного скиту устає симфонія вічності і в білому тумані майне тінь білого коня Світовита. Від стін монастиря святого Бенедикта до простірної граджи, яку зрихтував покійний Стефан лунає рання молитва ченців. А там на старих

мурах того монастиря столітній крук своїм кряканням славить во - скресіння дня... -

НОВЕЛЯ ВОСЬМА

Золоті яйця звичайної собі курки.

-Був в одному селі, -почала Люда, -на Київщині ще молодого ві - ку бідний господар Данило Редька. Він жив у великих злиднях із своєю жінкою Тодоською у дідівській хаті. Гризла його шваба за те мізерне господарство, яке складалося з прехудющої ринди та півня з двома курами. Свиня завжди чухала свої облізли боки об прогниле корито, що було в дірках, ніби той з черепиці дах, якого Данило Редька не мав чим залатати.

-Це ти, чоловіче, такі злидні в хаті завів, -сварилася з ним Тодоська. - Очікуеш усе тієї манни з небес. Коли ж ти ті дурійства з своєї голови викинеш? Дивовижа мені, що занедбав всіляку людську працю і носишся, як той дурний з ступою з тією думкою, що тобі, замість звичайного зерна, пшениця в полі чистим золотом заколоситься. Таке саме було з тією картоплею. Усе надіявся, що в тієї бульби засніток золотом заблищить. Лише стільки тих кушів на городі не виривав, все ж у тому засніткові не лише золота, а й самої бараболі не було. Марна то праця притуляти горбатого до стіни. А от усе у руках сусідів від тієї праці аж горить. Жінки їхні ковбаси та кендюхи в печі на сковороді з салом та яйцями смажать, а в нас лише на господарстві дохла свиня та двое курей, та й ті не несуться. Оце мені на лихо така жє нячка випала. Візьми ти краще ту курку, що почала вже бравадним півнем п'яти, та понеси до міста на базар, за вторговані гроші купи хоча соли та сірники в. Дожилася за таким господарем я до ниточки. Немає чим навіть картоплі в горщику посолити... -

От вийшов Данило надвір, де ті дві курки з півнем визбиравали уважно червячків. Господар з лозиною в руці, почав тих курей у хлів заганяти. З кіжнем на душі кемзував котра з них з яйцем. Спочатку впіймав одну з білим пір'ячком, і засунув свого вказівного пальця в стравохід переконавшись, чи вона з яйцем. Зловлена курка справді була з яйцем, і господар, випустив її з рук додолу.

-Тепер перевірю з цікавості другу дарма, що вона вже з пів року не несеться, - сказав Данило сам собі. -Що за халепа, -вилаявся він, коли і в тієї спійманої курки намацав яйце. -Дві курки з яйцем! Такого ще дива на моєму подвір'ї не бувало. А давай розшукаю те кубло, де вони несуться. Може там знайду якийся півдесяток яець, то і їх забєру на базар. -

З такою думкою Данило по приставленій драбині поліз на підру й

розшукав у сні те куряче гніздо. Знайшов у ньому аж двоє свіжих яєць, заховав їх за пазуху і зліз додолу. Обережно, щоб не розчавити, поклав їх на долоню і трохи не обімлів з несподіванки. Одне яйце було нормального вигляду, тоді як друге мало золоту шкаралупу. Те золоте яйце він загорнув дбайливо в хустинку і поклав його до кишені. Вже його відпала будь-яка думка ту курку на продаж в'язати, і Данило в кутку в хліві намостив найкращого сіна для тих курей, а сам рушив у дорогу до міста. В ювелірній крамниці він поклав те золоте яйце на рундучок. Ювелір узяв те яйце, метнувся з ним у сусідню комірку, капнув на нього кислотою і знову вернувся. - Скільки ви за нього хочете? - запитав він у Данила. - Сто карбованців буде з мене досить, - відповів власник золотого яйця. Ювелір відрахував йому сто карбованців, і Данило подякував лихвареві та й вийшов із крамниці. На базарі наямлив собі яблук, купив своїй жінці нову тернову з пишними торочками хустку, соли, сірників та всяких ласощів і з тією багатю купівлею вернувся додому. - Це десь Данило по дорозі гроші знайшов, - вертілася думка в Тодосьчиній голові. А може й справді, як копав за хлівом червяки, якийсь старовинний скарб знайшов. Бо в цих місцях, як казали старі люди, колись по дорозі з Василькова до Києва було пограбовано графа, коронного хорунжого, генерала Станислава Потоцького. В нього ті очайдухи тоді забрали золотого годинника, що був обсіпаний брилянтами, золоту табакерку, дві золоті квітки з брилянтами, та багато інших золотих речей. Отже, - міркувала вона далі, - щось у цьому таки на правду схоже. - Усе ж у чоловіка не по сміла допитуватися, рада з того, що він її такими багатими подарунками наділив.

Наступного ранку Данило знову поліз на сіно і там у кубельці, з якою щойно спурхнула курка, знайшов друге золоте яйце. Знав він від золотарника, що шкаралупа справді золота. Надумався він спробувати ще того жовтка. От Данько розбив те друге яйце й випив жовток. З того часу Тодоська не могла нахвалитися своїм господарем: робота та в його руках просто співала. Вже ніколи йому було сидіти на колодках біля хліва і дрімати. Здивувало її відкриття, що її чоловік, замість того, щоб ходити до відходка, почав петляти за хлів. А такого, скільки вони разом живуть, ще не бувало. І як жінка розважна та мудра, рішила в нього ту таємницю випитати.

- Чого це ти, чоловіче добрий, на старості літ здурів і надумався ту стежину за хлівом паскудити? Щоб йому і добра не було. Хіба ми вже так обідніли, що й відходка не в силах зрихтувати? Яка ж халепа приневолює тебе за той хлівець ходити? А сам став виглядати, як та свиня в дощ. - Сварила його жінка, лаяла, а він собі ні пари з уст.

- Ну, нічого, - потішала вона себе. - Дурний думає, що мухи його не вкусять. Дам я йому такого духопелу, що йому більше не заманеться

ті штани за хлівом скидати. -

Одного разу, як Данькова курка знесла золоте яйце, то він не завагався розбити його, золоту шкаралупу старанно завернув у китайку, а жовтка випив. Коли в нього в животі забуркотіло, він пішов у бур'яни за хлів. Тодоська, що причаїлася в кущах порічок слідувала, що її чоловік буде робити. А як від тієї кучі понесло смородом, то вона не витримала і вирваною кропивою вишмагала свого чоловіка по голому місці.

- Не було змалку з тебе толку, не буде й до останку, - лаялася вона. - Я тобі казала не вештатися поза хлівом і не паскудити тієї стежини. -

Данько, що боявся не так Тодосьчиного нарікання, як того, що сиди почують, тримав у руках лише свої штани і не оборонявся. Взяв та й шмигнув від того місця геть. Тодоська, що розглядала, як на тій її стежину ступнути, щоб не закаляти своєї п'яти, помітила, як щось подібне до золотого виливка блиснуло з тієї купи, що наклав Данило.

- Що за дивна познака, - думалося їй. - Як це так вийшло, що мені те золото серед смороду примарилось? - А як вона була жінка розважна, то в неї на тому серденько перекипіло і вночі вона вже пестила чоловіка в ліжку рукою і обережно почала випитувати: "Ти, як я бачу, чоловіче добрий, злобу велику на мене взяв за те, що я тебе по тому ронджигалові кропивою спересерддя шмагнула. Але ти пробач мені за те. Сам знаєш, що своєю натурою я не зловна. Твою провину і своє злебедіння я вже забула. Признайся мені по ширості, що там блищало у тій твоїй зоставленій печериці? Я, їй Богу, нікому не скажу ані словечка. -"

Данько удавно знітився і помислив: "Може й справді закаялася жінка його ганити. Ну бо відкрию їй, що в мене на серці. "

- Скажи мені, жінко, свою думку, де б я міг того золота розжитися? -

- Чула я від старих людей, що в цих місцях десь ще в 1780 було пограбовано генерала Потоцького. А як тих очайдухів і того золота не розшукали, то думаю, що це ти його на нашому городі відкопав. Коли знаєш про того багатого чоловіка щось більше, то я радо послухаю. -

- Я змальства цікавився долею цього вельможі, бо й справді думалося мені те золото, що він награбував з наших людей, розшукати. З цією метою я їздив до міста заглядати в старовинні архіви, щоб дізнатися про нього більше. Станіслав Потоцький з своєю жінкою Мар'яною Юзефівною не ладили в житті. Він був дуже радий, коли вона вмерла. Відразу після її смерті граф одружується в Тульчині з грекинею - красунею, що називалася Софією. Потрапила вона на Україну тринадцятилітньою дівчинкою в пору цвітіння вишень разом з іншою молодою грекинею, яку також королівський посол Лясопольський купив у однієї бідної торгівки в м. Царгороді. Той посол таким щедрим дарунком хотів запобігти королівській ласки. Щось йому в цьому перешко -

Дило і він лишив тих дівчат в Хотині. Одна з них вийшла за Хотинського пашу, а з молодшою супроти волі батька, що був комендантом Кам"янця, рішив одружитися майор Йосип Вітте. З Софією молодий граф виїхав до Парижу, де навіть король Людовик XVIII схилив голову перед її красою. Красуня-грекinya понад все любила пишні забави та карнавали з фоеверками. На тих баях-бенкетах в неї щораз більше захоувалось поклонників. Коли Софія була у Варшаві, то там у неї і захоувся генерал Станіслав Потоцький, що мав незчисленні маетки. А як Софія була жінкою легкої поведінки, то вона зраджувала свого чоловіка Вітте, що досягнув генеральського чину. Чарівну грекinyю можна було на ту пору зустрічати у військових таборах Салтикова і Потьомкіна, де вона насолоджувалася життям. З магнатом-маршалом Потоцьким Софія остаточно зійшлася в Яссах. Вона розводиться з своїм чоловіком Вітте одружується після смерти Маріяни з Станіславом. Щаслива пара новоодружених поселилася в Умані, де генерал для своєї коханої розвів казковий сад, якого й нині називають Софіївкою. Син від першої жінки Потоцького, Юрій приїздить до родинного маетку і захоується в свою мачуху. Не раз бачили її в обіймах нерідного сина. Після смерти всемогутнього магната, грекinya полегшено зідхнула. Але літа зробили своє і вкрали в неї чар молодих тих безповоротно минулих днів. Похована була Софія в каплиці в Умані. Якись злодії забралися до тієї каплиці, відкрили її труну і вкрали в покійниці золотий медальйон, на якому був викарбований образ Гетруди Комаровської. З тим медальйоном Софія не хотіла розлучатися і після своєї смерти. Щодо її кісток, то ті шукачі золота просто викинули з гробу...

- То це виходить, що там за хлівом ти й загубив того золотого медальйона, що він з тієї кучі так блиснув, - поцікавилася Тодоська, коли він закінчив оповідати про Станіслава Потоцького.

- Хай тобі, жінко, стане відомо, що там за хлівом у бур"янах я з тих курячих випитих жовтків краще за альхеміків творив найвищої проби золото. І не якийсь там медальйон Софії Потоцької ти помітила своїм оком, а один з тих золотих виливків. Те золото таке чисте й тверде, що його можна й на зуб брати. Якщо ти, жінко, не віриш, що я говорю чистішу правду, то я тобі вже готові вилівки й покажу. -

Данило запалив світло, встав з теплого ліжка й підшов до лежанки. Він висунув цеглину і вийняв із схову декілька затверділих золотих виливків.

- За це надбання дякую я лише тій курці, яку ти вчорашнього дня попросила спіймати і на продаж понести. Оце і називається скарбом Потоцького. Дивись мені, нікому про це не проговорися, бо твій довгий язик може великої біди накликає. Може якась жаба так копірснути тією слизькою лапою, що заболить гірше від того кінського копита.

Дістанеться мені більше, як тому римському поетові Овідієві.-

- А що з ним таке лихе трапилось?- зацікавилася Тодоська.

" Вигнаний він був на береги Дунаю імператором Августом, лише за те, що поет спіймав його несприятливо на гарячому, коли імператор піднявши суконку, встромив свого мизинця між розтулених ніг неповнолітній поетовій племінниці, що називалася Юлією..."

- Добре, - відповіла в задумі Тодоська. - Клянусь тобі, що нікому я про це не скажу ані словечка. Будь обережний і роби все, що спроможний, для покращання нашого злиденного життя. Не думаю я ще зажити в розкошах, як та тобою згадувана грекня Софія Потоцька з дому Глявони, все ж хотілося б мені, як доказ твоєї вірної любови, дістати від тебе хоч одного з чистого золота персня. -

Наступного ранку Данило з тими золотими вилівками усівся в автобус та й поїхав до міста. Замовив у золотарника жінці грубого персня, накупив за спродані золоті вилівки всіляких подарунків, а сам щасливий та радісний вернувся додому.

- Завдяки тій курці, - сказав він своїй жінці, - ми стали заможними людьми. -

- Так, це добре, - відповіла вона. - Я дякую за твою великодушність і доброзичливість. А тепер берися до справжньої роботи. Перекрій новою черепицею дах, бо самі дірки на ньому залишились. -

От Данило дістав нової черепиці, скинули йому дядьки фіру піску, вантажною машиною привезли з глиною цементу. Щедро заплатив господар сусідам - помічникам, що міряли черепицю, пиляли дошки і забивали її між рейок. Данько власноручно переставив всі рейки, а сільські майстри укладали ту нову черепицю. Скоро те зрихтоване на підвір'ї корито спорожніло від замішаної глини та цементу. Данько перестав орудувати кельмою, бо перекриття даху було закінчено. Тодоська була від радості аж на десятому небі. Вже їй ввижалися ті Уманські покої Софії Потоцької. Данило подякував майстрам і замріявся про нову повітку на осонні, коли тут все й почалося.

- Видко, чорт Данькові червінці носить, що він так хутко розбагатів, - гомоніли сусіди.

Одного разу тим кутком, де мешкав з Тодоською Данило, проїжджав керівник районної міліції Терентій Вітальевич Гриб. Впав йому в око під свіжою черепицею дах.

- Оце так дах!- вилаявся він зі злості.- Де ж він шельмура тих грошей узяв на ту черепицю. Треба буде притягти його до відповідальності. Не інакше тут, як розкрадання соціалістичного майна. І на це розкрадання я натрапив особисто. -

От він відразу і майнув до свого свекра, голови місцевого колгоспу Саливона Трохимовича Крутія. По плескату обличчю голови колгоспу розпливлася широка усмішка: " Арештуй його, ніби то за підозру

у викраданні зерна з колгоспної комори. -

На допиті про те, звідкіля він взяв стільки валюти, щоб перекрити новою черепицею дах, Данько мовчав. Догадався, що так без того зібнання його з допру не випустять, почав вигадувати різні небилиці. Казав він, що перекрив новою черепицею дах завдяки тому, що в нього на Полтавщині померла тітка, що приходилась ріднею давно померлої пані-Параски Андріївни Товстоліс, яка колись вдруге вийшла заміж за київського полкового обозного Федора Лаврентьовича Ханенка, родича Уманського гетьмана Михайла Ханенка. От частину тієї славної спадщини він і унаслідував, а на виручені з продажу гроші і накрив собі черепицею дах.

- Мене ти, Даниле, у цей зазуб не заманиш, - сказав керівник міліції, бо я ж не лисиця. Краще зі мною будь ласкавий і приємний, а жарти з тією панею Товстоліс, відкинь на бік. - Не скажеш правди допокіль на світ почне займатися, - накажу тебе солоною тюлькою годувати і при цьому жодної краплі води не дам напитись. -

У Данила від такої погрози аж дух захопило. Він закахкав зі страху, ніби та качка, що здійсмається сполохано з густих очеретів на постріл з мисливської рушниці.

- Спитайте в сусідів, що я не якийсь там нащадок з родини Смілянського сотника Тарана, що мав незчисленні ґрунти, левади, стави з млинами, садки, гаї та сіножаті. Я з бідного роботяшого роду, а моя жінка не якась там Олена Виговська, що принесла гетьманові посаг в дванадцять тисяч золотих червінців, не кажучи вже про сто волоків землі у Восколюбіві під Оршею. Нема моїй душі чого від вас таїти і по соколиному на допиті квилити або, як стрепет, над тими тернами прискати й падати у гнійну тропу. Удосталь я натерпівся на своєму віці. Якби я й справді розкрадав державне й колгоспне майно, то напевно спіймали б на гарячому... -

Начальник міліції порадився з головою колгоспу й надумалися надіслати Грибову жінку, щоб вона влізла в довір'я до Тодоськи і викрила ту нерозгадану таємницю.

- Мій чоловік, - сказала Мілька, як звали дружину начальника міліції, тут непричетний, що твого Данька ув'язнено. Сама ти добре знаєш, як тяжко на тій роботі утриматися. Нічого твоему Данькові довіку не буде. Лише утаємнич мене в тих його золотих справах. -

Відвага і гордість заковизнула Тодосьчину душу і вона відповіла: " Там того золота й закону нема, де перед тим його мій чоловік розшукував. І не подумай, що мій Данько незаконнароджений син якогось визначного багатія, що лишив йому у Лондонському банкові мільйоновий спадок. Хочеш, то ходім зі мною і я тобі покажу те місце, де те золото наш погляд оманило. "

Тодоська з тією дружиною начальника міліції вилізла на підру, і на

її очах розгорнула куряче кубло із золотим усередині яйцем.

- Оце вся Данькова таємниця,- з гордістю відповіла вона. - Як ти бачиш, своїм горб'ом цю купку ми виплекали і жодного того державного майна не розкрадали. Також ніхто з нас на тому цвинтарі не розривав могил в шуканні за восковим хрестом, бо селом давним-давно кружляє чутка, що хто має у себе такого воскового хреста, якого мерцеві кладуть в домовину, то той буде до кінця своїх днів щасливий. -

- А чи не подаруєш мені таке золоте яйце,- пішла Мілька на хитрощі. "Бери", згодилася Тодоська, та боронь Боже, моему чоловікові ніколи про це не проговорися. -

От Мілка з тим яйцем і вернулася до свого чоловіка і оповіла йому про ту незвичайну Данькову курку, що несе золоті яйця.

Данило негайно був відпущений на волю, а начальник міліції завів свого мотоцикля і відразу й опинився в свого свекра. Довго вони зопалу оглядали те золоте яйце.

- Ми станемо з тобою, зятю, не лише багаті, а й перевиконаємо плян здачі кормових культур, зерна, молока та м'яса. За це ще й дістанемо від уряду винагороду, а може ще й по найпочеснішому ордену за служимо. Видко, той Данько з чортом закін запив, як виграв з ним пари і завдяки цьому його курка не тільки півнем запіла, а й почала золоті яйця нести. Давай, зятю, діяти дружно й обережно з тим, щоб ту Данькову курку в тому догідному місці викрасти. Підмінімо її такої самої масти. -

Одного разу, коли Данько з жінкою поїхали до міста, Гриб з Крутієм рішили діяти. Данькові кури, що зачули в хліві чужий дух, закудкудакали, а півень заспівав не своїм голосом. Половили вони тих Данькових курей, а замість них випустили з кропив'яного ворока звичайних з пташиної ферми, та й подалися з мішком за плечима до свого джипа, залишеного в приярку.

Наступного дня серце Саливона Трохимовича зраділо, як в комірчині, де він із зятем запроторив половлених Данькових курей, на власні очі у намощеному кублі побачив золоте яйце. Радості його не було меж. Для певности послав з тим яйцем свого зятя до міста, щоб він визначив пробу золота.

- Яйце цілковито золоте і має найвищу пробу,- довідався Гриб від майстра золотих робіт. Свекор з зятем раділи, що завдяки тій курці, вони стануть найбагатшими і найвпливовнішими людьми в цілому районі.

- Жінко,- сказав з тривогою в голосі Данило до Тодоськи.- Видко наша курка на подвір'ї з'їла отруйного червячка, бо перестала золоті яйця нести. -

- Що Бог дає, то все на краще,- відповіла вона йому.- Ми й так зав-

дяки тій великій підтримці в люди вийшли, хата в нас під новою чере-пицею, перстень в мене - кращого і в Софії Потоцької не було, одягне-ні ми, як добрі люди. Все ж, як я колись умру, то з цим перстнем ме-не не ховай, бо ще з ним таке трапиться, як з тим золотим медальйо-ном Гетруди Комаровської. Не хотілося б мені, щоб мої кості грабі-жники могил з труни викидали... Обділила нас курка маетком і добре зробила, що перестала золоті яйця нести. Бо Бог його святий знає, до чого б воно дішло. Люди, як ти сам переконався, заздрісні, могли б за те золото будь-що тобі й мені пришити. А так матимемо святий спокій. -

Данько, хоч і погорював за такою великою втратою, все ж згодився в думках з своєю жінкою та скоро й забувся про ту дивну історію. Тим часом голова колгоспу з начальником міліції готувалися до не-абиякого свята. Заздалегідь повідомили керівників партії та уряду, що в них, нарешті, об"явилася курка, яка несе золоті яйця. У весело-му настрої, святково прибрані вони чекали до себе на відвідини тих високих урядових представників. Лишилося ще з пів години до їхньо-го приїзду, як Саливонів Трохимовичеві закортіло заглянути до ко-мірки, чи та курка знесла свіже золоте яйце. Не встиг, як слід увій-ти до комірки, як з жахом метнувся назад. Почав на поміч гукати зятя. Начальник міліції, що прибіг на його розпачливий крик, побачив, що обидві ті вкрадені у Данька курки, лежали на долівці з перекуше-ними горлянками. В однієї з них блискотіло із стравоходу золоте яй-це.

- Проклятий тхір, - і де він лише на нашу голову взявся! Задушив ту нашу золоту надію, - лише і встиг видавити з себе Гриб.

" Загрузли ми з тобою, зятю, у цім зміннім житті, як та балагула в гразюці по самісінькі маточини, "- сказав у відповідь Крутій.

- Так, - все ж це все марниця. З тією комісією та гостями з центру якось дамо собі раду. Треба їм найкращого перваку на стіл у суліях та пляшках поставити, разом з вишнівкою та зубрівкою у високих ка-рафках. Було б, Саливоне Трохимовичу, доречно доброї ковбаси під-смажити та спекти з пару поросят на закуску. -

- Це все я давно приготував. Лише як ми тепер відбрешемось з тією куркою, що золоті яйця несе... -

- А це дуже просто, - відповів йому зять. - Насмажимо їм ще до то-го яєшні і подамо її до столу, коли вони хильнуть по добрий чарчині, а тоді ті смажені жовтки у їхніх сп"янілих очах виглядатимуть сп-равжніми золотими яйцями, що їх ми обіцяли їм на втіху показати...-

На цьому Люда під веселий сміх друзів та токування готки закінчила свою оповідку. Поволі наближався вечір і відпочива-чі коло щойно відкритого обеліску, почали лаштуватися в зворотну дорогу. Діти змотували нитки свого паперового змія, коли ж дорослі

витушували коци та килими і відносили свої спаковані кошики назад до автомашини. Деякі матері з дітьми назбирали лісових квітів, і поклали їх при постаментіobelіску. Скоро вантажна машина виїхала на міст, вкритий сизою поволокою передвечірнього туману. Наздбз"явилися алеї каштанів та перші будинки великого міста. Машина зупинялася біля кожного знайомого підворіття. З неї вилазили герої битви за ту легендарну переправу, край якої красувався на могилі загиблихobelіск. Було цілком темно, як вантажне авто зупинилося на Подолі. Побратими допомогли Пестині Захарівні злізти на землю. Вона попрощалася з усіма і поволі рушила до дверей своєї квартири. У скриньці, що була прибита на стіні край східців парадного входу, стара жінка помітила щось, ніби подібне до листа. Нерішуче відчинила ту скриньку і справді вийняла з неї листа. Отак з тим листом вона прочинила двері і зайшла до себе в кімнату. - Від кого цей лист міг бути?- дивувалася Пестина Захарівна. Зацікавилась тим, що на коверті були наклеєні чужоземні марки. Внизу стояло її прізвище, лише лист був написаний на адресу її сестри Тосі. Видко, дочка її принесла і вкинула до порожньої скриньки.- Тремтячими руками розірвала того коверта і її очі пробігали по написаному. Лист був написаний рукою її давно похороненого сина Степана. Відразу, кинута у незнаний для неї вир, вона почувала себе наче та людина, що вийшла прогулятися узбережжям моря і яку велетенська хвиля зненацька ударила своїм хвостом, збила її з ніг, перевернула догори ногами і топлячи її величезною вагою, понесла туди далеко у роз"ятрене море.

-Невже ти справді воскрес і живий, мій сину, -плакала Пестина Захарівна і пригадувала, як всього з декілька годин тому цілувала ті золоті літери наobelіску, де вкарбовано на віки вічні його ім"я.- Невже це ти, сину, справді пережив війну і надіслав вісточку для своєї горем прибитої матері? - Хитнувся в її старечих очах образ сина, що не встиг як слід попрощатися з нею. Встала перед її очима страшна дорога сліз, укрита пожежею, гори трупів та повернення армійців-фронтівиків. З того пекла війни бійці піднімалися в атаку і тягли переможно по розгрудлих дорогах свою надійну фронтіву зброю-міномети, а на плечах несли протипанцерні рушниці та скоростріли. Плакала Пестина Захарівна слізно з іншими жінками-удовицями на згарищах хат. А фронтівики йшли та йшли, навантажені наймодернішою своєю військовою технікою, а там на обрії, де падали гарматні, випущені з реактивної артилерії, горіла земля і небо.

Пам"ятає ще Пестина Захарівна, як у неглибокій балці їхнього селища, на столоченій травиці, схилились над мапою якісь командири. Один із них помітив її плач і неспішною ходю підшов до неї.

- Я відчуваю, що ви,мамо, плачете тому, що втратили сина. Не

плачте. Ми оце вибивали німців з Шевченківської гори та проходили з боями тими місцями, де колись стояв Канівський монастир. Нам уцілілі старі люди оповідали, що в ньому колись запорожці поховали народнього месника Івана Підкову, якого було страчено в Львові за наказом короля Стефана Баторія. За часів гетьмана Дорошенка в його стінах не раз перебував київський митрополит Йосип - Нелюбович-Тукальський. Коли турецька армія вдруге в осінь 1678 року пішла в Україну, то вона разом з татарською ордою захопила Чигирин, та спалила не лише Канівський монастир, а і ціле місто. Турками в тому монастирі була дровами та соломною обкладена церква, куди заховалися з дітками старі та жінки. Всі ті православні українці в тому вогні живцем згоріли. Видко, те бездушне знищення вертається з часом крізь пелену віків і повторюється в тій чи іншій формі. Нині на нашій українській землі таке вбивство безневинних повторилося в ширшому й нечуваному масштабі. Отже, мамо, як бачите, все вертається знову. Щодо полководців, то вони тоді лише в шані, коли ще не затихли дикі крики війни. Пізніше генерали відходять у тінь і поступають місцем політикантам і ними майже ніхто не цікавиться. Прошу вас, витріть сльози, ваш син зазнає кращої долі, ніж ті, що згоріли колись живцем в Канівському монастирі... -

Вона глянула у його привітне, обсмалене порохом війни лице і догадалася з його бойових відзнак, що то мусив бути командувач цілого фронту. Недалеко від того місця, де вони стояли, вибухнув німецький набій, підняв стовп тверді й сипнув грудку чорної землі. Генерал узяв на долоню трохи того чорнозему й промовив: " Так, українців знищити абсолютно неможливо. Не встигнуть вони впасти в бою за рідну землю, як відразу перетворюються в цілющий чорнозем."¹⁴ Командувач жбурнув із своєї долоні грудку набратої землі, глянув туди, де в глибокому кюветі стирчала розтросена ворожа гармата, витер свою руку об червону підкладку своєї шинелі і подав на прощання їй руку.

-Чому це мені впала в голову після стількох років та випадкова зустріч? - подумки сказала Пестина Захарівна. Пригадала ті післявоєнні роки, коли вона із хворим чоловіком дісталася до міста. Носила настромки дров в"язочками з базару, стояла в довжелезних чергах до хліба і ніби того проклятушого 1933 року, пекла на розжареній чавунній грубці картопляне лушпиння. Коли ж на донос забрали в неї чоловіка, то вона сама залишилася на тій Степановій квартирі, аж поки до неї не перебралася Пріся з маленьким Юрком. Отак Пестина Захарівна їй ту дитину й виняньчила. Тепер Пріся стала не лише лікаркою, а й завідувачкою клінічного відділу лазерної терапії пухлин. Знову і знову мати перечитувала синівського листа, що воскрес із мертвих і опинився на берегах далекої Темзи. Перед її очима виплило його дитинство, шкільні роки, той час, коли він з Олегом Васи-

льовичем приїхав з міста батьків рятувати. І так вона й досі не знає, чи та людина була розвідником, чи шпигуном? Хто б він не був, а завдяки йому, постраждав безневинно її чоловік. Не дочекався він, бідний, тієї амнесії, що наступила після смерти так званого Вождя Народів. Поховали його, як і всіх неблагонадійних у спільний братський могилі. Про його смерть надіслали їй повідомлення... Ще і ще Пестина Захарівна читала ті синівські рядки і обливала їх рясними слізьми :

" Дорога, мамо та всі рідні !

Не знаю, чи хто залишився в живих з нашої родини. Намагався вже не раз розшукати будь-кого з вас, але безрезультатно. Невже я такий безталанний, що та жорстока війна вигубила вас усіх, що навіть нема кому відповідь мені дати? Живу я в околицях Лондону, працюю і почувую себе гаразд. Коли дасте мені відповідь, то тоді напишу про себе більше. А покищо до побачення. Цілую всіх вас. Привіт друзям."

Під листом стояв підпис: Ваш син Степан, Англія, 20 червня, 1967р. - Слава Тобі, Господи, що хоч єдиний син та залишився в живих, - плакала з радости стара мати. А коли живий, то про живе й думає. Ще може в гості додому приїде. От возрадується серцем Прися, що Юрко в неї ніякий не байстрюк, а має батька. - Пестина Захарівна довго не могла заснути. Про подію, що Степан не загинув край того мостового причілку в тих розбомблених німцями дотах, дізнаються завтра усі його друзі. А покищо їй треба заснути. З мрією про свого воскреслого сина вона поринула в сон.

Звістка про те, що Степан Кулеба якимсь чудом зостався в живих і опинився в Англії, блискавично рознеслася по місту і нею обрадувалися ті, що його добре знали. Воскресіння з мертвих Степана наростило великого переполоху серед колишніх бойовиків. На своїх сходинах прийняли рішення, якби то не було, а за нього стояти твердо і до останнього. Неприємно ще перед тим, вразила Андрія і Анатолія звістка про пропалу Веклу. Один колишній упівець обмовився колись Андрієві, що Векла керувала чотою дівчат у Карпатах. Це трапилось після того, як повстанці зупинили того поїзда, що віз заясирених людей до третього райху. Векла була вбита в одній із перестрілок між загоном смершу та повстанцями, коли той загін просувався по дорозі Самбір - Турка. Перед своєю героїською загибеллю вона встигла поцілити у якогось високого старшину служби безпеки. Він їхав у лімузині, оточений штабістами свого загону. Кажуть, що в ньому Векла упізнала одного негідника, що у її власній хаті хотів її згвалтувати... - -

- Я про це також чув, - відповів Андрієві Анатоль. - Не хотілося мені печалити такою страшною вісткою серце її матері. Хай Пестина Захарівна вічно живе думкою, що її донечка десь жива і здорова... -

Ще і ще пригадували побратими минуле, а на прощання домовилися написати Степанові Кулебi до Англії листа і в ньому зазначити, що вони за нього горою стоятимуть. Тож хай ними не гордує, а приїжджає до рідного краю в гості. Нема йому чого боятися. На цьому друзі закінчили свою розмову, попрощалися і розійшлися різно.

КІНЕЦЬ ТРЕТЬОЇ КНИГИ

КНИГА IV

ДОРОГОЮ РАДОСТИ І СМУТКУ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Зловлений гітлерівцями, що відступали з України, Степан Кулеба, після закінчення другої світової війни не повернувся на батьківщину. Було в нього на це багато причин. Капітуляції німців дочекався він у одному рибальському селищі, поблизу Бремена. Там Кулеба працював при фольварку пелеха-моряка Ганса Гайма. З тим колишнім морським вовком юнак часто впливав на ловлю йоржів та устриць. Досхочу від того шваба наслухався цікавих оповідок про широкий і барвистий світ.

- А чому б мені тим світом і собі не зацікавитись? - міркував Степан під шумування хвиль Північного моря. Вже коли ту місцевість окупували британці, Кулеба перенісся до діпівського табору.

- Життя дається лише один раз, - товмачив йому Ганс. - Спробуй його належно оцінити в тому широкому відчиненому для тебе світі.. - На дерев'яних помостах у таборі колишній лісовик снував разом з іншими неповоротцями свої пляни на майбутнє. У великій залі бльоку військових касарень, замість солдатів вермахту, жили за параванами і штучними перегородками цілі родини його земляків. На тих наспіх зрихтованих помостах Степан не раз пригадував свій тернистий шлях, що його він пройшов з рідного краю. Після різних скринінгів по таборі поповзла чутка, що відбувається запис охочих до Великобританії. А що Степанові кортіло побувати в Англії, то він туди й записався. Одного літнього дня мрії його здійснились і він крізь сітку густого туману споглядав низькі береги Албіону. Влаштувався на працю садівником у великому маєтку багатих господарів недалеко від Лондону. Мріяв заощадити певну кількість фунтів, та виїхати в широкий світ. Ця мрія не здійснилась, бо на перешкоді стало його одруження з місцевою дівчиною Ненсею Пукок. А вже, коли в них народилася дівчинка Таїса, то про якісь там мандри не було що й подумати. Дружина його здебільше хворіла, що дуже дратувало і непокоїло Степана. Після смерти вождя народів Кулеба відважився

розшукати своїх батьків. Надісланий лист на адресу сестри його матері, ніхто не насмівся відібрати і він вернувся до адресанта. Через п'ять років з того пам'ятного дня, написав удруге. Його радості не було меж, коли прийшла довгоочікувана відповідь. Мати відписала йому про живих та мертвих. Довідався, що його добрий батько вмер у в'язниці, а Векла не вернулася з тієї проклятої Німеччини. Радувало його, що Пріся має сина Юрка, і те, що більшість учасників бою за місток лишилися в живих. З Ненсею домовились провести відпустку в Шотландії і відпочити біля гірського озера. Вибрали кантон, де було знамените озеро Льох. З собою на відпочинок, крім вудок, Степан не забув захопити рукопис "Малинника". Цей рукопис для перегляду мовних недоліків та помилок, надіслав йому з далекого Сан-Франсіска, один із колишніх мешканців табору, Олекса Івашина. Кожного ранку після купелі в кришталевім гірським озері Степан з своєю дружиною Ненсею обтирався дбайливо рушником, виймав з валізи той неповторний рукопис і починав уголос на веранді читати. Оповідками того "Малинника" Кулеба просто захоплювався. Те своє захоплення передавав своїй дружині, і коли вона деякі речення не розуміла, то він їх розговмачував по-англійськи. Також Степан оповідав Ненсі і деякі оповідки, які чув від старого моряка Ганса Гайма ще на узбережжі Північного моря. Ненсі також не була в боргу перед своїм чоловіком і наділяла його історіями взаємно.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Біла акула Індійського океану .

-Цю історію, - почав Степан, - оповів мені старий моряк Ганс. Не раз за свою мандрівку океанами, він поринав у повні казкових видіння підземні гроти, в шуканні за піратськими скарбами. Оповідав про природні акваріуми, так звані лягуни, налиті ласкою щедротного сонця. В тих вічних місцях спокою й чистоти, Ганс любувався панорамою підводного життя. Перед його здивованими очима, ніби ті жертвовні запалені смолоскипи в храмі богині Діяни, світилися оранжові зірки, так звані солястри. На виступах мовчазних скель підводних пралісів брунато-бурих лямінарій, лежали найкоштовніші перлівниці, схожі на овальні шматки білого золота. З такого колись золота, дочка короля Тіндара з Лакедемонії прекрасна Гелена замовила собі у золотарника священну чашу, що й була точнісінькою копією її соковитого перса. Її вона офірувала храмові богині Діяни, де вона склала обітницю бути її жрекинею... Оповідаючи ту екзотику, старий моряк, не обминув нагоди розказати про страшних осьминогів, мешканців глибоководих печер. Припа-

ла йому найбільше охота оповідати про білу акулу- володарку страшного цвинтаря, що в підводній гроті складався з людських кісток та черепів. І от з тією білою акулою і тубільним плем'ям з островів Полінезії і зав'язалася війна не на життя, а на смерть.

- Присягнемоя всі перед Таарою-богом, що народився на світ з Хаосу, що ми поки не вполюємо того хижака, доти не заспокоїмось,- промовляв ватажок тубільців Марая до своїх воїнів.- Складемо ще одну офіру ідолові Ору з риби, птахів та овочів. Хай нам допоможе вполювати ту ненажерну білу акулу! Не дінде вона більше красти з морського берега наших жінок та діточок...-

До промови Марай на тих Каролінських островах прислухалися не лише люди, дерева, птахи, а й морський розлючений прибій, що на мить затих.

Після узливання своїм могутнім богам полінезійці й вирушали на чолі з своїм ватагом Марая на лови тієї страшної білої акули. Коли минали на своєму вітрильникові акмаринову смугу водяного поля, то ясно бачили підводні праліси лямінарій та гостролезих водоростин, де білили останки жертв ненажерної акули. Для морських хижаків, крім з приманкою гака, була вигадана кара отрутою. Таку спійману акулу підтягували коловоротом і вона край борту судна висіла на тому гакові, прикріпленому до сталевого троса, аж поки залізною їй не було розчеплено щелепи і туди крізь мережу гострих зубів, не встромлено квача з тією отрутою. Опісля акулу опускали знову в роз'ятрену стихію, і вона зірвавшись з гака, зникала в морській пучині.

- Хай ще поживе у страшних конвульсіях кілька днів, - говорив Марая до своїх підлеглих, опускаючи в саган киплячої отрути квача.- Хай понесе звістку тій білій акулі, що не минути їй такої самісінької долі. Таку покарану акулу знаходили в скорому часі з роздутим животом здохлоу.

Довго полював ватажок племені Марая за тією білою акулою. Накручували коловорот тубільці, напинався сталевий трос з приманкою, виглядала з-за борту шхуни морда спійманої акули, але все то було не те, на що вони полювали. А та біла акула-хижак лишалася невловною і щодня крада когось із дітей чи жінок із золотого узбережжя розкиданих серед океану атолів. Все ж Марай вдалося вполювати ту білу акулу, і коли він зраділо вмокав свого довгого квача у кип'ячу отруту, що диміла в сагані на помості, то вона раптом обірвалася з гака і пропала в бурхливих хвилях. Тоді Марая відкинув геть квача із криком відчаю з ножем у руці кинувся в хвилі. Лише плями крові на поверхні моря показували про ту завзяту боротьбу ватага з тією білою акулою. З сумом і у великій жалобі тубільці вже без провідника вернулися у бухту. Наступного дня діти, що збирали черепа-

шині яйця, знайшли ногу ватажка племені, яку, видно, в тій завзятій боротьбі відкусила йому біла акула. Ту ногу жбурнув на прибережну гальку разом з мушлями та зеленими водоростями морський прибіій. Ще довго голосне ридання полінезійців лунало за втраченим Мараєю. Те людське тужливе голосіння, видно, лякало акул підпливати ближче до берега. Жінки та чоловіки гострим зубом акули різали своє тіло і посипали попелом своє волосся. Дехто з тих тубільців бачив з однією ногою свого пропалого ватага. Тінь уставала із-за прибережної лягуни, куди боялися спускатися ловці перлів. Також у прибережній гроті знайшли труп тієї білої акули. В неї з розпореного живота стирчав священний ніж їхнього ватага Мараї. Видко туди смертельно ранена акула і допливла на свій вічний спочинок. Над тією гротою носяться зграї білосніжних морських птахів, що своїм криком розносять вість про тих відважних тубільців, що знову випливають в море, помститися вже на інших акулах за смерть свого хоброго ватажка. І те полювання буде тривати аж поки тим хижакам-акулам не відпаде охота поласувати людським м'ясом, мов колись тим канібалам з островів Тихого або Індійського океану...-

НОВЕЛЯ ДРУГА

Донька високостойної удовички Корнелії, на ймення Собрина бажає здобути щастя своїй тітці Малії, що лише і приводить до трагічного кінця.

- Всіма поважана пані Корнелія, після овдовіння, - почала свою оповідку Ненсі, - одружилася вдруге. Засватав її капітан далекого плавання Джек Ґрем, що рахується батьком її єдиної доньки Собрини. Зліязики шептали по закутках, що то він звів з лиця світу бідну сестру пані Корнелії, красуню Малію. Майже перед самісіньким її одруженням з молодим графом Джемсом Чемберленом, коли нікого не було вдома, він вкрав у неї дівочу цноту. Тієї ж шлюбної ночі граф розчарований, що вона комусь іншому подарувала свою дівочість, розвівся з нею. З того часу Малія зникла з обиду життя. Сестра її усе хвалилася, що Малія виїхала до Канади, де удруге одружилася з багатим промисловцем норкових хутер і живе собі в любові та згоді у Ванкувері. Щодо капітана далекого плавання, то він щось за пару місяців після народження Собрини, не вернувся з тривалого рейсу. Казали, що його роз'ятрена хвиля змила за борт. Граф Чемберлен негайно одружився з іншою з багатого дому панною. Корнелія не шкодувала грошей на виховання своєї єдиної доньки. Була рада, коли на свята Собрина здівочого пансіону навідувалася додому. За святковим столом мати розламлювала кусень хліба та робила ним знак

в ім'я святого Духа, та запивала ту їжу склянкою чистої води. Прочина Христа охороняти її Собрину від людського зурочного ока та від усіляких хвороб.

Мати їй багато чого оповідала, але завжди обминала розмову про загибель Собрининого моряка - батька та про заокеанське життя Малиї. Про ті таємниці рішила Собрина довідатися особисто. Перше їй кортіло знати, хто там роками мешкає у них на другому поверсі. Вікна того другого поверху частинно виходили у густий зарослий сад, що був обведений високою огорожею. Любила також Собрина перчитувати книжки, залишені їй від предків роду. Раз з відкритого старого молитовника випала засохла гілочка мирту. Дівчина і запитала: " Мамо, хто цю гілочку туди у молитовник поклав? "

- Це я її поклала перед своїм одруженням з твоїм покійним батьком. Зірвала я гілочку розквітлого мирту в нашому саді і поклала його до книги священних гимнів зі словами: " Бажає твоє серденько, цю особу вважати своїм чоловіком ? "- Після таких вишептаних моїх слів я ту гілочку і поклала між сторінками, а молитовника сховала перед сном під подушку. Виходитимеш заміж - не забудь таке саме зробити. " -

- А що мені така покладена в книгу гілочка може сказати? - здивувалась Собрина.

- Для щасливого і довголітнього життя з особою, яку ти покохаєш, потрібно, щоб розквітла галузка мирту зникла за ніч з тієї книжки або ті її пелюстки не осипались на сторінки. Коли ж ті пелюстки в неї не осиплються, то знай, що твоє весілля чи не відбудеться, чи може закінчиться нещасливо. А як ти бачиш, що пелюстки з цієї гілочки таки осипалися давно, то і моє одруження з твоїм татком закінчилося нещасливо. - На цьому мати припинила свою розмову і вийшла до іншого покою.

- Надіюся, що мені стане багато чого ясніше, коли розгадаю таємницю другого поверху, - подумала панночка. Але як це зробити? Мати заборонила їй ним цікавитися .-

Якось, коли її матері не було вдома, Собрина навшпиньках пішла по сходах на той заборонений поверх і попрямувала до тієї кімнати, що її вікна виходили в глухий кут саду. Двері того покою були напіввідчиненими і вона заглянула до мешкання. В кімнаті нікого не було і допитливий зір шугнув по високий дубовій шахві, та чудернацькій формою важкій комоді. Звідтіля з важкої потемнілої від часу срібної рами на неї дивилося лице вродливої молодшої жінки.

- О , Боже мій, прошепотіла Собрина. - Як цей портрет схожий на мене. Це видно і є фото моєї нещасливої тітки Мали в день її вінчання з графом. Дівочим здогадам не було меж, і вона в шуканні за таємничою мешканкою покою виглянула через вікно в сад. Сумніву ніякого не могло бути. Там в альтанці зарослого саду помітила жіно-

чу постать. Відлюдниця цього таємничого покою є ніхто, як її тітка! Щоб тільки помститися над графом, вона оголосила себе щасливою десь там у далекій Канаді. - Почулося приближення з саду ходи, і Собрина лишила миттю тітчину кімнату і спустилася до своєї спочивальні. Довго не могла заснути і їй кортіло довідатися, чи той граф ще кохає мрію своїх молодечих літ? - Відірвуся на деякий час від дому, - міркувала вона і познайомлюся з тим графом. Хотілося мені дізнатися, а як той мій наречений буде виглядати?-

З цією метою Собрина запалила дві стеаринові свічки і в нічній лише сорочці стояла перед високим дзеркалом. Пишне та густе її розплетене волосся спадало хвилями їй на плечі. Собрина надкусила те призначене для церемонії яблуко і почала вдвлятися в освітлене свічками дзеркало. Не встигла вона те яблуко з'їсти, як їй здалося, що тінь якогось молодого чоловічого лиця заясніла у дзеркалі ізза її овальних плечей. Панна відразу здригнулася, від того дзеркала сахнулася собі геть. Вона так і не роздивилася добре на свого судженого, хоч, як їй здавалося, він мав гарне, вродливе обличчя. Трохи налякана тим видінням, погасила ті дві свічечки і з молитвою на устах знову лягла в ліжку. Наступного ранку Собрина їхала на своїй самокатці лісовою дорогою, що йшла крізь столітні дуби до старовинного маєтку графа. За лісом з'явилися мури величного середньовічного замку. А що вона втомилася в дорозі, то рішила відпочити на порожній лаві обіч покритого лілеями та лататтям ставочка. Коло самого ставу красувалася статуя Намадріяди-німфи, що народжується і вмирає разом з деревом. За тим ставом і стояв пишний, величний замок, що його господинею мріяла колись бути її безталанна тітка. На обеліску, що вивищувався біля головної брами, був вирізьблений римський годинник. Коли ж на тонкій овальній формі колоні в золотій рямці величався герб: золотий орел на блакитному фоні з трираменним хрестом у своїх пазурях. Громіздкі кар'ятиди з оголеними персами підпирали з обох кінців на одній із фасадів замку балькон. Собрина також помітила почорнілий від часу ліхтар, що звисав з вгнутої луковидим склепінням брами і кидав тінь до високих оббитих бляхою дубових воріт. Почувши ходу, Собрина оглянулася.

- Графа немає вдома, - відповіла їй вродлива панна Мар'яна, що була його дочкою. Він зі своїми хортами та челяддю помчався на полювання лисиць. Мене бере жаль, що ті мисливці зацькують своїми псами бідну лисицю. Хочете, підемо до залі замку і там оглянете спадщину нашого роду пишалі й гаківниці, важкі сокири і сагайдаки, панцири й кольчуги... -

- Ні, дякую, - відповіла Собрина. - Мені б хотілося побути на свіжому повітрі. -

- Тоді ходімо оглянемо глядіолі, жовті, червоні та білі хризантеми і тюльпани, - запропонувала панна Мар"яна.

- Яка тут незаймана краса у вас!- захоплено вигукнула Собрина, як дві панянки опинилися в саду, де протікала річка.

- Так, тут гарно, - відповіла Мар"яна, все ж я почуваю себе неща-сливою, тому що мою матір жодні лікарі світу не можуть вилікува-ти від паралічу. Отак вона, бідна, з того часу, як родився мій брат Вільям, лежить прикута до ліжка. -

- Яка шкода, - відповіла їй Собрина. Я так співчуваю вашому горю, хоч безсила будь-що в цьому зарадити. -

Панночки пройшлися барвистим килимом квітів і вийшли на пагорб, звідкіля виднілася старовинна церква.

- В тій церкві, збудованій ще у 10 столітті, граф перед тим, як одружитися з моєю матір"ю, взяв шлюб з однією красунею і тієї ж шлюбної ночі з невідомих причин з нею й розвівся.

Собрина вже догадувалася, про кого Мар"яна вела річ, і з удавною увагою слухала дочку колишнього тітчиного коханця. У розмові двох супутниць панувала щирість і вони не зчулися, як став наближати-ся вечір.

- Мені пора додому, - сказала Собрина.

- Я з братом можу відвести вас автом, - запропонувала Мар"яна. Вільям з цікавістю розглядав незнайому йому панну і іскра захо-плення сяйнула по його душі й відбилася в очах.

- Мені в дитинстві поталанило пройти повз сплетіння зелених віт старезної липи, - сказав молодий граф. Як вірити старим людям, це означає довге і щасливе життя. Хотілося б мені те довголіття і те щастя розділити з якоюсь панною, подібною до вас і яка б мене ці-лком розуміла..-

- Перестань верзти дурниці, - перебила Вільяма його сестра.- Таку історію ти оповідаєш кожній панні, яка лише до тебе усміхнеться. Не вірте, Собрино, ані словечкові, бо він, як і всі хлопці його віку, мі-няє кожної години свій смак і інтенції. -

Отак у веселих жартах вони і відвезли Собрину до кам"яного містка, де вона вже сама зволила вернутися додому.

На прощання Собрина пообіцяла навідатися до них з візитом насту-пної неділі.

Біля брами замку в призначений час на неї вже чекала Мар"яна з Вільямсом. В саду, посипана жорствою площа була прикрашена ки-тайськими ліхтариками, що звисали, замість жирандоль, на перехре-щених дротах понад майданчиком. На свіжо змайстрованому дере-в"яному помості грала духовна оркестра. В тіні дубів були розставле-ні дбайливо столики для гостей. На срібних тацях виднілися ділека-теси, а в тоненьких кришталевих високих чарках був налитий кокте-йл. Собрина вибрала влучну хвилину і підійшла до графа.

- Яка разюча подібність між вами і моєю колишньою нареченою,-ви-рвалося мимоволі в графа. Один лише дотик до вас, і мої б ті довголітні страждання зникли б назавжди. Ваше обличчя і стан воскресив у моїй пам"яті мою минулу весну. -

- Коли у вас ще не згасли бажання пристрасти, то я вам допоможу вернути вашу втрачену наречену, - ледь чутко прошептала Собрина. Обіцяйте сьогодні опівночі прийти у сад край потічка і ви перекона-єтесь, що я вам кажу щирю правду. -

- Клянуся небом, що я не завагаюся прийти, - відповів граф.

Вільямс, що з-за кущів підслухав ту розмову, і сам надумався на те місце прийти.

Собрина, задоволена вислідом своєї розмови з графом, приєдналася до гурту молоді, де стояла панна Мар"яна. Вільямс, що не звагався туди підійти, запросив її до танцю.

- Гляньте лише, панно Собрино, як там край освітленої тьманими ліхтарями алеї подув вітру колише покриті росою послулі хризантеми. Те ж саме може трапитися і з людськими серцями,- продовжував кавалер. Хотілося мені впізнати вас ближче. -

- За передмур"ям мого саду немає нічого свіжого і привабного, - відповіла йому Собрина. - Я навмисно занедбала його красу, бо в тих посаджених квітах все одно завітне смутком осени. Крім того, квіти зірвані в саду дівочої душі, перестають вабити око і втрачають свій природний пах. -

- Я бачу, що вам подобаються квіти смутку, - не вгавав Вільямс. - Одну з таких квіток заморожену чарами місячної ночі, ви мені, панно Собрино, собою й нагадуєте...-

- Навіщо ви, Вільямсе, почали свою розмову, на яку моя відповідь може зіпсувати ваш веселий настрій.? Я сьогодні почуваю себе сумною, бо не можу забути крику нічного кувіка. Кажуть, що крик тієї сови поганий знак і не віщує нічого доброго. -

- Але це неправда, - відповів Вільямс. - У Греції сову завжди шанували, бо вона вважалася птахом Атени, богині мудрости. -

-Я, власне, більше вірю римлянам, - відповіла йому Собрина. - Вони віднесли того кувіка до символу, що означає смерть. Кажуть також, що як хтось зазирає у те кувікове гніздо, то на ціле життя залишиться юродивим. Закінчу розмову тим, що нічна птаха не лиховісна, а якраз добра і корисна, бо вона не бажає зла нікому. -

Собрина вернулася додому зрано. У своїй кімнатці передягнулася у вінчальне вбрання своєї тітки Малі. Здавалося, що його було спеціально пошито для Собрини. Вона з нетерпінням чекала півночі. На сільському двинтарі сторож пробив у дошки і той згук змовк з ударом дзвону старовинної каплиці, що сповіщав дванадцятю годину ночі. В ту мить граф відчиняв незамкнену хвіртку саду. Не йняв віри

своїм очам, як до альтанки наближалася у вінчальному вбранні його давно утрачена наречена. Від такого видива голова графові пішла обертом. Він уже не знав, де межа містики й реальности.

- Прости мене, Маліє, - прошепотів граф, - за той неприкаяний вчинок, що я через свій нерозум відштовхнув твоє гаряче серце від себе. Впала на мене покара, ніби на Гардіяна, що помилково випив чарку отруйного вина, призначеного для римського імператора Олександра I. Хоч той Гардіян якось чудом вижив, все ж лишився на ціле життя нездатним до любовних зв'язків. Ти ж, моя безцінна, вернула своїм прощенням мене знову до життя і врятувала від тієї безнадії, що опанувала мене.

- Поклянися й присягни мені, що ти своєї колишньої нареченої Малії не кинеш, яка б не була вона на вигляд сьогодні, - промовила до графа Собрина.

Граф упав перед ніжним створінням на коліна, устами доторкнувся вінчального вбрання й прошептав: "Клянуся у вірності тобі, Маліє!". Цю його обітницю почула зі своєї кімнати справжня Малія і поспішила до альтанки дізнатися, що там відбувається. В тому, що стояв на колінах і присягався, вона впізнала графа. Стан тієї особи у вінчальному вбранні викликав у неї здогад, що це так вона колись виглядала в ту пам'ятну неділю її шлюбу з графом.

Малія крикнула з жаху, і кинулася бігти до бурхливого потоку, через який був перекинутий кам'яний міст. Собрина, що не чекала такої несподіванки, у тій альтанці зомліла. Її зойк розбудив Собринину матір, а також змусив Вільяма, що якраз заховався в кущах, вийти з свого схову. Вільямс, що побачив зомлілу Собрину в обіймах батька, думав, що той хоче збезчестити її, кинувся на нього і кулаком збив його з ніг. Від раптовости граф дістав серцевий напад і випустив носу з своїх рук. Вільямс метнувся до сусіднього будинку викликати лікаря. Коли він вернувся до альтанки, то Собрини там уже не було. Дівчина прийшла до пам'яті і втекла до себе в кімнату, де швидко скинула з себе вінчальне вбрання своєї безталанної тітки. Викликаний лікар приїхав на допомогу графові запізно. Граф був мертвий. Якась щаслива усмішка закам'яніла на його вродливому лиці. Через кілька днів з бурхливих хвиль того гірського потоку констеблі виловили труп ще молодої жінки. То і була Малія, що з розпачу розкриття тієї її таємниці кинулася в хвилі. Золотий вінчальний перстень, що його їй перед тією пам'ятною шлюбною ніччю подарував граф свідчив, що то дійсно була вона. За її труною жалобники несли дівочого вінка, що був зложений з білого лляного полотна, оздобленого білими розетками та довгими стрічками. Посередині того віночка звисала біла жіноча рукавичка, яка символізувала собою дівочу невинність. Пізніше того Маліного віночка почепили поблизу інших,

припалих порохом століть, в місцевій церкві. Він висітиме там, аж покіль не розсиплеться, і тоді його рештки закопають за огорожею храму. Собрина після похорону тітки ще трохи погорювала та й виїхала спочатку до Лондону, а звідтіля до Австралії. Через пару років прислала своїй матері світлину свого чоловіка та двох маленьких своїх дівчаток. Серед мешканців околиць, де вона народилася, живе повір'я, що завжди опівніч, коли густий туман клубочеться на дорозі, від кам'яного містка з'являється тінь графа. Він поволі переходить місток, зупиняється на мить у чеканні на свою, однієї ночі дружину, що її привид з'являється від бурхливого потоку. В тому тумані вони наближаються одне до одного, обнімаються і цілуються з радості, довго любуються одне одним, а тоді зникають у сірій оксамитовій мряці, що виповзає на асфальтову дорогу з дрімучого бору.

НОВЕЛЯ ТРЕТЯ

З літописної книги баб'яцького роду.

- Роботящий і завзятий наш рід губить свої початки у грубих сувоях стародавніх віків, - почав читати Степан з "Малинника." - З'явилися наші предки в розлогих степах відразу після всесвітнього потопу. В тому Ноевом ковчезі їх було заведено в реєстр баб'яками, і з такою назвою вони й лишилися ще задовго до появи в їхній землі диких коней, так званих тарпанів та ненажерних шулік. Не раз ті дикі тарпани хвицали їх важким копитом, а шуліки спадали каменем з високости на помічену край свіжої кіпнини жертву. Отак миролюбний баб'як чи баб'ячиха або котресь із діток ставали жертвою того звіра-хижака. Наші прашури на тій Господом даній їм землиці спільними зусиллями взялися до самозахорони. Прорили у своїх житлах тунелі, з'єднали їх кружганками і відбивали атаки своїх ворогів. А що кожен з баб'яків мав гострі, як меч, пазурі, то скоро хижаки на власній шкурі пересвідчилися, що то за сила. Одного століття трапилося велике нещастя: із Сходу посунула орда жовтих мишей, з їхнім ватагою Гловіханом. Тоді найбільше тих баб'яків і полягло. Після спалення і спустошення тієї землі, коли вона лежала неораним облогом сотні років, випадково тими сторонами проходив один із Божих пророків. Здивувався він, коли на сонечку помітив двох баб'яків, що миролюбно собі грілися. От він возніс свою молитву до Всевишнього і не переставав бити ті земні поклони, аж поки на його очах ті баб'яки не перетворилися в людей. З того часу і починається справжнісінька історія героїчного баб'яцького народу. З метою славити Бога були зрихтовані по всій баб'яцькій землі християнські храми і серед баб'яків на століття запанувала любов та злагода.

За цей час так званого добробуту баб"яки так розтовстіли й розлінілися, що їх не можна було й упізнати. Деякі в цьому вбачали покару за те, що волочили Чортовим яром статую Перуна, яку шмагали безголові батогами і втопили у глибокому місці ріки.

Незадоволені були люди також, що з храму Івана Богослова зник великий срібний хрест з частинкою животворного дерева та шматочок мощей великомученика Пантелімона. Впало підозріння, що ті святі для більшості з баб"яків речі були вкрадені розкольниками єдиного православного баб"яцького народу. Ті святі реліквії були привезені сином великого князя Любарта Гедиміновича із Греції.

Баб"яки, що поділилися на дві ворожі релігійні течії почали між собою боротьбу не на життя, а на смерть. Пішли скарги до вищих інстанцій, з чого ще більше скористалися сусіди, які ті баб"яцькі землі поділили між собою. Дійшло до нечуваного хабарництва серед тих вельмож. Так, наприклад, гетьман Іван Самойлович брав від людей, що йому лише забажалося. Без того хабаря не було доступу до гетьманської канцелярії, а хто нічого не давав, то той нічого не міг ніколи й добитися. На духових осіб також напала якась пошесть, бо деякі на власну руку чинили самосуд. Так, наприклад, ігумен Лебединського монастиря побив гарапником черницю Антоніну, коли вона з Лебедина пішки верталася в Свято - Михайлівський жіночий скит. Наказав він спочатку візникові охрестити її нагайкою, а коли вона закричала і запитала: "Бога раді, завіщо б"єш", то ігумен вихопив з його рук гарапника і вдарив її тричі по лицю. Коли ж черниця почала втікати, то він сплигнув з фаєтона, догнав її, кинув на землю і трохи не затоптав ногами. Про таке насильство, сестриця Антоніна розказала пані-ігумені та сестрам. А вийшло це все через черницю того ж самого монастиря Єлисавету, що живе в келії разом з своєю дочкою. Та черничка, а також донька по черзі відвідують отця - ігумена, і молода черничка хвалилася матері вголос, що отець ігумен пообіцяв їм хату подарувати в Лебедині. От сестра Антоніна як видно, підслухала ту розмову та й каже з часом до другої чернички, що Єлисаветі вже тієї келії з донькою не треба, бо отець ігумен їм хороми в Лебедині купує: Та ж сестра оповіла про цю розмову Єлисаветі, а та в свою чергу пригрозила Антоніні, що їй це так даремно не мине, бо вона на неї поскаржиться отцю - ігумену, який і побив при нагоді черничку, що не вміла свого язика тримати за зубами...

Були ще скарги з мотивів особистих поракунків. Так, наприклад, коли отець - намісник дістав відкоша від однієї смачної і вродливої удовички Вусті Володківної, то він подав скаргу на її любовника, новомлицького сотника, що буцім то він їй дитину зробив і до священника - швагра в село Плиску з тією дитиною заслав. Також була

скарга і на того попа, що мовляв, він також грішний, бо у свого парафіянина Уласа Галушки, відібрав жінку, і більше тижня тримав в своїм домі.

Від усіх тих чварів і родинних роздорів хоробрі баб"яки поробилися байдужими та сліпими. Той обезголовлений народ дурив, хто лише хотів. І не раз якась гордовита пані, дружина чи наложниця якогось зайди красувалася у новій менті з білими смушками під тяжиною, що був баб"яком обложений. Цілий всесвіт для нащадків колись хоро - брих лицарів кінчався на межах тих узгір, що піднімалися на кордонах баб"яцьких поселень. Може такий стан проіснував цілу вічність, якби сусіди не почали між собою війни. В тій немилосердній битві найбільше й дісталось новому поколінню баб"яків. Їхні землі вздовж і впоперек пройшли новітні завойовники. Деякі з баб"яків скористалися з такої нагоди і втекли світ за очі з своєї землі. Отак і відкрили ті видючі баб"яки цілий казковий і невідомий їм світ. Розповзлися по нововідкритому вони світі, як ті руді миші. Деякі з них переїхали через океан, де відразу взялися до корисної праці. Повідчиняли свої національні храми і молилися до Бога, щоб він хоч їхніх дітей вернув колись до обітованої землі. Жили ті емігранти- баб"яки дружно і мирно аж поки той безсліду зниклий хрест, що його давним-давно подарував храму Івана Богослова, князь Любарт Гедимінович не посварив їх. Справа в тому, що той православний храм з Луцькою метрополією за допомогою чужинців- поляків перебрав у свої руки там на рідних землях уніятський єпископ Йосип Макосій - Бековецький ще в 1637 році. Ті всі священні реліквії, як частину животворящого дерева хреста Господнього, дрібочку мощів святого Пантелеймона та срібного хреста великого князя Любарта, перекинчик - єпископ грабує разом з церковним дорогоцінним начинням, що з іншими речами релігійного культу зберігалися віками в так званій різниці того кам"яного православного собору. Тими покраденими і вивезеними з краю речами і нахвалялися на далекій чужині нащадки того баб"яка- езуїта. Їхній архієпископ, вдягнувши ті вкрадені з різниці православного собору золотими нитками шиті ризи та взявши в руки того срібного хреста великого князя Любарта, з"явився, як грім серед ясного неба серед богобоязливих баб"яків- емігрантів. Звався він кардиналом Видючим і впустили його в діяспору, як то колись туюню до рідного краю, що була " у лисячій шкірі, але мала вовчу горлянку."

От викликав його папа Григорій та й рече: " Знаю, що ти, Видючий, богоугодне діло твориш. Оце мій сон потурбував янгол Господній, що наказав мені послати тебе проповідником нашої непомильної віри. Видючий подякував йому та з тим вкраденим хрестом Гедиміна і рушив наvertати для непомильного престолу віруючі душі баб"яків, що

жили у діяспорі. З казальниць залунав його голос: "Любі браття і сестри у Христі! Ніщо так не осолоджує життя християнина-баб"яка, як ті пожертви з власного гаманця на богоугодне діло рідної церкви. Ви самі знаєте, як вона, бідна, страждає, ніби той наш Спаситель на хресті. Наш обов"язок показати єдинокровним нашим невоз"еднаним братам шлях до порозуміння з престолом святого апостола Петра.

Запасіться терпінням для тієї муравлиної праці на славу Ісусові і правдивій церкві. Хай ваші гаманці стануть легкими від тієї офіруваної валюти, як і серця, позбавлені гріхів. Ті ваші датки на мій спеціальний фонд допоможуть прискіпити довгожданий день нашого повернення не лише у рідну Галілею, а і до золотoverхнього Києва. Бож сказав на своїй літанії Христос: " Доки вам судити брехнею, робити неправду, зневажати бідних сиріт та захитувати основу землі ? " / пс. 81 /

На цьому кардинал Видющий закінчив свою дивочну проповідь й зішов з амвону та в супроводі церковних ієрархів візантійського обряду пройшов повз дві шеренги вірян-баб"яків. Парахвіяни через свою скромність та соромливість боялися й глянути в його найсвітліші очі. Лише один студент філософії, що під Об"єднаними Націями вже тиждень, як голодував за так звану церкву Йосафата-мученика, не витримав і в захопленні дитячим сплеснув руками й вигукнув на цілий собор: " Та наш Видющий насправді сліпий!..."

НОВЕЛЯ ЧЕТВЕРТА

Двобій Альпійської дівчини з лукавством .

- Поблизу швейцарського кордону з Німеччиною, - почала свою оповідку Ненсі, - жила одна дуже побожна родина Йогана Кольмера, що мала чотирнадцятилітню дівчинку Маргариту. Вона, як і всі дівчата її віку, на луках та узгір"ях Альп, збирала запашні квіти. Інколи сідала на величезному сірому валунові край озера та мила в кришталевій воді свої цибасті ноги. Любила споглядати на таємничі бори, що над осінь убиралися в золотаві шати, ронили додолу багряне листя. Там над золотою зажурую гаїв, у криках неспокійних птиць, пливли білі охипки хмар. Думала дівчина про той час, коли теплою пуховою ковдрою сніги покриють усе живе. Заіскріють у зорях глибокі сніги і мало знайдеться таких відважних, хто б хотів запрягти в сани своїх коней і виїхати на заметену завірюхою дорогу. Якось на Різдво з Маргаритою трапилося щось дивне. Згадала вона прикрашену іграшками та медяниками щойнозрубану розкішну ялинку і ті подарунки, що вона їх одержала від батьків. Вночі їй приснився дивний сон. Снилось, що вона бачить біля урвища пишну ялинку. Під білим сніговим пухом зелене деревце слухає симфонію високих і величних зірок. І ось із тієї чорної страшної прірви, що зяяла між гірською ущелиною,

виліз маленький куцань.

- Я втік із царства темряви і звать мене Римарем,- звернувся він до ялинки. - Не лякайся мене, бо я не з таких, щоб ламати твої зелені глиці. Чув я, що ти зберігаєш свою вічну молодість завдяки тому, що віриш в світло і тягнешся до нього. Дозволь мені спочити між твоїх зелених, укритих білим пухом гілячин. -

- Добре,- відповіла йому байдуже ялинка. - Ти можеш сховатися і відпочити на моєму пуховому лоні і я тебе заколишу, як тих червоногрудих омелюхів. Лише пам'ятай, що в моїх грудях немає тієї радості. -

- А чому в тебе тієї радості немає? - запитав у неї чортик. -

- Відчуває моє ество, що скоро люди мене зрубають і відвезуть на Різдво красуватися у їхній теплій хаті. А покищо ти можеш відпочити і послухати спів безжурних синиць, що прилітають лускати мої достиглі шишки. Обабіч мене красувалася тут своїми білими віночками калина. Шкода її мені стало, бо в пору косіння отави її достиглі червоні кетяги обламали безжурні дівчата. Весною вона зацвіте знову, а я ж підрубана у корень, вже ніколи не красуватимусь у цих краях. Римареві сумно стало від її щирих слів і він у зідханні заховався серед її пухнастих гілок.

Прокинулася Маргарита від сну і відразу відчинила двері в залю, де справді побачила ту зрублену ялинку, що їй наснилася, а серед її віток, маленького Римарика.

- Ти мене, дівчинко, не бійся,- промовив він лагідним голосом. Я хоч називаюся чортиком, але не злобливий. Мій батько колись був архангелом в небі. Я так замерз на гіллі тієї ялинки, що дозволь під твою ковдру лягти трохи зігритися. -

- Добре,- згодилася Маргарита.- Можеш залізти під ковдру, але з умовою, не лоскочи мене своїм миршавим хвостом. -

- Дякую,- прошепотів Римарик.- Тепер мені зробилося тепло і я себе почувую, ніби той пастух, якого розважала німфа Селемна. Благаю тебе не врази моєї гордості і не проганяй з цього теплого місця. -

- Я тебе й не збираюся проганяти, якщо ти лежатимеш спокійно і будеш чемно поводитись. -

- Надіюся,- продовжував чортик,- що ти не богиня Мінерва, яка осліпила в гніві ясновидця Тірезія лише за те, що він задивився на її неприкрите тіло. -

- Ні,- рішуче відповіла Маргарита,- я вірю в Христа і такого з тобою не осмілюся зробити. -

Отак у розмові з тим куцаником дівчина знову заснула. Тим часом Римарик зліз з того дівочого ліжка, вийняв з-за пазухи сопілку і потихеньку почав грати. У сні Маргариті здавалося, що вона опинилася на зеленому килимі квітчастих вун і любилася молоденькими

ялинками, які шуміли довкола.

Наступного ранку батьки Маргарити помітили, що щось негаразд діється з їхньою донькою. От вони і рішили вдатися за порадою до пастора їхньої релігійної секти Кнута Гаслера.

- Слава Ісусові Христові !- привітав пастора Йоган Кольмер.

- Слава навіки,- почулася відповідь.

- Щось неладне діється з моєю донькою,- продовжував братчик.- Під подушкою у неї моя дружина знайшла вирізаного з паперу чортика.

Ми її за таку витівку тяжко побили. -

До тієї розмови прислухалася коханка пастора Моніка Бюргер, настоятелька дівочого пансіону.

- Брате мій,- звернулася вона до Кольмера.- Щоб ваша донечка прозріла, то запам'ятайте такий вислів із святого письма:" Я прийшов на світ, щоб невидючі бачили. Ті, що вірують у мене, прозріли вчасно не лише душею, а і в здогадках. ". Між іншим, так колись прозрів король Кипру Пігмаліон. Він замовив, як каже повір'я, собі статую з білого мармуру граційної жінки. А як він не звертав уваги на грішниць цього світу, то коли та статуя була викінчена, король і закохався в неї. Благав богиню Венеру оживити її до життя. Ті його щирі благання дійшли до богині і вона його прохання уволила. Сльози радості виступили в щасливця на очах, коли та статуя ожила і перетворилася у препишну панну, з якою Пігмаліон і одружився. А як у вашої доньки щось подібне з тим паперовим чортиком, до якого вона, як видно, таємно молиться, то помоліться Богу за спасіння її душі, щоб той чортик таки й залишився на шматковій паперу і ніколи не воскресав. Маргариту раджу вам віддати до нашого пансіону, де з усіма ученицями перебуває сам Ісус Христос. Коли ж той дух неспокою й справді знайшов собі притулок у якомусь кутикові серця вашої улюбленої доні, то ми його своїми спасенними молитвами звідтіля виженемо...-

Підбадьорений теплими словами пані настоятельки та пастора Кольмер вернувся додому.

-Справді,- подумав він,- чим більше світла розходиться від Ісусової правди, тим мізернішою стає тінь темряви, а з нею зникає і сам диявол- спокусник.

- Маргарито, дочко моя!- сказав примирливим тоном батько. Завтра уранці будь готова в дорогу. Я вже для тебе у дівочому пансіоні місце придбав. -

Від тих таткових слів дівчина заплакала. Чортик, що слідкував з темного кутка за її плачем, був безсилий будь-що їй допомогти. Перед її від'їздом він і заховався серед найтемніших гілок тієї зрубаної ялинки, яку господарі разом з ним в скорому часі викинули геть.

В пансіоні Маргарита не перестала думати про Римарика і на ле-

кціях почала в своєму зошитові виводити слова: " Я закохана безтямно в куцаника Римаря і належитиму лише йому. Коли хтось інший захоче украсти мою дівочу цноту, то я з собою зроблю те саме, що і римлянка Софонія. Вона не забажала бути збезчещеною Децієм і вбила себе мечем, "

Настоятелька, пані Моніка випадково із-за спини дівчини кинула оком на написане. З великим обуренням вихопила з рук її зошита і, повна гніву, кинулася геть із кляси до кабінету пастора.

- Глянь лише, до якого блюзнірства вдається нова учениця.-

Пастор прочитав ті написані рядки і відповів задумливо: " Гм, диявола то вона кохати зарікається, а от чортика любить. А коли дівча упреться на своєму, то може накликати велику неприємність на нас. Вчинимо над нею цілою нашою сектою суд. Цим вчинком докажем батькам, яку ми тут серед учениць Божу правду сповняємо і ту спокусу диявола з їхніх душ виганяємо. Прив'яжи ту зухвалу еретичку ремінцями до ліжка. Хай там і очікує рішення нашого паравіально-го суду. -

Було постановлено вибити того довгомузда з душі Маргарити. Шмага-ли її батогами і так старалися братчики, що з неї не лише диявол спокуси вийшов, а й святий дух. Над пастором і настоятельницею, що були винні у смерті Маргарети, відбувся суд і їх було засуджено до в'язниці. Бідні батьки поховали дівчину у тих місцях, де вона колись народилася. Пізніше серед горян поповзла чутка, що нічної пори спізнілі подорожні зустрічали прехудощого куцаня, що сидів на зарослому мохом камені і чомусь гірко плакав. На тому місці громада постановила зрихтувати хреста. З того часу, як був поставлений з розп'яттям хрест, ніхто із подорожніх того куцаня більше не бачив. Вітер і нині наганяє край Маргаритинового горбика хвостаті, чорні хмари. Вони плывуть від мовчазного цвинтарю і щезають у тому проваллі, з якого колись виліз Римарик поцікавитись світом і повірити в людське милосерддя та щирю любов. -

НОВЕЛЯ П'ЯТА

З літопису баб'яцької поетинади та про антологію модерністичного дурійства.

- Щодо поетів, - стояло у "Малинникові", - то, як сказав один із римлян, це- плем'я сварливе і дразливе. - Завдяки в'їдливій сатирі поета Гіппона, сина Міккідія, повісилося двоє братів-скульпторів, синів грека Антермія. Вони просто не змогли стерпіти того безчестя, що Гіппон наклав на їхні голови. А такого римського поета, як Літорія Присція, імператор Тіберій спочатку нагородив за його поему

лавровим вінцем, а опісля дав наказ скарати на горло. В "Гуліста-ні" перського поета Саадія згадується про співця, що пішов у село, населене виключно розбійниками, з тим, щоб вшанувати в піснях їхнього отамана. Ті панегірики йому не сподобались і він наказав роздягнути поета і так в чому мати народила вигнати з селища геть. Коли той невдаха лишав село, то на нього ще в додачу було нацьковано собак. Щоб хоч відбитися від них, він нагнувся, щоб схопити каменюку, але на його гірке розчарування всі камені були морозом прикуті до землі. Тоді з досади він на повний голос крикнув: "Що це за люди живуть у цьому селі, які спустили з прив'язі розлючених псів і заморозили каміння." Цей його вигук розпачу почув отаман розбійників і так в зв'язку з цим розсміявся, що не лише наказав віддати бідолашному поетові всі його речі, а ще нагородив його на дорогу саетами та хутрами з чималою купою золота.

Але припинимо своє мандрування у віки і зупинимось на баб'яцьких так званих еміграційних модерністах-ребусниках. Перлися вони, як та жаба на купину, в так звану "велику літературу" з вузької вулиці заокеанського гетта. Якось двоє із них зустрілися та почали між собою розмову. "Стефане!" вигукнув Богдан Акула. "Чи це тебе я бачу. Бігме, що ти, хоч і обріс бородою, все ж я тебе відразу і впізнав. -

- Я це заріс щетиною в жалобі, що поет Петро Бокастий, відмовився співпрацювати з нашою пегаською групою.-

-А це чому? - запитав у нього колега.

- Скаржився він мені, що після його літературного вечора, квартиру, де він замешкав, відвідали два невідомі баб'яки, що, видно, працюють в Об'єднаний Націях. Вони його обізвали ідеологічним диверсантом і пригрозили, що коли він не перестане на крайових баб'яків писати пашквілі, то вони розрахуються з ним по-своєму. Тепер він, сердяга, перейшов на інше приміщення і тієї адреси боїться будь-кому давати. Підозрівав поет, що таку свиню з тима відвідувачами йому встругнув прозаїк Носаченко-пройдисвіт і авантюрник. -

- Так, - відповів йому Стефан. -Справи, як я бачу, неважні. Це може його особиста вина, бо він, крім Тимка Носаченка, ще злигався з нежонатим професором слов'янських мов Сильвестером Деруном, в якого та неохота до родинного життя виявилася ще тоді, коли йому ледви минув шостий рік життя. Хтось мені казав, що з того часу він запам'ятав скривавлене від обурення лице своєї матері, яка мусила на вимогу свого чоловіка, кожної майже ночі, ставати на ліжку у незвичайну для неї позу. В очах хлопчика, що лежав поруч, вона перетворювалась у звичайнісіньку кобилу. Такий садизм рідного батька лишив глибоку травму в дитячих думках і вже ніколи пізніше, як виріс, не став жуїром і ніколи не доходив до діла з жінками. -

Щодо Носаченка, то в нього та роздвоєність думок, так звана шизофренія наступила в ранньому також віці. Казали, що мати в його була надзвичайної краси і вона то перша й помітила неабиякі здібності в сина, коли перечитувала ті речення, що він крейдою писав на парканах. Найняла для нього вчителя, щоб вчив її сінка поезії і філософії. А як його батько був фуражистом і постачав для війська ху-доду та сіно, то гроші на вчителя знайшлися. Те запрошення вчителя до їхнього дому і викликало цілу трагедію сімейного щастя. Вийшло так, що його мати закохалася в того вродливого вчителя. Якось її чоловік і спіймав на гарячому. Жодні сльози й благання не допомогли і з того часу наш шановний прозаїк почав хворіти на так звану шизофренію. Чекає він якогось лицаря, щоб підійшов і дав йому в палець, але таких дурнів серед баб'яків немає і тому він мусить ще довго страждати тією недугою... -

- А як там справа з нашим критиком Костек Перевертенком? - запитав Богдан.

- Знаю лише, що в того старого дурня, безнадійно закохалася наша поетеса Зоряна. - Видко, хтось підмішав їй якогось приворотного зілля у віскі, коли вона відвідувала "Лиса Микиту". -

- Правда, - відповів йому Богдан, тепер, крім наркотиків пішло у моду всіляке чортovinня. - Я чув, що на сатанистичним вічі можна купити за помірковану ціну не лише висохлу жабину ногу, а і блиску-чу шкірку, здерту з кота, бичачі ратиці та всохлого кажана-ночовида. Але облишимо на сьогодні цю розмову і дозволь мені прочитати дещо зі своїх модерних новотворів.

ВИНОГРАД

Краплина покропила межі,
Засяла зіронькою світу,
Усмішка вечора мережить
Глибінь серпанком оповиту.
Полинули у леті коні,
Згубилися тривожним голубом,
Надібочку жага уронить,
Покличе за лугами молодість.

Богдан Акула закінчив читати свій останній архитвір і чекав похвал. - О, друже, це чудово, - сказав в широкому захопленні Стефан Пірамідон. - Який прогресивний вплив тієї модерної магії на кожний твій надхненний рядок. Тепер, ти, Богдане, вислухай, як я дав собі раду з тим моїм останнім досягненням так званого культу гілобіянізму, чи гермітів, що живуть у дрімучих пралісах та харчуються корінцями й дикими ягодами. Вони, замість жіночого цілунку, дістають гіркий біль від комариних укусів :

ДРАКОН

Череп в руці до людського подібний,
Злотні дракони губили хвости,
Жрець споглядав на розрізану рибу,
З чашею клав на вітвар самоти.
Як зрозуміти молитву святого,
Пахнуть медами зілини дібров.
Ніч полоскала засинені ноги,
Де, як зоря, спалахнула любов."

- Яка в тебе чудова персоніфікація образу,- вигукнув Богдан.- Ти просто мене дзизнув своїми мітологічними синонімами. Жодної тут віршованої декларації і я просто дивуюсь, що тобі вдалося так у короткому вірші веритимізувати ті вирази смутку й радості, з надзвичайними неологізмами.-

- Дякую за таку високу оцінку,- відповів Стефан.- Облишимо вірші і поспішаймо. Може нам ще вдасться зустрінутися з поетесою. -

На маргінесі вулиць поети минали печероподібну юрму наркоманів, бомів, розмальованих жовтою вохрою буддійських ченців, індуських чарівників - магів та членів секти так званого культу сатани. Не зчулися, як до них від скверу наблизилася поетеса і, замість привіту, промовила: "Мої устенька подібні до витягнутої рибалками скойки. А щодо моєї пуповини, то даю вам знати, що вона має очі. Їхнього блиску бояться навіть клишоногі раки - омари. Я спостерігала, як вони із зелено-жовтим пігментом виповзли з каналізаційної ринви. Довго я молилася по чужих храмах і в своїх молитвах дійшла до висновку, що вовк це іменник чоловічого роду. Я ж зробила відкриття, що вовк іменник жіночої статі, а всі вовки у множині у своїх жилах мають царську кров, бо вони нащадки царя Аркадії Ліякона, якого колись Зевс перетворив на вовка. Але панове-пііти, не лякайтесь: вовки в подобі чарівних поетес не страшні, бо вони насправді змодернізувалися і перевтілилися вже з ченців-франсісканців. Була проведена успішна операція їхньої статі, і ось чому в них, замість козацьких вусів, з'явилися привабні жіночі перса. Тож їх і спокушає диявол, що зламав усамітненої ночі Божий закон....-

Після цих слів, поетеса зникла в сувоях надвечірніх сутінків.

- Видко поспішає на шабаш відьом обох статей,- сказав своєму колезі Богдан. - Сумую, що вона в гонитві за тим модерним культом пекельних сил може ще на світ народити чорне немовля. Тоді сповняться слова небесного янгола, що колись завітав до неї у сні і прорік: "Ти народиш добутню дитину і не лякайся, що вона буде чорною, як ніч." На ті його слова поетеса запротестувала, бо страх як не любить возитися з тими дітьми. Не даром вона й закохалася в то -

го пришелепуватого критика. Навіть, коли вони підуть разом у ліжко, то з тієї okazji з нею нічого не трапиться. Критик сам не дозволить на надмірне хвилювання, щоб бува, не дістати атаки серця. Таку різницю віку між чоловіком і жінкою давно помітили лікарі і тому й заборонили їм вступати у любовні стосунки, щоб, бува, хтось із них від того захоплення не дав дуба... -

На цьому модерністи закінчили свою розмову і також розійшлися .

НОВЕЛЯ ШОСТА

Сенебар панства Теодора Сміта .

- В одного американського банкіра, містера Сміта, - почала Ненсі, - та його пані Терези був сенебар, на ймення Льовер. Тому, що Льовер не їв отруеного м'яса, що йому підкладали, гангстери, то бандити рішили його застрелити. Намір їх був забрати банкіра з собою, хай він їм відчинить у банкові сейф. Після того, як вони забрали з того банку сто тисяч доларів, рецидивісти вернулися до маєтку містера Сміта і забрали з собою також пані Терезу, яку перед тим лишили вартувати одного бандита. Своїх жертв злочинці викинули з авта поза Сан-Франсіском, а самі зникли на автостраді, що йшла до океану. Аж на світанні потерпілих підібрало поліційне авто і привезло додому. Там перелякане подружжя знайшло свого Льовера в калюжі крові. Пес був мертвим. А як подружжя не мало власних дітей, то смерть улюбленого пса була для них більшим ударом, ніж те пограбування їхнього багатства.

Після того, як справа з цинковим гробом та вибиранням місця для сенебара була полагодженою, подружжя Смітів поїхало у глибокому траурі до катедри святого Франсіска . То був настаріший і найкращий собор великого міста. Його центральну фасадку прикрашали дві високі копули, що виблискували своїми позолоченими хрестами. З моря повівав легкій бриз, коли вони зішли з свого авта. Перед Терезою та її чоловіком з абсид дзвіничних веж блищали на сонці почорнілою міддю величні дзвони, а з центральної брами входу красувалася високий вкарбований хрест. Крізь розчинені двері вони увійшли до середини храму, де миготіли у напівтемряві лампадки та свічки. В соборі було тихо й порожньо, бо якраз у той день припадало свято непорочної діви Марії, і параквіяни десь із своїм падром пішли хрестовим походом. На побожну дружину пана Сміта дивилося в тім соборі мученицьке лице Ісуса Христа. Його натружені руки були міцно зв'язані мотузами. Двоє воїнів стояли поруч, у них блискотіли в руках гострі списи. Фігура Ісусова з тими воїнами нагадала пані Терезі хресний шлях, що вона його пройшла недавно із своїм чоловіком.

Привабив її погляд золотий розпис хмар. Там в оздобі соняшного проміння у голубих шатах красувалась непорочна Діва Марія. Над нею здіймали золотосяйну авреолу двоє маленьких янголят. Деякі янголи трохи оддалік сурмили славу Богородиці і потопали в синяві лункого склепіння, в чеканні відкриття небесної брами. Бо звідтіля пролунає звіщення про воскресіння. Пані Терезі здавалося, що вона чує, як ті янголи співають в честь Діви Марії :

" О, вінкобранно, зірнице із зір,
Ти не згубила надію... На світ
В яслах родила любов для людей,
Шлемо Тобі з високості привіт.
Душу зцілила бальзамами сліз ,
Ставши царицею неба й землі,
Ти найщиріші благання прийми,
Хай пропадуть оті недруги злі..."

В молитві до непорочної Діви Марії пані Тереза на мить забула про свого чоловіка. Він же не зводив погляду від вітваря, де з грубезного дерев'яного хреста звисало облите закипілою кров'ю бездиханне тіло Христа. Вітваревий столик був заставлений засвіченими свічками та квітами, а по обидвох боках високих білявих стін на фоні вглянсованого вечірніми зорями неба підводилися статуетки біблійних пророків. Серед тієї урочої тиші задзвонили в дзвони, і величезна жирандоля засвітилася посередині храму. А в ставнику, що виглядав, як королівська корона, замість свічок, розставлених рівномірно на округлому обручеві, спалахнуло електричне світло. Сама жирандоля звисала на грубезних ланцюгах-каденах. В цю мить, як спалахнуло серед напівтемного собору світло, від головного входу з'явилася хресна процесія непорочної Діви Марії. На закінчення служби Божої пастор з амвону виголосив проповідь, що була побудована на прирці про багатія, Христа та Лазаря. "Багатство," сказав пастор, "зводить людські помисли у блуд. Можна в багатстві зажити розкошів, як то робив з чесними дівчатами Гортенсій Корібо колись у Римі. Одержимі диявольською спокусою, грішили також деякі жінки й дівчата. Так, наприклад, дружина імператора Помпея, на ймення Муція-мати трьох дітей, негідним способом зраджувала у перелюбстві свого чоловіка... Звернув я увагу на ці випадки з історії, дорогі браття і сестри, щоб порівняти їх з тим милосердям, яке виявив Ісус, Бог наш до Лазаря. Той бідний Лазар, якого Христос воскресив до життя, не жив у розкошах, як ті згадані від мене розпусники й розпусниці. Навпаки, він бідував тяжко, а коли захворів, то навіть не міг ходити з підворіття до підворіття з протягнутою рікою. До самої своєї останньої днини багатій не привернув серця до нужденного, і того розпу-

сника прийняло до себе пекло. Якось для того шахрая - багатія відчинилося небо. В Едемі він побачив того померлого з голоду Лазаря. Заздрість охопила ество його, і він почав благати в Авраама, що сидів поруч із Лазарем: "Змилосьердся, Аврааме, над моїми жажливими муками і пошли з неба Лазаря полегшити їх."

- Ні, - відповів йому гостро Авраам, - цього я зробити не можу. - Не допомогло також прохання багатія, щоб Лазареві було дозволено спуститися з неба, як пересторогу для його розпусників-братів. Бо то було марною річчю, тому що однаково вони йому не повірять."

На цьому пастор отець Джан закінчив свою казань. Містер Сміт з своєю дружиною Терезою дочекалися, аж поки всі па-рахвіяни не розійшлися, а тоді й підішли до пастора.

- У мене і мого чоловіка велике горе, - промовила пані Тереза. - Чи не могли б ви його, отче, заспокоїти і тим полегшити нашу скорботу. -

- Вірна дочко, непомильної церкви, - промовив до неї отець Джан. - Усі твої прохання прийме Бог наш Ісус Христос і я своїми молитвами полегшу той смуток, що бачу в твоїх очах. Як я догаду юсь, ти просиш зі своїм мужем у святої Діви родинного зачаття. У своїх ревних молитвах я всіма силами намагатимуся вам у цьому допомогти. В кінченому випадку можна в сирітському будинку під шукати для втіхи гарне немовлятко. Я навіть знаю одну дівчину, що нагуляла з безсудним моряком собі дитину. Про це вона признала ся на святій сповіді і просила примостити незаконнонароджене немовлятко в добрій родині. -

- Ми якраз, достойний отче, прийшли в іншій справі.. -

- Щодо панахиди, то її можна відправити по будь-якому покійникові в будь-який час. Про це я накажу возвістити подзвінням околиці, і вам така панахида не буде дорого коштувати. -

- На цей раз ви, отче, вгадали. Лише ту панахиду, - продовжувала пані Тереза, - і відразу й похорон, будь ласка, відслужіть на цвинтарі, де вже перебуває труна з покійником. За ваші турботи, ми щедро вам заплатимо. -

- Добре, - повеселішав панотець. - Наша церква, що вічно жebraє, потребує якраз грошей на ремонт. Тому то з таким задоволенням я на той цвинтар з вами поїду. -

З кадилицею, хрестом та святою евангелією панотець Джан усівся біля пані Терези, коли банкір особисто керував своїм "Каделяком". Через короткий час авто виїхало на широкий міст, де красувалися високі декоративні пільони, а блакитна морська далечінь своїм блиском аж виїдала очі.

- Видко ваш чоловік випив більш ніж треба на дорогу, бо завіз нас на собачий цвинтар, - сказав розчаровано священик.

- Ні, - відповіла йому пані Тереза. - Нам саме на цей цвинтар і треба. -

Отець Джан, мов зачарований, ішов за скорбним подружжям. На рівних алеях височіли обеліски та гробівці з собачими головами. На вкарбованих у них плитках були золотими та срібними літерами вирізьблені імена собак і скільки літ той чи той пес прожив. На деяких обелісках, облицьованих червоним та чорним гранітом красувалися цілі собачі скульптури, а по їхніх крилах були на мармурових табличках записані всі добрі собачі прикмети. Край свіжої могили, що потопала в квітах, пані Тереза і ткнула пальцем на цинкову труну, що вже була готова до спуску.

- Хто ж у цій труні лежить? - запитав здивовано пастор.

- В ній, - відповіла пані Тереза, - похована наша дитина- найкращий сенебар світу " Льовер".

- Але я не можу, за християнським звичаєм, ховати звичайного пса, - з обуренням проказав священник..- Це вже справжнє блюзнірство. Пес не має душі, це звичайна тварина. -

- Офірую десять тисяч доларів на церкву в потребі, - сказав приглушеним голосом містер Сміт.

- Десять тисяч доларів на дорозі не валяються, - подумав собі пастор. І коли припустити, що чаклуни можуть перетворювати людей у тварин і навпаки за допомогою так званої чорної магії, то в цьому випадку не буде гріха зробити припущення, що перед тим, як стати собакою, цей сенебар був на світі в людській подобизні. -

І вже без жодного вагання отець Джан роздмухав своє кадило, закадив ладаном, поклав на святу розкриту євангелію хреста й почав слухати панахиду по померлому псові: " Тебе, Христе, хвалимо, бо Ти є справжнім спокоем і не любиш того людського лицемірства. Благая я від себе Діву Марію, щоб те, що лежить у цій труні, знову прийняло людський образ і душа померлого заговорила людською мовою, як з'явиться перед престолом Всевишнього. І хто б та людина перед тим, як її перетворив цар темряви в звірину, не була, прости їй, Боже, усі гріхи на тому світі, а її душу посели в царстві вічного світла. Амінь. -

Отець Джан покропив цинкову труну з останками сенебара свяченою водою і радий, що вийшов сухим з такого заплутаного й складного становища, відійшов від ями.

Сльози щастя текли по щоках подружжя Смітів і вони не знали, як дякувати кмітливому священникові. Ще й нині на тому собачому цвинтарі частко видно їхні старечі постаті. Зрихтували вони своєму собаці громіздкого обеліска. На ньому і красується позолочена статуя " Льовера", що їй рівної не знайти в цілому світі. Часто, коли пані Тереза зі своїм чоловіком любується тими посадженими на сенебаровій могилі квітами, до них з моря вітер доносить ледь уловне знайоме гавкання їхнього улюбленого собаки...-

Пригоди мистця Мухи за кордонами рідної землі

- У "Малинникові" Олекси Івашини про мистця Муху стояло дослівно таке,- прочитав Степан:" В громіздкому обозі розмаїтих хур відступав один із синів баб"яцького роду, мистець Іван Муха. На переправі через ріку Бог він упав у крижану воду. Густа пара так і кучерявилася з його мокрого одягу, коли він обтавав уже на іншому боці ріки коло розкладеного втікачами вогнища. Своє ремесло Іван Муха перейняв від своїх умільців - прадідів. Один з таких живописців з боку його матері звався Іваном Максимовичем, що народився в м. Пирятині і прославився своєю картиною: "Розп"яття з зображенням лубенського полковника Леонтія Свічки". Відомо також, що він очолював іконописну майстерню у Києво-Печерський Лаврі і брав найактивнішу участь у розписах Успенського собору вищезгаданого монастиря. Другий такий відомий з оповідок його діда запорожець Михайло Муха, був прямим нащадком того славозвісного Мухи, що із загонами селян в 1491 році захопив в свої руки Північну Буковину, Галичину і Західне Поділля. Того Михайла Муху разом з українським козаками король Владислав у 1646 року надіслав на допомогу герцогові Мазаріні і він відзначився своєю хоробрістю при осаді Дюнкера.

Дякуючи своїм геройським прашурам, Іван Муха дещо знав про європейські країни. Минув він Снятин, Коломию та Рогатин, де колись поляки розбили народнього месника його предка, побував у Львові, і опинився за Рейном. Правда, до Дюнкера йому не довелося з своїми щітками та малярськими фарбами потрапити, як тут закінчилася друга світова війна. Деякий час потинявся по країнах Європи, аж поки його доля, як і інших шукачів щастя, не закинула за океан. Спочатку він за браком знання мови виконував для прожиття так звані малярні роботинькував стіни в будинках, підмазував їх, шпаклював і зарівнював тріщини та фарбував підлоги. Пізніше взявся за пензля і розмальовував новозбудовані церкви. На мистецькій палітрі Муха здебільше вживав червоно-рожеві та фіялково-зелені з жовтим відтінком кольори. Ті барви якось оживали, особливо при сході сонця, коли воно заглядало в той чи той розмальований храм та зупинялося на бічних чи центральних нефях. Те вранішнє сонце вигравало своїм промінням на транспенті, йшло високими хорами, лишало свій усміх на баштах і розсипало жмут золотих колосочків в підкопулевому просторі. В інтерн"ері однієї з новорозписаних від Мухи церкви, звертала на себе увагу його картина: "Поклоніння волхвів". На тій картині впадала в око одягнута в голубе вбрання Діва Марія з немовлятком на

руках, а тому дитяти підносять уклінно три царі свої багаті дари. З розчинених воріт хліва видніються ясла, повні запашного сіна, коло яких ремигає рогата худоба. Ціла композиція картини пройнята світлом, яке відбилося на обличчях волхвів, що вклоняються новонародженому Ісусові. Впадав у око темносиній хітон Богородиці і накинутий на її тендітні плечі голубого кольору марфорій. Уже в другій намальованій картині Іван Муха замість святого Юрія в лицарських обладунках посадив на білого огиря свого предка-запорожця що перед мурами обложеного Дюнкерка красується при повній козацькій зброї. А ту незайняту дівчину-принцесу, що мусила б впасти жертвою дракона, мистець навмисно одягнув у вишиту блюзку. Трохи оддалік, як боягуза зобразив Муха французького полководця Конде, що в його військах і діяв загін запорожських козаків, яким герцог Мазаріні затримав виплату обіцяних грошей.

Високі гієрархи пресвітеріянської церкви разом з єпископом були широко захоплені такою оригінальною працею. З єпископом на чолі погодилися запросити славного маляра на розмальовування одного з щойнозбудованих соборів.

- Дякую шановним владикам за довір'я, - відовів їм мистець. - Надіюся, що в цьому світлому храмі немає жодних примарних духів, як то було колись у Львові в домі міщуха Шимонівича. Він то був свідомим протестантом, а ті духи, що з'являлися з шумом і зойками були католиками. І так ревно його одного разу кийками побили, що змушений він, бідний, оцуратися своєї вірі. Не хотілося б мені, щоб хтось стійкість мого характеру перевірив. -

" Вам жодні духи в цьому освяченому храмі не загороджують, - відповів один із пасторів, бо ми старанно дотримуємось Старого й Нового завіту і ті з'яви страшаться святого правдивого письма. "

- Дякую вам за це, - сказав з полегшенням Муха. - Даю вам обітницю, що замовлену працю виконаю чесно і сумлінно. Бо собою я є трохи забобонним. Знаю, що колись в тому ж самому Львові за зламання тієї данної обітниці мешканку міста, панну Доротею Голицанську, постигла кара. Вона урочо присяглася стати черницею, а потім передумала, бо закохалася в каменяр. З радістю готувалася до весілля і в день вінчання, вже у віничальному вбранні, раптом у святому храмі впала непритомною і на третій день Богові душу віддала ...-

- Вчинки Господа є повні таємниць, - проказав на прощання пастор і перед виходом з храму додав: " Зверніть особливо увагу на композицію дванадцяти апостолів, що оточують Спасителя. "

Ще не встиг Муха почати реалізувати свій задум, як до нього в сні з'явилось аж одинацять його уславлених предків.

- Я один із перших у твоєму хороброму роді. Звуть мене антом Мухою; я загинув на полі слави як воїн князя Святослава під Добрустом. Хай вічно красується рідна земля!. А що мій меч розлетівся на друзки у битві з ромеями, і я лише спромігся трощити ті вражі черепи своїм важким щитом, то намалюй мене з ним і обведи його зеленястий диск золотою барвою розквітлого соняшника. ...-

Не встиг той привид анта розвіятися в етері, як до Мухи з'явилась друга тінь:

" Я називаюся Андрієм Мухою. Разом із Самійлом Кішкою я визволяв православних християн з бусурменської неволі. В бою під Трапезундом я й загинув. А що я карав турків і татар своєю шаблюкою, то намалюй мене з нею там на храмовій абсиді."

Не встиг його другий предок зникнути, як з'явився третій:

" Я Петро Муха, твій хоробрий предок, що загинув разом з козацьким полковником Іваном Нечаєм, що був прихильником гетьмана Виговського, при облозі Бихова. Намалюй мене з розгорнутою книгою скарг, що на її сторінках списані ті наші поневір'яння на рідній землі."

Не встиг дух Мушиного предка Петра зникнути, як з'явився четвертий привид:

" Я твій предок, що прийняв ймення своєї матері і називався князь Семен Михайлович Лико. Був я підстаростою Черкаським і прозивали мене лицарем волі. Лише загинув я не в бою за волю Вітчизни, а зійшов зі світу завдяки чарівниці-дівки. Намалюй мене повного завзяття та вогню, бо я таким виглядав, коли в Диких полях біля шляхів Муравських на голову розбив татар..."

Не встиг привид князя Лика зникнути перед очима маляра, як з'явився п'ятий привид:

" Я чесний отець ігумен Василь Чорнобрівка, один із твоїх далеких дядьків. Став перед лицем Господа і поховали мене в Києві в церкві святої Пречисти під муром біля правого крилоса з великими почестями. Намалюй мене смиренним ченцем, що тримає хреста в руках..."

Не встиг привид ігумена зникнути, як перед очима маляра з'явився шостий привид:

" Я Йосип Муха пробивав собі дорогу тим, що поїхав світ-заочі аж до усурійського краю в шуканні спокою й щастя. Там на річці чорного дракона, де я гнув горба, мене пограбу-

вали і вбили шукачі золота . Намалюй мене з кайлом в руках , бо я його рідко коли випускав із рук ... "

Не встиг привид колоніста шезнути , як з"явився сьомий привид , а за ним восьмий , дев"ятий , десятий і кожен виливав свої скарги , оповідав йому як і коли їм довелося загинути .

-Я всі ті ваші бажання виконаю , - шептав маляр у сні і прокинувся .

Аж посивів маляр Муха над тією кропіткою працею . Все ж , як скинули ту запону , що заслоняла дванадцять апостолів від глядачів , то присутні від задоволення аж ахнули . Посередині їх у барвистій короні стояв Спаситель , що тримав на вишитому рушнику хліб та сіль . Апостоли , які оточували князя Світла , здавалося , воскресли з могил і були живими . З того часу , маляреві Мусі від тих нових замовлень не було відбою .

В його хатній майстерні найбільше звертало на себе увагу полотно : " Учта після жнив . " Косарі та жниці серед золотистого колосся пов"язаних у півколі снопів справляють обжинки . Спокій на їхніх засмаглих лицях гармоніював з надвечір"ям , яке синьою тропою напливало в подувах вітру із-за притихлого гаю . На розстеленому поверх трави обрусі дівчата розкладали хліб , ковбасу та смажену гуску . Одна із молодиць на фарфарому блюдці тримала печене порося . Там же недалеко від воза , з якого було випряжено волів , стояло барило , видко , з оковитою . Один із косарів у полотняній вишитій сорочці та в солом"яному брилі з веселим жартом цідить з того барила горілку . Присутні п"ють ту націджену оковиту з корячків та глиняних кухликів . Деякі з парубків тримаються за стан своїх польових царівен , що , як видко , щасливі із закінчення возовиці .

Друга картина , що в тій майстерні приваблювала око , називалася " Сотниківною " . На ній була намальована Мар"яна , дружина сотника з Буші . Намалював її Муха на фоні роз"ятреної блискавиці , що креше на стемнілім небі і освітлює в чорних загравах козацьку фортецю . Сама сотниківна в кольоровій плахті та у вишитій білій блузі , обнімає стремено баского коня , і ніби каже з докором своєму чоловікові : " На кого ти мене молоду покидаєш ? Відчуває моє серце , що ми бачимось востаннє , бо ворожої навали не перемогти . Не їдь , зостанься , бо я хочу вмерти з тобою ... "

Це одна картина звертала увагу глядачів , а саме картина , " Покара " . На ній в середині Божого храму , освітленого лямпадами , красується недалеко вівтаря , образ Пресвятої Богородиці .

Край нього, лежить, видно, злодій, що стискає в руці декілька червінців, які він зірвав з її образу. Лице його аж посиніло від болю та мук, що він зазнав після того в храмі грабунку. Образ того злодія, що вночі забрався до святого храму, Муха, здається, списав з пам'яті. Темою для його шедеву було так зване повір'я, що кружляло з сивої давнини серед люду.

Казали, що ніби колись давно в Успенському соборі Київсько-Печерського монастиря, зостався увечорі злодій. Він і хотів обікрасти храм. Поклав за пазуху срібну кондіюку і золотого хреста і наблизився до образу Богородиці й почав з неї обривати червінці. Тут його якась невидима сила як ударила, що він відразу і повалився непритомним біля вітваря під пекельком, де вогонь тримають. Його там і знайшов уранці пономар.

Мухина картина "Покара" приголомшувала всіх своїми величними мазками і вражала своїм задумом і оригінальністю. Тому то немає тут нічого надзвичайного, що чутка про майстра облетіла увесь світ і дійшла до вуха Непомильного. Надумався він запросити Муху для розпису нового зрихованого собору. І от мистець вдруге переїздить океан: так захопився своєю новою працею, що забув навіть рахувати дні. Завдання майстрові було розписати не лише головні та бічні нави, а також увесь підкопулевий простір з головною абсидою. На ту роботу Мухи, крім Непомильного та його супроводу приходило дивитися багато цікавих, особливо молодих жінок. Деякі з них нагадували йому Октавію, дочку імператора Клавдія, що не гидувала переспати із своїми рабами. Одна з тих відвідувачок нагадала йому своєю граційністю дружину імператора Септімія Северія, Юлію. Лишилася б вона, - думав Муха, - до самісінької смерті в своїй Сирії біля свого батька-жерця храму сонця, якби туди не навідався овдовілий римський імператор. За віщуванням астрологів вродлива Юлія мусила стати імператрицею. А як він вірив астрології, то й одружився з нею. Після його смерті, як вона купалася у ванні, красою її тіла захопився її пасерб Каракула, що успадкував батьківський престіл. Захоплений нагою красою своєї мачухи, він зганяючи досаду вимовив: "Як би я осмілився, то почував би себе на десятому небі..." На його слова Юлія відповіла: "Хіба не знаєш, що ти імператор і тобі все належить." Її відповідь Каракула зустрів догідливою усмішкою. Він ще більше закохався у свою мачуху і з нею одружився.

Якось, коли мистець розмальовував бічну стіну головної абсиди храму, його зір помітив вродливу й скромно одягнену панну. Нагадувала вона йому красою чомусь римлянку Вірджінію, доньку одного з старшин армії, яку децимвір Аппій Клавдій хотів збезчестити.

- Панно, - дався до розмови з відвідувачкою Муха, - дозвольте мені

вас кликати Вірджінією, бо ви своєю красою дуже схожі на ту вродливу римлянку. Не забороняйте мені, смертному, списати з вас величного портрета і увічнити Вашу достойну вроду на стінах цього ново-збудованого собору в цьому Вічному місті. - Незнайомка здригнулася від тих маляревих слів і звела на нього в здивуванні брови:

" Не називайте мене, будь ласка, тим нещасливим ім'ям. Коли хочете, - зв'яжіть мене панною Марійкою, моїм справжнім ім'ям. На позування для вашої композиції я не маю часу, бо там на залитій сонцем льоканді чекає на мене за кухлем пива один з баб'яцьких дурників. Він уже хвалився, що найняв кімнату в найдешевшому готелі, повному блощиць, побавитися мною. Але я не така дурна і не дамся до того готелю себе заманити. "

- Панно Марійко,- зраділо сказав маляр.- Це сам Бог вас надіслав мені на поміч у цій кесаревій столиці. Благаю вас, забудьте про того дурника- баб'яка. Хай його в чеканні на вас дзизне комар, а самі усядьтеся тут на ослінчику і потерпіть трішки, аж поки я ваш світлий образ не зафіксую на стіні собору.-

З великим надхненням вовтузився майстер пензля коло вродливої панни. Він то відірвався від малюнка, підходив ближче до моделі, поправляв їй голівку і ніби ненароком доторкався до її двох грубесних чорних кіс, що вилися, як ті дві приспані гадюки, на її повних здоров'я вогнених персах. Від того дотику її личко зачервоніло, як маків цвіт.

- Я втомилася позувати і мені вже пора йти,- сказала пишна панна. Вона зіскочила зі свого стільчика і на прощання поцілувала маляра пристрасно в губи та опекла його вогнем своїх повних грудей.

- Не забудьте прийти на позування завтра,- пролунало їй навздогін, але, здається, вона тих його останніх слів вже не чула. Назавтра як не виглядав її мистець, вона не з'явилася. Довелося йому з пам'яті домальовувати її образ на північній частині головної стіни інт'єру.

Образ Мадонни до того сподобався Непомильному, що йому здавалося, що він навіть відчуває її пристрасний подих, а ті темні, як терен очі, так і горять спокусою кохання.

- Невже й справді на світі може існувати така молода й прекрасна жінка?- запитав він сам у себе.

Вибився він на таке високе і визначне становище з найжахливіших злиднів, бо лишився рано сиротою. В дитинстві продавав на базарі щиглів та зловлених на волі синиць. Непомильному навіть не вірилося, що завдяки примхам долі, він дійде до такого визначного становища в житті. Пригадав своїх попередників і дійшов до висновку, що деякі з них зловживали своїм становищем. Так, наприклад, Григорію Сьомому більше подобалися повії, ніж чесні жінки. А щодо Юлія Дру-

гого, то він з кардиналом Кресентієм мав спільних коханок і вони збезчестили дочку шляхтича з Вітербо, що завагітніла від співжиття з ними і народила на світ донечку. -

Чому, власне, я не можу досягнути того, що могли досягнути мої попередники? - загніздилась у голові Непомильного крамольна думка.

- Хай би якісь хлопчик чи дівчинка подібна до мене й бігала вулицями вічного Міста та й розважали мою старість. -

З такими грішними думками він і стояв перед портретом Мадонни, що його мистець Муха змалював із своєї краянки панни Марійки.

Щодо Мухи, то після викінчення своїх робіт він склав свої щітки та фарби в малярську скриньку, ще раз оглянув свою кропітку працю та розкішну мозаїку, що являла собою узорі із пальметків, грифонів та лисиць, і від'їхав знову за океан. Якось після від'їзду маляра Непомильний, там же у соборі, і зустрівся з оригіналом розпису на стіні "Мадонни".

- Хто ви такі?,-спитав він схвильованим голосом.

- Я звуся панною Марійкою і це я позувала маляреві,- відповіла гордо дівчина. Розшукала я в старовинних архівах, що моя прабабка, на ім'я Олена, була замужем за польським королем Олександром, сином Казиміра Другого. А як вона була схизмачкою, то й лишилася не коронованою на ціле своє життя. Цю історію я вам заздалегідь оповіла, щоб ви не доводили мене до гріха. Не хочеться також мені, щоб мої діти росли без законного батька, а на вас люди тикали пальцем, як на того Інокентія Восьмого...-

Після таких слів панна Марійка висмикнула свою теплу долоню з рук Непомильного, швидко вийшла з того напівтемного собору і зникла серед залитого сонцем майдану. Там злітали зграями голуби і дзвенів веселими ключами водограй.

Того ж самого дня, мистець Муха в одному заокеанському місті, рішив пропити частину гонорару, що він його одержав від Непомильного. Вже над вечір забрів до одного напівтемного бару.

-Глянь, скільки тих долярів набито в нього гаманці,- шепнув один із негрів своєму партнерові.

Муха, що чомусь у ту мить пригадав світлий образ панни Марійки, як ніколи запив. Вже аж увечері він підвівся з свого місця, розплатився з бартендером і поплівся до виходу. В коридорі не зчувся, як хтось його вдарив чимсь важким по голові. Живописець відразу втратив свідомість і вже не пам'ятав, як його ті двоє негрів тягли до свого авта. Після того, як вони вкрали у нього гаманця і вивернули усі кишень, ті бандити на великій швидкості, викинули непритомного Муху з свого авта біля занедбаного цвинтаря. Лежав він горілиць, ніби шукав у небі відповіді на свої земні скарги. До пам'яті наш славний мистець більше не прийшов і так без побачення з панною Марійкою та з своєю батьківщиною і відійшов у тогосвіття...-

НОВЕЛА ВОСЬМА

Еспанець - баск нехтує життям, лише побачитися з вмираючою матір'ю.

- Ще перед тим, як я познайомилася з тобою, - почала Ненсі, - я випадково в порту, де розвантажували пароплави, зустрілася з одним баском, на ймення Педром Короною з Валенсії. Він мені й оповів дивну історію свого побратима, що про його героїство хтось був написав цілу епопею. Звався той баск Хозе Ріко. Після прогри республіканців він, як і тисячі інших, відступив був на територію Франції. Справа виглядала безнадійною і бійці його бригади розбіглися, хто куди. Лишився Хозе з двома побратимами недалеко еспанського кордону в Піренеях. Друзі з ним робили очайдушні наскоки на фалангістів і завдавали їм дошкульних втрат.

Одного разу кордон перейшов старий зв'язківець.

- Твоя мати, Хозе, лежить безнадійно хвора в місцевому шпиталі, - сказав він. - Перед своєю смертю просила мене передати тобі, що хотілося б їй з своїм сином побачитись... - Хозе на мить задумався над його словами і у роздумі відповів:

"Перекажи їй, що я неодмінно її відвідаю, хоч така візита може коштувати мені життя..."

Зв'язковий попрощався з повстанцем і знову таємно пішов через засніжені гірські хребти. Про те, що зв'язковий став зрадником і працював для місцевої поліції, Хозе не знав. Довідався він про ту зраду пізніше від одного священника, що з метою попередити повстанця не переходити Піренеї, навідався до нього.

- Не май й гадки, Хозе, побачитись із своєю матір'ю, - сказав падре. - Префект поліції, заклятий твій ворог, навмисне забрав її до шпиталу, і приготував для тебе пастку. Я оце сповідав її стареньку та приніс для тебе її благословіння... -

"Ти знаєш, що я попам, як республіканець, не довіряю," - відповів священникові Хозе. "Що буде, те буде, а я таки піду з гідністю через кордон..."

Хоч як його двоє вірних друзів намовляли облишити дум -

ку про побачення з матір'ю, нічого те не допомогло.

- Ти навіжений, - докоряли побратими йому. - Чому ви- рішив головою накласти і йдеш на вірну смерть? Хіба тобі жит- тя надокучило? Пхаєшся в роззявлену пащеку гадюки, з якої нема вороття. Треба бути безголовим, щоб рушати в бій про- ти сотні до зубів озброєних поліцистів. -

- Мені все одно немає чого жити на світі, - сумно від- повів Хозе.

- Прекрасно я розумію ситуацію в місті, вгадую також думки того префекта поліції Артура Вентани. Він ще не напи- вся моєї крові, тому не може спокійно на ліжку з моєю коли- шньою нареченою спати. Щоб на нього див прийшов. Хотілося б мені одного: доторкнутися рукою до сивих скронь моєї доро- гої матері, а тоді перед тим, як відходити в тогосвіття, забра- ти з собою якомога більше поліцистів. -

"Все ж, Хозе, послухай нас і не йди,"- благали його друзі.

Вже по тому боці кордону Хозе вдалося пристрелити двох фалангістів - прикордонників і їхнім автом доїхати без жо- дних пригод до свого рідного містечка.

З сутінок мли вирисовувалися кам"яні стіни старого шпи- талю, якого дах був з червоної черепиці. Повз ту кам"яну гро- міздку будову, він в дитинстві йшов до школи, чекав там на ро- зі вулиці вже юнаком на свою улюблену дівчину, а також повз той шпитальний будинок відступав з республіканцями, коли пе- ремога схилилась на сторону прибічників генерала Франка. Та- кі нахлинуті думки розхвилювали його пам"ять і від них пішла голова обертом. Хозе під прикриттям туману і виліз на той дах з червоної черепиці з метою перед світанням спуститися в па- лату, де мусила лежати його тяжко хвора мати. Про місце, де вона лежить, він добре запам"ятав із слів кзьондза.

Із-за димаря шпитальній покрівлі Хозе помітив, що лікарня з усіх боків оточена озброєною вартою фалангістів. В його почав мороз поза спиною дерти, коли на його лихо одна з черепчин відламалася з рейки і з гуркотом упала додолу і розбилася на дрізки. Тепер і думати нічого було йому пробратися непоміче- ним в палату своєї вмираючої матері.

Відразу дах був освітлений прожекторами і фалангісти помі- тили довгоочікуваного гостя. Хозе цілив зі свого скоростріла влучно. Він із спритністю барса, встиг ще спуститися вниз і прокрастися в палату, де мусила лежати його матуся. Ліжка його матері виявилось порожнім і він однієї дуеньї- пацієнки запитав:

- Скажіть мені, будь ласка, де ділася стара жінка, що лежала на цьому ліжку? -

" Я бачу, що ви будете її сином, бо дуже подібні на неї. Крім того, вона шептала ваше ім'я й у сні. Не дочекалася вона, бідна, синівського приходу і померла лише декілька годин тому . "

- А куди забрали її старечі кості,- запитав з відчаєм в голосі Хозе .

" Її відвезено до трупарні, що міститься на самісінькому партері,-" відповіла йому тихим голосом дуенья. Хозе не гаяв часу, вискочив з тієї білосніжної палати і своїм скорострілом прокладав собі дорогу до того партеру, де мусила лежати його мертва мати.

Земля довкруги шпиталю перестала дудніти і вже ті фалангі - сти грубо кричали і лаялись в середині лікарні. Хозе відчував, що ні за яку ціну йому живим звідці не вибратися. Отак він і спускався вниз з тією грізною зброєю, аж поки нарешті не потрапив до моргу. Там він пересохлими губами поцілував у чоло мертву: " Прости мене, мамо, за всілякі турботи і клопоти, що я тобі, вірний син, завдав..."

Одна із куль, що пустив фалангіст, який перший увірвався до трупарні, обірвала життя Хозе. Інші для власної втіхи стріляли вже в мертвого до десятого поту. Вороги так зрешетували зі злости його тіло, що важко було впізнати, кому воно перед тим належало. Так на матиномуму трупі Хозе і спочивав мертвим. Його поклали обіч матері на мари і накрили шматком чорної матерії.

Працівникам моргу здавалося, що там на тих довгих марах мати із сином розмовляли поміж собою про мирні й спокійні часи, коли в їх краях не було братовбивства. Лице вбитого Хозе було надиво торжественним і спокійним. В матері на воскуватім обличчі також застигла усмішка, ніби вона й справді побачилась й поговорила з сином перед своєю смерттю.

Щодо того капуцина, який ризикував перед тим власним життям при переході Піренеїв для попередження Хозе про небезпеку, то він випросив у префекта поліції труп матері та сина. Падре їх за свої заощаджені пезети і поховав рядом. Туди, в затіння розлогих диких вишень та яблунь, він часто любить навідуватися. Сідає в роздумі на свіжо змайстровану лаву, розкриває свого молитовника і шепоче спраглими устами молитву про Божий мир, що повен життя та краси, та про вселильну людську любов....

Слова тієї молитви повторяють птиці, що злітаються до того місця звідусюд.

На цьому Ненсі замовкла і молоде подружжя після перекуски пішло пустинним узбережжям озера. Кричало й метушилось перед ночівлею морське птаство. Холодні хвилі ліниво повзли на сірий пісок, і Степан з своєю дружиною так і заціпилися на місці: сонце поступово спускалося в мовчазні хвилі величного озера. Трохи праворуч, в напрямі гостинця, що лежав ледь затканий мрякою, вівчар гнав додому вівці.

- Ще трохи,- промовив Кулеба до Ненсі,- сонце умре і на цьому місці стане тихо, як у домовині. Білосніжні миви зникнуть серед німих скель, а з гушавин старезного бору не відгукнеться жодна жива душа.-

У задумі вийшли на дорогу, за якою місяць сріблив послулі жита. Вже зовсім стемніло, як вони, щасливі, хоч втомлені, вернулися до свого готелю і відразу лягли відпочивати. Так пройшло з пару тижнів, і настала година їхнього вороття до околиць Лондону. Вдома Степановій дружині погіршало, довелося викликати лікаря.

-Краще буде для хворої в шпиталі,- порадив лікар.

Довелося Ненсі покласти в лікарню. Наступного дня Степан з своєю Таїсою прийшов відвідати свою дружину. В її білосніжній палаті запахло принесеним букетом квітів. Батько з дочкою надіялись, що Ненсі отот зведеться на ноги і вони заберуть її додому. Але стан хворої увесь час погіршувався. Так пройшло декілька тижнів. Одного разу під час відвідин лікар відкликав Степана осторонь і сказав: " Стан хворої безнадійний. У неї виявлено пістряк, що почався від ушкодженого лівого перса. Отже, приготуйтеся на все."

Степан сумно опустив лише голову. Пригадав, що одного разу Ненсі наздогоняла злодія, що вирвав з її рук торбинку з гаманцем. На швидкім бігу вона не зчулася, як зачепилася за камінь і ледь від того падіння сама не розбилася; ударила персом так дуже, що утворилася маленька ранка, яка й спричинила злякисну хворобу пістряка. Лікарі на всякий випадок зробили їй операцію і вирізали той ушкоджений орган, щоб зупинити розростання хвороби по цілому тілі. Останні тижні перебування Ненсі на землі були найгірші. Вона вже не вставала з ліжка і ледь розплющеними очима споглядала відвідувачів. Усмішка щастя спочивала на її вродливому лиці, коли вона впізнавала когось з присутніх. Живили її вже через гумову, вставлену в прорізану вену її лівої руки рурку. Пляшка з глюкозою була прикріплена до тієї рурки і та жовтозелена рідина стікала по краплі у ту її розкриту вену й живила виснажений організм безнадійної пацієнтки.

Одного осіннього ранку Степан з донечкою довідалися, що його люба дружина минулої ночі померла. Від такої великої втрати Кулеба занеміг. Назавжди запам'ятав ту глибоку яму на цвинтарі, куди опускали Ненсину покриту квітами блискучу труну. Після похорону

своєї дружини Степан довший час був ніби не свій. Сила волі до життя брала гору і він перемиг. Заспокоївся трохи і почав переводити ті смутні думки на щось далеке й близьке, що було приспане на дні його гарячого серця аж від днів тієї немилосердної війни. Знову взявся до праці і надіслав прохання до консульату на одержання візи для себе і для дочки. До подорожі на далеку Україну Степан з Таїсою почали готуватися заздалегідь. Від Степанової матері прийшов лист, що якісь люди в цивільному прийшли до неї на квартиру, оглянули приміщення і сказали, що її синові з донькою дозволено приїхати з Англії на відвідини. Він ще і ще раз перечитував того листа, що був писаний рукою рідної матері :

" Дорогий, мій сину !

Оплакала я тебе давно і поховала в своєму серці. Одне лише тримає мене на світі, що ти zostався живий. Оце недавно ходила святити пасочки та крашанки. Пригадувала той блаженний час, як ми цілою сім'єю сідали за стіл після всенічної і розгівлялись. А це їздила на нашу батьківщину засівати город. А як я вже стара і нездужаю, то, щоб скопати того города, взяла собі стільчика, і от прокопаю трохи заступом і сяду на того стільчика, перепочину. Так я ту землю й перекопала. На тих скопаних грядках посіяла буряки, огірки, моркву та посадила розсаду, часник та цибулю. Під заступ садила картоплю. Буде чим тебе частувати, як ти з своєю донькою приїдеш у гості. Не забула я також посадити пару кущів порічок, щоб було тобі чим ту душу прокислити. Ти колись, сину, у листі згадував про ті верби на березі. Коли б ти лише бачив, які вони високі вирости! Дозрілими шумлять собі та й питають у вітра : де подівся той жвавий хлопчина, що босоногим по піску бігав? Дівчата й нині перегинають свій стан, як з човнів беруть воду. А такі, що колись вишивали на едвобі золотими та срібними нитками, майже перевелися. Багатьох тих, що ти знав, доїхала погоня за довгим рублем і вони розлізлися по Союзу. Немає кому тих конопляних жмутів складати і ті снопики взяти собі на матірку, а тоді на плоскінь. Та й берег, якого ти так добре пам'ятаєш, змінився. Він уже не біліє розстеленими полотнами, що виглядали, як ті лебедині крила! Хіба якась старша жінка ще заб'є у воду кілка, щоб ті потоплені коноплі не попливли за водою. Пропало те, що було. Інколи ще якийсь дядько розтрусить з хури, доверху накладеного снопами колоски, як їде берегом. На тому березі та розтрушена солома виглядає, як терміття, що залишилося біля ріки, як молодичі заберуть своє полотно. Не та тепер, сину, молодь. Не має їм часу ані до тієї мички, ані до тих цівок. Тому то ніхто з тих дівчат не прийшов мені допомогти города скопати. А я, Степане усе старішаю і пригадую свої минулі літа. Не зчулася, як вони й промайнули, і вже не в серпанок, а в чорну хустку ховаю свої посивілі коси. А на дні моєї наболілої душі лежить важезний камінь.

Під ним поховане моє велике горе, пов'язане з утратою своїх дітей і чоловіка. Хто ж мені того каменя з душі, хоч на старості літ, відверне? Виходила я на берег, де гелґотять гуси і сікається на річковім плесі щука, як ганяється за живцями. Сідала я на сідалку в прогнилому човні і прислухалась до крику журавки, що кричить на лузі за чимсь нездійсненим і утраченим. Здіймалася вона, черкала крилом замислене плесо на тих рум'яних світанках і на моїх очах зникала за рогозою вже на тому боці ріки. До тієї журавки подібна й моя доля. Вже зазеленіла на моїх грядках петрушка, розсада та кріп, повитикала свої зелені стріли цибуля, а буряки свою незграбну свеклу. Цвіте наш молоденький сад, звеселяє і радує мій старечий зір. На грядках красуються квіти, пахне любистком, а край маленької лавочки, яку для мене зрихтував Юрко, осипає своє біле суцвіття калина. Допоміг мені онук також очистити копанку. З того священного прутика, що колись ви з Веклою принесли на Вербну неділю з церкви, виросла чимала вербиця. Не барись, сину, приїжджай у гості, бо мені страшно буде вмирати, без нашого з тобою побачення!..-внизу стояло "22 травня, 1968 рік, цілую тисячу разів, твоя мама."

Ще й ще перечитував Степан від своєї матері листа і перекладав його Таїсі. Знову перед його очима пронеслося дитинство, той час, коли він ходив колядувати. Чомусь пригадався той випадок, коли із Прісею раз прийшов на ті дівочі вечорниці, де не одна з дівчат та сувала й розкладала карти. Туди на ті вечорниці одного разу вже старший парубок приніс у торбі чорного півня, а з маленького пуделка перед зачарованим поглядом присутніх виїняв великого жовтого павука.

- Павук хоч і чаклун,- промовив парубок загадково,- все ж його гріх убивати, бо він ловить гидливих мух у своє павутиння. Також він майстер мікрокосмічного світу, бо жодна з дівчат-вишивальниць не введе ані на полотні, ані на маркизеті, ані на тонкому батисті таких казкових узорів! Та його тонка праця перевищує будівників цілого світу. Ту свою точну роботу павук може знову змотати, як дівчина змотує той клубок ниток, призначених для вишивання килима. Цей павук репрезентує собою початок світу, порядок речей у нім, і його кінець. А щодо півня,- продовжував парубок-ворожбит, він хоч і чорнішим того смушка чорнорунних овечок, все ж символізує собою нечисту силу, будучи віщуном всіляких нещасть... -

Дівчата, як зачули лише слово "нещасть",- відразу й вигнали того ворожбита і вже опісля досхочу насміялися з парубочої вигадки.

Степан разом з своєю дочкою Таїсою готувалися до від'їзду. Ходили по великих крамницях Лондону й вибирали дещо для подарунків. Таїса в магазині "Мейсі" вибрала для своєї далекої бабусі довгі вовняні панчохи та прицінювалася до клубків волічки, що горами лежала, переплетена різньобарвними нитками на стенді універса-

льної крамниці.

Десь перед самісіньким від'їздом дістали два квитки на королівський балет. Прем'єра, як вони дізналися з афіш, називалася "Запрошення". В головній ролі виступала прима-балерина Марґот Фонтен. Сюжет балету полягав в тому, що багаті батьки дозволили своїм дівчатам запросити молодь до родинного саду повеселитися. В самому розпалі бенкету батьки тих дівчат посварилися між собою. Під вражінням згадки про свої юнацькі літа, стали спокушати присутню молодь; мати-одного з юнаків, а батько-одну із запрошених панночок. Розлучені між собою закохані хлопець і дівчина, що стали жертвою сварки дорослих, пізніше прощають одне одному свою зраду. Все ж глибока рана лишається в серці спокушеної дівчини, яка сахається від свого хлопця за те, що він її штовхнув на непристойний вчинок. Коли кришталеві люстри великої залі знову засвітилися і погасли спалахи потужних юпітерів, Степан з донькою пішли до виходу. У Таїси від тих несамовитих рухів на сцені дівчат і хлопців її віку, зарум'янилися щоки, мліло в грудях її дівоче серце. Все ж вона була задоволена з балету. Ті реальні сцени з людського життя ще більше освідомлювали її щодо різних неприємностей, що можуть спіткатися в майбутньому. Втомлені і під різними вражіннями з того балету батько з дочкою вернулися до котеджу.

Наблизився день їхньої довгоочікуваної подорожі. Попрощалися вони із друзями, що прийшли їх проводити, і пішли до джетового літака. Степан з Таїсою в фюзеляжі джета зайняли вигідні собі місця. З голосника пролунав голос стюардеси: "Увага, увага, будь ласка, прикріпіть себе нейльованими поясами до крісел. Наш британський літак виходить на старт Лондон- Москва."

Джет, ніби велетенський казковий птах, заревів на місці своїми всіма моторами, здригнувся цілим корпусом, а далі пробіг по асфальтовий доріжці, рвонувся вперед і злетів у блакитну височінь. Змійкою велася внизу Темза, а ті з червоної черепиці покрівлі будинків Лондонського передмістя виглядали, як на лісовій галявині мухомори-гриби. З величезної висоти Степан з дочкою впізнали Лондонську вежу, парламент і Вестмінстерський собор. Над крилом джета спливали смушеві сувої хмар. Деякі з них виглядали шматками вибіленого полотна, що розіслали дівчати по обох берегах його рідної ріки. Незабаром Лондон ніби запав крізь землю; перед очима пасажирів, що дивилися униз крізь скельця маленьких вікон, розплітало сонце мережу на тарелі засинених озер та на оксамитову врону зелених парковисок. Ген, на самісінькому краю жовтої смуги узбережжя клубочилися хвилі Ля-Маншу.

- Ще трохи,- сказав Степан до Таїси,- і ми будемо пролітати над Бельгією, понад Північним морем, а там уже недалеко і до Шереметьєва. Як перейдемо митний кордон, таксівою поїдемо на Внуково, де

на нас чекатиме літак, що за годину долетить з нами до Києва. Напевно, крім старенької твоєї бабусі, ще багато моїх друзів прийдуть нас зустрічати. -

Степан при згадці про ту довгождану зустріч, вийняв з кишені папку "Джунґлу" і закуриив. Знову напливли згадки, і він на цей раз пригадав зустріч з друзями біля Андріївського собору, коли вернувся зі свого селища. Пригадав він ту героїчну оборону мостового причілку, того незабутнього із зброєю візка, що вони цілою своєю підпільною групою тягнули до того далекого й таємничого лісу. Як його, Степана Кулебу, після довгих років розлуки зустріне Прися й бойові побратими? Чи справді Юрко його син? Яка шкода, що до цієї радісної хвилини не дочекалася ані Векла, ані його бідний батько, ані Грицько з Талією. Це добре, - міркував він далі, - що мати хоч якусь халабуду на місці згарища поставила. Може, дозволять хоч на пару днів відвідати рідні околиці, то буде де відпочити. А шкода, що цілий куток за війни згорів. Якраз на тому куткові, - писала мати, - і стояли німці - фронтовики. З обох боків від тієї піднятої стрілянини зашугали блискавки і загрякали громи. Пізніше, як почався наступ армії - ців, німці відійшли собі й окопалися коло діброви. Звідтіля і обстрілювали з мінометів городи і людські ще уцілілі хати. Сипонули по них армії з притягнутої гармати, а ті головорізи, як ударять зі своїх мінометів, то та хата, як свічка, і загорілася. Зазнала тоді мати нелюдської біди. Бігала вона до копанки під кулями по воду, погасити пожежу... А от Юрко, - то в нього молодець. Писав, що дістав диплома, став уже інженером-землепорядником. Часто буває в тих місцях, де на обеліску красується ім'я його загиблого батька. Свої геодезичні роботи Юрко провадить серед озер, луків, лісів. З того водопілля й течуть укриті лепехою і зарослі водяною кропивою джерела, що впадають в Ірпінь. Писав син, що для вкріплення земного масиву насаджено чимало густокоронних дерев. Критикував молодий інженер модерний плян зрошувально-осушної системи, що наробив чималої шкоди красуні-природі. Сіножаті замулились тому, що незграбні канали порізали осушний торф. Від такого хозяйнування усохли вербові загати, а вітер від засмаглого степу наносить із-за скитських могил гори піску і ним замулює ще більше ріку. Напевно, що не все Юрко міг йому описати в листі до Англії. От приїду, то він мені більше розкаже про те гниловоддя та про втечу мінеральних багатств у те Київське штучно утворене море. Таїса ніби вгадувала, про що її батько думає, не турбувала його запитаннями, а дивилася униз, де клубочились білі хмарки і між тими прогалинами синіло море. Степан ще щось пригадав, а потім узяв і відкрив свіже число "Лондонського Таймсу". Звернув увагу на замітку спеціального коресподента з острова Тайвані. Повідомляло-

ся про наскок працівників місцевої поліції на головну резиденцію релігійної секти Юкуан Тао. Ця секта, що відкидає насильство будь-якого уряду над людиною, була забороненою не лише на Тайвані, а також і на китайському суходолі. Вона бере свій початок десь з вісімнадцятого століття і увібрала в себе аж п'ять філософських доктрин: даосизму, буддизму, конфуціянства, ісламу та християнства. В Китаї ця секта називала себе товариством білого лотосу. Заборонена вона тому, що її члени на богослужінні вживають так звану чорну магію. Ті, що визнають доктрину тієї секти-переживуть кінець світу- насолоджуватимуться вічним життям....

Уряд на Формозі Чянкан-шека і Мао на суходолі, таку концепцію віруючих визнав за еретичну, і тому перші й другі оголосили членів тієї секти ворогами народу...-

Степан відклав газету з прочитаною заміткою набік, шугнув думками в країну бамбукових гаїв, буддійських пагод та рижевих полів. Там, думалося йому, край високої Китайської стіни, члени тієї таємної секти білого лотосу слухають розмову вітру, що заплутався в тисячолітніх соснах на березі величного озера. І так замріяний про про ту білу квітку священного лотосу Степан поволі заплющив очі і задрімав. Джет з кожною хвилиною щораз ближче летів до місця свого призначення. Він то ховався в кучерявих хмарах, то впливав з них, і вони, переможені, покійно лягали під його блискуче крило. А там над ними вгорі було лише вічне сонце та необмежена небесна блакить. Здавалося, що на тій, осяяній безсмертним промінням трасі чулися співи незримого хору Божих янголів. Вони то оточували суцільним кільцем могутнього джета, то розривали свого магічного віночка і пропускали літака в тому безмірному космосі вперед.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Вже із самісінького ранку на квартирі Пестини Захарівни стояла неабияка метушня. Для зустрічі її сина Степана та його доньки Таїси зібралися його бойові побратими з своїми дітьми та жінками. Присутні прийшли святково прибрані та принесли з собою пучечки свіжих квітів. Дзвінки й збуджені голоси лунали не лише в кімнаті, а чулися й на балконі, з якого колись Степан споглядав з друзями, як горіло Задніпров'я, підпалене вермахтом, що відступав. Лишилося ще чимало часу до прилету з Москви "Ілюшина". І от колишні лісовики за встановленою традицією рішили перед виїздом на Баришпільське летовище послухати хоч пару оповідок. Степанова мати поставила на святково застелений стіл карафку з вишневим соком та миску з морелями й виноградом, а сама присіла на кінець канапи послухати і собі Степанових побратимів. На цей раз запало бажання оповідати

Андрієві.

НОВЕЛЯ ПЕРША

Про солдата, Якова Голованя, що зумів козу подоїти

- Черпнув Головань, що був родом з Решетилівки, як кажуть, лиха по вінця. Полк, в якому він воював, зайняв нову позицію в Карпатах, а йому випала честь піти в розвідку з лейтенантом та радистом. Командуванню кортіло дізнатися, що робиться в заплілі ворога. Рушили в ту небезпечну дорогу опівночі, минули свою батарею і вже на ранок доповзли до місця призначення й розглядали в бінокль ворожі укріплення. У долині вужем сковзнуло дефіле, срібною стьожкою блищала річка, а на насипі димів поїзд, з якого вивантажувались німецькі солдати. Глянули розвідники трохи осторонь смerek і помітили, як по тій кам'янистій дорозі в напрямі фронту повзли "Тигри" і "Пантери". Радист викликав штаб свого полку і передав закодовані координати. Не пройшло й кілька хвилин, як смертноносний вогонь "Катюш" рвонув по тому вузькому проходу, по тих танках і по тій ворожій піхоті десь з правого від них боку. У відповідь на той вогонь із замаскованих гнізд зарепетували на всю горлянку німецькі міномети, що скреготали всіма шістьма своїми отворами. Гук гармат підсилювався свистінням самострілів і перейшов у справжнє пекло. Горіла у німців під ногами земля. Гарматні з ворожої батареї почали рвати ґрунт довкола розвідників своїми залізними кігтями. Лейтенант застєбнув свою пляншетку і наказав повзти назад до своїх траншей. Не встигли вони відповзти й декілька кроків, як черговий вибух уламком із скелі проломив груди тому старшині і він загинув на місці. Радист з Голованем лишили мертвого командира і похачем почали з крутих уступів узгір'я спускатися на зелену полонину. Тут же ворожий шрапнель пробив радистові груди, коли ж дурний набій Голованеві шматком розтопленого заліза зняв з черепної коробки з маківкою волосся, але не вбив на місці. Перев'язав він ту свою криваву рану індивидувальним пакетом і побрів шукати в ліску того медсанбанту. Раптом його стуманілий зір з-поміж смereчок помітив у скелі невеличку печеру. - Залізу в ту нору і там хоч трохи відпочину, - вертілось у його голові. У тій печері солдат і знепритомнів. А що йому в тім тунелі ввижалось, то добрим людям не питати. Ввижалось Голованеві, що він у шуканні виходу щораз більше заглиблювався в той лябірінт, де, крім сов та кажанів, нікого живого не було.

- Оце ще халепа на мою голову, - гнівався він на себе. Заплутався я в цих проходах птьми і не знаю, як на те Боже світло вибратися. Хоча б дійти до виходу. Там до мене хоч би якась з бджілок прилетіла, і підкріпила б мої сили диким медом. Здається, тут мене й смерть

спіткає. Помру я і ніхто по мені і сльозинки не зронить. Жалкую, що не одружився, було б кому хоч по моїй душі поплакати. -

Відразу повеселішав, коли в даліні замаячило світло. Наблизилось щось волохате й перегородило йому дорогу.

- Я Асмодей, син Леліти та самого Люципера,- дзеренчав голос не-знайомця.- Ми тебе, Голованю, на нашій чортячій нараді давно чекаемо. Не гай дорогоцінного часу та ходи лише за мною.-

Асмодей привів його до великої гроти, освітленої полум'ям пекла. Там зібралося чимало тієї чортячої знаті дивитися на прихідька. З імен, які запам'яталися воякові були : Самійленко- шеф самої смерти, вартівничий пекла Малик, біля якого стояв Юконенко-проводир впалих янголів.

- Надумали ми тебе, довірчий пане, Голованю, королем у пеклі зробити,- сказав йому Стракенчук, що любив поласувати земними жінками.- Лише спочатку перевіримо, чи ти на таку посаду здатний. А як ще нежонатий, то ми рішили тебе спочатку оженити з Зенеминою. - Не встиг той архангел проказати останні слова, як перед солдатом заграла очима несказанної краси молодичка.

- Ходімо, Якове, на наше шлюбне ложе, що намощене з баранячих та козиних шкір. Хай справдяться слова пророків, що від нашої пристрасної любови народиться дитина світла, а не та чорна, як ніч, яку привела на світ дружина Хама.-

Зенемина простягнула женихові руку і повела його з собою : " Візьмемось удвох із запалом до тієї відповідальної праці і успіх її залежатиме від того почуття, що ти виплекаєш до моїх пестоців і забанок. "

Володарі пекла чекали, що з того всього вийде. Не пройшло й двадцяти хвилин, як Головань був стусаном ноги своєї нареченої, не лише зіпхнутий з того шлюбного ліжка, а вона йому показала й двері.

- Не грайся з вогнем, еретику і не наводь, лайдаку, на мене неславу,- лютувала Зенемина.

Чорти переглянулися поміж собою і лиш тепер помітили, що уламок набою пополовинив у Голованя так званого дзівуна. Серед бісовського кодла зчинилася справжня буча. Вони його з лайкою та гиком викинули геть з тієї гроти на земну поверхню...

Прокинувся Головань у заваленій чагарем печері і зрадів, як уздрів світло. Воно лилося десь із небесної голубині крізь щілину, яку затуляли зеленаві смереки. Головань, як вийшов із печери, помітив струмок, що весело дзюрчав. Пригорщами напився води і подякував Богові за своє чудесне спасіння. Рана на його голові ятріла, а в самій голові гули бджоли. Давно вже той фронт відкотився від того місця, де його натомила працею більше, ніж коли така пригода. - Піду й пошукаю свою частину,- сказав Головань сам до себе і рушив у дорогу. Ніде не дзвеніли калиново коси і не чути було співів косарів та

дівчат, що мусили б у цю пору гребти сіно. Отак пішов він сіножаттю понад ліском, збирав собі лісові ягоди та клав їх до пересохлого рота. Не зчувся, як минав згарище якогось села. На руїні однієї хати парував дим, де солдат біля розваленого комину і підняв уцілілого копила. Зрадів тій знахідці, бо перед призовом в армію промишляв шевством. Пригадав той час, як на ремінному стільчику згинався в три погібелі з батьком, уміло орудував шилом, сукав дратву і шив добротні на продаж чоботи. Здавалось йому, що в його пораненій голові навмисно цокотить шевський молоток і хтось незримий, наче в ту підшву забиває туди кілля. І от Голованеві примарилося, що не якийсь там чобіт, вправлений п"яткою в той дерев"яний копил, що він тримав у руці, а його приплюснена голова. Видко, якийсь із чортів щипцями тяг з його голови набр"яклі кров"ю жили й приклеював до рани видублену підшву та розжареним хомулем з накоткою вигладжував її, ніби ті ранти. Отак з великим болем у пораненій голові солдат дійшов до розваленого живоплоту, де помітив прив"язану козу.

- Бідна кізонько, - подумав Головань. - Гуляла б собі гульма та моріжок пощипувала. А так на прив"язі немає кому її й подоїти. Обмірковував потрохи, як би йому ту кізоньку подоїти. Знесилений він поповз рачки. Повзти було тяжко і йому дуже надокучали мухи, що дзизали над ухом. Головань ледви відмахувався від них. Додлявся таки, поки відв"язав від пояса шолома і підставив під вим"я кози. У шолом лилися дзюрки цілющого молока. Кізонька не пручалася, лише відсунулася від дотику незвичних рук до того старезного гнилого пня, звідкіля вилітали злі шершні. Вояк не помітив, як марля з рани на голові спала і та рана стала відкритою. Він і не зчувся, захоплений доїнням кози, як розлучений шершень вилетів з трухлого пенька, накинув круга і так ужалив у ту роз"ятрену рану, що Головань відразу впав непритомним на землю. До пам"яті прийшов він наступного дня. Тоді якраз верталася власниця тієї кізки з своєю донькою на ті згарища з евакуації.

Зраділа матір з донькою, бо знайшли свою кізоньку живою і неушкодженою. Разом із тим вони врятували й Голованя. Головний біль у нього від того джмелиного укусу стих і рана почала загоюватися. З пару тижнів у своєму уцілілому пригребнику мати з донькою дглядали солдата. Те козине тепле молоко допомогло йому знову звестися на ноги. По демобілізації з війська, солдат у першу чергу навідався до своїх рятувальниць. Він й одружився з донькою тієї удовички. Їздив Головань особисто в ліс вибирати дерево на оприни і сволюки, коли рихтував собі нову хату. Пізніше навідався зі своєю молодою жінкою в гості на свою далеку Полтавщину. Хитали лише його рідні та друзі головами, як він оповідав, що Мовляв, сам воло-

дар пекла, перетворившись в лютого шершня, ужалив його з метою звести з цього світу. Лише та отрута подіяла на нього добре і він завдяки тій на голові рані і сьогодні жив та здоровий лишився. -

НОВЕЛЯ ДРУГА

Як удовиця з трьома дітьми собі чоловіка знайшла

- Звали ту удовицю Наталкою Свічкою, - почала Прися. - Жила вона в одному селі на Київщині з чоловіком Свиридом та трьома маленькими дітками. Коли почалася війна, то її чоловіка через хворобу на військову службу не взяли. Було в них, як кажуть, і на ниві буйно, і в обори плідно, а в пасіці рійно. Був він майстром на всі руки, навіть міг того кожуха зложити, а своїй жінці на Різдво менту чи бекешу подарувати. А от, як прийшли німці, то чоловік її просто з глузду з'їхав. Господарство своє захопив і надумався шуцманом у селі стати. Здається, його на те якась лиха сила штовхала. Батько його десь за полярним колом Богові душу віддав, і жінка чула, як він з його тією уночі розмовляв. Це була не дуже то втішна прикмета для неї. Молита Бога Наталка, що чоловік її опам'ятається, і в них знову в тій хаті стане весело.

- Чоловіче добрий, нащо тобі та поліція здалася, - дорікала вона йому. - Кидай її, поки ще не пізно. Батька тобі вже не воскресити, а собі ще більш наробиш лиха, бо як зловлять тебе ті партизани, то повісять на найвищому дереві в лісі... -

- Не край мого серця непотрібним наріканням, - злостився Свирид. - Я сам знаю молитву від лукавого. -

Більше він їй нічого не казав і вона йшла чепурити в своїй хаті кутки, витирала помиті тарілки, чистила мідні й кришталеві кубки та вимивала із зеленого скла пляшки. Те вимите начиння вона дбайливо витирала рушником і ставила до мисника. На ослоні в неї підходила діжа з тістом, а в печі в горщику кипіла для дітей каша.

Крім тієї хатньої роботи, вона ще бігала поратися на городі, чи спускалася по драбині в темник, де стіни були заплішовані ставнями. Там вона ставила свіжі глечики з молоком і від тієї всілякої роботи в неї не було часу і вгору глянути. З того темника вона набирала в миску з бочки квашеної капусти чи огірків, націджувала в дзбан з бочки квасу і вилазила нагору. Журилася, що її те подружнє життя пропадає, ніби на тому посіяному просі заживок у люту хуртовину. Нічого також не вийшло в неї з тих мрій, в яких вона, наче в любистку, для доброго здоров'я своїх білоголових діток купала.

- Не жбурляй грудкою в чужу курку, якщо не відаєш, якої сусідки вона, - пригадувала Наталка слова своєї покійної матері.

- Нема чого мені бідного Свирида в будь-чому звинувачувати. Бог

відає, які там у нього ті думки. -

Все ж неспокій у її грудях бовтався і звисав обважніло, подібний до уживистого капника в плузі, причепленого до колішні. Одного разу її чоловік не вернувся з поліції додому.

- Десь не в добрий час грається з долею навперейми, - думала жінка. За вікном почало дощитися, загуркотів грім, освітив блискавкою стри-вожені дерева саду. Її Свирид не приїхав додому і наступного дня. А ввечорі прийшов городами до Наталки один із горстки його друзів і сказав: "Приніс я тобі неприємну звістку. Твій чоловік вже свою останню дорогу відбув. Його з однією дівчиною повісили німці на площі.-

- А завіщо йому така кара? - вирвалося з її кволих грудей.-

- Один із в"язнів ударився тікати, коли його Свирид вивів на прогу-лянку. Догнали німці того арештанта вже під самісіньким лісом. Живим він жандармам не дався, бо відкрив по них вогонь з тієї зброї, що йому в козубі принесла дівчина. Ту дівчину схоплено і повішено разом із твоїм чоловіком. На грудях у знедолених німота прибила дерев"яні дошки з написом: "Я допоміг партизанові втекти," а на грудях тієї дівчини:" Я була коханкою партизана".

Цієї ночі на вахті біля їхніх повішених трупів стоятиму я з своїм то-варишем. Коли хочеш віддати останню повинність своєму чоловікові, то прийди опівніч на базарну площу. Допоможеш нам зняти благородні останки і на цвинтарі по-людському закопати. Не можемо дозво-лити чужинцям знущатися з мертвих. -

- Дякую,- відповіла заплакана жінка.- Я неодмінно прийду і віддам останню шану покійному. -

Щуцман подякував їй, і зник городами, як і прийшов.- Недарма,- ду-малося Наталці,- мені минулої ночі снився дивний сон. Снилось їй, що вона ніби кленовим цебриком черпала воду з глибокої криниці. На-гнутий журавлик тільки поскріпував. В цей час, як вона саме витя-гала воду, до неї, спираючись на палицю підійшов у драній світлі вто-млений і закурений дорожньою курявою жебрак. Він пересохлими від спраги устами попросив напитися води.

-Звідкіля ти йдеш і хто ти будеш?- запитала вона в того подорожно-го.- Своїм виглядом ти мені нагадуєш того втікача- священика, Івана Рознитовського, що на Чернігівщині колись втік до старообряд-ців. Втік він, як я знаю, з Володимирської парохвії, а як він жо-дного злочину не вчинив, то законодавці лишили його в спокої.- Вона набрала з цеберки корячком води і подала його старцеві.

- Дякую тобі, жінко, що ти вгамувала мою спрагу, - проказав він.- Я й справді нікому тієї кривди не заподіяв, нікого в житті не грабував і не вбивав, а в подяку скажу тобі, що ту пшеницю, посіяну твоїм чо-ловіком, вижне з тобою хтось інший..." - На цьому Наталка й проки-

нулася, не знаючи, як розовмачити той сон.

Коли її дітки поснули, вона і рушила крадькома городами до того ма-йдану. Ще здалеку побачила новітню Голготу : на перечці шибениці го-йдались чоловічий та жіночий труп. Місяць змутнів у хмарах і вийшо-вши з них, освітив мертве лице її чоловіка. Дівчина, що висіла обіч його, була занадто молодою умерти. Щуцмани підсадили Наталку і во-на гострим ножом перерізала мотуз , що міцно охопив горло її чоло-віка. Так само вона звільнила з петлі й дівоче тіло. Разом з тима охоронниками вона поклала тіла двох мучеників на бідку і вони пове-зли тих мерців на цвинтар, де й поховали в заздалегідь виритій ямі. - Ми втікаємо до лісу,- сказав один із шуцманів,- а тебе з дітками хай Бог оберігає від зла. -

Наступного дня на її подвір"я приїхали німецькі жандарми. Допитувались в неї, чи вона не знає щось про свого чоло-віка.? Вона впала навколінці ридьма і сказала, що ні сном ні духом нічого не знає. А як коло неї заплакало аж трое наляканих дитинчат, то німці махнули лише рукою і з лайкою лишили її подвір"я. Десь на Проводи Наталка, як давно, поклала до плетеного кошика спечену па-сочку з крашанками і з тими дітлахами рушила на цвинтар. Там роз-шукала в глушині знайомого горбика, впала на нього і гірко заплака-ла. У верхівтті густих дубів та кленів шебетали безжурні пташки і їхній спів та деренчання звеселяло те смутне місце. Над зеленими кущами та вишняком летіла блискуча спадь.

Десь пару днів перед тими Проводами брат повішеної дівчини Василь бачив дивний сон. Ніби його сестриця похована на цвинтарі і на її могильці безутішна удовиця з маленькими дітками проливає сльози. Кругом тієї могилки кущі гльоду наїжилися своїми колючками від чорних і злих сил. От він і надумався сходити на той цвинтар і ту се-стрину могилку, яку бачив у сні, і розшукати. А вирушив парубок на занедбане кладовище на Проводи. З дива протер свої очі, і на одній безіменній могильці побачив ще молоду жінку, одягнену в знак жа-лоби в чорне, а біля неї трое маленьких діточок. Шуміли на тому цви-нтарі акації та осики, а десь під зеленим кущем кричало налякане пташенятко, що випало з гнізда. Довго Василь не думав і підшов до жінки з трьома дітьми.

- Добридень вам,- привітався він чемно.- Чи бува, випадково не зна-ете, де похована моя рідна сестриця ? -

Наталці чомусь серце йойкнуло і вона смиренно опустила зір до-долу, а потім набралася хоробрости і оповіла йому чисту правду.

- То мою сестру Маню німці повісили з вашим чоловіком,- проказав він, коли вона закінчила свою розповідь.

- Дозвольте мені вас і ваших дітей провести додому,- попросив він. З того часу в них зав"язалася приятельсь, що перейшла у вірну любов. Василь одружився згодом з вдовицею допомогти їй виховати і виве-

сти в люди трьох маленьких дітей. Отак ті молоді, хоч і зажурені серця, пригорнулися одне до одного і з Василя та вдовички вийшла щаслива пара. А¹ як Наталка в часи дозвілля виводила на полотні хрестики і прутки, з трьома різними нитками, то її Василь назвав криничкою, що зберігає свої цілющі води у затінні горобини та високих лип, з якої він ніколи не затамує спраги. А вона раділа від його лестощів і під час вишивання для блузки узорів, пригадувала той давноминулий сон і повторяла ті нею завчені слова: "Хто інший сіє, а хто інший жне..."

Присутні подякували Прісі за цікаву оповідку, і Анатоль узяв слово: "Панове браття, пора нам вже в авто сідати та їхати на летовище. Колись Степан казав мені на прощання, що ми навечно однією вірвовочкою пов'язані, - і я бачу, він не помилився. Наближається врочиста хвилина нашої довгожданної зустрічі. Отже, не прогаймо цієї дорогої для нас хвилини, а зустрінемо нашого дорогого гостя з квітами та родинними поцілунками..."

Андрій з Марусиною, Анатоль з Аллою, Мишко Вергун з Сарою, Сашко з Людою, Пестина Захарівна з Юрком та Прісею лишили з букетами квітів квартиру і попрямували до авто.

Зустріч була справді зворушливою і в довірливих очах Прісі воскресла таємна надія, що може Степан роздивиться довкруг і передумає вертатися до берегів туманної Англії. Чому б йому не залишитися в себе на батьківщині та не жити з нею? Піднімав Степан чарку з друзями, щоб серце не горіло в кращому майбутньому, доливав її доверху горілкою і випивав до краплі. Декілька днів веселилися побратими на Юрковому весіллі, переймалися бувальщиною і ділилися своїми новинами. Ціла колишня група бойовиків не забула заглянути до Андріївського собору, де їх колись та лиха доля звела разом навіки тієї пам'ятної весни 1943 року.

- Тобі, як звитяжцеві мостового причілку, належить право на ту велику дорогу, - промовив Анатоль до Степана.

- Я думаю не лише мені, а цілому українському народові, нам всім належить те велике право на ту велику дорогу, - сказав у відповідь йому Степан.

Дивно і схвильовано лунав його голос, коли він вимовляв ці слова. Таїса в свою чергу була захоплена приязню та гостинністю тих людей, що її та її татка оточували. Домовились поїхати оглянути ті святі місця, де в районі зруйнованих дотів, красувався обеліск. Мов у сні пропливали перед Степановими очима ті колись знайомі йому місця. Від того дерев'яного містка, якого Кулеба завзято із друзями захищав, лишилися тільки зчорнілі в воді палі серед рогози та високого очерету. Недалеко від тих залишків, вниз по річці був споруджений новий

міст, що красувався своїми арками-акведуками. Дві проміжні опори із залізобетону вдержували на собі його прогінну частину, що у вигляді дугастого склепіння прикрашала собою зацементований настил. До сірого кольору бетонованих стовпів підходив причілок асфальтованого насипу, що був обтиканий вервечкою зелених сажанок. Праворуч від того мосту величався у своїй красіobelіск.

Степан з побратимами зачудованим поглядом оглядав покинуті давним-давно святі для нього місця і йому чомусь пригадалося двоє питань, на які він по приїзді до Києва не міг знайти відповіді. Перше питання було від рідної матері: "Синочку, чому це ти з собою не привіз своєї сестриці Векли?". Друге питання, чи власне репліка вихопилася з уст Віри Павлівни: "А от Грицька, то в живих немає." Йому чомусь у цю мить біляobelіску пригадалися слова із святого письма, що належали апостолові Петрові: "Учителю, куди ти йдеш?" Ісус йому відповів: "Куди я йду, туди ти не можеш супроводити мене. Нема чого тобі гріх на душу брати, але з часом ти найдеш мене..." "Спробіться я увірувати в тебе, спроможуся за твою правду і життя віддати." - "Чи справді, ти за мене своє життя віддаси? Набереш ти неслави своїм запереченням що будь-коли ти знався зі мною ще перед тим, як заспівають треті півні..."

- Але мої друзі не відцурались мене, - подумав Степан. Ніхто з них не відвернувся від мене і не сказав на слідстві, що не знає такого. І ті допитувачі були безсилимизнайти чи вифантазувати так звану крामолу з мого боку. Фактично, - міркував Кулеба, - того матеріялу проти його особи було більш, ніж треба. А коли судити його, то треба судити цілу бойову групу підпільників, а це якраз було не на часі... На це ніхто із слідчих не хотів піти і справу прикрили.

Шарлат соняшного проміння сковзнув поobelіску, сьйнув по обличчях учасників тієї вилазки й бевкнув у засинені хвилі зарослої очеретом ріки. Лець уловний шелест пішов по лісу, як із-за ліщини вилетів трішук, що погнався за вертлявою зозулею.

По дорозі додому друзі ще заїхали на Лук"янівський цвинтар віддати шану деяким рідним і знайомим, що там були поховані. Група проходила алеями повз дбайливо впорядковані могили, що стояли прибрані пам"ятниками та хрестами. На одну з них дуже занедбану та зарослою високим бур"яном та переплетеною дикими кущами бузини, і звернув свою увагу Степан. З тієї могили нісся страшний сморід. Кулеба затулив носа хустинкою і підшов ближче, щоб прочитати напис. На меморіальній дощинці, вмонтованої в занедбану брилу нефриту стояло, що тут похований підполковник військ служби безпеки Олег Васильович Нестеренко, що загинув в одному з боїв з бандитами.

Сумніву у Степана не залишалося. Це й було останнє місце спочинку

тієї людини, з якою він у той злочасний день на весні 1943 року познайомився на пароплаві. Кулеба покликав до себе Анатолія і Андрія і з журбою на серці показав пальцем на те закляте місце. Може б його доля, а також безталанного батька склалася зовсім інакше, якби Степан в той день до свого селища не поїхав. Ніколи б він з тією непевною людиною у житті не зустрівся. А то скільки тих нещасть на голову його рідних упало! Може б Кулеба ніколи не знав тієї Англії і взагалі не повірився б на тій проклятій чужині. Ще трохи в задумі турист постояв біля того збитого пам'ятника і важкою ходою перейшов на іншу алею в шуканні за цілою групою.

Зупинився Степан із Таїсою на квартирі своєї матері. Вставав раніше за всіх, коли ще світова зоря прокидалася в обрях. Будьщо хотів відвідати з дочкою ті святі для нього місця, де колись він народився. З цією метою подав прохання до ОВІРУ на одержання дозволу. А покищо Степан гостював у друзів. І в згадці не було тієї псоти воєнних років. Столи були заставлені ріжною їжею і питвами і на них чого лише не було! Дзявкали розбиті з пивотою склянки і кухлі, коли друзі пили за здоров'я присутніх. Молодь між собою жартувала і разом з батьками співала хором козацьких пісень. Одного разу, коли він їхав з донькою до Юрка і Прісі, попросив таксиста зупинитись. Виліз з авта, підбіг до кіоску й купив свіже число "Вечірнього Києва". Вже в авті пробіг очима по шпальтах газети. Мимоволі зупинив погляд над одним із заголовків: "Будьмо пильними.."

- Будьмо пильними з тими особами, які приїжджають до нас під виглядом туристів. Серед них чимало шпигунів, що діють тихою сапою. Статтю підписали, як видно, працівники служби безпеки, що сховали свої правдиві імена під псевдами. - Ця стаття, здається, написана під вражінням моїх розповідей та жартів на тому Юрковому весіллі, майнула в нього підозріла думка.

Там Кулеба першого дня трохи випив, жартував у колі знайомих і де-що їм оповів з того незабутнього рукопису Олекси Івашини.

- Ти, Степане, - напучали його друзі, - ні при яких обставинах в жодну дискусію ні з ким не вступай. Ті твої щирі слова можуть зрозуміти не так, як слід, а тоді може вийти неприємність. -

Щось через тиждень після тієї прочитаної статті у "Вечірньому Києві" Степан разом із Таїсою поїхали на Баришпільське летовище одержувати свій надісланий з Лондону багаж. Ті валізки після пильної перевірки видавав йому колишній командувач партизанського загону імени Щорса, Василь Петрович Кіндратенко. То і був той для-вий чолов'яга, що зачислив Степана Кулебу з його друзями до списку так званих мертвих душ ще тоді, як вони того незабутнього осіннього дня поїхали візок зброї. Закордонний турист й не підозрівав, яка то знаменита особа видає після перевірки ті речі. Навпаки, Ки-

ндратенко добре знав, що то за важна птаха приїхала із-за кордону в гості .

- Треба його яось із республіки видалити,- подумав Василь Петрович. - Не лише з республіки, а і з Союзу хай чимшвидше вертається назад до Англії. Бо все може ще трапитись, як він, Кулеба, схамене-тьється і почне мертві душі по різних урядових дистанціях воскрешати. Я таких, як він, чимало на той світ у війну пустив .

Списки так званих мертвих душ я вклав до сейфу, що під тим обеліском лежать закопані. Аж холодний піт виступає в мене на чолі, як подумаю, що Степан Кулеба почне дурниці говорити. Тоді комусь із партії ще в голову стрельне той сейф відкопувати і ту так звану ревізію списків робити. Треба цього небезпечного свідка чимскоріше позбутися. Лише ніяк мені не приходить на ум, як це мені шитокрито зробити. Може бути таке, що почне Кулеба про свої особисті подвиги байки розказувати, а разом з ним порозкривають роти і ті ще живі учасники того молодіжного підпілля. Тоді хоч крізь землю провалися. Але кому потрібне те дуріння голови.? Ніхто з тих колишніх шмаркачів не має права на так звану велику дорогу. Мусили вони загинути ще з тим громізким візком зброї десь на тій дорозі, обставленій німецькими патрулями. Немає нам чого з дуросвітами ту перемогу та славу ділити. Я особисто з комісаром Петуховим домощував шлях для перемоги в районі зруйнованих дотів та мостового причілку. За цей геройський подвиг вітчизна щедро нагородила нас найвищими орденами. Удостоїлись нагород ясної днини чимало моїх партизан. Хоч вони жодної участі в тім бою не брали, а все ж я порекомендував їх нагородити. У них я вірив! Нехай Кулеба не грає дурника, а краще вертається на чужину, звідкіля він прибув. Нам і для своїх людей не вистачає роботи. -

Степан, що забрав з Таїсою свої валізки, подякував начальникові багажного відділу і відїхав таксівою на квартиру своєї матері. Не встигло ще авто зникнути за поворотом асфальтового шосе, як Кіндратенко у своєму багажному бюрі набирав спеціальне число телефона свого колишнього бойового друга, що працював полковником служби безпеки.

- Зв"яжить мене з товаришем Іллею Федоровичем Замогильним,- попросив він у міністерстві внутрішніх справ .

- Здоров був, Ілюшо! - проговорив він зраділо в слухавку, як почув знайомий голос. Чи можеш мене поінформувати, що трапилося надзвичайного в нашому місті на протязі цілого тижня? -

- А тобі навіщо така інформація здалася? - запитав здивовано він.

- А ось тут із Лондону прилетів до нас у гості один із безбатенечків, Степан Кулеба. Вже добрих два десятки років, як на бужуазних смітниках гнилою рибою відживляється. Донесли мені, що

він всіякі теревені починає розводити. Я б на ті його плітки не звернув би жодної уваги. Але, подумай, у них заторкнута не лише честь нашого партизанського загону, а й моя особиста. Треба того кита-йця не пестити, а позбутися чимшвидше. -

- Гм,- відповів з ваганням голос у слухавці. - Видко стаття у "Вечірньому Києві", написана мною, не змусила його в гостях прикусити язика. Це вже нікуди не годиться. Отже, слухай, Василю Кіндратовичу. Якихось там надзвичайних новин у місті не трапилося. Правда, один із гебреїв накинувся і побив гайдамаку за те, що той у п'яному стані обізвав його сіоністом. Дружинникам я дав наказ їх обох замкнути. Один із пролетарських поетів обвинувачував іншого, що той украв у нього так звану Оду на честь королеві урожаю, та ще й одержав за неї чималий гонорар. На домагання автора, для гіятор відмовився з ним тими грішми поділитись. А от іще цікаво, як один браконьер-гольтіпака попався біля ставка із в'язкою коропів. Перед блюстителами правопорядку намагався вибрехатися, що ту рибу нанизав він на в'язку лише з метою, щоб вона у нього у ванні з водою віднерестилася. А ось,- урочистим тоном проговорив полковник,- щось надібав у паперах цікаве для тебе. Ти, здається, ще пам'ятаєш вбивство бандитами в Карпатах Нестеренка. Як тобі добре відомо, що його останки були десь із-під Турки перевезені і поховані коштом трудящих на Лук'янівському цвинтарі...-

- Так, я його добре знав,- відповів Кіндратенко.- Але що мені з нього, як Олег Васильович давно покійник, тобто мертва душа. -

- А ти лише не перебивай і вислухай. Це добре, що він мертвий, тим більше корисний для твоєї справи. Там на його могилі здохла кішка, і від того падла такий сморід рознісся, що і за пів верстви не можна підійти. Про це мені мої підлеглі склали спеціального звіта. Спочатку впало підозріння, що хтось там сп'яна випорожнив свій шлунок. Від бабусі, що набирала в лійку із колонки воду, довідалися, що тією занедбаною алеєю проходила група ще молодих чепурно й гарно вдягнених людей. Дехто з тієї групи розмовляв чужою мовою. А це прийшло повідомлення, що повз той пам'ятник якраз і проходив Степан Кулеба із своїми друзями. Тут йому на твоє бажання можнашити, що лише твоя душа забажає. Певно, мета твоя чимскоріше позбутися з Союзу. -

- Дякую тобі, Ілюшо, за таку цінну інформацію. по-старайся зробити все, щоб Кулеба із своєю донькою за двадцять чотири години покинули Радянський Союз...-

Василь Кіндратович від такого повідомлення свого бойового товариша відразу повеселів. Йому стало легко й радісно, ніби хтось незримий скинув з його грудей стопудову каменюку. Сьогодні після цієї телефонної розмови всім еством він почував себе, як напередодні пе-

ршого травня чи жовтневих свят. Чомусь йому якраз у цю хвилину пригадався випадок з юнацьких років, а саме з 1919 року. Тоді він був молодим чекістом -розвідником і ледве сам не потрапив під розстріл. Певно, що він би ніколи не дожив до своїх років, як би не виправив допущену помилку. Справа в тому, що на одній зупинці поїзду, він дозволив двом арештованим петлюрівським офіцерам піти до вбиральні. Чекав він чекав тих панів і йому на тій станції терпець увірвався. Зайшов до відходка, а там за тими старшинами і слід простиг. От начальник конвою пригрозив йому розстрілом, якщо він тих двох утікачів не розшукає. З загonom підлеглих наздогнав тих утікачів щось аж за тридцять кілометрів від станції і тим уникнув долі.

- Ніхто ще з моїх рук не втік,- думав Кіндратенко. І цей Степан Кулеба не втече. Потрапив він би до моїх рук там у лісі пам'ятного 1943 року, то напевно б давно був би на списку мертвих душ. А мені, як заслуженому чекістові страшно не подобається, що ті мертві душі починають нагадувати про своє існування з тих братських могил. Удвоїлися б мої сили, то я би, як той Чічіков, усі ті мертві душі скупив би і те купно з їхніми прізвищами спалив би коло пам'ятника слави. Хай би їх пожерло полум'я вогню. І щоб про них ніколи й ніде ніхто не згадував. А от,- міркував Василь Кіндратович,- як воскресне така мертва душа, то її вже важко в землю закопати. Одна, то ще півбіді, а якщо тих душ воскресне з десяток чи більше, то ті воскреслі душі можуть ще всі мої бойові заслуги з орденами позирати...- І на згадку про ті кривди, що він заподіяв патріотам рідної землі, його охопив панічний жах. Ось чому він за всяку ціну хотів позбутися Степана Кулебу з Радянського Союзу.

Степан відвіз на квартиру своєї матері багаж і домовився з побратимами провести вечір у ресторані "Млин" на березі Дніпра. В тому "Млині" було затишно й гарно і, здавалося, що на те надвірне коло, замість гомону вечірнього присмерку, спадала каскадами вода, і чути було, як у нім тарахкотять обрєнци. Молода офіціантка у вишитій українській блюзі та в квітчастій плахті запропонувала меню. Таїса вперше в своєму житті смакувала полтавські галушки; безсила їх проковтнути, взялася за налисники, що були з сиром та поквасовані сметаною. Пригадала метушливі вулиці Лондону, бистроводу Темзу, і понеслася думками широким Дніпром. Затокою сновигали катери та моторові човни, а Таїса линула думками до далекої британської столиці. В таку пору, - згадувала дівчина, - змінюється королівська варта біля брами Букінгемського палацу.

Уявляла вона тих краснів - гвардійців на конях, що в своїх червоного кольору одностроях, з блискучими металевими нагрудниками, виглядають, як ті казкові принци. На шоломах тих вартівничих в'ються зміями жовті хвости. Огрядні коні відбивають бруківкою завчений

такт. Там в розкішному парку, недалеко Букінгемського палацу, працював садівником один з українців,- пригадувала Таїса. Королева за сумлінну працю подарувала йому власний будинок. Все ж закортіло йому до жінки та дочки в Україну вернутися. Ностальгія взяла своє, і він зібрався та й поїхав. Колись вона з своїм батьком ходила в так звану Башту, де не одна голова визначної особи, відрубана сокирою ката, скотилася на поміст. Там була ув'язнена і двадцятилітня принцеса Елізабета за часів Генриха Восьмого, яку обвинувачено в зраді...

- Де ти в цю мить блукаєш своїми думками? - запитав у Таїси її батько. Дівчина усміхнулася й відповіла: "Ти мої думки перервав якраз на тому місці, коли я замріялася про Вестмінстерський собор. Там, як тобі відомо, спочиває уціліла від тортур найперша королева Англії Елізабета Перша. Видко її безталанна мати, страчена Генрихом Сьомим, вимовила у Бога для своєї доньки кращої долі. Тієї королеви саркофаж викликає подив. Як я пригадую, на тій мармуровій брилі вирізьблена її жіноча подоба на весь зріст. Вічний її спокій серед інших королівських трун охороняють два крилатих леви. Ті грізні вартівничі поміщені над дугастою аркою, підпертою стовпами з чорного нефриту..."

Степан переповів побратимам про що йому розказала Таїса, і на закінчення зачитував з пам'яті із святого письма: "І Господь покликав Адама, що блукав злotosяйним надвечір'ям у розкішнім саду.

- Адаме, де ти? - Я чув твій, Боже, голос, але страх на мене напав відгукнутися, бо я соромився своєї наготи, тому то я й заховався від Твого ока... - Тоді знову голос Господа промовив: "Хто сказав тобі, що твоє тіло є нагим? Чи не спокусився ти скоштувати плоду із того в саду забороненого дерева?" - Моя супутниця Єва, яку Ти назвав жінкою, дала мені скоштувати того зірваного і забороненого плоду. - Тоді Всевишній розгнівався і запитав її: "Скажи, хто вчинив тобі таку підлість?" І Єва відповіла: "Ту підлість вчинила мені змія, що й спокусила мене зірвати і вкусити те яблуко..." Тоді Господь розгнівався украй і вигнав Адама з тією жінкою з Едему, а щоб вони не осмілилися вернутися назад, поставив херувимів з оголеними мечами стерегти усі входи у той заборонений для них тепер сад, де й росло те дерево життя..."

- Для чого ти оповів нам таку сумну історію? - запитав у нього Анатоль. - Ти ж сам знаєш, що ми всі однією мотузкою пов'язані і тобі немає чого боятися. -

- Я навів цю притчу, мої дорогі друзі, в тому сенсі що, хоч я й перебуваю нині на своїй батьківщині, тобто у найбільшому раю на землі, все ж боюся, щоб мене з нього не попросили. -

- Нічого не бійся, ми як стояли за тебе горою, так і до загину стояти

будемо, - потішав його Андрій. Попрощалися друзі пізно.

- Зберемося завтра в Прісі на квартирі, - сказав на прощання Степан.

- Добре. Отже, до завтра. На шосту прийдемо всі туди, - відповів за всіх Анатоль.

Побачивши за столом у тій квартирі його матері двох незнайомих людей, Степан здивувався.

- Пробачте, що ми вас турбуємо, - сказав один із них. - Ми з відділу безпеки і маємо наказ доставити вас з донькою до спеціального відділу у негайній справі. -

- Та зачекайте хоч до завтра, - благала їх у сльозах Степанова мати.

- Вам нема чого втручатися в справу, що вас не стосується, - відповів їй другий у цивільному.

- Нема чого, мамо, турбуватися. Мені та Таїсі нічого не буде. Це якесь непорозуміння, і ми швидко повернемось, - проказав Степан уже в коридорі.

Не встигли вони зачекати в інтер'єрі перед дверима оббитими чорною шкірою, як Кулебу з донькою покликали до кабінету. Полковник служби безпеки Ілля Федорович Замогильний, ще моложавий на вигляд чоловік, чемним жестом руки, указав їм місце на кріслах. Брунатного кольору драпі, що звисали з дверей кабінету, захиталися в очах туриста та його доньки, коли полковник заговорив:

"Шкода мені було вас так пізно турбувати. Все ж служба службою. Пробачте також за неприємну звістку про те, що ви мусите за двадцять чотири години покинути територію Радянського Союзу."

- Ми маємо тримісячну візу, - упалим голосом промовив Степан.

- Це абсолютно нас не обходить і нічого не значить, - відповів йому Замогильний.

- Яка ж тоді моя та моєї доньки вина, що ми заслужили на таку жорстоку кару, - намагався був протестувати Степан.

Тоді Ілля Федорович доскіпливо поставив йому питання руба: "Чи були ви двадцять четвертого липня на Лук'янівському цвинтарі? -

- Був, - здивовано відповів Степан. - Але при чому тут цвинтар?, - не розумів він.

- З вірогідних джерел нам відомо, що ви у нетверезому стані поправляли пасок своїх штанів на занедбаній могилі товариша Нестеренка. Цю справу рішили не роздмухувати. Замість притягнути вас до найсуворішої відповідальності за той вчинений вами несерйозний вчинок, ухвалили видалити вас з донькою за межі Радянського Союзу. В разі вашого намагання виправдуватися з тим, щоб залишитися на батьківщині, ви будете покарані відповідними чинниками. Наше рішення, як бачите, гуманне. Візьміть ці два квитки на літак, що відлітає за півтори години з Барішполя до Відня. Ваші речі вже надіслані до аеро-

ропорту, де ви також матимете змогу попрощатися з вашою матір'ю.-

На прощання полковник служби безпеки подав Степанові і його донці руку і якимось винувато усміхнувся.

- Не плачте, мамо, - потішав перед посадкою на літак Кулеба свою стареньку. Головне, бережіть своє здоров'я. Будемо живі, то ще не раз побачимось. Я ще навідаюся до вас у гості. Якесь вийшло тимчасове непорозуміння та й усе. Іншого й не могло бути. -

- Добре, сину, я буду триматися і ждати тебе з донькою в гості, - промовила Пестина Захарівна крізь сльози.

Не встиг Степан з Таїсою усістися на вільні місця в літаку, як " Ілюшин " почав перевіряти мотори.

Сталева птиця на стартовім майдані затремтіла цілим фюзеляжем, стрепенулась на місці, і рвонувшись для лету вперед, почала швидко набирати висоту. Ще мить і величний джет повис над містом-героєм, містом Степанової юности. Під правим крилом джета миготів мірядидами вогнів вечірній Київ, місто, яке вдруге безпричинно Кулеба мусив покинути. Назустріч джету тьма доплітала алеї яскравих вогнів, що хиталися засвіченими смолоскипами. Ще трохи і те море вогню зникло, а літак дерся щораз вище в захмарені небеса. Він здавався велетенським сердитим птахом, якому страшна буря розшматувала й рознесла столітнє гніздо.

- А все таки ми маємо право на велику дорогу, - сказав з усмішкою Степан своїй доні. - І це право жодна інакомисляча людина безсила нам заперечити або відібрати. -

- Я згодна з твоєю, татку, думкою, - відповіла йому Таїса, заслухана у мелодійний шум пасажирського літака.

" Ілюшин " щораз вище летів понад хмарами. Там у безмежному небесному океані, у гомоні сонця, стояв вічний день. Ніби на скромній могилі невідомого воїна у ньому палало животворне і могутнє сонце, а сам джет виглядав величним кораблем всесвіту, на якому вертався Степан Кулеба з своєю донькою до берегів туманної Темзи. Турист, хоч мав пригнічений настрій, все ж почував себе аргонавтом всесвіту. Він то й зійшов з тієї каравелі в шуканні за золотим руном, з вірою, розшукати те руно людського щастя і ще повернутися до своєї дорогої Вітчизни, де на нього чекають, крім рідних, ще звичайні собі мешканці рідної землі, його незламані й вірні побратими, що не втратили ту потаємну тугу у своїх відважних очах.

К І Н Е Ц Ь

травень 1969 року - травень 1971 року

ТВОРЧІСТЬ ЮРІЯ БУРЯКІВЦЯ

До найплодовитіших авторів на еміграції належить і відомий поет та прозаїк Юрій Буряківець. Він написав не тільки значну кількість творів із різною тематикою, а й зумів розв'язати в еміграційних умовах видавничу проблему – завжди знайти для них видавця. Такий факт належить до щасливих випадків на несприятливому для поезії й белетристики еміграційному ринку.

Юрій Буряківець народився 1922 року в містечку Чорнобилі на Поліссі. Середню школу закінчив у Києві 1941 року. За німецької окупації України працював матросом і шкіпером у Дніпровській торговельній флотилії. Згодом опинився на сільсько-господарській праці в Німеччині, а після закінчення війни студював в Українському Вільному Університеті.

Поезії почав писати ще на шкільній лавці, після чого друкувався в періодичній пресі. На еміграції його вірші часто друкувалися у "Феніксі", "Визвольному Шляху" і "Світанні", а його літературні есеї і критичні статті – у часописі "Вільний Світ" та "Українські Вісті".

Тут подаємо у хронологічному порядку твори поета, що вийшли друком. Перша його поетична збірка "Слово про Україну" появилася 1946 року, друга, "До вершин Духа" – в 1948 року, а третя, "Зірниці", – в 1950 тому році. Всі три збірки видані в Авгсбурзі / Баварія /.

Переїхавши за океан у 1949-тому році, Юрій Буряківець працював фізично, а одночасно продовжував студії. Закінчивши їх ступенем магістра в Пенсільванському університеті, пішов на вчительську працю у мережі американського середнього шкільництва.

В 1955 році появилася чергова Буряківцева збірка поезій під назвою "Виноградник" / Буенос – Айрес, Аргентина /, а за нею роман у 2-ох томах "Нездоланні" / Нью-Джерсі, З.Д.А., 1963 р. / . Через кілька років / 1967 р. / у Нью-Йорку вийшла

чергова книга його поезій "Серця п'яного тепло". В 1970 р. появився ще один його роман "Пашпорт на Україну", а рік пізніше – новий поетичний твір "Листки соняшника". Обидва згадані твори, як і деякі раніші, були видані великим патріотом землі української, Василем Пустовітом з Трентону.

Відомо також, що проф. Артим Супрунович Орел з Нью-Йорку завжди чуйно відносився до творчості автора і охоче допомагав йому своїм літературно-мовним досвідом.

Взявши до уваги кількість і розмір випущених у світ Буряківцевих творів, із яких самий "Виноградник" має 350 стор., а інші збірки й романи понад 200 сторінок кожна, бачимо особливу плодючість і своєрідність таланту поета.

Поетичний хист Юрія Буряківця – безсумнівний. Його чуттева, забарвлена філософськими роздумами творчість, пройнята духом глибокого патріотизму, снагою та впевненим змістовним унапрявленням. Поет Василь Барка окреслює Буряківцеву творчість, як "відзеркалення сутності життя у вищій дійсності." У творчості Буряківця немає й мови про якісь прояви "мистецтва для мистецтва" цієї фальшивої літературної теорії. У нього свій плян – мітологічних, історичних, побутових, суспільних та індивідуальних тем, і він здійснює його з подиву гідною трудолюбністю й послідовністю. Не зважаючи на таку цілеспрямованість творчих процесів поета, завдяки підкресленому ліричному характерові його поезії, він тримається ґрунту мистця і не сходить до позиції програмових літературних платформ.

В приватному листі Юрій Буряківець пише про свою творчість, між іншим, дослівно таке:

"Щодо героїв своїх творів, то я їх розшукав серед гущі козацького народу. Тож з їхніх уст залунала моя рідна мова, і задзвеніла прозорим лісовим струмочком у воскреслу весінню пору. Вона є подібною на запашний килим чудесних квітів, що чарують наш зір на луках і полях. Ті квіти красуються на вишитих рушниках, які подібні до тих барвистих полотен художньої літератури, на яких з естетичним смаком письменник своєю душею вишиває звичайні кольори високих і шляхетних ідеалів любові і братерства та оздоблює філософську сторінку своєї творчої наснаги не лише суспільно-політичними задумами, а і тими шляхетними ідеалами служіння цілому людству.

Можу з сміливістю ствердити, що із таких високих та шляхетних забов'язань і духових цінностей, набутих в традиційних роках, і складається мотивування більшості моїх творів.

На сторінках своїх книг я намагався в першу чергу відо-

бразити події мого крикливого і неспокійного часу, реальних героїв моєї Вітчизни, з якими мені судилося в житті зустрічатись. Своїми вчинками і подвигами вони забов'язували мене бути в своїй творчості гідному їхнім досягненням. З їхніх радощів, переживань, та гіркоти невдач і складається мотивування більшості моїх творів. Ті високі ідеали людства, як насамперед безкорисливе служіння своїй Вітчизні, ніколи не покидали мене, ані в годину найбільшої розпуки, ані в годину душевного задоволення. Жодна мною оспівана річ не стала тлінною і не відійшла у небуття, а живе у вічності, як і ті безсмертні герої, що прислужують радо край непогасного жертovníка своєї прекрасної Батьківщині. Зрозуміння їхньої місії в світі і привело мене до плекання так званої справжньої творчості. Багаті та живі фарби рідної природи злилися з нею і наділили її красою і свіжістю росяного світанку. Зоря, що рум'янилась в лузі, для неї дарувала негасиме тепло і наповнила серце безмірною любов'ю для вічного горіння.

Жодна річ в так званому об'єктивному світі не є мертвою, а навпаки живущою і одухотвореною. В собі вона тримає слова, що змістом своїм належать до симфонії вічності.

Від цього ще більше стала зрозуміла радість, а також смуток осиротілого серця. З цього випливає твердження, що не може бути й мови про так зване елітарне мистецтво, що уквітчує лавровим вінком чоло лише так званих "вищих" людей.

В чарівному колі справжньої негасимої творчості є людина з своїми радостями і тривогами. Отже Муза мусить в першу чергу служити народові, звідкіля поет вийшов у світ.

Ніби пучок польових та лісових квітів, що його підносить на побаченні закоханий хлопець своїй дівчині, так само і я дарую свою написану художню книгу своїй рідній Вітчизні. З неї вона вибере ті місця, що найбільше придатні для її синів та дочок, щоб вони з них ще більше навчилися працювати для загального добра. А як Матір-Вітчизна є в першу чергу Любов і велика Людність, то їй і належить цілковито моя творчість. Той образ Матері-України такий величний і ясний, що не потребує жодної деталізації. Навколо неї всі речі перейняті анімізмом і вони були вічно живими, в безмежному всесвіті і ніколи не вмирали. Звідціль і повстає евричмічність поетового серця, яке виливається у милозвучні рядки, що творять собою симфонію вічності. Це так званий своерідний екзистенціалізм, що не заперече і не відбирає в ні в кого того права не лише на земне існування, а й на існування у вічності.

Коли ж аналізувати те мною написане, беручи під увагу

сюжет і композицію одного чи іншого твору, то можна прийти до висновку, що майже кожний мій твір своїм ідейно - тематичним змістом відбиває в першу чергу епоху в якій ми живемо і творимо. В центрі її стоїть Вітчизна з її радостями і невдачами, що проклада барвисту веселку над Краєм, коли лише минула над сіножатями, рікою та лісом гроза..."

Відмітивши міцні риси творчості Буряківця, вкажемо й на деякі слабші: загально в його творчості відчувається однаковість версифікації, а зокрема побудови строфи. Врізноманітнення надавало б оживлення й окраси його віршам. Його творчість, головно ліричного характеру, як зазначено вище, має і епічне скерування і тут може приховуватися/на що вказує його поема "Скоморох"/ще більша сила поетового хисту.

Коли мова про прозові й драматичні жанри, у яких Юрій Буряківець пробує своїх сил, то в них /наприклад, "Пашпорт на Україну", прозовий твір, або драматичні поеми "Вінітарова помста", "Святослав", "Запорожець у Бразилії", "Весняна казка" / відчувається саме поета, з його рефлексійністю, настрійовістю та дійовою статикою. Справжній драматизм чи епічний прозовий стиль тут відсутні. І так, наприклад, "Пашпорт на Україну" міцний ентографічними картинами рідного краю, автобіографічними спогадами, натомість слабший з погляду прозової композиції сюжету, руху, напруження і характеристичності. Відчувається навантаження монологів при відсутності справжніх розмов – це типовий прогріх "прозаїка, що вийшов з поетів". У драматичних поемах Юрія Буряківця відчувається брак психологічного поглиблення і зрізничкування дійових осіб, як і діалогів, подиху й характеру доби, глибшого драматизму та внутрішніх конфліктів.

Помітне також зайве нагромадження всіляких набутих ним знань загального характеру, зовсім непотрібних у специфічних ситуаціях конструкції даного твору. Часто автор надолужує описовою характеристикою недостачу внутрішньої. Особливо драма – чутке й зосереджене мистецтво, в якому крайня економність середників, як і кожне зайве слово може пошкодити цілості. Внутрішнього драматизму, напруженої, динамічної атмосфери твору не можна заступити зовнішніми окресленнями і втручаннями автора.

Певне обмеження в обсягу мистецької творчості допомогло б йому вивершувати її, бо Ю. Буряківцеві не бракує найсуттєвіших прикмет-поетичного духу, особистої прбсєвої сили й благородного відчуття поетової місії.

осінь, 1971 рік
Найс Коледж, Кензас,
З. Д. А.

